
COLL UNIV OXON

[illegible] 6/-

IMMAN. IO. GERH. SCHELLERI

PRAECEPTA
STYLI BENE LATINI
IN PRIMIS CICERONIANI

SEU

ELOQUENTIAE ROMANAE

QUATENUS HAEC NOSTRIS TEMPORIBUS
IN DICENDO ET SCRIBENDO
USURPARI POTEST

SUMMA DILIGENTIA MAXIMOQUE PERSPICUI
TATIS STUDIO TRADITA ET ILLUSTRATA

PARS POSTERIOR

EDITIO TERTIA AUCTIOR ET EMENDATIOR

LIPSIAE
SUMTIBUS CASPARI FRITSCH
CIƆIƆCCLXXXXVII

CONSPECTUS
PARTIS POSTERIORIS

XXXIIII)

PARS

PARS POSTERIOR

DE TRIBUS VIRTUTIBUS PRIMARIIS ELOQUENTIAE ATQUE STYLI

PERSPICUITATE, GRAVITATE AC SUAVITATE

Tres ſunt, ut omnis eloquentiae, ita ſtyli bene latini virtutes primariae, *perſpicuitas*, *ſuavitas* et *gravitas* dicendi: illa rem planam ac dilucidam reddit, efficitque, ut ſingula recte intelligantur: iſta auditores lectoresque delectat atque ita eorum favorem et adtentionem conciliat: haec tandem efficit, ut res magna recte ſentiatur atque ita lectoris auditorisque animus ad eam amandam, admirandam, agendam vel contemnendam, fugiendam, et averſandam incitetur. *Copia dicendi*, *brevitas*, *ornatus*, et ſi quae aliae numerantur virtutes eloquentiae, ſunt illis tribus ſubjectae, iisque ſerviunt: ut ideo melius ſubſidia harum trium virtutum quam ipſae virtutes eloquentiae dici mereantur: niſi forte ſecundarias vocare libeat: id quod tamen eodem redeat.

CAP. I

DE PERSPICUITATE DICENDI

SECT. I

Perspicuitas est summe necessaria.

Perspicuitas dicendi est haud dubie princeps virtus eloquentiae, et omni tum scribenti tum dicenti tam necessaria, ut hic sine ea garriat tantum, omnisque et suavitas et gravitas necessario pereat. Ejus necessitas patet primum per se. Nam cur loquimur et scribimus? nonne ut intelligamur? Verba enim sunt signa rerum. Qui itaque ita loquitur, ut non intelligatur, is sibi ipse repugnat et auditorem illudit. Omnis et scriptor et orator vult persuadere. Quod quomodo efficere potest, nisi argumenta ejus etc. intelligantur? Omnis scriptor et orator vult placere, ut adtentionem legentium et audientium excitet. Quod quomodo sine perspicuitate fieri potest? Vult tandem quoque saepissime animos eorum movere, flectere, incitare: quomodo hoc fieri potest, si ipse non intelligitur? Omnia igitur nituntur perspicuitate: omnis persuasio, omnis suavitas, omnis gravitas dicendi, omninoque omnis eloquentia. Nam omnes tropi, figurae, et ornamenta eo tendunt, saltem eo tendere debent, ut res quam maxime perspicua fiat: hinc rhetores figuras adpellant *lumina*. Et gravitas dicendi quid aliud est quam summus gradus perspicuitatis? — Altera causa, cur perspicuitas summe sit necessaria, est humanitas. Humanitatis est hominibus aditum ad nos quam facillimum reddere. Inhumanus foret, qui ad se venienti amico multa impedimenta opponeret, et v. c. fores obseraret vel eum per longas ambages, easque minime necessarias, ad se venire juberet. Qui nos legit, est similis ei, qui ad nos venit colloquendi causa. Nonne tam humani esse debemus, ut, quae ille

ille legat, etiam mox intelligat? Aeque ſe res habet cum oratore, qui ſemper inhumanus eſt, ſi ita loquitur, ut auditores vel plane non vel aegre ejus cogitationes percipiant.

SECT. II

Quid ſit perſpicuitas dicendi, accurate explicatur.

Perſpicuitas dicendi et *ſcribendi* cernitur in eo, ſi quis rem quamlibet ita explicat, omninoque ita vel loquitur vel ſcribit, ut et ipſe et res facile intelligatur ab iis, quibus ſ. quorum gratia vel dicit vel ſcribit. Quatuor itaque requiruntur. a) *Primum et loquens et ſcribens debet intelligi ab audiente et legente* h. e. auditor et lector debet in audiendis et legendis alicujus verbis plane idem cogitare, quod hic, dum loquebatur et ſcribebat, cogitarat, atque cum ſingulis verbis vel loquentis vel ſcribentis easdem plane notiones conjungere, quas hic uterque cum illis conjunxerat. b) *Deinde res ipſa debet plane intelligi*, h. e. auditor et lector videre debet non modo, rem, quae traditur, veram eſſe, ſed etiam, cur vera ſit credique debeat: id quod argumentis, exemplis etc., eorumque juſta tractatione fieri ſolet. Poſſis hanc dicere perſpicuitatem *rerum*, ut illam *verborum*. Neque enim perſpicuitas ad ſola *verba* pertinet, verum quoque ad *res*, earumque rectam ſubtilemque explicationem. c) *Porro loquens et ſcribens debet facile intelligi*, hoc eſt, ut non opus ſit ſenſum verborum operoſe inveſtigare vel ſenſa animi conjectura demum adſequi: quia alioqui taedium creatur, adtentio minuitur, ac liber abjicitur, e veteri proverbio: *qui non vult intelligi, non debet etiam legi.* Peccant hic nonnulli recentiores, qui, dum argutias, neſcio quas, et quandam brevitatem captant, ut pulchre docteque ſcripſiſſe videantur, in ob-

scuritatem incidunt. Nemo pulchrius scribit et loquitur, quam qui perspicue scribit et dicit. d) *Tandem loquens et scribens non ab omnibus promiscue intelligatur necesse est, sed ab iis solis, quorum gratia scribit vel loquitur.* Auditorum et lectorum semper habenda est ratio. Hoc tenendum, ne vitium obscuritatis cuipiam temere objiciamus. Qui v. c. nova inventa mathematica in lucem edit, is, si a solis Mathematicis intelligitur, satis perspicue scripsisse censendus est: his enim solis scripserat. Neque ergo, quia imperiti istius artis mentem ejus adsequi non valent, propterea obscuritatis crimen subire debet: his enim non scripserat. Et sic in aliis disciplinis: in quibus si quid novi aliquis profert, perspicuitatis laude ita ornandus est, si ab iis, qui istas disciplinas tractarunt, facile intelligitur. Sic Criticus, criticas animadversiones in linguas priscas priscosve scriptores edens, si ab Criticis facile intelligitur, perspicue scripsit, nec est, quod querelas artis criticae imperitorum curet: his enim nec scripserat nec scribere potuerat. Carmina porro epica continent maximam fere partem ea, quae doctrinam non vulgarem spirant, vel saltem exercitatam et subactam lectoris mentem desiderant. Quid itaque mirum, illa a quolibet intelligi haud posse? Hinc, ut de vernaculis loquar, Klopstockius, qui inter vernaculos poetas epicos principatum tenere hodie putatur, si ejus Messias a multis non intelligitur, propterea culpandus non videtur: doctis enim solis scripsit haud dubie. Saepius tamen optavi, placuisset ei ingenium suum quoque accommodare ad intelligentiam indoctorum, ut et hi carmen illud nobilissimum legere possent. Ac profecto perspicuitas posset magis communis reddi, nisi scriptores primum crederent, in verbis exquisitioribus et rarioribus inesse majorem pulchritudinem et gravitatem, deinde mythologiam gentilium e priscis gentilibus haustam in suos libros inveherent, iisque tanquam

quam gemmis cogitationes ſuas diſtinguendas putarent. Equidem omne pulchrum, omne grave, pono in notionibus, non in verbis. Gravitas et pulchritudo rei ac notionis vera ubique adparet, etiam in vulgaribus verbis, ut pulchrum corpus nihil pulchritudinis amittit in veſtitu vulgari et noto. Moſes graviſſime loquitur: *Et deus dixit: fiat lux, et facta eſt lux.* Verba ſunt ſimpliciſſima et notiſſima. Graeci, homines ſenſibus maxime addicti et auribus auditorum titillandis nati, verborum pompam et lenocinia repererunt, quibus homines adlicerent et delectarent: a quibus hauſit Cicero illorum diſcipulus, auramque popularem captans. Hinc Grammatici et Rhetores, qui ſe ad guſtum hominum accommodare ſolent, illa lenocinia verborum in formam artis adeo redegerunt. An vero nos ſeveri Germani Graecos illos ubique imitandos ſumere debeamus, aliis judicandum relinquo. Hoc tantum moneo, pompam verborum, ad pulchritudinem ac gravitatem rei declarandam exquiſitorum, ſaepius movere ſuſpicionem, rem ipſam non pulchram per ſe ac gravem eſſe. Idem valet de mythologia aliisque figmentis. Condonanda haec ſunt Graecis et Romanis, utpote gentilibus. Cur repetimus talia chriſtianis auribus et oculis; cum ſint obſoleta et ab noſtris moribus ac ſacris abhorrentia? Veritatem ſequamur potius; et miſeri ſumus, ſi non ubique vere loqui poſſumus, ſed ad figmenta confugere cogimur. Scio, quid contra dici poſſit. Scio vero etiam, nullam veram utilitatem e mythologia aliisque figmentis, v. c. fabulis romanenſibus etc., a genere humano percipi poſſe vel unquam perceptam eſſe. Haec hactenus. Redeo ad perſpicuitatem. Si quis tandem omnibus promiſcue, et doctis et indoctis, ſcribit aut dicit, utrorumque intelligentiae conſulere debet: ut adeo, ſi a plebe non intelligatur, perſpicue ſcripſiſſe minime dicendus ſit. Hanc in claſſem maxime qua-

tuor ſcriptorum genera refero 1) qui fabulas, ad corrigendos hominum animos inventas, ſcribunt 2) qui capita doctrinae morum populari modo tractant, qui vitia hominum, non tantum doctorum ſed et indoctorum perſtringunt more Rabeneri etc., it. qui de diſciplina domeſtica, de puerorum inſtitutione corrigenda, ſcribunt etc. 3) qui orationes ſacras edunt 4) qui capita diſciplinae et artis alicujus indoctis explicare ſtuduerunt. Id quod in arte medendi (nam in Theologia dudum factum eſt) a nonnullis hodie cum plauſu factum videmus. In his nomino Unzerum et Tiſſotum: qui profeſſi ſunt, ſe, non medicis, ſed artis medendi imperitis ſcripſiſſe. Nec negaverim, multa in eorum libris indoctos, h. e. qui non ſint medici, intelligere atque ita diſcere poſſe, v. c. de puri aëris utilitate, de uſu pomorum ſalubri, aliaque, quae ad diaetam univerſam pertinent, itemque de ſignis morborum univerſis etc. At permulta imo pleraque inſunt, quae non niſi a medico intelligantur, ut iſti duumviri dicendi ſint vel legem perſpicuitatis per imprudentiam migraſſe vel tantum ſimulaſſe, ſe indoctorum gratia ſcribere. Omnino omnis perſpicuitas eſt res difficilis. Ac longe majoris eſt artis ac difficultatis ita ſcribere, ut ab indoctis intelligare, quam ita, ut ab doctis. Hi enim ſaepiſſime, quae deſunt, mente et cogitatione facile ſupplere, et, quid ſcriptor voluerit, conjectura quodam modo adſequi poſſunt.

SECT. III

De fontibus perſpicuitatis remotioribus ſ. generalibus.

Fontes perſpicuitatis remotiores ſunt hi:

I) Primus fons eſt *ingenium bonum*, ſine quo nihil omnino praeclari fieri poteſt. Per *ingenium* hic intelligo non *illam facultatem mentis ſimilitudinem rerum perſpi-*

perspiciendi et *observandi* (Witz) sed ex usu loquendi vulgari *totum complexum egregiarum virtutum seu facultatum mentis, den guten Kopf, das gute Genie.* Hoc *ingenium* duabus rebus seu virtutibus primariis, de mea quidem sententia, continetur: a) *primum phantasia praeclara et feraci*, qua et *ideae notionesque priscae facillime repetuntur* (hactenus est mater memoriae felicis) et *novae ideae notionesque facillime inveniuntur*, vel sua sponte ac saepe temere vel in primis similitudine aut conjunctione aliqua notionum ansam praebente; b) *deinde praeclaro subactoque judicio*, h. e. facultate facile sentiendi et animadvertendi, quae ideae ac notiones sibimet invicem conveniant, quae non, atque ita vel conjungi vel disjungi debeant: quae facultas oritur maxime ope adtentionis, ingeniis bonis semper propriae, ut quae cujusque rei signa facile et sua sponte observare solent, si quidem illa adtentio bene culta et exercitata est. Utraque ista facultas (phantasia et judicium) conjuncta debet in eo esse, cui ingenium bonum tribuere rite volumus. Phantasia, sine qua judicium esse nequit, colligit et suppeditat variarum idearum et notionum multitudinem, estque instar condi promi. Iudicium deinde has digerit conjungitque apte atque ita, ut singularum natura ac relatio postulat. Iam quomodo, quaeso, judicium notiones apte digerere ac suo quamque loco, velut imperator milites suos, collocare potest, nisi jam in mente reperit multas variasque notiones a sola phantasia exspectandas et arcessendas? Miror igitur eos, qui aliquem ajunt posse ingenio carere, et tamen praeclaro judicio instructum esse, eumque, qui judicio valeat, ei, cui bonum sit ingenium, praeferendum esse. Nescio profecto, quid loquantur, vel potius ipsi nesciunt. Videntur fortasse partem cum toto, phantasiam cum ingenio, confundere, vel per ingenium intelligere facultatem illam mentis similitudinem rerum inveniendi,

den Witz: nam et haec et phantasia nomine ingenii a Cicerone insignitur. Nullo modo fieri potest, ut homo, carens phantasia praeclara, judicio praeclaro utatur. At homo, licet careat judicio praeclaro, tamen praeclara phantasia instructus esse potest, ac vel sic quodam modo laudem ingenii boni meretur. Neque enim tantum phantasia est pars certissima ingenii boni, sed etiam, ut e superioribus patet, basis et fundamentum judicii, h. e. suppeditat menti facultatem materiamque judicandi. Sed quod non omnes, qui phantasia egregia utuntur atque adeo saepe abundant, judicio subtili praeclaroque instructi sunt, hujus rei culpa non inest in natura mentis eorum, quippe quae est aptissima judicio vel subtilissimo, sed vel in parentibus et magistris, qui illorum mentem mature ad rerum caussas et ordinem adtendere non jusserunt, sicque eam acuere et subtiliter judicando notionibusque recte vel conjungendis vel disjungendis adsuefacere neglexerunt, vel in ipsis illis, v. c. in negligentia, in animi commotionum fervore etc. Homo v. c. nimia honoris, pecuniae, ultionis etc. cupiditate flagrans, aliisque animi perturbationibus nimis deditus (et homines, quo sunt feliciori ingenio h. e. phantasia praediti, eo fervidioribus animi motibus trahuntur, nisi mature eos regere et opprimere didicerunt, idque in primis mature corrigendo et ad subtilitatem adducendo judicio), homo, inquam, animi motionibus nimis obnoxius harum tumultu facile impeditur, quo minus seriem et relationem idearum perspiciat ac rem quamque legitime judicet. Nam judicium legitimum ac subtile requirit animum placidum atque tranquillum. At ille, licet perperam saepe judicet, tamen propterea laude phantasiae praeclarae atque ita boni ingenii non simpliciter est privandus. Qui vero cuiquam phantasia praeclara, parte illa boni ingenii primaria, manifesto carenti judicium tribuunt, idque, ut nonnunquam addunt,

addunt, egregium, eos toto, quod ajunt, coelo errare e supra dictis adparet. Fortasse viderunt aliquando aliquem, praeclara phantasia carentem, *judicia aliquot recta ac praeclara proferre.* An vero propterea judicavit? Forsitan aliorum, v. c. magistri, parentum etc., judicia, ut fit, pro suis venditavit, atque ita duntaxat id, quod audiverat ac memoria tenebat, memoriter recitavit. At qui non sua sponte judicat, h. e. qui suum vel adsensum vel dissensum non suopte ingenio declarat, sed aliorum dictata repetit, is ne judicare quidem, nedum praeclare judicare, dici potest. Quae hic dixi, nituntur experientia, quae in ejusmodi rebus debet decernere. Memini, parentes quosdam, cum filios meae disciplinae traderent, mihi dicere, eos, licet non ingenio bono, at judicio egregio, instructos esse. At vidi, hos esse stupidissimos. — Hoc igitur ingenium bonum, late sic dictum, *der gute Kopf, das gute Genie*, conanti perspicue scribere et dicere summe necessarium est. Sentit enim illud difficultatem rei cujusque, sentit defectum causarum, connexionis, et omnium eorum, quae perspicuae explicationi serviunt, atque ita ea supplere potest: adtendit ad argumentorum levitatem, pondus, connexionem etc., et scit, unde sumat: suppeditat enim simul omnia, quae ad perspicuitatem pertinent.

II) Alter perspicuitatis fons est *doctrina solida ac subtilis:* quam et cognitionem rerum philosophicam dixeris: quae cernitur in eo, ut non solum multa didiceris (nam omnes fere disciplinae omnesque fere artes eloquentiam adjuvant) sed etiam ita didiceris, ut non tantum singularum rerum, quas noris, causas easque justas, verum quoque, si fieri potest, harum causarum causas scias et memorare facile queas. Theologus v. c. instructus est doctrina solida, si singula Theologiae capita non modo tenet, sed etiam loca librorum sacrorum novit, quorum auctoritate illa ca-

pita nitantur: at nec hoc ſufficit: debet etiam noſſe, quomodo ea ex iſtis locis legitime demonſtrari ac defendi poſſint. Sic Philologus ſolida eruditione praeditus eſt, ſi v. c. hiſtoriam priſcam vel antiquitates romanas graecasve non modo novit, ſed etiam dicere poteſt, quibus priſcorum locis illae nitantur et quomodo inde eruantur. Per ſe patere judico, doctrinam ſolidam, quae ſine ingenio bono parari non poteſt, eſſe fontem perſpicuitatis certiſſimum. Nam, quod in rebus ſenſuum imperio obnoxiis ſunt ſigna externa, idem ſunt in rebus ſenſus non ferientibus argumenta ſ. cauſae. Hae etenim ſunt ſigna veritatis; et veram rem eſſe non aliunde, quam e cauſis adlatis ſ. argumentis, colligimus. Qui Logicen vel adtigit, is novit, ideam ſ. notionem diſtinctam dici eam, quando ſigna objecti noris; eamque magis diſtinctam et adaequatam (ut vulgo loquuntur) fieri, ſi ſignorum ſigna memorare queas. Iam, qui rerum, de quibus dicere ac ſcribere parat, cauſas ac, ſi fieri poteſt, cauſarum cauſas novit, ut tali modo mens ejus non niſi notionibus maxime diſtinctis et adaequatis, ut Logici adpellant, utatur atque ita in clariſſima luce verſetur, nonne is, quae diſtincte novit et cogitat, ea etiam diſtincte ac perſpicue dicere poſſit et ſcribere? Nihil facilius eſſe dixerim: debet enim ille, quae cogitat, ea duntaxat eloqui vel calamo excipere. Hinc ego ſemper, ſi quem doctorum video perſpicue aliquid tradere, eum puto id accurate ſcire ſeu cognitione ejus ſolida ſubtilique ornatum eſſe. Qui contra de re contorte, obſcure et confuſe, diſſerunt, ii plerumque eam non accurate tenere videntur: ac raro iis credendum eſt, qui adfirmant, ſe rem egregie ſcire, at verbis exprimere perſpicue non poſſe. Neque tamen nego, interdum accidere poſſe, ut homo pereruditus remque egregie callens tamen eam obſcuris verbis tradat, atque ita perſpicuitati officiat. Verum hoc e ſuperbia quadam

dam plerumque nasci puto, qua inflatus homo sibique nimis placens artificium scribendi, more puerorum, ostentare ac laudem scilicet magnam magnae eruditionis inde consequi cupit: quasi eruditionis sit magnae, vel verba rara adhibere vel sensa animi ea verborum obscuritate involvere, ut nemini eo penetrare liceat. Hinc

III) *Modestiam* fontibus perspicuitatis adjungo. Modestia monere nos potest, ut laudem non ponamus in iis, quae aliis displiceant, atque ita in scribendo dicendoque talia verba talemque eorum compagem sequamur, ut facile nos alii intelligant. Quod nobis in aliis non placet, id aliis in nobis aeque non placebit. Non placet nobis aliorum obscuritas in dicendo ac scribendo: ergo et nostra aliis displicebit, hincque eam vitare nostrum est. Stultus erat ille magister apud Quintil. Instit. VIII, 2, qui discipulos, quae scriberent, obscurare jubebat, utens verbo *σκότισον* h. e. *quo obscurius, eo melius.* Imo, quo obscurius, eo stultius.

IIII) Quartus perspicuitatis fons est *cognitio hominum.* Intelligo hic eam, quando novimus, quid homines vulgo intelligant et intelligere possint, quid non. Orator et scriptor, si hoc nescit, quomodo se ad illorum intelligentiam accommodare potest? Quotus vero quisque est, qui hominum mentes accurate norit, et qui id agat, ut antea, quam aliquid dicat vel scribat, sedulo indaget, an lectores et auditores singula recte intellecturi sint? Plerique putant, quia ipsi ea intelligant, quae scribant et dicant, propterea etiam auditores lectoresque esse intellecturos. In quo valde errant: nam, quin vel obscurissime scribens dicensve, quae scribat dicatve, ea intelligere ipse possit, quis dubitet? Diu enim meditatus est, remque ita familiarem sibi reddidit. At auditor et lector inscias aures et oculos insciamque mentem secum adferunt. —
Sed

Sed unde addiſcitur iſta cognitio hominum? Variis ex rebus: primum ex uſu hominum, ſi crebro de variis rebus cum illis disputes, ſi more Socratis te inſcium eſſe plane ſimules ac doceri cupias, ſi de iis, quae legerint, audiverint, interroges, quomodo ea intellexerint etc. Deinde ex te ipſo, ſi crebro te interroges, quid de hac vel illa re cogites, quomodo explicare velis, ſi forte ſubito hoc facere jubeare etc. In primis tandem ex inſtitutione diligenti adoleſcentum. Hic crebra eſt occaſio humanae mentis rationem, vires, imbecillitatem, inſcitiam indagandi. Hinc fieri videmus, ut, quo quis diutius in erudienda adoleſcentia verſatus ſit, idque cum fide, diligentia et religione ſumma, eo magis ille perſpicue rem tradere poſſit. Caſaubonus, Geſnerus et Erneſti, ut plures taceam, hoc ſuis exemplis docent. Nec tamen negandum eſt, ingenio bono opus quoque eſſe ad mentis humanae vires explorandas.

V) Quintus fons perſpicuitatis eſt *linguae*, qua in dicendo et ſcribendo uteris, *accurata cognitio.* In quaque lingua ſingulae notiones variis illae quidem modis exprimi poſſunt, ſed eſt tamen alius alio aptior et dilucidior: ac plerumque unus eſt aptiſſimus et maxime perſpicuus. In omni lingua ſunt vocabula rara, obſcura, ambigua, perſpicua, propria; conſtructiones et connexiones ambiguae, contortae, faciles, perſpicuae etc. Quas omnes res ſi non ſatis noſti, ſi delectum earum habere neſcis, ſemper in periculo es, ne obſcuris ambiguisque vocabulis et conſtructionibus pro perſpicuis utare. At vero diu linguam aliquam tractaveris neceſſe eſt antea, quam eo pervenias, ut juſto vocabulorum delectu, ordine et conſtructione, ubique uti diſcas. Et dolendum eſt, hodie linguam adeo vernaculam a permultis negligi et inter res leves numerari; cum tamen lingua ſeu ſermo ſit imago mentis, et ſingula vocabula ſint imagines ſingularum notio-

notionum, ut adeo, qui linguam negligit et contemnit, mentem quoque negligere et contemnere videatur. Culturam linguae, tanquam rem ſupervacaneam, Criticis relinquendam putant, quaſi non omnes omnino homines recte loqui et ea, quae alii recte loquantur, recte intelligere debeant. Quanto minus mirum eſt, latinae culturam vulgo negligi, praeſertim cum homines non magnum illi pretium vulgo ſtatui videant, ſciantque, ſe latine non locuturos eſſe. Nam hodie nemo fere linguam vult diſcere, niſi eam, qua cum aliis loqui poſſit, v. c. Francogallicam etc., quaſi linguae externae loquendi cauſa tantum diſcendae ſint. Videntur vulgo de vernaculae uſu ad uſum omnium linguarum concludere. Sed unde linguae cognitio comparatur? E lectione bonorum librorum diligenti. Legendi igitur ſunt, ſi vernacule cupis perſpicue ſcribere et dicere, ſcriptores vernaculi optimi, h. e. qui eloquentiae atque ita perſpicuitatis laude excellunt. Orator enim verus ſ. vere eloquens eſt ubique perſpicuus. Ita, ſi latine cupis perſpicue ſcribere ac dicere, legas frequenter ſcriptores priſcos eloquentia claros, in primis Ciceronem, exemplar perſpicuitatis probatiſſimum, nec cum vulgo putes, ex iis nihil praeter vocabula latina hauriri. Imo inde diſcimus artem recte, venuſte, perſpicue cogitandi, dicendi et ſcribendi.

VI) *Prudentia* quoque eſt fons perſpicuitatis. Ea nos ab inepta inanique placendi cupiditate et adfectationis ſtudio, matre obſcuritatis, absterrere poteſt, docens nos, omnem verborum ornatum ſine ſententia pulchra eſſe puerilem; ſapientem curare magis res ac ſententias quam verba, utpote quae ſponte ſequi ſolent, modo recte cogitaveris. Stultum eſt in durioribus translationibus, trajectionibus etc., laudem ſapientiae quaerere. Verba ſunt inſtar veſtis, ſententia inſtar corporis. Iam quis veſtis magis curam gerat quam corporis? vel verba ſunt fere putamina, ſententia

tia nucleus: hunc potius adpetimus. Ridiculus foret, qui hoſpiti ſuo fructus adponeret, quorum putamina picta auroque ornata, ipſi fructus eſſent putres vel vulgaris ſaporis.

VII) Sunt et alii perſpicuitatis fontes, v. c. ingenium hilare proclivius eſt ad facilitatem locutionis et perſpicuitatem, quam triſte: ac ſaepius illud pendet a liberaliori educatione, a fortunis etc. Aliud eſt ingenium in egeſtate aliud in divitiis educati. Magni quoque refert, quo magiſtro uſus ſis. Si magiſtrum triſtem et obſcuritatis ſtudioſum aut hilarem et perſpicuitatis amantem nactus es, facile te ad ejus ſimilitudinem conformabis: et *in teneris conſueſcere multum eſt*. Non parum quoque intereſt, quales libros primum legeris, utrum obſcure an perſpicue ſcriptos. Qui v. c. *Yungii, Britanni, cogitationes nocturnas* primum legit, et cum guſtu legit, ei ſaepe deinde alii libri minus ſapient, et is Yungiano more ſcribere cupiet: praeſertim cum nonnulli putent, ſi ipſorum cogitationes non ſtatim intelligantur, hoc eſſe ſignum majoris et exquiſitioris doctrinae etc.

SECT. IIII

De fontibus propioribus perſpicuitatis in univerſum.

Fontibus perſpicuitatis remotioribus recenſitis recenſebimus propiores h. e. eas res, quibus proprie perſpicuitas dicendi ſcribendique efficitur. Fontes hi propiores ſunt duplicis generis: pertinent vel ad res ſ. notiones, ad quas omnes enuntiationes quoque referendae, explicandas; vel ad verba, quibus et ſingulae et conjunctae notiones explicantur. Fruſtra eſt de verborum perſpicuitate laborare, niſi antea notiones, quas explicare verbis ſtudes, perſpicue et accurate h. e. ex omnibus partibus et adtributis atque, ut loquuntur,

tur, circumſtantiis cogites. Nam has partes omnes, haec adtributa, has circumſtantias verbis recte exprimere eſt perſpicue loqui ac ſcribere. Fontes igitur, niſi forte omnes, at praecipuos memorabimus.

SECT. V

A) *De fontibus perſpicuitatis propioribus in explicandis rebus ſ. notionibus.*

Fontes perſpicuitatis propiores in explicandis rebus ſ. notionibus cernuntur in additionibus juſtis novarum notionum, per quas illae res ſ. notiones certiores magisque definitae reddantur, atque ita lectores et auditores non modo eas plane, h. e. aeque ac ſcriptor et orator, intelligant, ſed etiam certas eſſe ſibi ſtatim perſuadeant. Omni itaque obſcuritati, errori ac dubitationi, quae in animo auditorum et lectorum oriri poſſit, ſedulo ac mature occurrendum eſt, resque ita eorum menti proponendae ſunt, ut haec eas totas exque omnibus partibus perſpiciat, nec quidquam in iis deſideret. Ut igitur praecipuos fontes perſpicuitatis nominem, addere rebus explicandis debemus *cauſas* ſ. *argumenta, exempla, teſtimonia, conditionem, modum, inſtrumentum et omnia ea, per quae res factae ſunt, temporis et loci notionem; utendum eſt ſaepe dilatatione notionis per periphraſin, notiones nonnullae ſaepius repetendae ſunt, interdum brevitate utendum, ordo idearum obſervandus, et acumen ſaepe vitandum eſt* etc.

SECT. VI

1) *De adjectione cauſarum.*

Primus ac praecipuus fons perſpicuitatis eſt *adjectio cauſarum* ſ. *argumentorum:* qua nihil ad rem planiſſimam reddendam atque ita ad perſuadendum efficacius eſſe conſtat. *Cauſa* ſ. *argumentum* eſt enuntiatio,

tiatio, cujus veritate, tanquam fundamento, nititur veritas alius enuntiationis; seu brevius: est *signum veritatis*. Hinc patet, quanti referat causas bene nosse. Possint inter eas quoque referri *testimonia:* haec enim in rebus historicis sola valent ad evincendum, rem vere factam esse: it. *exempla*, quia per ea demum saepe numero docemur rem aliquam esse certam ac veram. Sed de testimoniis et exemplis, quia mos ita postulat, separatim infra (Sect. 7 et 8) agetur: hic loquemur tantum de *causis* proprie sic dictis s. argumentis vulgo adpellatis. *Causae* igitur addantur

I) In primis *thesi* s. *enuntiationi generali*, quam scribendo dicendove tractas et explicare latius atque illustrare cupis.

Hic quatuor sunt observanda: 1) causae debent esse satis firmae; 2) satis multae; 3) debent rite tractari; 4) debent saepe repeti. Haec quatuor breviter, perspicue tamen, explicabimus.

1) Causae debent esse satis firmae, certae, *graves* h. e. tales, ut propter eas thesis illa vera esse videatur, et ut lector vel auditor ad id, quod velis, credendum, atque ita ad amandum vel aversandum, hincque vel agendum vel omittendum abripiatur. De ipsarum ratione ac delectu non multa hic dici possunt, quia alius rei aliae sunt causae: et coram aliis auditoribus et lectoribus aliae interdum causae sunt adferendae, prout eorum est intelligentia et gustus; ac saepe temporis locique ratio est habenda. Orator ipse vel scriptor ante, quam causas suas in publicum effert, diligenter videat, an ipse iis moveatur h. e. propter eas thesin suam pro certa habeat. Nam, ut flendum est tibi prius, si vis me flere, ita ipse causa aliqua ante moveare necesse est, si vis me illa moveri. Orator frigidus, vimque causae s. argumenti ipse non sentiens, licet valde clamet, tamen nihil efficit, sed auditores reddit sui similes h. e. frigidos. Non clamor sed pondus argumentorum facit, ut prudentes rem credant et pro vera habeant. Quare singulas causas aliquoties et interjecto aliquo tempore debemus perpendere, h. e. cum thesi conjungere et judicare an propter hanc vel illam causam res thesi s. themate comprehensa necessario credi debeat. Saepe enim fit, ut causam, semel cogitatam, pro certa, firma, gravique habeamus,

mus, quam, ſi poſt aliquod tempus iterum cogitamus et cum themate in mente noſtra conjungimus, videmus parum certam, firmam, gravemque, imo levem ac frigidiuſculam eſſe.

2) Cauſae debent eſſe ſatis ***multae,*** ſi fieri poteſt. Quo enim plures illae ſunt, eo firmior et certior res audienti et legenti videtur. At et hic ſunt cautiones: a) Saepe non omnes recenſere opus: interdum praeteritione, figura illa rhetorica, uti licet, praeſertim ſi res non valde ignota, non valde incerta ac dubia eſt. Sed b) omnes hae cauſae, quotcunque ſunt, debent eſſe certae, firmae ac graves. Leves enim et incertae cauſae firmitati ceterarum et gravitati officiunt ac theſin ipſam reddunt dubiam et ſuſpectam, et ipſe vel ſcriptor vel orator fit ſuſpectus amittitque aliquid auctoritatis ſuae. Non credendum hic eſt iis rhetoribus, qui leves cauſas immiſceri patiuntur, easque, velut milites timidos et inertes, aut fortibus cauſis praeponi aut inter has interſeri jubent. Fecerunt quidem ita nonnunquam priſci in orationibus habitis coram plebe, quae argumenta numerare non ponderare ſolet, atque hujus animum multitudine cauſarum opprimere, repente commovere, atque ita illam ad ſententiam ſuam amplectendam inflammare et abripere ſtuduerunt. At nos hodie, in alio rerum ſtatu viventes et clariori veritatis luce in omnibus rebus (ut ſaltem gloriamur) utentes, vix deceat iſtam levitatem imitari. Qui de re certa ac vera loquitur et ſcribit, ei profecto non deſunt certa atque firma argumenta, modo ipſam recte norit. Praeſtat ſaepe unam cauſam, ſi firma et gravis eſt, adferre, quam multas leves et infirmas. Prudens lector vel auditor curat earum gravitatem, non multitudinem. Iudicio hic permagno opus eſt, ne ſine neceſſitate cauſas cumulemus, et alibi, ubi opus erant, plane omittamus. Lectorum et auditorum reique ipſius ratio habenda eſt.

3) Cauſae debent etiam ***recte tractari*** h. e. ita tradi, ut manifeſto adpareat, quomodo propter eas theſis ipſa credibilis ac certa ſit. Quod niſi fit, lectoris vel auditoris menti non perſuadetur de firmitate theſeos. Habet interdum orator cauſas et bene multas et bene firmas ac graves: at ita eas tradit et recitat, ut earum vis non adpareat. Omnia igitur vertuntur in recta earum tractatione, quae eſt res ſummae artis maximaeque difficultatis. Quomodo ea inſtituitur? Tria hic requiruntur. a) *Primum* debet cauſa, ſi opus eſt h. e. ſi non per ſe intelligitur, explicari et tam diu illuſtrari, donec ſentiamus planam eſſe. Haec explicatio et illuſtratio debet

brevis esse, ne conjunctio causae vel cum sequenti ejus confirmatione vel cum thesi nimis interrumpatur, et adtentio legentis et maxime audientis impediatur et minuatur. Interdum causa per se patet, nec indiget explicatione et illustratione: unde eam addere putidum foret et lectori vel auditori ingratum. Nihil enim ingratius et molestius est, quam audire ac videre, ea explicari et illustrari, quae jam plane intelligamus, ac fortasse dudum plane intellexerimus. Omnia explicare et illustrare est diffidere lectoris auditorisve intelligentiae et prudentiae, ipsumque pro stulto atque imperito habere. Nonne hoc ei molestum esse et summopere displicere debet? b) *Deinde* debet ostendi, causam istam esse firmam et certam: quod non alia ratione fieri potest, quam adjicienda alia causa, eaque non minus certa, qua illa nitatur. Haec causa adjecta itidem debet, si opus est, explicari, illustrari, atque adeo nova causa confirmari, quae talis sit, ut alia causa non egeat. Inter has causas adjiciendas exempla et testimonia quoque pertinere per se patet. V. c. quando demonstrare vellem, mortem non debere nobis nimiopere horrendam videri, adderem forsitan causam hanc: *quia via est ad felicitatem aeternam.* Huic causae fortasse hanc causam subnecterem: *quia literae sacrae hoc nos docent*, et tandem loca aliquot eaque praecipua laudarem. Possem vero illius theseos: *mors non nimis horrenda videri debet*, aliam quoque causam adferre, hanc scilicet: *quia omnibus hominibus instat.* Quaero hic: *cur instat hominibus?* et respondeo: *ob structuram corporis humani;* possum etiam sic quaerere: *unde scimus, mortem omnibus instare?* tum respondeo: quia experientia hoc nos docet: nemo enim hominem cognovit vel de aliquo audivit legitve, qui non mortuus esset: addere etiam possum illam causam a corporis humani structura petitam. c) *Tandem* causa debet conjungi cum thesi, h. e. debet doceri, quomodo ex ista causa, recte quidem explicata, illustrata et per alias causas stabilita, vel ex istis causis, si plures sunt, sequatur, thesin esse certam et veram. Fit hoc per conclusionem v. c. ita: Iam si hoc vel illud, quod causae loco adlatum erat, certum est, adparet quoque thesin, quae ex illa causa fluit, esse veram. Addi quoque potest ac debet alia causa, quae conclusionem confirmet. V. c. Thema: *Mors non nimis est pertimescenda.* Cur? prior causa: *nam omnibus instat.* Cur? iterum confirmatur duabus rebus: *quia non modo experientia hoc quotidie docet, sed et corporis nostri structura monet.* Hinc concludo: *Si omnibus mors instat, cur eam nimis pertimesco?* Cur s. quomodo hoc inde sequitur? *quis enim sapiens*

piens id nimiopere fugiat et timeat, quod effugere non potest? Posterior causa: ***nam est via ad felicitatem aeternam:*** Estne hoc verum? est: ***nam libri divini hoc docent.*** An hi vere loquuntur? Recte. Iam concludo: ***Si mors est via*** etc., quis ***eam timeat?*** Cur s. quomodo hoc inde sequitur? ***Quis enim timeat viam***, *quae* ***eum ad*** *meliorem fert locum*, *quam is est, ubi nunc vivit?* Potest etiam hic tanquam causa tertia adjici exemplum eorum, qui mortem non timuerunt, v. c. Socratis etc. Tum concludo: ***Si alii*** *homines mortem contemnere sustinuerunt: cur nos timeamus?* En causam: *Nam, quod alii potuerunt, etiam nos posse* ***debemus, modo velimus*** vel *modo audeamus* h. e. ***modo animum nostrum eodem modo*** *conformemus et sapientia* h. e. ***vera rerum*** *notione* ***atque ita*** *mortis instruamus* etc.

4) Causae istae debent quam saepissime et omni occasione, et maxime in fine orationis ac tractationis totius, repeti, ne auditor aut lector eas obliviscatur. At haec repetitio debet aliis verbis institui, ne taedium legenti audientive creetur, ac plerumque tecte h. e. ita, ut lector vel auditor vix sentiat, se audire vel legere eandem causam jam ante vel adeo saepius lectam aut auditam. In quo artificio regnat Cicero, qui causas omni occasione repetit et inculcat, at simul varias iis vestes induere novit. Legantur in primis ejus orationes. In Maniliana v. c. Cicero vult ostendere, ***bellum Mithridaticum esse grave;*** causam in primis adfert hanc, ***quod vectigalia Asiae in periculo sint.*** De his igitur vectigalibus, quae conservare Romanorum magni intererat, omni occasione ac singulis fere paginis aliquoties loquitur, eorumque periculum in mentem auditorum revocat. Ibidem docere vult, ***Pompejum solum dignum esse, qui illi bello praeficiatur;*** hic addit causam hanc, ***quia singularibus virtutibus sit praeditus.*** Has igitur virtutes saepius et omni occasione repetit, at saepe ita, ut repetere non videatur. Et sic in aliis orationibus. Res per se patet. Auditor vel lector causas, licet diligenter explicatas et confirmatas, tamen propter multitudinem aliarum rerum, quas audit legitve, interdum obliviscitur. Memoriae igitur illius subveniendum est. In fine autem orationis rursus repeti debere ita, ut auditor earum summam denuo intueatur et contempletur, per se patet. Nam, quo propius ad finem tendit oratio, eo magis capita ejus praecipua e mente auditoris, nisi valde sit sapiens et adtentus, elapsa plerumque sunt. Ceterum enumerationem causarum et satis firmarum et satis multarum, earumque rectam tractationem ac crebram repetitionem, efficere, ut res s. thesis ipsa

 melius

melius perspiciatur atque ita perspicuitas dicendi valde adjuvetur, manifestum est, ut adeo non mirum esse debeat, nos hanc rem ad perspicuitatem retulisse. Nam sine causis nulla rei est certa perspicuitas, nedum persuasio.

II) Aliis quoque enuntiationibus singulis, nisi apertissimae ac fere sole clariores sint, causae ubique addendae sunt. Auditores et lectores, licet causas ipsi saepe addere et cogitare possint, tamen raro hoc faciunt, maluntque ab oratore et scriptore eas audire et discere, praesertim cum mens vel maxime adtenti lectoris et auditoris tandem defatigaretur causis ubique sua sponte quaerendis et inveniendis: unde plerumque taedium vel saltem inopia adtentionis sequeretur. Deficiente vero adtentione lectoris et auditoris, quomodo ei persuadeas? quomodo eum moveas? Cicero, si quem laudat, vituperat, monet, hortatur, orat, si suadet, miratur, si quid pro magno, incredibili, parvo, contemnendo habet, si quid credit, praedicit, optat, sperat, timet etc., ubique fere causas addit, quamquam non quilibet lector eas pro causis ubique fortasse habeat, quia saepissime tecte prolatae et intextae nec particulis causalibus insignitae sunt. Versatur igitur ille hac in re duplicitur, *diserte* et *tecte*.

A) Primum *diserte*, per *cum*, *quia*, *quoniam*, *quo*, *quin* (i. e. *quo non*), *ut*, *ne*, *nam*, *enim*, *etenim*, *propter*, *adductus*, *motus*, *incitatus*, *impeditus* etc. v. c. Manil. 1 in. dicit, *se nondum pro rostris dixisse;* hujus rei addit causam hanc: *non mea me voluntas sed vitae meae rationes — prohibuerunt:* huic causae aliam causam subjungit: *nam omne meum tempus amicorum periculis* h. e. causis in foro agendis *transmisi:* et hanc causam confirmat hac causa: *nam per aetatem et ob eloquentiae inopiam non ausus sum pro rostris dicere.* Et ipsam verborum Tullianorum compagem hanc: *Quamquam mihi semper frequens conspectus vester multo jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed vitae meae rationes ab ineunte aetate susceptae prohibuerunt.*

runt. Nam, cum antea per aetatem nondum hujus auctoritatem loci adtingere auderem, statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, adferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. — Ibid. c. 3 in. hortari vult Romanos, *ut maculam, Mithridatico bello superiore conceptam, deleant;* non hoc simpliciter ita eloquitur, sed addit causas, cur delenda sit illa macula, 1) quia Romani laudis adpetentes sint 2) quia Mithridates nondum pulsus sit; et hujus rei causam hanc addit, quia imperatores nondum illum regem vincere satis potuerunt. Haec omnia ita effert: *Et, quoniam semper adpetentes gloriae praeter ceteras gentes atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus jam insedit atque inveteravit in populi romani nomine; quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus uno nuntio atque una literarum significatione cives romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam, suo dignam scelere, suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium et vicesimum regnat, et ita regnat, ut se non Ponto neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiae luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam, reportarent.* — Ibid. c. 6 ostendit necessitatem Asiae provinciae ob vectigalia defendendae et belli statim cum Mithridate gerendi, his utens verbis: *Itaque haec vobis provincia, Quirites, si ad belli utilitatem et pacis dignitatem retinere vultis, non modo a calamitate sed etiam a metu calamitatis est defendenda.* Statim addit causam: *Nam ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non solum adventus mali sed etiam metus ipse adfert calamitatem.* Hujus causae addit hanc causam statim: *Nam, cum hostium copiae non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu neque ex decumis neque ex scriptura vectigal conservari potest.* — Verr. I, 2 Cicero ait, se propterea Verris accusationem suscepisse, ut judices occasionem haberent illo damnando suae justitiae declarandae et invidiae judiciorum levandae, atque ita populum a consilio judicia transferendi a senatoribus in equites avocarent: *Itaque mihi videor magnam et maxime aegram et prope depositam reipublicae partem suscepisse, neque in eo magis meae quam nostrae laudi existimationique servisse.* Addit causam: *Accessi enim ad invidiam*

 judi-

judiciorum levandam vituperationemque tollendam, ut, cum haec res pro voluntate populi romani esset judicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas judiciorum videretur: postremo, ut esset hoc judicatum, ut finis aliquando judiciariae controversiae constitueretur. Addit causam: *Etenim sine dubio, judices, in hac causa ea res in discrimen adducitur.* Additur causa: *Reus est enim nocentissimus; qui si condemnatur, desinent homines dicere* etc. — Cic. ad Div. I ep. 1 in. ait: *Ego omni officio ac potius pietate erga te ceteris satisfacio omnibus, mihi ipsi nunquam satisfacio.* Statim addit causam: *Tanta enim magnitudo est tuorum erga me meritorum, ut, quoniam tu, nisi perfecta re* (i. e. revocatione Ciceronis) *de me, non conquiesti, ego, quia non idem in tua causa* (i. e. restitutione regis Aegyptii) *efficio, vitam mihi esse acerbam putem.* In qua causa duae aliae causae insertae sunt, *quoniam tu* etc., et *quia non idem* etc. — Cic. ad Div. V ep. 5 in. *Etsi statueram nullas ad te literas mittere nisi commendaticias, non quo eas intelligerem satis apud te valere, sed, ne iis, qui me rogarent, aliquid de nostra conjunctione imminutum esse ostenderem* etc. En duas causas, unam negativam h. e. non veram, *non quo eas intelligerem* etc., alteram positivam h. e. veram, *sed, ne iis, qui* etc. — Ibid. III ep. 9 §. 12 Cicero rogat Appium, ut sibi curet supplicationem decernendam; et addit *pro tua fide, diligentia et amicitia.* Verba sunt: *Illud, quod polliceris, velim pro tua fide diligentiaque et pro nostra non instituta* (i. e. incepta demum) *sed jam inveterata amicitia cures, enitare, ut supplicatio nobis quam honorificentissime quam primumque decernatur.* Ac sic Cicero millies.

B) Deinde solet in primis Cicero causas innumerabilibus in locis *tecte* adjicere h. e. ut non a quolibet statim sentiatur, quia nulla particula causalis aliudve signum solenne causae adest. Fit hoc variis modis:

1) Omittit saepissime particulam causalem, si per se intelligitur: v. c. Manil. 3 *Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam, reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri et summi imperatores, sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret:* pro *Triumphavit enim L. Sulla* etc. Per *insignia* enim *victoriae* intelligit *triumphos.* — Ibid. c. 9 ait, Mithridatem secum multas quoque copias ab aliis regibus subsidio

ſubſidio miſſas habere, additque cauſam, quia reges a regibus adjuvari ſoleant. Haec ita exponit: *Mithridates autem et ſuam manum jam confirmarat, et eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, et magnis adventiciis auxiliis multorum regum et nationum juvabatur. Hoc jam fere ſic fieri ſolere accepimus, ut regum adflictae fortunae facile multorum opes adliciant ad miſericordiam, maximeque eorum, qui aut reges ſunt aut vivunt in regno* etc.: pro *Hoc enim jam fere* etc. — Cicero ad Div. IIII ep. 9 §. 14, ubi Marcello reditum in patriam propterea ſuadet, quia tutior ibi ſit ſedes quam alibi. Hoc ita effert: *Caput illud eſt, ut, ſi iſta vita* (ſcil. in loco, ubi nunc es) *tibi commodior eſſe videatur, cogitandum tamen ſit, ne tutior non ſit. Magna gladiorum* (alii *gladiatorum,* quod facilius) *eſt licentia: ſed in externis locis minor etiam ad facinus* (i. e. caedem) *verecundia:* pro *Magna enim gladiorum* etc. — Cicero ad Div. V ep. 2 §. 25, ubi ſe purgat Metello, quod in ejus fratrem acerbe dixerat: *cognoſce nunc humanitatem, ſi humanitas adpellanda eſt in acerbiſſima injuria remiſſio animi ac diſſolutio.* Statim cauſam addit hanc: *Nulla eſt a me unquam ſententia dicta in fratrem tuum: quotiescunque aliquid eſt actum, ſedens iis adſenſi, qui mihi leniſſime ſentire viſi ſunt:* pro *Nulla enim eſt a me* etc. Ac ſic ſexcenties.

2) *Qui quae quod* millies apud Ciceronem ſubſtituitur particulis cauſalibus *nam, quia, cum* etc. v. c. Manil. 2 *Genus eſt belli ejusmodi, quod maxime veſtros animos excitare atque inflammare debeat: in quo agitur populi romani gloria — agitur ſalus ſociorum atque amicorum — aguntur certiſſima populi romani vectigalia et maxima, quibus amiſſis et pacis ornamenta et ſubſidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus eſt a vobis et ipſorum et reipublicae cauſa conſulendum.* Hic *qui* ter ſuſtinet vicem particulae cauſalis: *in quo agitur* etc. dictum eſt pro *nam in eo agitur* etc., deinde *quibus amiſſis* eſt pro *nam iis amiſſis,* tandem *quibus eſt a vobis* etc. pro *nam iis eſt a vobis* etc. — Ibid. c. 14 extr. *Et quisquam dubitabit, quin huic* (Pompejo) *hoc tantum bellum transmittendum ſit, qui ad omnia noſtrae memoriae bella conficienda divino quodam conſilio natus eſſe videatur?* ubi *qui ad omnia* etc. dictum pro *cum is ad omnia* etc. — Cic. ad Div. IIII ep. 2 §. 1 bis eſt *qui* pro *nam, quia: A. d. III Kal. Majas cum eſſem in Cumano, accepi tuas literas. Quibus lectis cognovi non ſatis prudenter feciſſe Philotimum; qui, cum abs te mandata haberet, ut ſcribis, de omnibus rebus, ipſe ad me non veniſſet, literas tuas miſiſſet:* quas

quas intellexi breviores fuisse, quod eum perlaturum putasses. Hic *qui cum abs te mandata haberet — ad me non venisset* dictum est pro *Nam, cum abs te mandata haberet, non venerat;* et *quas intellexi* etc. pro *nam eas intellexi* s. *quia eas intellexi* etc. — Ad Div. III ep. 9 §. 11 Cicero proprie dicere vult: *Nam profecto non est meum committere, ut negligens in scribendo fuisse videar.* Pro eo ita loquitur: *Nam profecto non est meum, qui in scribendo, ut soles admirari, tantum industriae ponam, committere, ut negligens in scribendo fuisse videar: praesertim cum id non modo negligentis sed etiam ingrati animi crimen futurum sit.* Verba: *qui in scribendo tantum industriae ponam* continent caussam, cur non sit Ciceronis negligentem esse in scribendo: addit aliam caussam *praesertim cum id non modo* etc. — Ad Div. V ep. 2 §. 15, ubi Cicero ea defendens, quae contra Metelli fratrem egerit, ita loquitur: *Si vero meam salutem contra illius* (i. e. fratris tui) *impetum in me crudelissimum defenderim, satis habeas* (i. e. sis contentus) *nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri. Quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare atque meditari* etc., ubi *Quem ego cum comperissem* est pro *Nam cum ego illum comperissem* etc. — Ibid. §. 19 de eodem Metelli fratre per ironiam: *Hominem gravem et civem egregium! qui, qua poena senatus consensu bonorum omnium eos adfecerat, qui urbem incendere, magistratus ac senatum trucidare, bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum judicaret eum, qui curiam caede, urbem incendiis, Italiam bello liberasset;* ubi verba *qui, qua poena* etc. sunt caussa, cur vocet illum hominem gravem et civem egregium: poterat dicere: *O hominem gravem et civem egregium! nam* s. *quia, qua poena — adfecerat, — eadem dignum judicabat eum* etc. — Ibid. ep. 12 §. 16 *Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, posteaquam ei percontanti dictum est, clypeum esse salvum* etc. pro *Nam is tum denique sibi avelli* etc. Ac sic saepius. Pertinet iste usus ad brevitatem: hinc supra p. 479 ss. jam in capite de *brevitate dicendi* de usu pronominis *qui*, it. p. 305 in capite de *connexione membrorum* nonnulla diximus, quae addi possunt.

3) Particula *si* a Cicerone sexcentis locis particulae caussali *quia, cum* etc., substituitur ob modestiam. V. c. Manil. 6 in. *Quare, si propter socios nulla ipsi injuria lacessiti majores nostri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Poenis bella*

bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere etc. pro *Quare, cum propter — bella gesserint* etc. et paulo post: *Itaque haec vobis provincia, Quirites, si ad belli utilitatem et pacis dignitatem retinere vultis, non modo a calamitate sed etiam a metu calamitatis est defendenda.* Ubi *si* aperte est pro *quia:* nam profecto retinere volebant provinciam: at Cicero simulat se dubitanter loqui, quasi incertum sit, an retinere velint, ipsisque permittere, utrum velint retinere nec ne. — Cic. ad Div. V ep. 2 §. 24 *Et, si intelligis, non me dicto Metelli* (fratris tui), *ut scribis, sed consilio ejus animoque in me inimicissimo esse commotum, cognosce nunc humanitatem* etc. pro *Et cum haud dubie* e supra dictis *intelligas* etc. At illud modestius dictum: sed causam ibi latere manifestum est e sequentibus *cognosce* etc. — Ibid. §. 29 *A te peto, ut tu quoque aequum te judicem dolori meo praebeas: si acerbe, si crudeliter, si sine causa a tuis oppugnatus, ut statuas mihi non modo non cedendum, sed etiam tuo atque exercitus tui auxilio in ejusmodi causa utendum fuisse:* ubi aperte *si* pro *quia, cum:* at profecto illud modestius, humanius, atque ita venustius dictum. — Add. Cic. Catil. I, 3 in. *Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios nec privata domus parietibus voces conjurationis tuae potest: si illustrantur, si erumpunt omnia?* pro *cum* s. *quia neque* etc. — Cic. Arch. 12 *Quae cum ita sint, petimus a vobis, judices, si qua non modo humana verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse, ut eum* etc., ubi *si qua* pro *quia aliqua, cum aliqua* etc. Ac sic saepius. — It. apud Poetas saepe *si* pro *cum, quia,* ponitur: v. c. *rogo te, Iupiter, ut hoc vel illud facias, si rite te colui, sacra rite feci* etc. Sic Virgil. Aen. I, 603 (607) Aeneas Didoni ait: *Dii tibi, si qua pios respectant numina, si quid usquam justitiae est et mens sibi conscia recti, praemia digna ferant!* — In primis Cicero, ubi de se vel de suis virtutibus, loquitur, tanquam causis, ob quas aliquid petit vel per quas effici aliquid vult: v. c. rogo te, ut, si dignus sim, mihi hoc tribuas etc. Cic. Arch. 1 in. *Si quid est in me ingenii* etc. Cic. Manil. 1 *Si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar* etc. Certo sciebat Cicero sibi esse *ingenium* etc., sibi esse *auctoritatem* propter magistratum, quem gerebat: at humanitatis et modestiae erat, de his rebus dubitanter loqui. Quam rationem in primis adolescentibus imitandam censuerim. Nihil enim magis commendandum est quam humanitas et modestia: et pertinet ea simul

ad suavitatem dicendi: nihil enim suavius quam modeste dicere.

4) Per adpositionem, quam vulgo vocant in libellis grammaticis, exprimit Cicero saepissime quoque causam: v. c. Ad Div. IIII ep. 2 §. 3 Cicero Sulpicio, consilium ejus exquirenti, dicere vult: *Ego nihil tibi suadere possum*, et causam addere hanc: *quia tu ipse satis prudens es*. At ita loquitur: *Quod meum consilium exquiris, id est tale, ut capere facilius ipse possim, quam alteri dare. Quid enim est, quod audeam suadere tibi homini summa auctoritate summaque prudentia?* Quisque videt in verbis *homini summa auctoritate* etc. latere causam, cur ei consilium dare nolit; et dictum esse pro *quia ipse es homo summa auctoritate summaque prudentia* s. *cum sis ipse homo* etc. Notetur ibi simul summa Ciceronis humanitas et observantia in vocabulo *audeam* pro *possim*, *velim*; illud longe fortius est. — Idem fere dixit Cicero Marcello ibid. ep. 8 in. *Neque monere te audeo praestanti prudentia virum, nec firmare maximi animi hominem unumque fortissimum* pro *Neque monere te audeo, quia es vir praestanti prudentia, nec confirmare, quia es homo maximi animi* etc., ubi itidem *audeo* venuste et humane dictum pro *volo*. — Cic. Catil. III, 12 prope fin. *Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Iovem, custodem hujus urbis ac vestrum* etc. In verbis *custodem hujus* etc. latet causa, cur venerari debeant Iovem, *quia est custos hujus urbis et vester* s. *quia hanc urbem vosque custodivit et contra Catilinarios impetus defendit*. — Cic. Verr. II, 57 med. *Iste* (Verres), *homo omnium aequissimus atque a cupiditate remotissimus, se cogniturum esse confirmat* pro *Iste, quia est homo aequissimus* etc.: ironice dictum. — Ceterum hanc rationem ad brevitatem dicendi pertinere per se intelligitur. Eodem modo dicere possis: *Quis Ciceronem, hominem eloquentissimum et in bene scribendi arte exercitatissimum non sibi in bene scribendo imitandum proponat?* pro *cum sit homo eloquentissimus* etc. *Quis non literarum studia, delicias cujusque sapientis, amanda putet?* pro *cum sint deliciae* etc. *Veneremur Deum, creatorem nostrum* i. e. *quia nos creavit*. *Odi pigritiam, matrem multorum malorum* pro *quia est mater* etc.

5) Etiam in participio saepe latet causa, v. c. *amemus Deum nobis quotidie bene facientem* pro *quia bene facit* etc. *Odi pigritiam nos a studio sapientiae revocantem* i. e. *quia nos revocat* etc. *Viso patre animum collegi; visis hostibus milites fugere coeperunt*. — De aliis participiis, quae causas per

per se continent, ut *motus, ductus, adductus, incitatus, inflammatus, prohibitus, adjutus* etc. hic non sermo est; supra S. 6 II, A p. 532 de iis diximus.

6) Saepe etiam periphrasi apud Ciceronem aliosque bonos scriptores tecte includitur argumentum: quae ratio in primis commendanda, praesertim cum simul gravitati serviat. V. c. Cic. Rosc. Am. 23 prope fin. *Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana jura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset* pro *Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, cum patrem occidisset, somnum statim capere potuisset*, seu pro *Nemo enim putabat, quemquam parricidam* (nam de hoc sermo ibi est) *somnum statim capere potuisse.* At illa parricidae circumscriptio *quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana jura scelere nefario polluisset* continet simul causam, cur is, qui patrem occiderit, non possit statim post illud facinus patratum capere somnum, scilicet hanc, quia isto scelere omnia jura divina et humana, quantum in ipso est, violavit. — Liv. V, 27 Camillus ad magistrum quendam ludi pueros, quos erudiebat, in castra Camilli ducentem atque ita prodentem, loquitur, istud factum nefarium valde vituperans: *Arma*, inquit, *habemus, non adversus eam aetatem, cui etiam in captis urbibus parcitur, sed adversus armatos:* per *aetatem eam, cui etiam in captis urbibus parcitur* intelligit *pueros* s. *pueritiam.* At in illa circumscriptione latet causa; sensus enim est: *Arma habemus non adversus pueritiam, nam huic aetati etiam in captis adeo urbibus parci solet, sed tantum adversus armatos.* Conf. supra caput de *copia* (P. I, c. 9 S. 2, 10 A 2 p. 420 ff.), ubi plures periphrases. Sed istae periphrases, quae argumentum recte continent, pertinent, ut facile patet, ad brevitatem dicendi.

7) Huc referendum est, quod enuntiationi, quae simpliciter efferri poterat et vulgo quoque solet, praeponitur enuntiatio causam ejus tecte complectens: v. c. pro *quis hoc non perspicit?* dicitur *quis est tam stultus* s. *tam rerum imperitus, ut non perspiciat?* Nam *stultitia* seu *imperitia* est *causa*, cur homo non aliquid perspiciat. Sic pro *Deus nobis quotidie bene facit* dici potest: *Deus est tanta benignitate, ut nobis quotidie bene faciat:* nam *benignitas Dei magna* est causa, cur nobis quotidie bene faciat. Sic pro *Deus omnia efficere potest* dicitur *Deus est tam potens* s. *tanta potentia, ut omnia efficere possit* s. *ut nihil sit, quod efficere nequeat.* Sic Cicero millies, v. c. Phil. II, 15 pro *Neque vero frangebar animo propter vitae cupiditatem* etc. dixit: *Neque vero*

eram

eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitae cupiditatem. — Ibid. c. 7 pro *An tu hoc ausus es dicere in eo templo, in quo senatum — consulebam* dixit: *Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausis sis, in quo* etc. — Arch. 9 pro *Omnes enim mandari versibus aeternum suorum laborum facile praeconium patiuntur*, h. e. *libenter res gestas suas carmine celebrari volunt*, dixit: *Neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus aeternum suorum laborum facile praeconium patiatur.* — Ibid. c. 8 in. pro *Quis morte Roscii nuper non commotus est* h. e. *doluit?* dicere maluit: *Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii* (comoedi clarissimi) *morte nuper non commoveretur?* — Ibid. c. 12 in. pro *An nos omnes, qui in republica atque in his vitae periculis laboribusque versamur, arbitremur, cum usque ad extremum spatium nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul omnia moritura?* egregie ita loquitur: *An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica atque in his vitae periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur?* — Plura exempla congesta reperies supra in capite de *copia dicendi* (P. I, c. 9 S. 3, 2 p. 431 ff.): ibi enim de periphrasi late egimus.

SECT. VII

2) *De adiectione exemplorum.*

Alter fons perspicuitatis propior in explicatione idearum est *adjectio exemplorum.* Haec in primis valent ad rem, quam explicamus, et de qua lectori et auditori cupimus persuaderi, perspicuam reddendam. Exempla longe plus vulgo valent causis s. argumentis e rei natura petitis. Argumenta docent, rem fieri potuisse, exempla, rem factam esse: argumenta efficiunt, ut res verisimilis videatur, exempla declarant rem esse veram. Saepe lector vel auditor argumentis fidem ita habet, ut tamen simul dubitet, an res, quae commendatur, ab hominibus vere patrata sit; at, si audit vel legit, vere patratam esse, hinc colligit, eam quoque ab

aliis

aliis hominibus et a se patrari posse. Nam homo concludit vulgo sic: Si res ab aliis jam acta est, se quoque eam agere posse; contra, si res per se quidem fieri possit, sed nondum ab aliquo facta sit, nec se eam facere fortasse posse. Et sic in aliis rebus auctoritas exemplorum ubique postulatur. Recte. Exempla enim veritatem, ut sic loquar, e regno possibilium in regnum visibilium transferunt, efficiuntque, ut lector vel auditor rei veritatem, quam antea in genere cognorat, nunc quasi ob oculos videat. *Exemplum* possis ita definire, ut dicas esse *enuntiationem factum aliquod continentem*, per quod docetur, rem, quam tradis et explicas, vere in natura rerum fuisse et factam esse, seu brevius sic: ut dicas esse *factum aliquod explicandae thesi accommodatum.*

De justo exemplorum usu haec notabimus:

1) *Exempla debent rei accurate convenire*, h. e. homines, quorum exemplum adfertur, debent id vere praestitisse, quod in thesi tractatur, eodemque modo, quo illud dictum est praestari debere: v. c. si sermo est de mortis contemtu, exemplo esse potest Socrates: nam is vere mortem contemsit; non vero Cicero, qui, licet de mortis contemtu praeclare loquatur, tamen eam, ubi vere instabat, timuit. Sic, si de paupertatis studio et divitiarum contemtu loqueris, idem Socrates exemplo recte esse potest, itemque Fabricius, Curius: Hi enim sua sponte contemserunt divitias, cum eas consequi facile possent. Non vero ii memorandi sunt, qui, quia pauperes esse cogebantur nec divitiarum consequendarum facultatem habuerant, eas contemserunt vel potius contemnere se simularunt: nec ii, qui, quia divites jam sunt, divitias se non adpetere nec amare dicunt. — In exemplis etiam hoc videndum, ut, si v. c. in tractanda virtute aliqua hominem memoras ea vere praeditum, hic non simul aliis multis iisque notis vitiis gravioribus inquinatus sit, ne exempli auctoritas imminuatur. Nam hominem laudari audienti mihi si in mentem venit cetera ejus vita prava: virtus ea, quae in illo laudatur, fit, nescio quo pacto, suspecta. Non adferrem exempli causa Catilinae fortitudinem in perferendis laboribus etc.

2) Deinde *exempla debent esse vera.* Ficta nihil efficiunt nisi apud indoctos atque imperitos. At hos decipere quantae artis! quantae vero utilitatis, si illi aliquando vident

et

et discunt, rem, quam pro certa audiverant, fabulam esse! Hinc fortasse judicari potest, quantum utilitatis fabulae romanenses, comoediae, tragoediae, carmina plena deorum et dearum lectori et spectatori indocto adferre possint in virtutis studio inflammando.

3) *Exempla debent etiam recte tractari,* h. e. debet effici, ut eorum auctoritas adpareat: hinc debent a) interdum explicari, si quidem non satis nota creduntur, ac v. c. debet doceri, quo consilio et animo hic vel ille rem gesserit, cur res ita geri vel non geri potuerit, necesse fuerit etc. b) saepe etiam argumento aliquo confirmanda sunt: v. c. postquam de contemtu divitiarum Socratis exemplum adlatum est, possunt variae causae addi, v. c. *sciebat enim, veras divitias in sapientia ac virtute, non in externis rebus, cerni;* vel *didicerat enim, omnem, qui contentus esse posset, esse divitem* s. *non posse esse pauperem;* vel *qui divitias contemnere posset, ditissimum esse;* vel *didicerat enim iis rebus carere, propter quas divitiae inventae sunt* s. *quas divitiae solae suppeditant* etc. c) tandem *debent exempla non modo conjungi cum thesi* h. e. est docendum, theseos veritatem ex illis sequi, *sed etiam* in primis, ut vis eorum melius adpareat, haec tractatio debet *adjuvari* saepissime concludendo a majori ad minus vel a minori ad majus vel a pari ad par: v. c. *Si Socrates, qui gentilis fuit, eo progredi potuit fortitudinis, ut mortem, inimicam illam generis humani vulgo tam terribilem, contemneret, quanto magis nos decet, qui Christiani sumus, id efficere posse,* vel brevius: *Si Socrates, ut gentilis, hoc potuit efficere, quanto magis nos, ut Christiani, id efficere posse debemus,* vel: *Si philosophia gentilis tantum valuit in morte contemnenda, quanto magis debet hic valere philosophia christiana? Si Socrates solius mentis ope id effecit, quanto magis nos religione christiana adjuti* etc. Sic: *Si Socrates divitiarum inutilitatem perspexit, quanto magis nos Christiani* etc. vel: *Si Socrates contemnenda morte, despiciendis divitiis, tantum laudem consecutus est, nonne etiam nos* etc.

SECT. VIII

3) *De adjectione testimoniorum.*

Tertius fons perspicuitatis propior in explicandis ideis est *testimoniorum adjectio. Testimonia* 1) in rebus historicis sunt summe necessaria, si res, quae traduntur,

tur, pro certis ac perspicuis haberi debent, et plus valent, quam omnia argumenta e rei natura ducta. At, si gravia fideque digna esse debent, proficiscantur oportet ab hominibus fide dignis h. e. qui et rem, quam narrant, recte norint, atque ita recte narrare possint, et simul recte vereque narrare velint omnique mendacii vanitatisque studio careant. Sed 2) in aliis quoque rebus, v. c. in judicanda praestantia atque utilitate alicujus rei, interdum *testimonia*, si quidem sunt a magnis celebribusque viris petita, perspicuitati et persuasioni prosunt h. e. efficiunt, ut res certior fiat ejusque praestantia et utilitas vel turpitudo, necessitas etc. magis perspiciatur: quia vulgo homines multum tribuunt testimoniis clarorum virorum h. e. judiciis eorum de aliqua re, hincque libenter ad eorum auctoritatem provocant. Sed cum omnes homines, licet sint clarissimi et de nostra sententia maximi, tamen semper maneant homines h. e. labi interdum possint: non testimoniorum auctoritati nimis confidere debet orator vel scriptor, neque iis ante uti, quam res ipsa, quam per illa confirmare vult, jam argumentis et exemplis satis confirmata et fulta est. Male igitur agunt, qui statim, postquam v. c. rem philosophicam tradiderunt et veram esse dixerunt, hanc causam addunt: *nam ita dixit Cicero* vel *Plato* etc. vel *sic omnes docti judicant*. *Testimonia* hic sunt nihil aliud quam judicia doctorum de re aliqua. Quis in judicando non interdum fallitur? At, si rem jam aliunde constat certam esse, non inutile est addere, quid eruditi de ea judicent. Hic tamen, ut per se patet, excipienda sunt testimonia librorum divinorum, quae semper sunt certa atque vim argumentorum vere habent, ut adeo orator in re vel laudanda vel vituperanda ad dicta biblica recte provocet: modo haec recte explicentur et ostendatur, quibus in verbis dicti insit testimonium illud, ad quod provocas: nam interdum id latet in paucis dicti verbis, ut adeo, si totum dictum recites nec verba ipsa,

quae

quae proprie testimonium suppeditent, memores et explices, auditor nondum vim testimonii perspiciat et sentiat.

SECT. VIIII

4) *De adjectione conditionis.*

Quartus fons perspicuitatis propior in explicandis rebus est *adjectio conditionis*: quae addi semper debet, si de re sermo est, quae non nisi sub certa conditione facta est fierive solet ac potest, aut certa, utilis, noxia est etc. Pertinet hoc ad diligentiam s. subtilitatem dicendi, nihil omittentem, quod lector vel auditor exspectare possit, et veram matrem perspicuitatis. Ac cum pleraeque res humanae non nisi sub certa conditione fiant, aut certae, utiles, noxiae, praeclarae sint etc.: adparet innumerabilibus in locis notionem conditionis addendam esse. Cicero etiam hic nobis exemplar esse potest. Nunquam is fere simpliciter aliquid confirmat, pollicetur, rogat etc., sed fere semper adjecta conditione, utens particulis, *si*, *nisi*, *quoad* s. *quod* i. e. *quoad*, *quantum* etc.

V. c. Agr. II, 6 in. legem Rulli agrariam dissuasurus ita loquitur: *Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam atque utilem esse intelligerem, auctor ejus atque adjutor essem.* Recte. An vero aliter loqui poterat? Tolle verba: *si eam vobis — intelligerem*, et videbis, quam imprudenter stulteque dictum sit. — Ad Divers. XIII ep. 28 in. scribit Servio, se quidem libenter ab eo petere, sed multo libentius gratias agere; id quod haud dubie est signum animi generosi. Ita ergo loquitur: *Etsi libenter petere a te soleo, si quid opus est meorum cuipiam, tamen multo libentius gratias tibi ago, cum fecisti aliquid commendatione mea* etc. Tollas verba *si quid opus est meorum cuipiam* et senties, Ciceronem locutum esse more plebis, quae ob humilitatem et levitatem animi ubique et a quolibet petit, si quid beneficii accipere potest, non habita ratione conditionis alicujus justae. — Ad Div. XV ep. 11 extr.

extr. Marcello scribens, se propediem Romae fore, ita loquitur: *Ego, si me navigatio non morabitur, quae incurrebat in ipsos etesias, propediem te, ut spero, videbo.* Sic omnes prudentes loqui debent: neque enim navigatio est in hominis potestate. Cicero, si conditionem *si me navigatio non morabitur* omisisset, falso locutus esset. — Ad Div. XIII ep. 17 §. 6 Curium Servio commendans ita loquitur: *Spondebo enim tibi, vel potius spondeo in meque recipio, eos esse M. Curii mores, eamque tum probitatem tum etiam humanitatem, ut eum et amicitia tua et tam accurata commendatione, si tibi sit cognitus, dignum sis habiturus.* Quotus quisque recentiorum hanc conditionem *si tibi sit cognitus* addidisset? Sed inest ei magna humanitas et modestia: quae vult, ut non simpliciter ab amico postulemus, ut aliquem sua amicitia propter nostram commendationem solam dignum judicet, sed hactenus, si ipse illum cognoverit. — Ibid. ep. 23 §. 4, ubi Anchialum Servio commendat: *Quare pergratum mihi feceris, si eum in amicitiam tuam receperis, atque eum, quod sine molestia tua fiat, si qua in re opus ei fuerit, juveris.* Egregie h. e. accurate et humanissime dictum. Non vult, ut Servius Anchialum in universum et in omnibus rebus juvet, sed tantum, *si qua in re opus ei fuerit:* Non vult, ut Servius nulli labori molestiaeve in juvando Anchialo parcat, sed addit, *quod sine molestia tua fiat; quod* est *quoad, quantum, quatenus, in so sern.* Duplex igitur est conditio. — Ibid. ep. 26 §. 6, ubi Mescinii Rufi negotia Servio commendat: *Sic enim praescripsimus iis, quibus ea negotia mandavimus, ut omnibus in rebus, quae in aliquam controversiam vocarentur, te arbitro, et, quod commodo tuo fieri posset, te disceptatore uterentur.* Verba *quod commodo tuo fieri posset* h. e. *quoad* s. *quatenus sine molestia tua fieri posset* sunt conditio eaque humanitatis plena, sub qua Cicero illud fieri velit. — Et §. 7 *Illud praeterea, si non alienum tua* (i. e. *a tua*) *dignitate putabis esse, feceris mihi pergratum, si qui difficiliores erunt, ut rem sine controversia confici nolint, si eos, quum cum senatore res est, Romam rejeceris.* Conditio *si non alienum a tua dignitate putabis esse* addita est ob humanitatem. Altera conditio *si qui difficiliores erunt* etc. a re ipsa postulabatur. — Ibid. ep. 37 extr., ubi Hippias Acilio commendatur: *Quoquo modo autem se res habet, peto a te, ut honoris mei causa eum expedias, tantumque ei commodes* (i. e. gratificeris) *et in hac re et in ceteris, quantum tua fides dignitasque patietur.* Quanta humanitas! Non vult, ut Acilius omnia omnino faciat, sed fidei suae et dignitatis rationem habeat. Ac propterea haec

conditio, quae tecta quodam modo est, in petendo a nemine, nisi inhumano, omitti potest. Ac sic millies conditionem adjectam in Cicerone reperies. — Hanc rationem sedulo imitari debemus, v. c. pro *Liberi debent parentes amare* potest dici: *Liberi, si grati esse volunt, debent parentes amare.* Pro *Deus hominibus interdum bona interdum mala tribuit* possit ita dici: *Deus, quatenus sapientiae ipsius consentaneum est, hominibus modo bona modo mala tribuit;* vel *Deus modo bona, si ea nostris rebus utilia esse videt, nobis tribuit, modo mala, si ea nobis magis profutura intelligit, nobis immittit* etc.

SECT. X.

5) De adjectione modi.

Quintus fons perspicuitatis propior in explicandis rebus est *adjectio modi*, quo res facta, vel credibilis, certa sit etc. Pertinet hoc ad subtilitatem, matrem perspicuitatis. Homines enim non contenti sunt audire, aliquid factum esse, sed quaerunt etiam, quomodo factum sit etc. Iam supra P. I p. 404 s. hac de re, in cap. de *copia dicendi*, dictum est.

Hic tantum haec tria monebimus:

1) Si res fit vel facta est *casu* aut *necessario*, recte additur *accidit, contingit, contigit, necesse est, forte, necessario* etc. V. c. pro *In itinere cum essem, reperi hominem, qui* etc. dicitur: *In itinere cum essem, accidit, contigit, ut reperirem hominem* etc. Pro *Cum pater mihi ereptus esset puero, non potui recte erudiri* dici possit: *Cum accidisset, ut pater mihi puero eriperetur, factum est, ut non possem recte erudiri.* Pro *Qui deditus est luxuriae, pauper tandem fiet* dici possit: *Qui luxuriae deditus est, pauper fiat* vel *egestate tandem prematur necesse est.* Pro *Qui in discendis literis non magnam industriam adhibet, non valde doctus fiet* dici potest: *Non* vel *nullo modo fieri potest, ut, qui in literis discendis non magnam adhibeat industriam, magnam doctrinam consequatur;* vel etiam *Non credibile est hominem, qui non — adhibeat, valde doctum fieri.* Sic et per ablativos: v. c. *Cum in agro essem, vidi forte* s. *casu hominem aliquem* etc. *Homo necessario* s. *necessitate naturae moritur.* — Not. Quamquam lector vel auditor plerumque in his locutionibus e sequen-

quentibus eque contextu ſentit, rem factam eſſe vel caſu vel neceſſario: tamen humanius eſt ejus intelligentiae, ut ita loquar, obviam ire atque ita efficere, ut citius ſciat.

2) Si quid ab aliquo *bene* aut *male* actum dictumve eſt, hoc, licet e contextu perſpici poſſit, tamen addere ſaepe convenit. Fit hoc maxime per adverbia, v. c. *bene*, *egregie*, *male*, *ſtulte* etc. v. c. Pro *Pompejus, qui rebus multis geſtis cognomen Magni acceperat, tandem in Aegypto periit* dici poteſt: *Pompejus, qui rebus multis bene geſtis cognomen Magni jure acceperat, tandem in Aegypto miſere periit.* Hic addita ſunt *bene*, *jure* et *miſere*, ſed ita, ut conveniant remque recte explicent. Sic ſi quem locum Ciceronis, Virgilii etc., quo praeclara ſententia continetur, adferre volo, poſſum ita incipere: *Hanc rem Cicero his verbis egregie confirmat*, vel *de hac re Cicero praeclare* vel *bene ait:* et tum ſequitur ipſa ſententia. Verum quidem eſt, lectorem vel auditorem ſua ſponte, quando ſententiam videt auditve, judicare poſſe, *bene* illa verba dici: at quid obſtat, quo minus ante eum moneamus ipſiusque animum ad excipiendam egregiam ſententiam, tanquam hoſpitam, praeparemus et excitemus? Ac ſic in pluribus eſt agendum, omninoque uſus adverbiorum commendandus.

3) Si quid narramus et tradimus, hoc vel certo ſcimus vel opinamur, conjicimus, audivimus, arbitramur etc. Hinc notiones, modum hunc definientes, quo ſcimus aliquid, addendae crebro ſunt, ut lector vel auditor ſciat, quid et quantum de illa re credere, utrum eam pro certiſſima, an pro incerta ac mera opinione habere debeat. Ancillae et homines earum ſimiles ſolent, quidquid narrant, ita tradere, quaſi certiſſimum ſit. Non ſic Cicero: qui ubique fere addit *certum, manifeſtum, indubitatum eſt* etc. ſi de re certiſſima ſermo, it. *conſtat, perſpicio, intelligo, video, adparet, ſcio, non neſcio* etc., contra de minus certa *arbitror, puto, exiſtimo, credo, videtur mihi* etc., de incertiſſima *opinor, conjicio, dicunt, ajunt, audivimus, rumor eſt* etc. Cujusmodi additamenta, quae nondum in vernaculam ſatis venerunt, quantopere perſpicuitatem adjuvent in Ciceronis libris, illorum pleniſſimis, vix dici poteſt. Paucula exempla dabimus: v. c. pro *deus eſt* dicitur *deum eſſe manifeſtum, certum, indubitatum eſt, aperte videmus* ſ. *intelligimus, nemo neſcit, nemo ignorat, quis eſt qui neſciat* ſ. *qui non videat?* — Cic. Manil. 7 *nam tum, cum in Aſia res magnas multi amiſerant, ſcimus Romae ſolutione impedita fidem concidiſſe.* Addit *ſcimus*, ut declaret, ſe de re omnibus nota loqui. Si omiſſo τῷ

scimus dixisset *Romae solutione impedita fides concidit*, poterant nonnulli auditores, quibus ista res haud nota erat vel non satis nota, opinari, eum tantum ita credere, nec de manifesta re loqui. — Cicero ad Div. IIII ep. 14 §. 8 scribit Plancio exsulanti, quem consolari volebat: *Si enim status erit aliquis civitatis, quicunque erit, te omnium periculorum video expertem fore. Nam alteros* (Caesarianos) *tibi jam placatos esse intelligo, alteros* (Pompejanos) *nunquam iratos fuisse.* Addit *video* et *intelligo*, tanquam de re paulo certiori loquens, ut animum Plancii confirmet. — Sic *perspicio* addit ad Div. II, 18 §. 4 *Nocere tibi iratum neminem posse perspicio* etc., ut ostendat, se de re minus dubia loqui. — Alibi addit *audivimus, accepimus* etc., *puto, arbitror, videtur* etc., si non audet pro certa rem habere; v. c. Manil. 9 *Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum adflictae fortunae facile multorum opes adliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt aut vivunt in regno.* — Cic. ad Div. V ep. 21 §. 10 *Est enim res jam in eum locum deducta, ut, quamquam multum intersit inter eorum causas, qui dimicant, tamen inter victorias non multum interfuturum putem.* Recte addit *putem*, quia nesciebat, an multum inter victorias ambarum partium interfuturum esset: quod si dixisset *interfuturum sit*, visus esset certo scire. — Cic. ad Div. VI ep. 4 §. 18 *Ego, quae te velle quaeque ad te et ad tuos pertinere arbitrabor, omnia studiose diligenterque curabo.* Recte addit *arbitrabor*, quia nescit ea omnia, quae ad Torquatum ejusque domum pertineant h. e. utilia esse possint; nescit, quae Torquatus velit. Si omisisset *arbitrabor* ac dixisset *quae tu vis, quaeque ad te et ad tuos pertinent*, falso ac simul inhumanius dixisset. — Ibid. ep. 23 §. 5 *Ego, quid possim, nescio vel potius me parum posse sentio. Illud tamen tibi polliceor, me, quaecunque saluti dignitatique tuae conducere arbitrabor, tanto studio esse facturum* etc. Recte et modeste dictum. Homo homini non potest polliceri, se facturum omnia, quae illius saluti dignitatique conducant vere, sed tantum, quae *arbitratur* conducere. — Hinc et millies *videri* addit, v. c. ad Div. V ep. 21 §. 8 *Neque me tamen ulla res alia Romae tenet, nisi exspectatio rerum Africanarum* (belli Africani). *Videtur enim mihi res in propinquum adducta discrimen.* Recte *videtur mihi adducta*, non *adducta est*: nec enim certo sciebat. — Ibid. §. 15 *Ego, si videbitur recte fieri posse, ad te veniam brevi* pro *si recte fieri poterit;* at rectius et accuratius additur *videbitur* h. e. *si credidero:* proficiscimur enim, non quia *recte* h. e. tuto proficisci possumus: quis enim mortalium

talium hoc certo ſcit? ſed quia credimus, nos poſſe. — Hinc Cicero ſaepe claudit periodos per *videatur*, quod non plane otioſum eſt, ſed indicat, eum tantum *putare*, hoc vel illud ita eſſe; eſtque ſaepe modeſtius dictum: ſaepe tamen *videatur* eſt quoque idem quod *intelligatur man ſieht.* Sed et de aliis hominibus Cicero, accurate loquens, ita loquitur, v. c. Cluent. 64, ubi ſermo eſt de ſingulari furto Stratonis ſervi, qui fundum armarii exſecuerat atque ita pecuniam inde abſtulerat: *Quidam ex amicis Saſſiae recordatus eſt, ſe nuper in auctione quadam vidiſſe in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium et tortuoſam venire ſerrulam, qua illud* (armarium) *potuiſſe ita circumſecari videretur:* pro *qua illud potuiſſet ita circumſecari;* at recte additur *videretur*, quia mera tamen erat opinio et conjectura. — Hanc igitur rationem in primis imitemur, et v. c. pro *ego iſto homine, quia probus et integer eſt, utar* dicamus *quia probus et integer videtur* vel, ſi paulo certius, *quia eum probum et integrum eſſe judico, video, perſpicio:* ſic, ſi librum praeclarum eſſe audivi et eum emere volo, non dicere poſſum: *Ego librum illum, quia praeclarus eſt, emam,* ſed *Ego librum, quem* (vel *quia eum*) *praeclarum eſſe audivi, emam*, et ſic in ceteris.

SECT. XI

6) *De adjectione inſtrumenti* ſ. *rerum, per quas res efficitur.*

Sextus fons perſpicuitatis propior in explicandis rebus eſt *adjectio inſtrumenti* h. e. rerum earum, per quas aliquid fit, fiet vel effectum eſt. Pertinet hoc quoque ad ſubtilitatem explicationis. Lector vel auditor non modo vult ſcire, rem factam eſſe, cur et quomodo facta ſit etc., ſed etiam quibus rebus et quibus auxiliis. Hoc nunquam omittendum eſt, niſi *ſtatim ſua ſponte a quolibet* intelligatur. Stultum enim foret ubique dicere *oculis adſpicere, pedibus ire, calamo ſcribere* etc. Ergo judicio quoque opus. Exempla pauca adferam. Quando dico: *Pompejus effecit, ut nomen Magni conſequeretur,* ſentio deeſſe *id, per quod* illud effecerit: accuratius ergo dico *Pompejus multis rebus praeclare ac feliciſſime geſtis effecit, ut nomen Magni conſequeretur.* Sic pro

Ciceroni contigit, ut, licet ignobilis esset, ad summos honores perveniret dici potest: *Ciceroni eloquentiae magnitudine contigit, ut* etc. Sic pro *Frater tuus eo felicitatis progressus est, ut ab omnibus omnino laudaretur* accuratius dicitur *Frater tuus insigni humanitate, modestia,* vel etiam *summo virtutum studio* etc. *eo felicitatis progressus est, ut* etc. Nonne ita res fit magis perspicua? Sic Cicero fere ubique.

V. c. Marcell. 2 in laudanda magnitudine et celeritate rerum gestarum Caesaris ait: *nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus sed victoriis lustratae sunt* (Ed. Ern. *sint*). Rectius et accuratius, quam si dixisset: *nec vero disjunctissimas terras citius a quoquam potuisse peragrari, quam a te lustratae* (aliae edd. *illustratae*) *sunt.* Pro *a quoquam* non opus erat dici *passibus cujusquam:* at pro *a te* opus erat dici *cursibus*, imo *victoriis tuis*, vel *tuis non dicam cursibus sed victoriis:* at, quia hoc ponere volebat, mutabat quoque ob numerum s. concinnitatem membrorum *a quoquam* in *cujusquam passibus.* — Agrar. II, 3 med. *Neque enim ullo modo facere possum, ut, cum me intelligam non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi romani judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe praeponerer, non et in hoc magistratu et in omni vita sim* (sic leg. et sic Edit. Ernest., non *essem*, ut ceterae Editt. habent) *popularis.* Tolle verba *non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi romani judicio,* et omnis sententia periit. — Ibid. in fine narrans, quam misero statu rempublicam initio consulatus sui acceperit, ait inter alia miseriae illius signa; *sublata erat de foro fides,* et hic poterat desinere, sed addit: *non ictu aliquo novae calamitatis, sed suspicione ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum.* Recte: ita enim intelligitur, quibus rebus fides sublata sit. — Orat. I, 9, ubi Scaevola Crassum, qui dixerat ab oratoribus civitates initio esse constitutas, refutans dicit: *Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac sylvis dissipatum non prudentium consiliis compulsum potius quam disertorum oratione delinitum se oppidis moenibusque sepsisse?* Recte additur *non prudentium consiliis compulsum potius quam disertorum* etc. — Ibid. c. 61 de Demosthene: *cumque ita balbus esset, ut ejus*

ejus ipſius artis, cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Recte addit *meditando* h. e. *exercitatione.* — Ibid. c. 8 de praeſtantia eloquentiae: *Quid enim eſt tam admirabile — aut tam potens tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, ſenatus gravitatem unius oratione converti?* Praeclare additum eſt *unius oratione.* Eadem haec ſententia eſt fere Muren. 11 in. *Gravis etiam illa eſt et plena dignitatis dicendi facultas, quae ſaepe valuit in conſule deligendo, poſſe conſilio atque oratione et ſenatus et populi et eorum, qui res judicant, mentes permovere.* — Cicero ad Div. VIIII ep. 14 §. 14 Dolabellae, quem laudare vult, dicit: *Hoc ſi tibi fortuna quadam contigiſſet, gratularer felicitati tuae: ſed contigit magnitudine tum animi tum etiam ingenii atque conſilii.*

SECT. XII

7) *De adjiciendo notione temporis.*

Septimus perſpicuitatis fons propior eſt *adjectio temporis:* cujus notionem ad definite loquendum ac primariam notionem ſ. theſin plenius effingendam et explicandam pertinere, quis non videt? Volumus enim etiam ſcire, *quando res* facta ſit, *quamdiu* duraverit etc. Addere igitur illam eſt ſcriptoris et oratoris. Accuratius is v. c. loquitur, qui dicit: *heri frater tuus apud me fuit, et tres tantum horas mecum manſit*, quam qui dicit: *frater tuus apud me fuit, et non diu mecum manſit.* Nonne vero etiam ille magis perſpicue quam hic loquitur? Sic, qui dicit: *amabo te, quoad vivam; beneficium tuum nunquam obliviſcar*, accuratius magisque perſpicue loquitur, quam dicens: *amabo te, beneficium tuum non obliviſcar.* Cicero hanc diligentiam in addenda temporis notione ubique fere obſervat h. e. ubicunque poteſt et opus eſt.

V. c. Manil. 3 in. hortans Romanos, ut maculam in bello ſuperiori Mithridatico conceptam deleant, ita loquitur: *Et quoniam ſemper adpetentes gloriae praeter ceteras gentes atque avidi laudis fuiſtis, delenda vobis eſt macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta* etc. Non dicit *macula ante ſuſcepta*, ſed

ſed *macula Mithridatico bello ſuperiore ſuscepta*, ut tempus magis definiatur: et ſtatim explicat, qua re maculam illam conceperint, ac pergit: *quod is, qui uno die, tota Aſia, tot in civitatibus uno nuntio atque una literarum ſignificatione cives romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo poenam nullam ſuscepit* etc. Intelligit Mithidatem: poterat verba *uno nuntio atque una literarum ſignificatione* omittere: at tum non tota notio facti illius Mithridatici patuiſſet. — Ad Div. I ep. 1 in. *Ego omni officio ac potius pietate erga te ceteris ſatisfacio omnibus, mihi ipſi nunquam ſatisfacio.* Poterat dicere *mihi ipſi non ſatisfacio:* at quanto accuratius ac ſimul humanius dicit *nunquam,* tanquam credat, ſe nunquam ſatis poſſe pietatis officiique Lentulo pro hujus opera in Cicerone revocando praeſtare. — Ad Div. XIII ep. 17 in. Curii, quem commendat Servio, amicitiam laudans ait: *Nam et amicitia pervetus mihi cum eo eſt, ut primum in forum venit, inſtituta* (i. e. coepta), *et Patris* (urbe Achajae) *cum aliquoties antea tum proxime hoc miſerrimo bello domus ejus tota mihi patuit.* Adtendas, quaeſo, diligentiam Ciceronis! Poterat dicere: *Nam et amicitia pervetus mihi cum eo eſt dudum inſtituta et Patris cum aliquoties antea tum nuper domus ejus tota mihi patuit:* ſed pro *dudum* maluit dicere *ut primum in forum venit* h. e. *togam virilem accepit,* et pro *nuper* maluit dicere *proxime hoc miſerrimo bello.* — Add. Sulpicii Epiſt. ad Cic. in Epp. Cic. ad Div. IIII ep. 12 §. 4 caedem Marcelli narrans: *Poſtridie ejus diei, cum ab Athenis proficiſci in animo haberem, circiter hora decima noctis Poſtumius, familiaris ejus, ad me venit et mihi nuntiavit, M. Marcellum, collegam noſtrum, poſt coenae tempus a P. Magio Cilone, familiare ejus, pugione percuſſum eſſe et duo vulnera accepiſſe, unum in ſtomacho, alterum in capite ſecundum aurem* etc. Quam diligenter! *poſtridie ejus diei, circiter hora decima noctis, poſt coenae tempus.*

SECT. XIII

8) *De addenda idea loci.*

Octavus fons perſpicuitatis propior eſt *adjectio loci.* Cupimus enim quoque ſcire, ubi res geſta ſit, acciderit, ubi aliquis nunc ſit etc., in quem locum profectus ſit, unde venerit etc. Et placet is ſcriptor et orator, qui noſtrae cupiditati ſatisfacit et ſua ſponte

it ob-

it obviam, quia videtur nihil reticere velle, quod ad totam rem perspiciendam pertineat; cum contra is displiceat ac perspicuitati rei officiat, qui notionem loci omittat. Cicero quidem hac in re quoque ubivis fere est diligens: interdum loci ideam universam tradens per *omni loco, ubique, nusquam* etc.; interdum ipsum locum accurate memorans:

V. c. Rosc. Am. 24 in. de Furiis loquens parricidas persequentibus: *Videtisne, quos nobis poetae tradiderunt patris ulciscendi causa supplicium de matre sumsisse. — ut eos agitent Furiae neque consistere usquam patiantur* etc. Abesse poterat *usquam*, at rectius adest. — Manil. 3 de caede civium romanorum jussu Mithridatis facta loquens: *quod is, qui uno die* (en notionem temporis!), *tota Asia, tot in civitatibus uno nuntio atque una literarum significatione cives romanos necandos trucidandosque denotavit.* Addidit verba *tota Asia, tot in civitatibus*, ut totius facti crudelis ratio appareret. — Add. epistola Sulpicii modo laudata ad Div. IIII ep. 12 §. 4 de caede Marcelli: *pugione percussum esse et duo vulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem:* et paulo ante §. 2 *cum ab Epidauro Piraeeum navi advectus essem* etc. §. 4 *ut ab Atheuis in Boeotiam irem* etc.

SECT. XIIII

9) *De adjectione effectus* s. *consequentiae.*

Nonus fons perspicuitatis propior est *adjectio effectus* rei et eorum, quae inde secuta sunt vel sequi solent vel tantum concludi possunt. Adjuvat et hoc perspicuitatem rei. Non enim lector vel auditor semper ipse vult aut potest e dictis id colligere, quod ex iis consequatur. Cicero nec hanc rationem facile negligit, imo in ea est longe diligentissimus:

V. c. ad Div. V ep. 12 §. 16 *Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi evelli jubet spiculum, postquam ei percontanti dictum est, clypeum esse salvum.* Hic poterat desinere, sed addit: *ut etiam in vulneris dolore aequo*

animo cum laude moreretur. — Manil. I extr. *Dicendum est enim de Cn. Pompeji singulari eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius est exitum quam principium invenire. Ita mihi non tam copia quam modus in dicendo quaerendus est.* Additur *ita mihi non tam copia* etc., quae verba per se poterant abesse, quia eorum sententia e praecedentibus quodam modo intelligi potest: sed addita augent perspicuitatem, efficiuntque, ut magnitudo Pompeji melius perspiciatur. — Ibid. c. 6, ubi docet Asiam provinciam propter vectigalia non modo a calamitate sed etiam metu calamitatis defendendam: *Nam*, pergit, *ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solum adventus mali sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiae non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit.* Hic desinere poterat, sed addit: *Ita neque ex portu neque ex decumis neque ex scriptura vectigal conservari potest.* Hoc e prioribus per se sequitur: nam, si pecora relinquuntur, perit scriptura; si agricultura deseritur, pereunt decumae; si navigatio mercatorum conquiescit, perit portorium. — Ibid. c. 9 narrans Mithridatem regum auxiliis adjuvari ait: *Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum adflictae fortunae facile multorum opes adliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt aut vivunt in regno, ut regale his nomen magnum et sanctum esse videatur.* Hic poterat desinere, sed addit, quid inde secutum sit: *Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare; nam cum se* etc. — Ibid. c. 13 med., postquam de avaritia imperatorum in provinciis dixerat, addit: *Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat?* — Agr. II, 4, postquam dixerat, se, quia ab universo populo factus sit consul, etiam popularem esse debere, pergit: *Quare qui possum non esse popularis* etc. — Potest quoque *effectus* recte adjici, de qua re supra in capite de *copia dicendi* p. 434 dictum est: v. c. pro *deus est longe potentissimus* potest dici: *deus est tam potens, ut nihil sit, quod non possit efficere:* pro *homo est valde indoctus, imperitus*, dicitur: *homo est tam imperitus, ut ne minimas quidem res intelligat*, vel *ut ne legere quidem sciat.* Sic pro *hic homo est amantissimus veritatis* dicitur: *hic homo est tam amans veritatis, ut mendacium ne audire quidem, nedum dicere possit.* Sic pro *Res, quam narras, est falsissima* dicitur *Res, quam narras, est tam falsa, ut vel puer fidem tibi deneget* etc.

Quis-

Quisque videt hanc adjectionem effectus perspicuitati rei, quae traditur, majori prodesse. — Interdum etiam *effectus* et *consecutionis notio* uno vocabulo comprehendi potest, v. c. *victor discessit* pro *fuit*: *omnia prostrata jacent* pro *sunt*: in primis apud Poetas: Phaedr. I, 20, 6 *canes rupti prius perire* pro *rupti prius sunt*. — Ovid. Met. I, 119, 120 *Tum primum siccis aer fervoribus ustus Canduit, et ventis glacies constricta pependit* pro *ustus est*, *constricta est*: at praeclare additur *Canduit*, *pependit*: ibid. v. 124 *pressique jugo gemuere juvenci* pro *pressi sunt*, at *gemuere* perficit, ut ita loquar, *notionem*. Pertinet haec res in primis ad gravitatem dicendi, de qua infra.

SECT. XV

10) *De periphrasi.*

Decimus fons perspicuitatis propior in explicatione rerum est *periphrasis* s. *circumscriptio rei* per plura verba. Facile intelligitur, per plura vocabula posse rem magis perspicue tradi quam per unum. Nam unum vocabulum celeriter praetervolat aures auditoris et oculos lectoris, atque ita idea in eo latens negligitur vel parum animadvertitur. — At notandum est, duplicem esse periphrasin. — Una est, quando notio una reducitur ad genus suum h. e. exprimitur verbis generalibus: haec servit tegendae et occultandae notioni, si talis est, ut tegi occultarique paululum mereatur. Hanc huc non pertinere per se clarum est: nam, si tegit notionem, non perspicuam reddere potest. Talis est v. c. periphrasis illa ap. Ciceronem Milon. 10 extr., ubi Cicero narrans Milonis servos cum Clodii servis pugnasse, et simul tecte h. e. ita, ut vix ab auditoribus sentiatur, memorare cupiens, in ea pugna Clodium occisum esse, utitur hac generali periphrasi: *fecerunt id servi Milonis, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset* pro *ulti sunt dominum suum, quem caesum esse putabant, atque ita occiderunt Clodium.* — Alterum genus periphraseos, huc pertinens,

nens, est id, quando notio s. res dissolvitur in suas partes et attributa sua vel omnia vel saltem aliquot: quo pertinent omnes definitiones et descriptiones.

V. c. pro *quis deum non amet* dicitur *quis eum non amet, a quo creatus est atque quotidie innumerabilibus beneficiis adficitur?* Sic pro *mirum est Christianos non legere libros sacros* dici potest: *Quis non miretur, libros sacros non legi ab iis, qui illorum auctoritate niti dicunt suam religionem?* — Sic ap. Cic. Rosc. Am. 22 *parentes occidere* ita circumscribitur: *eos, per quos quis lucem suavissimam adspexit, luce privare:* verba sunt ibi *qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter* (i. e. *per) quos hanc suavissimam lucem adspexerit, eos indignissime luce privarit:* quanto magis perspicue dixit, quam si dixisset: *qui tantum immanitate bestias vicerit, ut parentes suos occiderit?* — Manil. 3 Mithridates circumscribitur per singulare factum, quod cives multos occidi jussit. Verba sunt: *delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus jam insedit atque inveteravit in populi romani nomine; quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus uno nuntio atque una literarum significatione cives romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere suscepit* etc. Hic *is, qui uno die — trucidandosque denotavit* est *Mithridates.* Iam si Cicero dixisset: *delenda est vobis macula Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus jam insedit atque inveteravit in populi romani nomine, quod Mithridates non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere suscepit* etc. an auditores perspexissent, cur macula delenda esset, et qua in re consisteret scelus Mithridatis, pro quo nondum poenam suscepisset? ac num Romani ad bellum cum Mithridate denuo gerendum atque ita ad imperium Pompejo in illo committendum incitati fuissent? Nullo modo. At in illa periphrasi latet explicatio maculae ac simul causae, cur bellum gerendum sit: ut adeo tales periphrases quodam modo magis ad brevitatem quam ad copiam dicendi referendae videantur. — Ibid. c. 17 in. Pompejum circumscribens ita ait: *aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?* pro *aut cur non ducibus diis immortalibus Pompejo hoc quoque bellum regium committimus?* Sed quis non sentit illa periphrasi simul inclusum esse argumentum, propter quod Pompejo hoc bellum regium committi debeat, quia

quia scil. ei jam cetera summa cum salute reipublicae commissa sint; atque illam periphrasin magis perspicue Romanos docuisse, cur Pompejo illud imperium permittendum esset, quam solum nomen Pompeji? Cf. plura exempla circumscriptionis supra p. 419 ff. in capite de *copia dicendi*.

SECT. XVI

11) *De dissolutione Totius in partes et Generis in species et individua.*

Undecimus fons perspicuitatis propior in explicandis rebus est *dissolutio Totius in suas partes, Generis in suas species atque individua*, si fieri potest. Possit haec ratio quodam modo ad periphrasin referri. Omne *Totum* et *Genus* uno vocabulo expressum cito praetervolat auditoris aures et lectoris oculos atque simul mentem: at in partes et species dissolutum diutius versatur ante aures auditoris et oculos lectoris, atque ita facilius et planius perspicitur. — Deinde res eo celerius et facilius intelligitur, quo propius admovetur sensibus. *Genus* et interdum *Totum* maxime remota sunt ab illis: at *partes* et *species* sunt iis propiores: proxima sunt *individua*, quippe quae in rerum natura reperiuntur, atque ita nostris sensibus nota sunt, cum *Genus* et interdum *Totum* nonnisi cogitatione sciamus. Hinc et exempla singulorum hominum tantopere prosunt perspicuitati. Et quid aliud est exemplum adferre, quam Totum in partes vel Genus speciemve in individua dissolvere, si quidem accurate perpendas? — Dupliciter ista dissolutio Totius in suas partes et Generis in suas species vel individua institui potest. 1) *Primum*, ut praedicatum, quod ante dissolutionem istam Toti et Generi conveniebat, partibus deinde ac speciebus vel individuis tribuatur. V. c. pro *Mors instat omnibus hominibus* dici potest *Mors pauperi et diviti, nobili et humili, docto et indocto instat:* hic *Homines* in partes vel species dissolvuntur, in pauperes, divites,

vites, nobiles etc. et praedicatum *instat* manet. 2) *Deinde* possunt quoque singulis istis partibus vel speciebus singula praedicata tribui: quae ratio perspicuitati ac deinde etiam gravitati dicendi maxime est consentanea: v. c. *Mors instat pauperi et diviti: minatur nobili et humili: invadit domos doctorum et indoctorum,* vel auctis praedicatis potius ita: *Mors instat pauperi, minatur diviti: adest humili, non parcit nobili: intrat domos indoctorum, nec timet domicilia doctorum.* Potest etiam praeponi *Totum* vel *Genus* atque ita dici: *Quis est mortalium, qui a mortis periculo liber esse possit? Instat illa pauperi, minatur diviti: adest humili, non parcit nobili: intrat domos indoctorum, nec timet domicilia* (vel *seriam frontem*) *doctorum et sapientum.* Et sic alia ratione facile variari potest. Ciceronis libri sunt talium exemplorum plenissimi: neque enim ipse in ulla parte perspicuitatis tam regnat, quam in hac.

Prioris generis exemplum est Sext. 46 *Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicae quaerant, aut qui propter insitum quendam animi furorem discordiis civium ac seditione pascantur, aut qui propter implicationem rei familiaris communi incendio malint quam suo deflagrare:* pro *Etenim in tanto numero civium magna multitudo est civium malorum:* at vides, quam apte *cives malos* diviserit in suas partes vel species; quamque perspicue ita locutus sit, quia hac divisione quisque auditorum poterat cives malos agnoscere. — Arch. 7 extr. laudans artes humanitatis prae aliis artibus dicere poterat: *Nam ceterae* (artes) *neque temporum sunt neque aetatum omnium neque locorum. Haec vero studia* (humanitatis) *prosunt omnibus temporibus, omnibus aetatibus et locis.* At quanto copiosius h. e. accuratius et distinctius pro eo dicit: *Nam ceterae neque temporum sunt neque aetatum omnium neque locorum. Haec studia adolescentiam alunt* (sic leg. puto), *senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* — Posterioris generis exemplum est Milon. 8 in. dicere volebat, ironice

nice quidem: *Omnes omnino lugent Clodium;* ſed maluit ita loqui: *Luget ſenatus, moeret equeſter ordo, tota civitas confecta ſenio eſt, ſqualent municipia, adflictantur coloniae, agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant.* Plura exempla ſupra p. 425 et 430 in capite de *copia dicendi* dedi, ubi de periphraſi agitur.

SECT. XVII

12) *De comparatione ac ſimilitudine addenda.*

Duodecimus fons perſpicuitatis dicendi propior in re explicanda eſt *adjectio comparationis* ſ. *ſimilitudinis.* Nihil magis rem perſpicuam reddit, quam *comparatio.* Haec eſt menſura, definiens rei magnitudinem, vilitatem, omnemque qualitatem. De nullarum rerum multitudine, paucitate, magnitudine, altitudine, pulchritudine aliave qualitate definite et ſubtiliter judicare poſſumus, niſi eas cum aliqua eaque ſatis nota re comparamus. Magnus acervus frumenti e comparatione demum cum modio aliove menſurae aptae genere intelligitur. Si quis ſe multum frumenti habere dicit, nemo ſcit, an vere multum ſit, quia alii aliquid vocant multum, quod aliis videtur non multum: nemo enim ſcit, quantum habeat. At, ſi modio menſus eſt, et dicere poteſt, ſe v. c. mille modios habere, tum demum de multitudine frumenti judicari poteſt. Sic vini oleique multitudo non niſi e comparatione ejus cum ſextariis, amphoris, aliisque generibus metiendi liquida, ſic panni longitudo et latitudo non niſi e comparatione cum ulna intelligitur. Sic et res omnes, quae mente, non oculis, comprehenduntur, metiri ſolemus comparandis iis cum alia re jam nota. V. c. *Helena* notae pulchritudinis fuit: it. *Venus* pro *pulcherrima* habetur vulgo: *Apelles* et *Zeuxis* ſunt noti *pictores* iique magni: Cicero et Demoſthenes ſunt noti ob *eloquentiam* ſummam: Homerus eſt notus *poeta* isque magnus: Roſcius clariſſimus *hiſtrio:* Alexander,

Hanni-

Hannibal, Scipio, Caesar, Eugenius noti sunt ob *res multas bello bene gestas:* Trajanus et Marcus Aurelius ob *bonitatem*. Sic nota est venti *celeritas* et *magnitudo* amoris parentum. Sic nix nota est ob *candorem* et *facilitatem liquescendi*. Sol notus est ob *splendorem* et *principatum* inter sidera etc. Cum ejusmodi igitur rebus et hominibus comparamus res et homines, si opus erit: v. c. Cum dico *valde te amo, impense te amo*, non tam perspicue loquor, quam ubi meum amorem cum amore magno aliorum eoque noto comparo, v. c. parentum erga liberos, vel liberorum erga parentes, et v. c. dico: *Amo te ita, ut pater filium* vel *filius patrem amat*, vel *ut pater filium non magis amare possit;* vel *Qualis amor parentum erga liberos esse solet, talis est meus erga te.*

Comparatio potest esse latior, brevior, et brevissima. — *Latior*, quando rem, cum qua aliquid comparo, ante explico, argumentis confirmo et illustro. V. c. Comparationem amoris mei erga aliquem cum amore paterno ita latiorem reddere possum: *Magnus esse solet amor parentum erga liberos, nec quidquam fere est, quod ad ejus similitudinem accedat. Nihil enim est, quod illi horum utilitati, commoditati. et felicitati non tribuant. Imo parentes saepe suae commoditati et utilitati commoditatem et utilitatem liberorum anteponunt. Sed, quamquam iste amor eximius et singularis esse solet, tamen dubito, an amor, quo ego in te incensus sum, illi amori cedat* etc. Potest etiam res, quacum rem comparo, praeterea comparatione cum alia re magna ante illustrari. Sic Cicero pro Marcell. 2 comparans clementiam Caesaris Marcello praestitam cum ejus rebus gestis, has ante docet esse maximas, et, ut hoc doceat, comparat eas cum aliorum rebus gestis et confirmat has longe ab illis superari. Postquam itaque planum fecit, res Caesaris gestas esse summas et singulares, tum docet, iis superiorem tamen esse istam clemen-

tiam,

tiam, idque argumentis confirmat. Totus locus, qui est paulo longior, est legendus. — *Brevior* est comparatio, v. c. quando res, cum qua aliquid comparatur, non explicatur necargumentis confirmatur nec per aliam similitudinem illustratur, sed pro nota sumitur: v. c. *Magnus esse solet amor parentum erga liberos: quis hoc negat? Attamen meus erga te amor ab illo minime superatur.* — *Brevissima* est, si paucis vocabulis constat, v. c. *amo te, ut patrem:* vel *Qualis liberorum amor erga patrem, talis meus est erga te.* Potest etiam interdum particula comparandi *ut* etc. omitti, v. c. *Tu pater mihi es: in te patrem veneror* etc. Haec est origo metaphorae: nam in ea particula similitudinis modo omittitur, atque ita tota similitudo uno vocabulo exprimitur, ut in loco de metaphora p. 107 ff. dictum est.

Debet vero omnis comparatio esse *apta*. Hinc 1) res, quacum comparare aliquid cupis, debet esse *vera*. Unde res fictae omittendae sunt omnes, v. c. *Phoenix*, avis quaedam a priscis nominata, *cantus cygnorum tempore mortis, Elysium, amor Pelecani erga pullos* etc. Cum talibus rebus nulla debet comparatio institui: nam si res ipsa non est nec fuit, multo minus similitudo inesse apta potest. 2) in rebus veris videndum, ut similitudo, quam quaeris, vere insit: hinc homines cum hominibus, res cum rebus, nec homines facile cum rebus vel res cum hominibus compares. Peccarunt hic interdum prisci: v. c. Caesar comparavit multitudinem interfectorum cum longitudine temporis B. Gall. II, 11 extr. ita loquens: *Ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium,* dicere debebat: *quantum licebat per diei spatium.* Liv. V, 23 *dictatorem aequiparari Iovis equis:* Liv. VIIII, 10 *Postumium devotioni Decii aequabant;* dicere debebat *factum Postumii:* Cic. Or. I, 4 extr. *Ingenia vero — nostrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium praestiterunt,* ubi dicere debebat *ingeniis ceterorum homi-*

hominum pro *ceteris hominibus*. Talia peccata non ſunt imitanda. 3) debet etiam in comparandis hominibus eorum dignitatis et ordinis ratio haberi, ut v. c. regem cum rege, vel ſaltem non multo inferiore, ducem belli cum duce belli comparemus, nec v. c. militem quemvis cum rege, licet utriusque factum ſimillimum ſibi ſit, v. c. uterque mortem aequiſſimo animo contemſerit. Sic hominem fortiſſimum in bello, at ſimul propter alias virtutes notum, non comparare debemus cum homine, licet fortiſſimo, at propter malefacta noto. Sic neminem, quem ob laboris patientiam laudare velim, comparem cum Catilina, quia hic ſceleribus et flagitiis ſimul innotuit. Omninoque in comparatione rei cum re vel hominis cum homine videndum, ne ideae ſecundariae tales in animo lectoris vel auditoris excitentur, quae toti rei officere poſſint. Sic inſtitutionem magiſtri nolim comparare cum fimo, licet res utraque inter ſe hactenus conveniat, quia, ut fimus agrum mollit et fertilitatem adjuvat, ſic inſtitutio bona mentem animumque emollit fertilemque reddit. Injucunda enim ſimul excitetur idea.

Porro comparatio poteſt quadrupliciter inſtitui, ut vel par cum pari, vel majus cum minori, vel minus cum majori, vel contrarium cum contrario comparemus. Quadruplex hic uſus ſaepius occurrit apud Ciceronem:

1) *Par* vel *res* vel *homo* confertur cum *pari:* v. c. victoria cum victoria, orator cum oratore, poeta cum poeta: ubi fere ſic concluditur, quod alteri conveniat, id etiam alteri convenire debere. Sic Cicero Arch. 6 comparat ſuum ſtudium artium humaniorum cum aliorum ſtudio v. c. voluptatum etc. et ait: *Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum ceteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates et ad ipſam requiem animi et corporis conceditur temporum, quantum alii tribuunt tempeſtivis conviviis, quantum denique aleae, quantum pilae, tantum mihi egomet ad haec ſtudia recolenda ſumſero?* — Ibid. c. 8 compa-

comparantur Homerus et Archias, ac docetur, multas civitates certasse de Homeri patria, voluisseque eum civem habere; hinc colligit Cicero: ***Ergo illi alienum*** (Homerum), ***quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc*** (Archiam) ***vivum, qui et voluntate et legibus noster est, repudiamus?*** Nonne in priori loco per comparationem fit perspicuum, quam aequum sit, Ciceroni studia literarum non invidere, et in posteriori loco, aequum esse Archiae civitatem non eripi? — Ibid. c. 9 extr. et 10 in. comparatur Archias cum Ennio: docet Cicero, quam carus fuerit Ennius Romanis, ac concludit: ***Ergo illum, qui haec fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt, nos hunc Heracleensem*** (Archiam) ***multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus?*** Nonne ita magis intelligitur, indignum esse, civitatem adimi Archiae, cum Ennio tributa sit? Ac sic saepissime.

2) ***Minor*** vel ***res*** vel ***homo*** cum ***majori*** comparatur, hactenus, ut adpareat, si res major non magnam vim habuerit, si homo major non multum effecerit, non mirum esse debere, si res vel homo minor multo minus efficere possit etc. Hoc valet ad hominem et rem excusandam eique adeo aliquid laudis conciliandum.

3) In primis notanda est comparatio ***majoris rei*** cum ***minori***, qua nihil ad persuadendum et ad rem illustrandam accommodatius est. Instituitur ea sic, ut primum res minor ita explicetur et illustretur, ut etiam maximam esse adpareat, deinde addatur, eam tamen parvam esse prae illa re, quam cum illa comparamus, v. c. si comparamus virtutem cum doctrina illamque hac praestantiorem esse declarare volumus, dicimus v. c. ***Doctrina est haud dubie res praeclara et ab omnibus adpetenda: mentem enim illustrat*** etc. ***At quanto praeclarior est virtus? Nam*** etc. addendae enim sunt caussae, cur virtus praeclarior sit. Nihil frequentius apud Ciceronem. Pertinet huc in primis locus supra laudatus Marcell. 2, in quo comparatio latissime tractata est: Docere omnino vult, clementiam Caesaris erga Marcellum praestitam esse omnium rerum summam. Comparat ergo eam cum rebus bellicis a Caesare praeclare gestis. Has primum valde extollit: ***Nullius***, inquiens, ***tantum est flumen ingenii, nulli dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quae non dicam exornare sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit. Sed adfirmo, et hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es.*** Deinde latius instituit comparationem rerum gestarum Caesaris cum rebus

geſtis aliorum imperatorum, valdeque illas laudat et concludit: *Quae quidem ego niſi tam magna eſſe fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere poſſit, amens ſim.* Poſteaquam has bellicas laudes ſummopere extulit, tum incipit ſenſim has extenuare, ut clementia major videatur, id quod argumentis confirmare ſtudet. — Sunt et breviores comparationes, v. c. Cic. Arch. 8 comparatur Archias cum Roſcio hiſtrione: *Quis noſtrum tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur* (i. e. doleret)? *qui cum eſſet ſenex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus?* Cicero hac comparatione hoc ſtudet efficere, ut adpareat, ſi Roſcius propter artem corporis tantopere amatus fuerit, multo magis decere amari Archiam propter artem ingenii, ut ſic loquar, h. e. poeſin. — Ibid. c. 10 comparat Archiam cum poeta quodam malo, cui Sulla praemium dederat hac conditione, ut nihil poſtea ſcriberet: unde Cicero colligit et veriſimile reddit, Sullam multo magis Archiam expetiturum et civitate romana donaturum fuiſſe. Manil. 5 in. Cicero ſtudet Romanos ad bellum cum Mithridate redintegrandum incitare; quod ut efficiat, docet, quanto minoribus ſaepe de rebus majores bella geſſerint; ut hinc adpareat, eo magis nunc ob ignominiam magnam a Mithridate acceptam bellum cum hoc rege gerendum. Dicit: *Majores veſtri ſaepe mercatoribus ac naviculariis injurioſius tractatis bella geſſerunt: vos tot civium romanorum millibus uno nuntio atque uno tempore* (ab Mithridate) *necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quod erant adpellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri, totius Graeciae lumen, exſtinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi romani, conſularem, vinculis ac verberibus atque omni ſupplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi omni ſupplicio interfectum inultum relinquetis?* Quis non hinc videt, Mithridatem bello eſſe perſequendum? — Add. Arch. 12, ubi Cicero de gloriae cupiditate loquitur: *An, cum ſtatuas et imagines, non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudioſe multi ſummi homines reliquerunt, conſiliorum relinquere ac virtutum noſtrarum effigiem nonne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam et politam?* Studet planum facere, quam carus ſit habendus Archias, cum

ejus

ejus poeſis ſerviat celebrandis nominibus claris: nam per *ſumma ingenia* intelligit poetas, quorum verſibus facta clarorum virorum celebrari ſolebant et adhuc ſolent.

4) Etiam *contrarium* cum *contrario* comparatur, ut illius vera ratio melius adpareat, e vulgari regula: *oppoſita juxta ſe poſita magis elucent.* Sic Cicero *vitam urbanam* cum *vita ruſtica* comparat in Orat. pro Roſc. Am. 27; *frugalitatem* cum *luxuria* Tuſc. V, 33 ſeq.; *Verrem* cum *Piſone Frugi* Verr. IIII, 25, ubi docet, hunc nimis diligentem fuiſſe in provincia, ita, ut, cum annulum ſibi faciendum curaret, hunc in foro coram omnibus fieri juberet, et aurum palam adpenderet artifici, Verrem contra parum diligentem in vaſis aureis multis faciendis: *Verrem* cum *Marcello* Verr. IIII, 54, ubi docet, hunc in bello magis peperciſſe Syracuſanis, quam illum in otio, et claudit: *Conferte Verrem, non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat injuria, ſed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum et juriſdictionem cum ferro et armis, adventum et comitatum cum exercitu et victoria conferatis.* Sic comparat *Dionyſium tyrannum* cum *Archimede* Tuſc. V, 20 — 23.

SECT. XVIII

13) *De repetitione idearum.*

Tertius decimus fons propior perſpicuitatis in explicandis illuſtrandisque notionibus eſt *crebra repetitio rerum* ſ. *notionum*; qua nihil ad perſpicuitatem ac gravitatem dicendi magis accommodatum et neceſſarium eſſe poteſt. Ea nituntur multae figurae rhetoricae, ut anaphora, epiphora etc., quae nihil aliud ſunt quam repetitiones notionum. Notiones, non omnes, ſed eae, ad quas lector auditorve praecipue adtendere debet et quas ejus intereſt in primis tenere, quia illis ſuperſtructa eſt tota orationis compages et conſilium totum dicentis et ſcribentis, v. c. theſis, argumenta horumque argumenta etc., ſaepiſſime atque omni occaſione data repetendae ſunt, ut memoriae lectoris vel auditoris firmiter inhaereant, ex eaque ne elabantur: his enim elapſis ceterae notiones corruunt ac fruſtra prolatae ſunt. Semel

mel enim dicta facile oblivioni traduntur, et vel adtentissimus quisque non potest facere, ut non interdum hanc vel illam notionem, propter multitudinem aliarum notionum, amittat. Repetitionem igitur necessariam esse patet: quaeritur tantum, quomodo sit instituenda. Fieri hoc debet plerumque tecte h. e. ita, ut lector vel auditor vix sentiat, se eandem notionem iterum vel aliquoties audire aut legere. Quatuor modis hoc fieri potest ac debet et continuo et interjectis verbis:

1) *Continuo* una res s. notio bis, ter, ac saepius repeti potest, sed aliis verbis, modo adfirmative modo negative, modo tropice modo proprie, aliave ratione. V. c. *liberalitas* et *beneficentia*, *factum* et *consilium*, *pugnare* et *eniti* (Cic. ad Div. III, 10 §. 11), *frangere* et *debilitare*, *peccatum* et *error*, *aversari* et *exsecrari*, *praeclarum nec ubivis obvium* etc. Haec de singulis notionibus; de quibus supra p. 397 ff. dixi in cap. de *copia dicendi*, ubi monui, posse duo ac plura verba (ad exprimendam unam notionem) jungi, 1) quorum unum caussam, alterum effectum, notet, 2) quorum unum exprimat notionem antecedentem, alterum consequentem indicet, 3) quorum unum rem totam vel genus, alterum (vel cetera) partes vel species, designet, 4) quorum alterum sit tropicum, alterum proprium, vel quorum unum ex hoc, alterum ex illo, tropo ductum, 5) quorum alterum fortius sit altero, 6) quorum alterum positive, alterum negative, sit dictum, omninoque 7) quorum alterum ab altero saltem paulum differat. — Eodem modo in junctis notionibus vel enuntiationibus (Sätzen) agendum est: v. c. Si thema sit: *mors non est extimescenda*, et caussa, *quia omnibus instat*, possim hanc caussam fortasse ita exprimere varie ac repetere: *Mors enim instat omnibus hominibus: nemo ab ejus periculo liber esse potest: quisque, sive sit dives sive pauper* etc., *mortalem se esse fateatur necesse est:* possis longius progredi, si velis: *Haec est communis sors, quam frustra tentamus effugere: Nullae lacrymae, nullae preces, nullae divitiae, nullae opes liberare hinc possunt: Omnes exspectat idem fatum* etc.

2) Maxime vero notiones et enuntiationes praecipuae, ut thesis, argumenta eorumque argumenta, et quidquid orator et scriptor pro re notabili habet, id post interjecta plura verba repeti debet. Hic eadem variatione, de qua paulo ante dixi, utendum est, ut repetitio ejusdem notionis et enuntiationis

tiationis non facile a lectore et auditore sentiatur. Aegre enim ferret lector vel auditor, si eandem rem iisdem verbis saepe repeti videret audiretve, quia crederet, se pro puero haberi, cui eadem res saepius repetenda esset. Nemo enim est, qui non credat, se rem aliquam memoria facile tenere posse. At, si lector vel auditor eandem rem alia verborum forma et veste videt et animadvertit, opinatur, se aliud quid videre et animadvertere: manetque in hoc errore, nisi in arte dicendi ipse valde exercitatus sit: sed vel exercitato placet ista variatio. Cicero hac in ratione excellit, ut adpareat, quam parum valeat eloquentia sine ista repetitione. In Agr. II, 1 seq. hanc notionem: *Ego homo novus factus sum consul meo anno*, saepe repetit: dicit primum: *Me primum hominem novum consulem fecistis:* deinde: *eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis* etc. porro: *neque me tantummodo consulem — sed ita fecistis, quomodo pauci nobiles consules facti sunt, novus ante me nemo:* deinde: *reperietis, me esse unum ex omnibus novis hominibus — qui consulatum petierim, cum primum licitum sit; consul factus sim, cum primum petierim* etc. Postea: *Est illud amplissimum, quod hoc honore ex novis hominibus primum me multis post annis adfecistis; quod prima petitione, quod anno meo:* deinde: *me non extrema tribus — sed una voce universus populus romanus consulem declaravit:* et c. 3 *Cum me intelligam — universi populi romani judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe praeponerer* etc. — Ibid. quater promittit se fore popularem consulem v. c. cap. 3 ait: *non solum hoc in loco dicam, sed et in senatu dixi, popularem me futurum esse consulem:* et paulo post: *Neque enim ullo modo facere possum, ut — non et in hoc magistratu et in omni vita sim* (sic leg. pro *essem*) *popularis.* Cap. 4 *Quae cum cernerem — dixi in senatu, me popularem consulem futurum.* Et paulo post: *Quare qui possum non esse popularis* etc. In vocabulo *popularis* non poterat uti variatione sed id servare cogebatur, quia tum solenne erat, et Cicero mentem suam consiliumque ambiguo hoc vocabulo tegere volebat. — Sic idem Cicero in Maniliana quoties repetit, vectigalia esse in periculo, Pompejum esse virum magnum omnibusque virtutibus imperatoris ornatum, et dignissimum, qui mittatur adversus Mithridatem! — Unum exemplum illustrationis causa addam hoc: Si thema sit: *mors non est extimescenda nimis hominibus*, ejusque primum argumentum sit hoc: *quia omnibus instat:* hoc argumentum s. notio haec: *mors instat cuique*, saepissime ac saltem toties,

 quoties

quoties hoc argumentum novo argumento confirmatur, repeti debet. Possit ergo fortasse ita dici: *Prima causa, cur mortem non nimis extimescere debeamus, est, quia omnibus instat, atque adeo frustra eam effugere tentamus. Hoc primum docet experientia quotidiana: Non fere est dies, qui istam vim mortis non declaret. Quotidie videmus vel audimus homines omnis generis ad locum sepulturae efferri. Nec mors tantummodo pauperes, debiles, humiles et contemtos vocat, sed et divites, robusti, principes et honorati triste ejus imperium experiuntur. Quis itaque id, quod effugere nequeat, nimiopere extimescat? Quis est tam infirmo animo, ut, quod omnibus commune est, quod certo scit ad se venturum, hoc ipsi angorem vel horrorem incutiat?* etc. *Corporis deinde* (alterum argumentum primi argumenti) *nostri structura ipsa nos docet, nos non immortales natos esse. Tam fragile enim est atque caducum, ut facile praevideamus, fore, ut aliquando corruat. Quod si ita se res habet, quis tam stultus esse potest tamque parum sui memor, ut, quod fore aliquando certo praevideat, id adeo horreat, si quando fiat; et ut hospitem illam, cujus adventum certissimum esse dudum norit, summo horrore et tremore exspectet. Non sapientis est, id anxie horrere, quod mutari evitarique nequeat* etc. Poterant ac debebant haec longe latius explicari, illustrari etc., si necesse esse hoc loco putassemus.

3) Figurae illae rhetoricae, *anaphora*, *epiphora*, *symploce* et *epizeuxis*, huc pertinent: repetunt enim hae eandem notionem efficiuntque, ut ea menti lectoris et auditoris saepius obversetur; qua re ut perspicuitatem ita deinde simul gravitatem adjuvari quis non videt? *Anaphora* repetit notionem eandem in principio enuntiationum connexarum, v. c. *Deus nobis vitam dedit, Deus nos sanitate donavit, Deus nos mente instruxit* etc. *Epiphora* repetit notionem in fine enuntiationum, v. c. *Doletis tres exercitus populi romani interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis adflicta est? adflixit Antonius. Symploce* est conjunctio anaphorae et epiphorae, v. c. Cic. Agr. II, 9 *Quis legem tulit? Rullus. Quis partem populi privavit suffragiis? Rullus. Quis comitiis prohibuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, multo custode sortitus? Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum.* Quis inde non perspicere poterat, quam periculosa Rulli lex foret? *Epizeuxis* repetit eandem notionem continuo iisdem verbis, v. c. *Deus, deus hoc fecit:* sic Cic. Catil

Catil. I, 1 *nos, nos, dico aperte, consules desumus* h. e. nos consules soli sustinemus causam, cur nondum Catilina supplicio adfectus sit. Cic. Font. 7 in. *Fuit, fuit illis judicibus divinum ac singulare consilium* etc.

4) Tandem in fine orationis, qui epilogus vulgo vocatur, solent argumenta eorumque argumenta, sed haec brevissime, una cum thesi repeti, ut lector vel auditor denuo summam dictorum colligere et argumenta cum thesi comparare atque ita sibi de thesi persuadere possit. Hac de re nihil dicere hic adtinet. Quis enim hoc non observet?

SECT. XVIIII

14) *De pictura rei addenda.*

Quartus decimus fons propior perspicuitatis in explicandis illustrandisque rebus s. notionibus est *pictura rei* s. *descriptio rei vivida,* quam vulgo *diatyposin* et *hypotyposin*, nomine graeco eoque notiori, adpellant. Cernitur illa in eo, si res aliqua ita narratur vel potius depingitur, ut ei interesse et oculis ipsam fere cernere videamur. Id quod fit, si quaedam ejus partes seu circumstantiae, sensibus subjectae, in primis eae, quae oculis percipiuntur, recensentur. Qua re quin perspicuitas rei valde adjuvetur, quis dubitat? Sic Livius praelia saepe ita depingit, ut iis interesse et pugnantes videre videamur. Sic Cicero, Antonii compotationem describens, Phil. II, 41 hanc ita auditoribus perspicuam reddit, ut auribus et oculis fere subjiciat: Ait: *personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes* etc.: sic Cic. Ligar. 3 extr. *Quid enim, Tubero, destrictus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat?* etc. — At cavendum est, ne particulas rei seu circumstantias eas, quae nauseam creare possint, memoremus. Peccavit hic Cicero Phil. II, 25 extr. *In coetu vero populi romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum et totum tribunal implevit.* Quis

verba haec sine nausea legere potest? Cicero ergo peccavit, odio gravissimo in Antonium incensus, quem omni occasione data Romanorum contemtui exponere et omnibus deridendum propinare studebat. Hoc odium illum abripuit eo, ut pudorem adeo offenderet.

SECT. XX

15) *Additamentum ad fontes perspicuitatis rerum.*

Hi erant fontes perspicuitatis rerum praecipui. Plures haud dubie detegi poterunt, si quidem in legendis magnis oratoribus singula accurate contemplemur, et, unde ducta sint, inquiramus. Nam ipsi oratores saepe nesciunt, unde singula, quae protulerint, hausta sint: unde errant, si qui opinantur, e Ciceronis libris rhetoricis omnia praecepta perspicuitatis atque etiam eloquentiae disci posse. Possunt v. c. ad perspicuitatis fontes in rebus explicandis referri

1) *Brevitas:* Saepe enim brevitas magis prodest perspicuitati quam copia. Interdum interest lectoris et auditoris notiones quasdam statim et simul cognoscere, ut adeo peccet orator et scriptor, si divellat et singulas late explicet. In narrando in primis saepe decet nonnullas res, quam celerrime et arctissime fieri potest, jungi. Cf. supra p. 506 ff. caput de *brevitate* dicendi.

2) *Ordo idearum.* Ideae debent conjungi, prout earum natura postulat: de qua re supra in Parte priori p. 218 ff. late dictum est. Non facile alienae ideae debent immisceri, saltem non multae: vocatur haec verborum interpositio *parenthesis.* Hinc longas *parentheses* easque crebras, quantum quidem fieri potest, vitare debemus: saltem, si parenthesi paulo longiori supersedere non possumus, debemus post illam repetere aliquot notiones priores, saltem notionem primariam, ut contextus interruptus quodam modo restituatur. Solent etiam nonnullae particulae, ut *ergo, igitur* etc. it. *inquam* perspicuitatis causa adhiberi, de qua re infra dicetur sect. 23 n. XII.

3) Modestia in acumine adhibendo. Qui acute loqui nimis cupit, saepe incidit in obscuritatem.

4) Sub-

4) Subtilitas in omni re adtendenda, v. c. ut videamus, utrum praedicatum toti ſubjecto an ejus parti rectius conveniat: v. c. ***offendere alicujus animum*** pro ***offendere aliquem: vulnerare alicujus corpus*** pro ***vulnerare aliquem:*** ſic ***puppim advertere litori*** vel ***ripae*** pro ***navem advertere*** etc. Huc pertinet ſubtilitas in jungendis duabus ideis, ut v. c. praedicata conveniant ſubjectis, v. c. ut dicamus ***gradus altus***, non ***gradus magnus*** etc. Referuntur talia vulgo ad vocabula: hinc et ibi de iſta re dicemus.

SECT. XXI

B) *De fontibus perſpicuitatis propioribus in uſu vocabulorum.*

Sequitur ***alterum genus fontium perſpicuitatis propiorum*** pertinens ad ***verba*** eorumque uſum. Magna, imo interdum omnis, perſpicuitas in eo nititur. Nam, niſi verba talia ſunt, ut per ea res vere exprimatur; niſi illa ſingulis notionibus accurate reſpondent; niſi recte juncta et collocata ſunt; niſi, quidquid dilucide cogitavimus, id aeque dilucide oculis lectorum et auribus auditorum exponere poſſumus: nunquam dicemur perſpicue dicere vel ſcribere. Iam de recto verborum uſu etſi ſupra in Parte hujus libelli priore c. 2 multa diximus, tamen et hic nonnulla monere non inutile erit. Perſpicuitas dicendi, quod ad verba adtinet, quatuor in rebus conſiſtit: 1) vocabulorum ſingulorum delectu 2) compoſitione 3) ordine 4) connexione. De his igitur pauca dicentur, ſed ita, ut lectores cum his ea, quae Parte priore dicta ſunt, conjungere velim, quia ſine ſupra dictis haec, quae nunc dicentur, nec ſatis intelligi nec ſatis prodeſſe poſſunt.

SECT. XXII

1) *De delectu vocabulorum ſingulorum.*

Primus fons propior perſpicuitatis in vocabulorum uſu eſt ***delectus*** isque rectus ***vocabulorum ſingulorum.***

Hic

Hic notanda ſunt haec:

I) *Primum debent eligi vocabula vera*, h. e. ea, quae vere apud priſcos Latinos occurrunt, atque ita vere latina ſunt. Nam, ſi non leguntur apud priſcos Latinos, non credibile eſt ea ab auditoribus et lectoribus intelligi. Omittenda igitur ſunt

1) *Graeca vocabula* omnia, ſi quidem fieri poteſt h. e. ſi latine exprimi poſſunt. Peccant hic multi, qui libenter, et id plerumque praeter neceſſitatem, immiſcent graeca latinis, v. c. ubique dicunt *κατ᾽ ἐξοχὴν, ὡς ἐν παρόδῳ, ὁ πάνυ Caſaubonus* h. e. *celeberrimus* etc. Nam non omnes lectores et auditores intelligunt graeca, qui latine ſciunt. — Excipiuntur tamen graeca vocabula a Latinis jam dudum recepta et latina veſte donata, atque in priſcis ſaepe occurrentia, v. c. *muſeum, tropaeum* etc. Tolerari haec poſſunt, quia jam ſatis nota ſunt et intelliguntur. Tolerari etiam poteſt, ſi quis quid graeco vocabulo exprimit, quia latino non poteſt: at hoc raro fieri ſolet, modo latine loqui velis. Pertinent huc figurae rhetoricae, quae forſitan omnes latine verti vel ſaltem veſte latina indui poſſint: ſed illud longe melius foret ac perſpicuitati convenientius. Nihil magis perſpicuitati nocet, et ambiguitati magis prodeſt, quam vocabula peregrina in eam linguam, qua in ſcribendo et dicendo uteris, recipere. Si omnes et dicentes et ſcribentes inde ab omni tempore hoc vitaſſent, et omnia vocabulis linguae ſuae, iisque popularibus, expreſſiſſent, multae disſenſiones et ſectae non exſtitiſſent. — Verba peregrina in linguam aliam invecta amittunt ſenſim aliquid notionis vel aliquid adſciſcunt: donec tandem vera notio vel pereat vel valde obſcura et ambigua fiat. Docent hoc vocabula *Logice, Philoſophia, Philologia, Evangelium Matthaei*, et ſexcenta alia. Quis haec nomina intelligit ſine explicatione et definitione? At, ſi cui nomini demum explicatio ſeu definitio addenda eſt, nonne hoc indicat, illud eſſe per ſe obſcurum vel ambiguum? Huc pertinent ea, quae ad verbum ſunt translata, v. c. *regeneratio, fides in Chriſtum, conſummatio ſaeculi* etc. Iam, ſi vocabula peregrina ſunt praeterea tropica, difficultas eorum et obſcuritas magis augetur.

2) Omittenda ſunt vocabula recens inventa, et in Theologorum, Iureconſultorum, Medicorum, Philoſophorum, aliorumque libris et orationibus interdum obvia: quia non ſunt vocabula vere latina. Tolerari tamen debent, ſi ſunt per neceſſitatem inventa, v. c. *infuſum*, ut a *decocto* diſcernas etc.

etc. Sed unde discimus, quae vocabula sint priscorum, et quae sint recens inventa? Maxime e lectione priscorum: haec est certissima magistra: at, quia ea ab omnibus postulari non potest, prodest lectio librorum, in quibus vocabula recens facta collecta sunt, quales sunt *Cellarii Antibarbarus* et *Curae posteriores*, *Vorstii libellus de latinitate merito suspecta*, *Ionsii Collectanea purae et impurae latinitatis* etc., it. usus Lexici boni. Attamen non credendum est in his libris omnia sero facta et scriptoribus optimis ut Ciceroni, Caesari etc. ignota contineri. Quis enim mortalium omnia ista colligere possit? Talia vocabula sunt v. c. ***abbreviatura***, ***aequipollentia***, ***aptitudo***, ***coacte***, ***concivis***, ***confrater***, ***condescendere***, ***controvertitur***, ***correcte***, ***extemporaneus***, ***filialis***, ***gratitudo***, ***impraegnare*** etc.

3) Omittenda sunt vocabula dubiae auctoritatis, h. e. quae quidem adhuc in scriptoribus priscis, saltem in multis eorum editionibus, leguntur, sed quae Critici vel ejecerunt, vel ejicienda adhuc censent, quia non videntur a scriptore profecta, vel quae aliis de causis incerta sunt. Talia sunt ***accerso*** pro ***arcesso***, ***divertere einkehren*** pro ***devertere***, ***multare*** pro ***mulcare*** i. e. ***verberare*** s. ***percutere***, ***periculum*** ap. Nepot. in Epam., ***vendico*** pro ***vindico*** etc. Sed unde haec et similia discas? E lectione priscorum, si quidem uteris editionibus Criticorum, v. c. Gronoviorum, Graevii, Burmanni, Gesneri, Ernestii etc.: in primis si ipse es Criticus eque contextu et ope Codicum manu scriptorum atque ingenio lectione priscorum subacto judicare potes, quid prisci scripserint, quid non. Ac dolendum est, in scholis tractari vulgo ab adolescentibus, imo saepe ab ipsis magistris, editiones vulgares et ab imperito homine profectas: unde falsa vocabula inde a prima aetate discuntur. Quid juvat opera Criticorum hanc in rem adhibita, si eam ignoramus, nec uti possumus aut volumus? Sed hinc adparet etiam utilitas et necessitas artis criticae in explicandis priscis, et quam perperam agant ii, qui ad aetatem adolescentium in scholis non accommodatam esse dicant: Imo nullam sententiam in ullo prisco scriptore ac ne vocabulum quidem explicare tuto possum, nisi scio hoc esse a scriptore profectum. Alioquin vitia explico et discenda tironibus trado.

Ceterum, etsi vocabula diximus vere latina esse debere, tamen id hactenus volumus intelligi, quatenus haec sufficiunt ad explicandas nostras notiones. Hinc toleranda sunt multa recentiora, v. c. ***Archidux***, ***Abbas***, ***Vasallus***, ***angelus***, ***infusum***

sum etc., ut infra dicetur. Nam non habemus vocabula vere latina, quae iis salvo sensu apte substituantur.

II) *Deinde* in exprimendis ideis *eligi debent vocabula nota*, ut lectores et auditores intelligant, quid dicamus. Difficile est dictu, quid cuique notum sit. Nam aliis ea sunt nota, quae aliis ignota sunt. Per *nota vocabula* intelligo ea, quae credere possumus ab omnibus, qui linguam latinam quodam modo callent, intellectum iri. Hinc usurpanda sunt non nisi ea, quae a) in aetate aurea, quae vocatur, usitata fuere: nam libri hujus aetatis omnium maxime leguntur; hinc vocabula in illis obvia lectoribus et auditoribus nota esse credibile est ac notiora, quam quae sunt aliarum aetatum, in primis vocabula Ciceronis: hujus enim libri praecipue leguntur, ut propterea vocabula in illis occurrentia sint notiora quam alibi obvia. b) Deinde in his *usitatis* vocabulis eligenda sunt *maxime usitata* h. e. ea, quae in scriptoribus aureae aetatis, in primis in Cicerone, creberrime occurrunt. Nam, talia notiora esse omni lectori et auditori debere quam raro occurrentia, per se intelligitur. Hinc sequitur, ut, quantum res patiatur, omittantur

1) Vocabula ea, quae non in aurea aetate occurrant. Sed unde ea novimus? E lectione maxime ipsa istorum scriptorum, et e bono Lexico. Recensebo magnam partem eorum, quae nunc quidem, quantum scio, in libris priscorum aureae aetatis non leguntur ac partim in nullo priscorum scriptorum fortasse reperiuntur: annon vero aliquando ab editoribus inseri possint nonnulla illorum, non confirmare possum: *Abbas* et *Abbatissa*, *abbreviatura*, *abbreviare*, *abominabilis* et *abominatio*, *acquisitio*, *additicius*, *adoptatio*, *aequanimiter*, *aequanimis*, *aequipollentia*, *aequipolleo*, *adfectuosus*, *adfirmativus*, *adfirmative*, *agonizare*, *albedo*, *aliqualiter*, *aliquanti* i. e. *aliquot*, *aliquatenus*, *amanuensis*, *amicabilis* et *amicabiliter*, *anathema*, *angelus*, *angustiare*, *animalculum*, *animitus*, *annihilare* et *annullare*, *annuatim*, *apostata*, *adpropriare*, *aptitudo*, *Archidux* etc., *archivum*, *armistitium*, *adsistentia*, *adsuefactio*, *augmentare*. *balbuties*, *baptismus*, *baptizare*, *benefactor*, *beneplacitum*, *bestialis*, *blasphemia*, *bibliothecarius*, *bibo* subst., *boatus*, *bovinus*, *breviarium*, *caespitare* s. *cespitare*, *cambium*, *calculare*, *canonizare*, *captivare*, *carentia*, *carminice*, *carnalis*, *carnaliter*, *casualis*, *casualiter*, *certitudo*, *coacte*, *coadjutor*, *coaequalis*, *coaetaneus*, *coaevus*, *coelitus* s. *caelitus*, *coincido*, *combinare*, *Comitissa*, *commendatorius*,

datorius, *commensalis*, *compater*, *compatior*, *complacentia*, *complex*, *computus*, *concernit* (i. e. adtinet ad) *concivis*, *concordantia*, *concupiscentia*, *condescendere*, *condolentia*, *confiscare*, *confoederare*, *confoederatio*, *confortare*, *confrater*, *congrue*, *connumerare*, *consistorium*, *consortium*, *constellatio*, *contrariari*, *contradictorius*, *contradictorie*, *contribulis*, *controvertitur*, *conversari* i. e. *umgehen*, *sich aufhalten*, *coordinare*, *cordialis*, *cordialiter*, *cordicitus*, *corporalis*, *corporaliter*, *correcte*, *correspondere*, *crapulari*, *creatura*, *crucifigere*, *cuprum*, *cursorius*, *cursorie*, *dapifer*, *decollare* i. e. *köpfen*, *decrementum*, *deitas*, *depraedari*, *derisio*, *desertum*, *desolatio*, *deteriorare*, *deviare*, *diescit*, *dietim* i. e. quotidie, *dignanter*, *districtus* subst., *diversicolor*, *diversimode*, *divisim*, *dolorificus*, *dolorosus*, *dubietas*, *Ducissa*, *econtra*, *edecumatus*, *efficaciter*, *effigiare*, *efformare*, *eleemosyna*, *elucescit es erhellt*, *epitomare*, *epitomator*, *eremita*, *ethnicus*, *excommunicare*, *exhibitor*, *exinanitio*, *exorbitare* cum derivatis, *extemporaneus*, *extraordinarie*, *extrinsece*, *facilitare*, *famigeratus*, *favorabiliter*, *ficticius*, *fidejussor*, *figmentum*, *filialis*, *filialiter*, *finalis*, *finaliter*, *flavedo*, *fluxus* substant., *fornicari* i. e. *huren*, *forpex*, *fortificare*, *frontispicium*, *fructificare*, *frustraneus*, *fundamentalis*, *fundamentaliter*, *gehenna*, *glorificare*, *gratanter*, *gratitudo*, *habitaculum*, *hebdomadatim*, *hereditare*, *historiographus*, *homagium*, *hortulanus*, *humiditas*, *humiliare*, *hypocrita*, *idololatria*, *jejunare*, *ignominiose*, *ignoranter*, *illatio*, *illativus*, *illegitimus*, *immediatus*, *immediate*, *immoriger* et *immorigerus*, *impertinens*, *impoenitens*, *impoenitentia*, *importantia*, *impossibilis*, *impossibilitas*, *impraegnare*, *inadvertentia*, *incapax*, *incertitudo*, *iucessabilis*, *incessabiliter*, *incessanter*, *incidenter*, *incolatus*, *incongruus*, *inconsideranter*, *inconsideratio*, *incoram*, *incorporalis*, *incorporaliter*, *incorrigibilis*, *incorrigibiliter*, *incredulitas*, *incunctanter*, *incurabilis*, *incurabiliter*, *indesinenter*, *indisciplinatus*, *infernalis*, *infinities*, *influxus*, *ingratitudo*, *inobediens*, *insimul*, *insipidus*, *insolite*, *insufficiens*, *entia*, *enter*, *intelligibilis*, *intimare*, *intimior*, *intrinsece*, *invariabilis*, *invasor*, *inverecunde*, *inverecundia*, *irrationalis*, *irrationaliter*, *irrationabilis*, *irrationabiliter*, *irreconciliabilis*, *irregularis*, *irregulariter*, *irremissibilis*, *irreverenter*, *tia*, *invisibilis*, *invisibilitas*, *invisibiliter*, *itinerarium*, *juramentum*, *justificare*, *labilis*, *licite*, *liga*, *longanimus*, *longanimitas*, *lubricitas*, *lucta*, *maledictus*, *manuductio*, *martyr*, *martyrium*, *matricula*, *medie*, *mediate*, *mediator*, *meliorare*, *mensurare*, *meridionalis*, *minorare*, *miraculosus*, *modernus*, *molestare*, *momentaneus*, *momentaliter*,

mona-

monachus, monialis, monoculus, mortificare, multoties, necessitare, negativus, negative, neotericus, neutralis, nigredo, nimietas, notorius, notorie, nullatenus, obtenebrare, obviare, occidentalis, octodecim, ocularis, localiter, orthodoxus, orthodoxe, ordinarie, oscitantia, pacifice, paenultimus, parochia, partialis, passio, peccamen, peccaminosus, peccator, peccatrix, periator, perpendiculariter, pientissimus, pinnaculum, plausibiliter, pompose, populosus, possibilis, possibilitas, praenominatus i. e. praedictus, *praeprimis, praesentaneus, praesentare, praeservare, praesupponere, primicerius, primordialis, primogenitus, prioritas, profunditas, proficuus, prolongare, promanare, promtitudo, propalare, prophetare, proportionaliter, protectio, protector, protoplasti, purificare, puritas, pusillanimis, pusillanimitas, qualisqualis, quantocius, ratificare, realis, realiter, recenter, recommendare, recompensare, rectitudo, redargutio, redhostimentum, refrigerium, reiteratio, repedare, respective, restaurare, resurrectio, reverenter, reverendissimus, revisio, rigorosus, salvator, salvificare, sanctificare, sanctificatio, sapidus, scandalum, scandalosus, scholaris, scibile, scortatio, scrutinium, seorsim* pro *seorsum, septimana, septimanatim, signanter, situari, situatio, solummodo, somnolentus, somnolentia, sordities, specialis, specialiter, spondaicus, spontaneus, stannum, sternutare* et *sternutatio, subalternus, subalternare, subalternatio, subaudire, subintelligere, subjugare, subsistentia, substantia, substantivum, successivus, successive, sufficientia, sufficienter, summitas, superciliosus, superfluus, superioritas, supernaturalis, suppedaneum, supremitas, sustentaculum, tortura, totalis, totaliter, transmutatio, transsubstantiatio, triumphator, vacantia, vane, variabilis, vasallus, vaticinium, vegetativus, verificare, vice versa, viror, visibilis, visibilitas, visibiliter, ullibi, ultime, ultimo* et *ultimato, unanimiter, uniformis, unigenitus, voluptuosus, voracitas, uxoratus*, et sexcenta alia: cf. Lexic.: quis enim hic cuncta commemorare vel tantummodo scire queat? Haec igitur vocabula omittenda sunt, si fieri potest h. e. si iis carere possumus. Multis enim horum vocabulorum possumus carere, iisque alia substituere, v. c. pro *adoptatio* dici potest *adoptio*, sic *aequanimiter* mutari potest in *aequo animo*, *adfirmativus* in *affirmans, ajens*, v. c. *enuntiationes ajentes*: *armistitium* in *induciae*, *archivum* in *tabularium*, *adsistentia* in *auxilium*, *adsuefactio* in *consuetudo*, *boatus* in *mugitus*, *coaequalis, coaetaneus, coaevus* in *aequalis*, *concivis* in *civis*, *cordicitus* in *ex animo*, *correcte* in *emendate*, *multoties* in *saepe*, *nigredo* in *nigror*, *octodecim* in *duodeviginti*, *proficuus* in *utilis*,

utilis, *profunditas* in *altitudo*, *reſtaurare* in *inſtaurare*, *ſalvator* in *ſervator* (i. e. *Erretter*), *ſalvificare* in *ſervare*, *ſolummodo* in *tantummodo*, *ullibi* in *usquam:* et ſic in aliis agi poteſt: interdum et circumſcribere licet. Sunt vero etiam non pauca, quae non bene commutari poſſint, niſi ubique lata circumſcriptione uti velis, quae tandem taedio eſt, praeſertim ſi nota jam ſunt vocabula: v. c. *Abbas*, *Abbatiſſa*, *Archidux*, *Archi-Mareſchallus* etc., *angelus*, *diabolus*, *bibliothecarius*, *canonizare*, *Comitiſſa*, *Monachus*, *Monialis*, *Paſtor* v. c. eccleſiae alicujus, *Diaconus*, *Archidiaconus*, *Papa*, *Vaſallus*, *paenultimus*, *occidentale imperium*, *ſubſtantivum*, *ſpondaicus*, et alia multa nomina ordinis, dignitatis, et honorum, v. c. *Miniſter* regis etc., it. adjectiva honores deſignantia, *reverendiſſimus*, *praenobiliſſimus* etc., quae ejicere durum foret atque inhumanum. Sunt nota, et, quidquid vocabuli Ciceroniani iis ſubſtituas, nunquam id exprimit, quod vocabulum barbarum, more receptum, exprimit vel exprimere videtur. Sic et in rebus philoſophicis, rhetoricis, theologicis etc., agendum, ubi nonnullis vocabulis, ut *adfirmative*, *negative*, *angelus* et aliis vix abstinere licet, niſi forte velis lata circumſcriptione lectori taedio fieri.

2) Sequitur deinde, ut omnia raro apud ſcriptores aureae aetatis et Ciceronem occurrentia vocabula omittamus, ſi quidem fieri poteſt, quia credibile eſt ea non cuivis lectori et auditori nota eſſe; ut taceam, talia vocabula his ſcriptoribus excidiſſe videri, atque ipſos non ea pro bonis habuiſſe, quia alioquin crebrius iis uſi eſſent. Talia ſunt v. c. *cauſari*, *infideliter*, *nullibi*, *vituperium*, *ſervitudo* etc. Conſuli hic debet Lexicon bonum.

3) Etiam vitanda ſunt *poetica* h. e. quibus tantum poetae delectantur; ea ſunt paulo duriora et communi dicendi uſui plerumque ignota. Nam non omnia, quibus poetae utuntur, ſunt *poetica* vocanda, ſed quibus illi ſoli: quo fortaſſe pertinet *imputare*, *aequor* de mari etc. At de his non judicare poteſt, niſi qui lectioni priſcorum jam adſuetus eſt. In primis huc pertinent epitheta, v. c. *altiſonus*, *horriſonus*, *velivolus*, *flammiger* etc., quae nota eſſe debent ei, qui vitare vult. Etiam hic tironibus conſulendum eſt Lexicon.

4) Graeca, ut ſupra n. 1 dictum, omittenda, quantum fieri poteſt, quia non omnibus lectoribus et auditoribus ſunt nota.

5) Omnia recentiora, ſi iis carere poſſumus, vitanda, quia non auditoribus et lectoribus omnibus nota. Etiam hic Lexicon conſuli debet.

6) Etiam in usu vocabulorum e mythologia et antiquitatibus ductorum cautio magna est adhibenda. Non semper scimus, an auditores illa omnia intelligant: non omnes mythologiam et antiquitates eadem opera discunt: imo saepe ne lectores quidem semper intelligunt, licet his tempus suppetat ad consulendos libros: ut taceam humanitatis esse, lectores, quantum potest fieri, hac molestia evolvendi libros liberare, ac propterea potius vocabula popularia sumere. Et quo quis peritior est linguae latinae, eo minus solet de rebus ad remp. Romanam non pertinentibus vel scribens vel dicens vocabula ex antiquitatibus romanis petere: praesertim cum, ut infra dicetur, raro in nostra tempora recte transferri possint.

III) *Vocabula debent sumi significatione nota.* Significatio nota est ea, quam saepissime apud priscos, in primis Ciceronem, occurrere certum est: nam tales significationes etiam iis notae sunt vel notae esse credendae sunt, qui non subtilissima linguae cognitione instructi sunt. Habent enim vocabula, per se bona et optima, interdum

1) *significationes rariores*, quae paucis notae sunt, quia non omnes linguam diligentissime discunt, v. c. *notatio* occurrit pro *etymologia* ap. Ciceronem; sic *gaudeo* interdum pro *habeo; utor* pro *indigeo; evadere* pro *fieri; supplicium* pro *supplicatio; ex tempore* pro *statim*, *subito*, dixit Cicero Arch. 8 et Or. III. 50 *quasi* additum numeris pro *fere*, *circiter* Cic. Verr. Act. I, 8 Terent. Heavt. I, 1, 59 etc.; his abstinendum censeo.

2) habent nonnulla vocabula significationes dubias, de quibus adhuc lis est inter doctos vel quae nondum satis confirmatae sunt, v. c. *periculum* apud Nepotem in Epamin. 8, quod alii explicant per *columnam*, alii per *tabulas publicas*, *das Protocoll*, provocantque ad Ciceron. Verr. III, 7, ubi *scribis tabulae publicae periculaque magistratuum committi* dicuntur: sed nondum clarum est, Ciceronem per *pericula magistratuum* intellexisse *tabulas publicas*, praesertim cum hae ipsae jam nominentur, ut taceam Ciceronem dixisse *pericula magistratuum*, quod secus est in Nepote, ubi Epaminondas petit a judicibus, ut suo periculo certa verba inscribant: alii *periculum* tolli et cum alio vocabulo commutari volunt. — Sic *denique* Graevius explicat *ut paucis dicam*, *me expediam, kurz zu sagen:* at potest hoc vocabulum plerumque per *tandem, postremo*, vel etiam per *adeo sogar* explicari, ut adeo ista Graeviana significatio inter fictas referri posse videa-

tur.

tur. — Sic *humare* h. e. *humo tegere* explicant nonnulli per *cremare*, laudantque Ciceron. Leg. II, 22, ubi dicit, *sepultos* dici sua aetate quoque *humatos;* et Nepot. Eum. 13 extr., qui ait: *hi — humaverunt, ossaque ejus ad matrem — deportanda curarunt.* Quomodo potuerunt Eumenem *humare* i. e. *humo tegere* et deinde *ossa ejus ad matrem deportanda curare?* hinc colligunt *humare* esse *cremare.* At a) Ciceronis locus non docet *humari* esse *cremari.* Cicero dicit tantum, sua aetate omnes sepultos i. e. *crematos* dici *humatos.* Recte: omnes sepulti i. e. cremati possunt *dici* humati, quia omnes homines, ubi combusti erant, humabantur h. e. humo tegebantur, ossa scilicet eorum: hinc per metonymiam *crematum* vocare possum *humatum:* at propterea *humari* non est plane *cremari*: ut nos quoque hominem *sepultum* pro *mortuo* dicimus: at propterea *mori* et *sepeliri* non eadem sunt. b) locus Nepotis forsitan corrigendus est, et leg. *cremaverunt* pro *humaverunt*, ut jam Lambinus, praeclarus judex bonae latinitatis, vidit, nisi dicere malis, propinquos solum Eumenis cineres humasse atque ossa in Cappadociam misisse. Rectius ergo ubique *humare* explicamus *humo tegere.* Ab ejusmodi igitur significationibus, nisi plane fictis, at dubiis saltem, abstinere debemus. Possint huc multa adhuc referri vocabula; itemque multae phrases, v. c. *ad scenam ire* ap. Nepot., quod nondum clarum est esse idem quod *in scenam prodire* etc.

3) habent et multa vocabula adeo fictas significationes, aut priscis aureae aetatis ignotas, quae tamen a recentioribus interdum vocabulis nonnullis tribui perperam solent: v. c. *advocare* pro *causas agere* s. *patronum causarum esse; ambitio* pro *superbia* et *ambitiosus* pro *superbia inflatus*, cum priscis sit *studium aliis valde placendi* etc.; *angustia die Angst; adparere* pro *videri*, cum sit *manifestum esse; avarus* pro *nimis parco et tenace*, cum sit *pecuniae nimis cupidus; bona opera* de *beneficentia* erga *egenos, miseros* etc.; *brachium saeculare* de *magistratibus; calumnia* pro *criminatione* alicujus coram aliis quacunque in primis privata et tecta, *Verläumdung; calamitas* pro *omni malo* s. *fortuna adversa Unglück*, cum sit *jactura rei gravior* vel *malum gravius; clemens* pro *benefico, benigno*, cum sit tantum *facilis in venia alicui danda; communiter* pro *vulgo, plerumque*, cum sit i. q. *sine partitione, gemeinschaftlich*, v. c. Cicero ad Div. XIII ep. 12 in. opponit *communiter* et *separatim; compilare* pro *colligere* in universum, cum sit modo *spoliare; confundi* pro *pudore adfici* ap. scriptores eccles. ex hebraico; *consulere alicui* pro *suadere*, cum sit *prospicere; convincere* pro *persuadere*, cum sit nihil

aliud, quam ostendere aliquem aliquid (mali) fecisse vel rem (malam) ita se habere, licet aliquis neget; atque ita tantum in mala re occurrat; *copia* pro *exemplo*, *die Copie; cordatus* pro *animosus; crux* pro *malis* s. *rebus adversis* apud Theologos; *damnati* pro *iis, qui in orco sunt* vel *suppliciis aeternis adficiuntur; deputare* pro *destinare*, hinc *deputatum*, cum sit priscis *amputare; destitui* pro *carere* in universum, cum sit *deseri; devotio* pro *summa ardentique pietate erga deum; diligens* de *valde et libenter occupato*, cum sit *accuratus, providens, ad singula adtentus*, sic *diligentia* male ponitur pro *industria, der Fleiß, Geschäftigkeit, Betriebsamkeit; discurro* pro *loquor, discursus* pro *sermo; discretus* pro *humanus, modestus; excessus, ein Exceß* s. *grave peccatum; festivitas* de *die solenni; fides* v. c. in Christum ap. Theologos, *der Glaube*, sic et *fideles die Gläubigen; fornicatio* de *scortando; gentilis ein Heide; hactenus* de *tempore bis itzt* (saltem a multis haec notio dubitatur); *humilis* sensu bono et *humilitas* de virtute certa, *Demuth*, cum priscis sit *niedrig, Niedrigkeit*, v. c. *virgultum humile*, ac per contemtum dicatur, v. c. *animus humilis ein niedriges, niederträchtiges, Gemüth; impingere* neutraliter pro *offendere anstoßen*, cum sit priscis activum; *infernus die Hölle; infideles die Ungläubigen; infidelitas der Unglaube* ap. Theologos; *infucatus* pro *non fucatus*, cum priscis sit idem quod *fucatus; inquam*, si est revocantis se in verbis perperam dictis *ich wollte sagen*; prisci utuntur eo in repetitione verborum post parenthesin, at, ubi perperam dicta corrigere volunt, dicunt, *volui dicere*, non *inquam; intercedere* pro *rogare alicujus causa; iterum* pro *rursus* in universum, priscis est pro *secundo, wiederum* i. e. *zum zweyten Male; juxta* pro *secundum, ex*, v. c. *juxta Platonem hoc verum est*, priscis aureae aetatis est idem quod *prope; laqueus* pro *fune omni*, priscis pro *fune*, cui nodus inest, et respondet plerumque nostro *Schlinge, Fallstrick; levis* pro *facilis*, priscis pro eo, quod caret pondere, deinde pro *vano, contemnendo, vulgari; linea* pro *versu eine Zeile; magistratus* pro toto *senatu; maxima* pro *regula* vel *principium*, quod sequimur in agendo; *medium* pro *re, qua aliquid efficitur, das Mittel; ministerium* de *ordine sacerdotum; momentum* pro *pretio*, v. c. *res magni momenti* dicunt pro *re magni pretii*, cum sit *res magni ponderis* ad aliquid bene peragendum, *momentum* enim est *pondus, Gewicht* vel *Einfluß; mundus* pro *hominibus*, in primis pro *malis; multare* pro *verberare*, hic debet usurpari *mulcare; omnino* in adfirmante responsione; *opinio* de omni sententia, etiam certa, cum sit plerumque nostrum

Meinung,

Meinung, Vermuthung, Wahn; sic et *opinari; paganus ein Heide; persecutio* de malis illis, quae Christiani passi sunt sub Imperatoribus primis; *poenitentia die Buße; praecise* pro *accurate,* cum sit *breviter; praesumo* pro *audeo*, priscis aureae aetatis est *ante sumo; pro tempore* pro *nunc; prolixus* de verbis, v. c. epistola prolixa; *promovere* v. c. rem pro *adjuvare befördern; proximus* de *homine* in universum; *publicus* pro *manifestus*, cum sit priscis aureae aetatis fere id, quod nomine populi fit, ad eum vel ejus commodum pertinet etc. sic et *publice* (locus Cic. Brut. 62 dubius creditur ab Ernestio), v. c. *publice missus est ad hoc bellum; quoad* cum accusat. pro *quod adtinet ad* etc. (locus Liv. XLII, 6 fortasse dubius est); *resurgere* pro *ab inferis aliquando redire; remedium* pro re, qua aliquid efficitur, *Mittel zu etwas*, priscis dicitur de re, qua aliquid avertitur; *scientia* pro *disciplina* in libris tradita, v. c. Philosophia, Theologia, priscis est *id, quod scimus,* seu idem quod *notitia, cognitio; saecularis weltlich; seducere* pro *decipere* (locus Caes. B. C. I, 7 Ed. Oudendorp. nihil conficit); *suspensus ab honoribus* vel *munere; teneor* pro *debeo* seq. infinitivo; *vergo gereichen,* v. c. *in honorem; verba facere* pro *loqui* in universum; *vice* conjunctum cum nomine numerali, v. c. *prima vice, secunda vice* etc.; *unio* pro *conjunctione; vocatio* de munere alicui committendo; *votum* pro *suffragio das Votum* etc. His igitur significationibus abstinendum: cum vero plura vocabula hujus generis sint, ista res non nisi e lectione priscorum tuto disci potest. Nonnullae etiam significationes in aurea aetate non videntur in usu fuisse; hinc multi iis abstinent; huc pertinet *privilegium* bono sensu; *quandoque* pro *interdum* etc.

4) sunt et significationes vocabulorum poetis fortasse propriae; v. c. *salutor* pro *adpellor*, sic et *audio* pro *vocor, est* seq. infin. pro *licet,* v. c. *hinc videre est, hieraus kann man sehen.* At non omnes lectores et auditores ita legerunt poetas, ut significationes ibi solum obvias tenerent.

IIII) *Vocabula debent quoque esse apta* h. e. *notioni, quam mente tenes, accurate respondere eamque plane exprimere,* atque ita neque nimis multum neque nimis parum dicere. Haec est certissima ad perspicuitatem via. Tripliciter igitur hic peccari potest:

1) *primum,* quando orator vel scriptor cum vocabulo aliquo *aliam* ideam conjungit, quam illud habet h. e. quam prisci aureae aetatis cum eo olim conjunxerunt, v. c. quando

conſulere alicui uſurpat pro *ſuadere* ſ. *conſilium dare*, ut vulgo faciunt, *diligentia* pro *induſtria Fleiß*, *Betriebſamkeit; omnino* in reſponſione adfirmante, *quandoque* pro *interdum*, *ſcientia* pro *arte* vel *diſciplina* in libris tradita etc. add. vocabula paulo ante memorata.

2) *deinde*, quando loquens vel ſcribens majorem ideam cum vocabulo conjungit, quam hoc habet, v. c. quando uſurpat *opinio* ſimpliciter pro *certa ſententia; opinari* pro *judicare* ſ. *ſibi perſuadere*, vel etiam *arbitrari* ob argumenta, eſt enim tantum fere *credere ſine cauſa*, *vermuthen; parum doctus* pro *paulum docto*, cum ſit fere i. q. *indoctus*, *parum* enim per contemtum dicitur, eſt noſtrum *wenig* (non *ein wenig*) et ſaepe vix differt a *non;* ſic et *vix* ſaepe parum abeſt a *non*, v. c. *vix credi poteſt* et *non credi poteſt* fere eadem ſunt, et apud priſcos inter ſe crebro commutantur. Qui itaque alicujus laudandi cauſa dicit, eum *parum doctum eſſe*, *ingenio parum felici praeditum eſſe;* is illum non laudat, et errat, cum putat ſe vernaculum *ein wenig* (latinis *paulum* ſ. *paululum*), quod fere convenit cum *ziemlich* et medium eſt inter *viel* et *nichts*, expreſſiſſe. Sic *mediocris*, *mediocriter*, non ſemper cum laude dicitur; v. c. *eruditio mediocris* eſt tum *mittelmäſſige*, i. e. *ziemliche*, tum *mittelmäſſige* i. e. *ſchlechte Gelehrſamkeit*. Sic *mediocriter doctus*.

3) *tandem* peccatur, quando in loquendo vel ſcribendo *minorem* ideam cum vocabulis conjungimus, quam ea vere continent, v. c. quando dicitur *ira inflammatus* pro *iratus*, cum illud *graviter iratum*, hoc ſimpliciter *iratum* indicet; *perſuadere ſibi* pro *putare*, *credere*, cum illud ſit *certo credere*, *pro certo habere; honoratiſſimus* in titulis *hochgeehrteſter*, cum apud priſcos de vero *honore* vel de *munere honorifico* tantum dicatur etc.

Iam quid agendum eſt, ut vocabula ubique ideis recte reſpondeant? Debemus et rem, quam exprimere verbis ſtudemus, et vocabula ipſa, quibus exprimenda ſit, accurate intelligere. Quod utrumque ſi obſervamus, nunquam peccabimus. Nam tum videbimus multas ideas ſ. res, Romanis olim notas, nobis hodie ignotas eſſe et contra multas res nobis hodie cognitas illis ignotas fuiſſe: unde patebit, non omnia priſca vocabula hodie uſurpari amplius poſſe, quia non ſingulis ideis recentioribus reſpondent. Huc pertinent v. c. *legio*, *cohors*, *tribunus*, *haſtati*, *triarii*, *ſeſtertius*, *denarius*, *municipium* etc.: *legio* vix reſpondet ei multitudini militum, quae vocatur hodie *ein Regiment:* et, cum *cohors* fuerit priſcis *decima pars legionis*, quaeritur, an reſpondeat ei numero, qui

qui vocatur *Bataillon: municipium* hodie plane non exſtat amplius, eſt enim *oppidum ſuis legibus ſe regens ſuisque magiſtratibus ac ſimul jure civitatis romanae utens,* ubi eſt tale oppidum? Et ſexcenta talia ad antiquitates pertinentia non ſatis conveniunt noſtris temporibus, ac ne *ſervus* quidem fere, it. *toga, tunica* etc. Noſtri *ſervi* ſunt liberi; ac, quod nobis vocatur *Rock, Weſte,* diverſum eſt a *toga, tunica.* Quid igitur agemus? Sumamus, fateor, neceſſe eſt vocabula priſca, quae habemus, et ignoſci nobis ſaepe debet, quia melioribus caremus. Hinc in rebus, quae recens inventae ſunt et priſcis plane ignotae fuere, non vitio verti debet iis, qui recentiora vocabula uſurpant, v. c. *bombarda, pulvis pyrius, Archidux, Confeſſionarius, Miniſter regis* pro *amico* etc. An etiam *Regimentum, Batalio* etc. dicamus? Equidem putaverim. Sunt, qui circumſcribere malint tales res: id quod non omnibus placet, qui brevitatis ſunt ſtudioſiores. Hic omnia iſta vertuntur in conſenſu eruditorum: ab his pendet *uſus* atque ita lex et norma loquendi. Pertinent huc etiam multa Theologica, Iuridica, Medica. Theologo v. c. non vitio verto, quando de *angelis, diabolo, Meſſia, epiſcopo, diacono, ſpiritu* etc. loquitur, quia haec vocabula omnibus nota ſunt. Sic Iureconſulto facile ignoſco loquenti de *feudis, Allodiis, Vaſallo, Gerada, jure patronatus, praeſcriptione longi temporis* etc.; itemque Medico, quando de *pilulis, infuſo, decocto, extravaſatione, electuariis* etc. loquitur et ſcribit. Si quis tamen velit ac poſſit apte i. e. ſalva perſpicuitate circumſcribere, ei non invidebo. — Philoſophi non tanta fere neceſſitate premuntur, quia Cicero jam philoſophiam latine tractavit: at Theologiae noſtrae, Iurisprudentiae, et Arti medendi illud non contingere potuit. Ac docuit Erneſti Initiis philoſophicis, poſſe nos de philoſophia, dummodo velimus, bene latine ſcribere. Ceterum cogitemus, in verbis non ineſſe pulchritudinem ſed in ideis latentibus in illis et in conjunctione vocabulorum. Hinc, qui barbara (ut vulgo vocantur h. e. non occurrentia apud bonos ſcriptores priſcos, praeſertim aureae vel etiam argenteae aetatis) vocabula uſurpat, at praeclare in iis cogitat, et ea praeclare et ad perſpicuitatem accommodate conjungit, is, de mea quidem ſententia, pulchrius ſcribit et magis placet, quam qui vocabula non niſi e Cicerone hauſta adhibet, ſed in iis non praeclare cogitat, et ea imperite obſcureque conjungit.

V) *Debent* tandem *vocabula omni ambiguitate* carere h. e. vel per ſe definitam certamque vim habere vel haec vis

per contextum aut etiam aliunde eſt certo definienda. Hinc 1) vel eligenda ſunt vocabula, quae ſunt unius ejusque certae ſignificationis, v. c. *homo, ſum, ſcando* etc.: id quod in primis agendum, ſi contextus ea non explicat; 2) vel, ſi vocabulum homonymum h. e. duarum aut plurium ſignificationum ſumitur, id quod propterea, quia illorum numerus eſt major ac praeterea res ſaepe tale verbum poſtulat, fieri ſaepiſſime neceſſe eſt, debet a) aut contextus talis eſſe, ut, quam vim cum illo vocabulo conjungamus, ſtatim adpareat, h. e. vel verba ſtatim addita vel antecedentia vel ſaltem conſequentia debent manifeſto declarare, quae vis ſit illius vocabuli; b) aut ſaltem res illo vocabulo homonymo h. e. ambiguo expreſſa debet tam nota eſſe, ut lectori et auditori ſtatim in mentem veniat, quid vocabulum iſtud indicet. Exemplis hoc illuſtremus. *Conſilium*, *conſuetudo*, *uti* ſunt vocabula homonyma. Si quis dicit mihi: *audiſtine aliquid de conſilio patris?* nec quidquam aliud addit, ego non intelligo, quid *conſilium* hic notet: poteſt enim *Rath*, *Entſchluſs*, *Klugheit*, *Liſt* etc. eſſe. At, ſi quis dicit: *Pater mihi ſuaſit, ut ita rem inſtituerem. Quomodo placet tibi hoc conſilium?* hic aperte video, *conſilium eſſe der Rath:* atque ille locutus eſt perſpicue. Si quis dicit: *Marcelli conſilium multi vituperarunt,* nemo hoc intelligit; at, ſi dicit: *Marcelli conſilium, qui in patriam redire nolebat, multi vituperarunt* vel *cum Marcellus in patriam reverti nollet, multi hoc conſilium vituperarunt,* perſpicue loquitur: nam manifeſtum eſt, *conſilium* hic eſſe *der Entſchluſs.* Sic dicens: *Cicero Catilinae furorem non vi et armis ſed conſilio et calliditate oppreſſit,* perſpicue loquitur, quia contextus docet, *conſilio* eſſe *durch Klugheit.* Qui dicit: *conſuetudine hoc didici* pro *familiaritate* etc., is obſcure loquitur, at, ſi dicit: *Ab hominibus, quibus utimur, multa diſci poſſunt; ego ipſe conſuetudine hominum multa didici,* perſpicue loquitur: nam vocabulum *hominum* declarat, quid *conſuetudo* hic ſit: et praecedentia multo magis. Sic *uſus ſum multis hominibus* pro *uſus ſum opera multorum ich habe mich vieler Menſchen bedient*, v. c. ad aliquid efficiendum, ambigue dictum eſt, quia et notare poteſt *vixi cum multis ich bin mit vielen Menſchen umgegangen:* hinc rectius eſt addere *opera:* v. c. *Ad iſtam rem efficiendam multorum opera uſus ſum.* Et hinc dicit Cicero, niſi fallor, ſemper *uti aliquo mit einem umgehen* interdum etiam *haben*, ſed *uti alicujus opera ſich jemandes bedienen:* nec unquam, puto, dixit *uti homine* pro *gebrauchen:* et ſic omnis ambiguitas vitatur. Huc pertinent multa vocabula, v. c. *imperium, oratio, perſona, dignitas,*

tas, auctoritas etc., in quorum usu semper vel contextus vel historiae ratio habenda: v. c. *imperium Sullae, Scipionis* etc., quisque intelligit esse *das Commando,* quia hi viri sunt noti; sic *auctoritate senatus Caesar ignovit Marcello* per se ambigue dictum est, at historia docet, *auctoritatem* esse hic *das Zureden, Vorstellung.* At, si de re ignota loquens uterer *auctoritate* isto sensu, nemo me intelligeret, quia *auctnritate* posset esse quoque *imperio auf Befehl* vel *consilio* etc. Sic Cicero saepe in epistolis, praesertim ubi jocatur, utitur vocabulis ambiguis, quorum sententia, quia contextus nil explicat, nobis obscura est; sed quae is, ad quem scripsit, praeclare intellexit, quia rem, ad quam Cicero respiciebat, norat, ut ideo Cicero non illi sed nobis tantum obscure scripserit, neque ita obscuritatis nomine accusandus sit. Ceterum in delectu verborum singulorum recte servando omnia vertuntur in eo, ut ea recte intelligamus, in primisque eorum vim propriam et primam teneamus, de qua re supra p. 88 ss.

SECT. XXIII

2) *De perspicuitate in conjungendis vocabulis.*

Alter fons propior perspicuitatis in vocabulorum usu est *eorum conjunctio recta.* Et haec est res princeps: nam, qui vocabula latina bene deligit et male conjungit, is semper male scribit.

Tenenda hic sunt maxime haec:

I) *Nominibus substantivis addi debent verba, proprie dicta, quae illis conveniant,* v. c. vocabulo *viae*, quando pro *ratione*, qua quid consequimur vel consequi studemus, ponitur, *das Mittel*, non convenit *eripere*, *dare*, quia proprie *via der Weg,* non potest *eripi.* Male ergo loquamur: *Omnes viae mihi sunt ereptae*, *mir sind alle Mittel benommen,* imo *occlusae*, *obseptae*, *interseptae* etc. Nec fortasse dixerim: *dedit mihi viam ad illud consequendum*, imo: *patefecit mihi viam*, *aperuit*, *munivit* etc. Attamen *tradere vias* optimarum artium est Cic. Leg. I, 6. Nec dici potest *arripere viam, das Mittel ergreifen,* sed *viam inire, via uti* etc. Non dici potest *honoris gradum accipere*, *eine Ehrenstelle bekommen*, sed *adscendere*, s. *ad honoris gradum pervenire.* Sic non dici potest *poenas accipere*, sed *poenas dare, pendere, dependere, persolvere.* Sic prisci: unde patere puto *poenam*

non proprie esse *die Strafe* sed *die Rache;* hinc, qui punitur, *dat alii quasi ultionem sui* s. facit, ut alius se ulciscatur vel ultus sit. Non dici debet *naufragium pati Schiffbruch leiden* i. e. *das Unglück haben, daß das Schiff scheitert*, licet Seneca Herc. Oet. 118 ita loquatur, sed *facere*, cum Cic. ad Div. XVI, 9; quia illud posset et verti *Schiffbruch erdulden, sich gefallen lassen.* Sic *damnum facere* vel *accipere Schaden leiden* i. e. *bekommen* rectius dicitur, quam *damnum pati*, quia hoc quoque foret *damnum aequo animo ferre:* nam *pati* pro *aequo animo pati erdulden, sich gefallen lassen, nicht dawider murren,* saepe a priscis dicitur. Non recte dicitur *peccata remittere,* nam non possunt *peccata remitti erlassen werden,* at *poenam remittere die Strafe erlassen* recte dicitur: nam haec potest alicui remitti. Non dixerim, si de Romanis sermo sit, *rogare munus, honores, magistratum, um ein Amt anhalten,* sed *petere,* quia prisci ita loquuntur, non *rogare,* quod sciam: ac Cicero distinxit *rogare* et *petere* Planc. 10 in. Phil. II, 30 extr.; *rogare* est *bitten, betteln* scil. *um das Amt,* sed *petere förmlich darum anhalten.* Et sic in aliis multis. Sed hic omnia vertuntur non modo in lectione priscorum, sed in primis in cognitione primae notionis vocabulorum: quam qui tenet, semper scit, qualia verba iis addi possint. Qui eam nescit, semper dubius haeret, nec ullum vocabulum ante cum alio vocabulo conjungit, quam sciat, priscos eodem modo ea conjunxisse. Sic, ubi de rebus romanis loquimur, servanda sunt *Verba,* substantivis convenientia, v. c. consulem, praetorem, *creare,* saltem sic creberrime dicitur, quamquam et *facere,* rectum est: dictatorem *dicere,* quia unus v.c. consul cum *dicit;* quamquam et *creare, facere,* occurrit: senatorem *legere,* quia delectus habebatur; legem *ferre* (proprie *tragen* vel *sagen)* de magistratu, qui eam ad populum fert (i. e. *an das Volk hinträgt, vor das Volk bringt* vel *vorträgt, bekannt macht),* h. e. ei proponit et recitat; legem *jubere, sciscere,* de populo illam jubente ratam esse, quia populus solus, h. e. universi Romani, poterat jubere legem ratam esse; Vestalem *legere* vel *capere;* Flaminem et Interregem *prodere.* Sic *petere consulatum, praeturam* etc. de quo modo dictum est. Sic *senatum habere, concionem habere* etc.

II) *Verbis,* proprie dictis, addi debent adverbia illis convenientia: v. c. *enixe rogare,* non *obnixe; facile pati sich etwas gern gefallen lassen,* non *libenter pati:* sic prisci semper, nec aliter res dici patitur: nam *libenter* est *cum voluptate mit Vergnügen,* et *pati* est *tolerare erdulden:* quis dicat *mit Vergnügen erdulden?* Et, qui apud nos dicunt: *sich etwas*

was gern gefallen laſſen, ii non cogitant in his verbis illud: *etwas mit Vergnügen erdulden*, ſed hoc: *nicht dawider murren, damit zufrieden ſeyn:* ut vel hinc pateat, perperam dici *libenter pati*. At, ſi quis in perferenda re adverſa voluptatis aliquid perciperet (quales homines vix reperiri putaverim), tum poſſet iſte homo dici *libenter pati*. Sic non dici poteſt: *hic cibus ſapit pulchre*, ut noſtri interdum loquuntur, *ſchmeckt ſchön;* nec *hic flos olet pulchre, riecht ſchön;* nam *pulchritudo* omnis ineſt in *externa ſpecie*, non in *natura* et *interna conditione rei:* rectius ergo dicitur *bene ſapit*, *olet* etc. Ceterum et hic omnia pendent a recta notitia vocabulorum maximeque primae eorum ſignificationis.

III) *Nominibus ſubſtantivis addi debent adjectiva* tum *convenientia* tum *ſufficientia* ſ. ſatis multa.

1) *Convenientia* h. e. quae a priſcis addi ſolent, et quorum ideae conveniunt ideis ſubſtantivorum: v. c. recte dicitur *conſilium bonum ac fidele; bonum*, ſi cum *prudentia* datur; *fidele*, ſi cum *fide:* qui enim conſilium nobis dat, is debet hoc primum *poſſe*, deinde etiam *velle: poſſe* pertinet ad ſcientiam ejus, et tum conſilium eſt *bonum; velle* pertinet ad fidem et voluntatem ejus, ut ea loquatur, quae ſentiat; tum conſilium eſt *fidele*. Non recte proprie dicitur *conſilium prudens, ſapiens;* homines ſunt *ſapientes, prudentes*, non conſilia eorum: hinc nec ſatis accurate dici poteſt *res prudens, ſapiens;* nec *hoc eſt prudens das iſt klug*, ſed *hoc eſt prudentis:* v. c. *es iſt klug oder einfältig, wenn man ſo handelt, eſt prudentis vel ſtulti ita agere*. Nec tamen diſſimulandum, priſcos τὸ *prudens* et *ſapiens* dixiſſe de rebus, v. c. *prudentiſſimum conſilium* Nep. Eum. 3: *Sapiens excuſatio* Cic. Att. VIII, 12: *ſapiens contentio*, Cic. Balb. 27: *ſapiens vita* Nep. Timoth. 4: *ſapiens conſilium*, Ovid. Met. XIII, 433 et ſaepius; ut hic uſus damnari prorſus nequeat. *Pulcher* dicitur de *externa ſpecie:* ergo recte dixeris *horti pulchri, veſtis pulchra*, ſi ad externam ſpeciem reſpicis: at non *ager pulcher* de fertilitate, ſed *bonus:* ſic Graecis καλὸς eſt *pulcher*, ἀγαθὸς *bonus*, unde patet καρπὸς καλὸς in N. Teſtam. de bonitate fructus non recte dici. *Homo ſenex* recte de *annis* et *homo antiquus* de *moribus* dicitur. *Homo magnus, vir magnus*, de ejus *ſtatura* ſ. *corporis longitudine* non accurate dicitur, ſed dici debet *longus:* nam *magnus* de hominibus dictum pertinet rectius ad eorum virtutes et res geſtas: v. c. *Pompejus fuit vir magnus*, hinc *Alexander magnus* etc. *Conditio amoena ein angenehmer Zuſtand, res amoena angenehme Sache*, *fortuna amoena*

amoena ein angenehmes Schicksal, angenehmer Zufall non accurate dicitur: nam *amoenus* tantum de suavitate, quae ope sensuum, inprimis oculorum, percipitur, v. c. regionis dicitur, v. c. *regio amoena, praedium amoenum* h. e. *ein angenehm gelegenes Landgut* s. *welches in einer angenehmen Gegend ist.* Rectius itaque dicitur *conditio, fortuna, res laeta* etc. *Manus propria* pro *mea, tua, sua* cet. stulte dicitur, quia *proprius* est tantummodo *eigenthümlich, eigen, andern nicht auch gehörig noch ihnen gemein*, et opponitur *communi*, v. c. *rei vis propria die Kraft, die der Sache eigen ist und die andere Sachen nicht haben: domus propria* est, quae non est communis cum aliis: v. c. *aedes* non domus est propria singulis hominibus, sed omnibus communis. Hinc *manus propria hominis* est *manus*, quam non is habet communem cum aliis; nonne hoc per se intelligitur, manum cujusvis hominis esse ei propriam? Cur igitur addimus? Ergo *manu propria scripsi* foret *ich habe es mit der Hand geschrieben, die mir eigenthümlich zugehört:* nonne hoc dictum esset, quasi haberem simul aliam quandam manum cum aliis hominibus communem. Nonne igitur ridiculum est dicere *manu propria?* At, qui sic loquuntur, cogitant vernaculum *mit meiner eigenen Hand:* sed hoc est *manu mea.* Intelligunt ergo lectores, *manu propria* non per se sed tantum propterea perperam dictum esse, quia *propria* jam per se intelligitur, atque ita hoc epitheton supervacaneum est. Si quis vero jocose dicat: *diese Hand ist mir eigenthümlich,* vel si quis habeat unam manum ligneam pro naturali, quae v. c. abscisa sit vel alio modo perierit, ac de altera manu, salva adhuc, loquatur, *diese Hand ist mir eigenthümlich*, tum debet hoc verti *haec manus est mihi propria*, i. e. *sie gehört mir allein zu* etc. *Gradus honoris* (Ehrenstelle) non bene potest dici *magnus, praeclarus, egregius, pulcher* etc., sed *altus, excelsus*, quia in *gradu* proprie sumto *die Stufe* non magnitudinis, excellentiae, pulchritudinis sed altitudinis ratio habetur. *Vestigia* v. c. hominis possunt dici *perspicua, expressa,* at non *magna, pulchra* etc., quia in vestigiis hominis, quae sequi iubemus, non ratio habetur, quam vel magna vel pulchra sint, sed quam expressa, ut ea videamus. Qui itaque de principe aliquo dicit, eum *vestigia magna patris sui magni sequi,* is peccat, ut taceam magna vestigia hominis fere declarare *magnum pedem* vel *laxos calceos*, ut eo minus hoc possit laudi duci. *Finis*, pro *consilio Absicht* sumtus, non potest apte dici *bonus, praestans, pulcher, egregius, excelsus, laudabilis, humilis* etc. *eine schöne, vortreffliche, erhabene, löbliche, niedrige Absicht,*

sicht, sed ***certus, definitus:*** nam *finis* proprie est ***id, ad quod tendimus et in quo consistimus***, *das Ende;* et, quia ***consilium*** est id, quo tendimus atque ubi consistimus, si eo pervenimus, hinc recte *finis* pro *consilio* dici potest Quia vero in *fine* proprie sumto non consideramus nec considerare solemus, an sit ***bonus, pulcher;*** multo minus, an sit ***humilis, excelsus*** (haec ne cogitari quidem possunt in *fine*), et in omni translatione vocabulorum ad propriam eorum vim, ope phantasiae nostrae, respicimus, hinc patet nec posse illa adjectiva *fini* tropice sumto convenire. Sic nec ***finis prudens, sapiens, callidus*** etc., tum propter modo dictam causam, tum propter supra adlatam; quia non nisi homines sunt proprie ***prudentes*** (i. e. ***providentes*** *vorsichtig* proprie), ***sapientes, callidi*** etc. At decipit tirones interdum linguae vernaculae usus. Sic ***lingua vernacula*** dicendum, non ***materna***, *die Muttersprache:* non enim tantum mater ea utitur sed et pater, fratres et omnes in terra eadem nobiscum viventes. Sic nec facile dixerim ***bona*** vel ***mala conscientia***, ***das gute oder böse Gewissen;*** sed ***conscientia recte*** vel ***male actorum***, seu ***conscientia rectorum*** vel ***malorum consiliorum:*** nam ***conscientia*** est ***das Bewußtseyn einer Sache, die man gethan***, ***scientia eorum, quae egeris:*** haec nec bona nec mala esse potest; at ea, quorum nobis conscii sumus, possunt esse vel bona vel mala, et in idea ***Gewissen*** nos ad ea semper respicimus, quae egimus. Equidem scio, Ciceronem dixisse *praeclara conscientia*, at semel ita locutus est tantum ad Attic. X ep. 4 post init. ***Praeclara igitur conscientia sustentor, cum cogito, me de re publica aut meruisse optime, cum potuerim, aut certe nunquam nisi divine cogitasse*** etc.: occurrit etiam apud eundem semel ***recta conscientia*** ad Attic. XIII ep. 20 ***in omni vita sua quemque a recta conscientia traversum unguem non oportet discedere;*** quae verba ne videntur quidem ipsius esse, sed sententia potius e libro aliquo philosophico sumta. Apud Sallust. Iugurth. 62 §. 8 legitur quoque: ***coepit flectere animum et ex mala conscientia digna timere:*** at semel hic dicitur ***mala conscientia das böse Gewissen***, et Cortius ait: „pro ***mala*** aliud primum fuit perscriptum in Guelf. 12. Forte nudum dederat Crispus ***ex conscientia***, ut supra." Respicit Cortius ad Sallust. Iug. 32 §. 5, ubi legitur: ***ei timido et ex conscientia diffidenti rebus suis*** etc. Quamquam igitur Cicero dixit ***praeclara conscientia, recta conscientia***, tamen hoc non facile imitandum putaverim. Nec facile dixerim ***conscientia bona*** vel ***mala***. Locuti sic sunt scriptores posteriores, Quintilianus, Plinius, Tacitus, Seneca etc. Quos imitetur, qui volet. Ac, cum Ci-

cero

cero longe saepius dixerit *conscientia* cum genitivo, v. c. *pulcherrimi facti*, *scelerum* etc., cur non hoc potius imiter, ac dicam *conscientia recte* aut *male factorum*, praesertim cum et per se rectius sit dictum? — Huc retulerim quoque nonnulla participia, quae pro substantivis usurpantur: at, quia participia proprie sunt, non possunt adjectiva juxta se ferre, sed pro iis adverbia postulant, quia sunt particulae verborum proprie dictorum, et adverbia solent addi verbis: v. c. *dictum*, *factum*, *doctus*, *sapiens* etc. Non dici potest *verus doctus ein wahrer Gelehrter*, nec *magnus doctus ein großer Gelehrter* etc., sed *vere doctus*, *valde doctus*, dicendum est: sic non *verus sapiens*, sed *vere sapiens ein wahrer Weiser*. Eodem modo non videatur posse dici *praeclarum*, *acutum*, *venustum*, *facetum dictum*, sed *praeclare*, *acute*, *venuste*, *facete dictum*: hinc saepe occurrunt *acute*, *facete*, *dicta bons mots*: nec *rectum*, *bonum*, *malum*, *sapiens*, *stultum factum eine rechtschaffene*, *gute*, *böse*, *weise That*, sed *recte factum*, *bene factum*, *male factum* etc. Quamquam non negandum, priscos saepe τοῖς *factum* et *dictum* substantive uti, atque iis adjectivum addere, v. c. *factum laudabile*, Cic. Dom. 36: *factum praeclarum atque divinum*, Cic. Phil. II, 44 et *pulcherrimum factum*, Ibid.: *facta illustria*, Cic. Fin. I, 11: *ecquod ejus factum*, Cic. Sull. 26: *factum illustre* Nep. Arist. 2 et saepius: *Nullum meum minimum dictum*, Cic. ad Div. I, 9: *Mutua dicta*, Ovid. Met. VIII, 717: *Bona dicta*, Cic. Or. II, 54: *Dictis meis*, Plaut. Pseud. I, 3, 125 et saepius; ut adeo ei, qui vocabulo *factum* velit jungere adjectiva, facile ignosci possit.

2) *Sufficientia* adjectiva addi debent substantivis, h. e. tot, quot sufficiant ad subjectum aliquod pro ratione contextus rite describendum. Adjectiva exprimunt adtributa subjecti: videndum igitur, quae et quot adtributa res quaeque postulet, si definite loqui velimus. V. c. in *consilio* (*Rath*) requirimus duo adtributa, ut primum sit *bonum*, deinde *fidele*: recte ergo dixeris *consilium bonum ac fidele*. In beneficiis spectatur hoc, ut sint *multa* et *magna*. Qui itaque loquitur: *Deo ob magna ejus beneficia amorem debemus*, vel sic: *Deo ob multa ipsius beneficia amorem debemus*, non tam recte ac perspicue loquitur, quam qui dicit: *Deo ob ejus et multa et magna beneficia amorem debemus*. Accuratius vero loquitur, qui ita dicit: *Deo ob ejus et multa et magna beneficia amorem magnum ac perpetuum debemus*; nam sic et adjectiva sufficientia addidit substantivo *amorem*. Accuratissime omnium et maxime perspicue loquitur dicens: *Deo benignis-*

simo

ſimo et liberaliſſimo ob ejus et multa et magna beneficia magnum perpetuumque amorem debemus. Sic enim ſubſtantivo *Deo* addidit quoque adjectiva, illud ac ſimul totam ſententiam illuſtrantia. Qui hominem doctum ac ſimul modeſtum ita laudat, ut dicat, eum eſſe *doctum*, non tam perſpicue loquitur, quam qui addit *modeſtum*. Et ſic in ceteris. Cic. Verr. I, 1 med. ait: *Nam ſi iſte* (Verres) *id feciſſet, quod primo ſtatuerat, ut non adeſſet, minus aliquanto, quam mihi opus eſſet, cognoſceretur, quid ego in hac accuſatione comparanda conſtituendaque elaboraſſem; veſtra vero laus tenuis plane atque obſcura, judices, eſſet.* Recte dicit, laudem judicum *tenuem* et *obſcuram* fore. Non ſufficiebat *tenuis* h. e. *parva:* nam laus poteſt eſſe tenuis, at nota: hinc addit *obſcura* h. e. *ignota,* vel *non ſatis nota, non omnibus nota.* Cic. Fontej. 16 in. *nos vero, judices, non et multis et firmis praeſidiis, vobis adjutoribus, iſti immani atque intolerandae barbariae reſiſtere?* Recte. Non ſufficiebat *multis*, addi debebat *firmis:* praeſidia enim poſſunt eſſe *multa*, ſed non *firma*, et contra; utrumque jungi debet. Nec *immani barbariae* ſufficiebat; addebat *intolerandae*. — Sic Cic. Manil. 2 *pro qua* (ſalute ſociorum) *multa majores veſtri magna et gravia bella geſſerunt;* et ſtatim: *aguntur certiſſima populi romani vectigalia et maxima:* nec *certiſſima* nec *maxima* omittere poterat, ſi quidem recte ac perſpicue volebat loqui; poſſunt enim vectigalia eſſe *certa*, at non *magna*, itemque *magna*, at non *certa*. — Ibid. c. 9 *fani locupletiſſimi et religioſiſſimi diripiendi cauſa in eas oras noſtrum exercitum eſſe ductum: fanum* eſt *locupletiſſimum*, ſi divitiis et ornamentis abundat, *religioſiſſimum*, ſi ſumma religione colitur ab hominibus: neutrum itaque abeſſe poterat, praeſertim cum in utroque ſit cauſa, cur nationes timuerint, ne fanum illud diriperetur.

Sed quaeritur hic, an etiam duo adjectiva ſine copula *et* poſſint uni ſubſtantivo addi. — Poſſunt utique, at non niſi tum, cum unum adjectivum una cum ſubſtantivo cogitari poteſt tanquam unum ſubjectum, v. c. *Codex Lipſienſis primus*, ubi *Codex Lipſienſis* jam pro noto ſubjecto habetur. Sic *meus magnus amor, tuum longum iter; multi magni morbi curantur abſtinentia et quiete;* ubi *magnus amor, longum iter, magni morbi* pro ſingulis ſubjectis habentur: ſic Cic. Manil. 9 *magnis adventiciis auxiliis regum:* Cic. Phil. I, 14 *acerbiſſimum ejus diem ſupremum:* Cic. Phil. V, 15 *periculoſiſſimum civile bellum;* et ibid. *bellum acerbiſſimum civile:* Cic. Tuſc. II, 11 *ad malam domeſticam diſciplinam.* In quibus *auxiliis adventiciis, diem ſupremum, bellum civile* et *domeſticam*

mesticam disciplinam tanquam unum subjectum cogitatur. — Imo tres adjectiva jungi possunt, si duo una cum substantivo, tanquam unum subjectum, cogitari possunt, v. c. *carissimus tuus parvulus filius*, Cic. Phil. I, 13: *etiam externos multos claros viros nominarem* Cic. ad Div. VI, 6 §. 24: in quibus *tuus parvulus filius* et *externos claros viros* jam ante conjunctim cogitata sunt, quam *carissimus* et *multos* accederet. — In primis duo adjectiva sine τῷ *et* recte jungi possunt substantivo, si alterum indicat *qualitatem*, v. c. *magnus*, *brevis*, *ruber*, *niger*, *clarus* cet., alterum vel exprimit *numerum*, *multitudinem*, *paucitatem* (v. c. *omnes*, *pauci*, *nullus*, *multi* cet.) vel indicat *locum*, aut *gentem*, *urbem*, *terram* cet. (v. c. Latinus, Romanus cet.) vel significat possessionem, quo pertinent pronomina *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester*; itemque *hic*, *ille*, *qui* cet. v. c. *multi magni morbi*: *hi magni viri*: *nostra fortia facta*: sic *recenti adventu meo* Cic. ad Div. V, 17 §. 3: *vestri pulcherrimi facti*, Ibid. XII, 3 §. 2: *multa magna bella*, Cic. Manil. 2: Imo ista omnia jungi possunt, v. c. *externos multos claros viros*, Cic. Ibid. VI, 6; ubi notandum est, tria adjectiva addi: at non aliter dicere fere poterat: *externos claros viros* tanquam notum subjectum considerabat, et tum putabat addi posse *multos*: vel *externos* indicat terrram; *multos* numerum. Poterat tamen dicere: *multos externos*, *eosque claros*, *viros nominarem*: ac sic fortasse suavius dixisset. — Not. Apud Nepot. Eum. 13 extr. legitur: *hi militari honesto funere*, *comitante toto exercitu*, *humaverunt*. Hic aliter se res habet atque in supra memoratis locis Ciceronis. Hic et *honesto* et *militari* indicat qualitatem. Quaeritur, utrum *honesto funere*, an *militari funere*, pro subjecto uno habendum? Ordo quidem verborum suaderet, ut *honesto funere* jungeretur: at *militari* videtur esse adjectivum primarium atque ita *militari funere* jungendum: at tum *honesto* non quadrat: nam haec adjectio videatur indicare, militare funus esse duplex, alterum honestum, alterum inhonestum: quod Nepos dicere haud dubie noluit. Quare vel dicamus duram esse hanc conjunctionem adjectivorum ap. Nepotem, vel, si culpam magis librariis tribuere placet, cum Lambino bonae latinitatis praeclaro judice, sed a Criticis nonnullis, dura ac nova amantibus, qualis Cortius erat etc., inprimis a Gebhardo valde contemto, deriso et reprehenso, legamus: *militari honestoque funere*, ut *honestoque* sit explicatio τῷ *militari*, ut saepissime apud Ciceronem.

IIII) *Adjectiva* possunt ac debent saepe in *substantiva* mutari, si in iis inest notio primaria: et tum substantiva vel pro-

pronomina, quibuscum conjuncta erant, abeunt in genitivum. V. c. Cic. Rosc. Am. 17 extr. *si in calamitatem venit propter praediorum bonitatem et multitudinem* pro *propter praedia bona et multa:* at non *praedia* per se sed eorum *bonitas* et *multitudo* erant causa calamitatis illius, ergo *bonitas* et *multitudo* sunt hic ideae primariae. Sic Cic. ad Div. V ep. 2 §. 22 *Hujus ego temeritati si virtute atque animo non restitissem* etc. pro *Huic temerario homini si* etc. At *temeritas* est idea gravior; *temeritati* enim, non ipsi homini, resistendum putavit. Cic. ad Div. VI ep. 6 §. 19 *In quo admirari soleo gravitatem et justitiam et sapientiam Caesaris* pro *In quo admirari soleo Caesarem, quod tam gravis, justus, et sapiens est:* sed illud accuratius. Caes. B. G. IIII, 17 §. 2 *Itaque, etsi summa difficultas faciundi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis* etc. pro *propter latum, rapidum,* et *altum flumen:* ubi notes eandem diligentiam, de qua paulo ante in usu adjectivorum diximus, servatam esse, h. e. nullum adtributum omissum esse, quod flumini, transitum difficilem reddenti, conveniret: poterat nec *latitudo* nec *rapiditas* nec *altitudo* omitti. Nam flumen potest esse *latum*, nec tamen *rapidum;* potest esse *rapidum*, nec tamen *altum* et *latum* etc. Plura dicta de hac re sunt supra p. 318 ff. in cap. de *variatione vocabulorum.*

V) *Uni substantivo* (quo pertinent pronomina) *aliud substantivum interdum additur*, per quod illud magis definiatur, sicque perspicuitas magis adjuvetur: atque ita prius substantivum (it. pronomen *hic, ille* cet.) abit in genitivum. Substantivum, quod additur, notat plerumque vel partem vel adtributum substantivi, cui additur, vel causam. Quod ut recte intelligatur, notandum est hoc. Vulgo h. e. sermone populari vel plebejo, qui non nimis subtilis accuratusque solet esse, tribuitur rei toti aliquid, cum tamen hoc ejus tantum parti vel adtributo latissime sumto conveniat h. e. dicitur de re aliqua (vel homine) ita, tanquam hoc, quod dicitur, ad illam totam pertineat, cum tamen hoc vere illius parti vel adtributo tantum tribui debeat. Porro dicitur saepe de re ita, ut causa omittatur. Haec igitur pars, hoc adtributum, haec causa ab iis, qui accuratius loquuntur, peculiari vocabulo exprimitur et illi rei additur. Sic intelligendum est illud, quod diximus de substantivo addendo alii substantivo; ne quis forte putet, ubique substantivum addi vel, ut nonnulli loquuntur, ex uno substantivo duo fieri posse. V. c. pro *vulnerare hominem* rectius dixeris *vulnerare hominis corpus;* quia *vulnerare*

 non

non ad ***totum hominem***, h. e. ad ***animum*** et ***corpus***, sed ad ***corpus*** solum pertinet. Sic ***sedere in puppi*** rectius est, quam ***sedere in nave***, de gubernatore: nam is sedet tantum in puppi. Quod qui non intellexerunt, putarunt hic partem pro toto poni: male. Sic ***femina pulchrae formae*** est accuratius dictum quam ***femina pulchra***. Sic *offendere animum hominis **jemand beleidigen*** rectius dicitur quam *offendere hominem*: nam ***offensio*** non ad totum hominem sed ad ejus animum pertinet. Sic ***spes, opinio, me fefellit*** rectius quam ***ego me fefelli in spe, opinione***, et prisci illud semper, ni fallor, hoc nunquam dicunt. — Apud priscos nihil frequentius ista ratione: hinc ex illis perspicuitatem dicendi discere facillimum est. Cic. ad Div. V ep. 2 §. 14 ***Si vero meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim, satis habeas, nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri***: ubi notes ***meam salutem*** pro ***me***, et ***illius impetum*** pro ***illum***, poni: at, cum dixisset ***impetum***, addere facile erat ***crudelissimum***; deinde ***de tui fratris injuria*** dictum pro ***de tuo fratre***: sed quam praeclara h. e. ad perspicuitatem accommodata est illa mutatio! — Ibid. §. 15 ***Quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare*** etc., ubi notes ***tribunatus conatum*** pro ***tribunatum*** dici: possit et huc referri ***in meam perniciem*** i. e. ***in me***, ***contra me***. — Ibid. §. 22 ***Hujus ego temeritati si virtute atque animo non restitissem*** etc., ubi notes ***hujus temeritati*** dictum esse pro ***huic***. Paulo ante quidem diximus, ***hujus temeritati*** dictum esse pro ***huic temerario homini***; et nunc dicimus poni pro ***huic***. Nonne hoc est repugnantia loqui? Minime. Teneamus igitur, Ciceroni primum in mentem venisse haud dubie ***huic ego si*** etc., deinde cogitanti illi τὸ ***huic*** accuratius in mentem venit vel statim ***temeritati*** addere et ***huic*** in ***hujus*** mutare vel ***temerario*** addere ac deinde τὰ ***huic temerario*** mutare in ***hujus temeritati***. Quidquid est, nam certo dici nequit, quam viam cogitandi hac in sententia formanda ingressus sit, certe adparet, ***hujus temeritati*** tandem positum esse pro ***huic***: et utile est mutationem sententiae duobus modis indagare, ut deinde discamus vel adjectivum in substantivum novum mutare vel statim substantivum substantivo addere. — Ibid. §. 28 ***ego dolori tuo non solum ignosco*** pro ***tibi***; et statim: ***meus enim me sensus, quanta vis fraterni sit amoris, admonet*** pro ***quantus sit fraternus amor***. — Ibid. ep. 12 §. 5 ***Neque tamen, haec cum scribebam, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarum rerum et jam institutarum***: ubi ***quantis oneribus rerum*** pro ***quantis*** vel etiam ***quot rebus*** etc. — Ibid. §. 7 ***Et simul si***

uno

uno in argumento unaque in persona mens tua tota versabitur etc., ubi *mens tua tota versabitur* dictum pro *tu totus versaberis:* at quanto accuratius illud! — Ibid. §. 8 *Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam; potest enim mihi denegare occupatio tua* etc., ubi *potest enim mihi denegare occupatio tua* dictum est pro *potes enim mihi tu denegare:* postea Ciceroni in mentem veniebat causa, cur denegare posset, hocque denegari posse *propter illius occupationem*, hinc pro *tu enim potes mihi propter occupationem tuam denegare* ponebat *potest enim mihi denegare occupatio tua.* Quis non sentit ita magis perspicue Ciceronem sententiam expressisse? — Caes. B. G. II, 22 in. *Instructo exercitu, magis ut loci natura, dejectusque collis et necessitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat.* Quam accurate, quam perspicue dictum! pro *Instructo exercitu, magis ut locus, collisque et tempus, quam ut res militaris postulabat.* Nullum additorum substantivorum otiosum est, ut ii forsitan opinantur, qui libenter credunt, priscos pro *uno vocabulo* temere duo ponere. *Dejectus* vero esse substantivum i. e. *declivitas*, nec participium, e tota verborum compage adparet. Add. Cic. in epist. modo laudata §. 4 *sed etiam illa cupiditas, vel ut auctoritate testimonii tui, vel indicio benevolentiae, vel suavitate ingenii, vivi perfruamur*, ubi *auctoritate testimonii* dictum est pro *testimonio, indicio benevolentiae* pro *benevolentia*, et *suavitate ingenii* pro *ingenio.* Cupit Cicero res suas per Lucceium historicum celebrari: hoc ita circumscribit, *se cupere testimonio ejus, benevolentia*, et *ingenio frui*, quia laus Lucceji est *testimonium*, indicat *benevolentiam* scriptoris, nec sine *ingenio* res apte laudari potest. Iam pro *testimonio* dicit *testimonii auctoritate*, quia testimonium Lucceji multum valebit apud lectores; pro *benevolentia* ponit *benevolentiae indicio*, quia illud testimonium et illa laus indicat benevolentiam; pro *ingenio* dicit *suavitate ingenii*, quia ingenium scriptoris est legenti suave. — Sic Phaedr. I, 4 de cane carnem ferente per fluvium: *lympharum in speculo vidit simulacrum suum* pro *in lymphis vidit se;* at illud accuratius: addit *speculum*, ut adpareat, cur se potuerit videre; deinde *se* non proprie poterat videre sed tantum *simulacrum suum:* — Sic fab. 12 *Ad fontem cervus, cum bibisset, restitit, et in liquore vidit imaginem suam. Ibi dum ramosa mirans laudat cornua, crurumque nimiam tenuitatem vituperat, venantum subito vocibus conterritus per campum fugere coepit* etc., ubi primum *imaginem suam* pro *se*, propter causam modo dictam; deinde *crurum tenuitatem nimiam*

pro *crura;* sed addere quoque volebat caussam, cur cervus crura vituperaret, hinc ait *crura nimis tenuia* seu *crurum tenuitatem nimiam;* tandem *venantum vocibus conterritus* pro *per venantes* vel *a venantibus conterritus.* — Fab. 14 v. 10 *Timore mortis ille* (e sutore medicus factus) *tum confessus est, non artis ulla medicae se prudentia, verum stupore vulgi factum nobilem* pro *confessus est, se non per artem medicam, verum per vulgus, factum esse nobilem;* at illud accuratius: nam *ars medica* per se non adfert nobilitatem s. famam, sed, quoad ejus es peritus s. *peritia ejus;* hinc pro *per artem medicam* dicit *artis medicae prudentia;* deinde *vulgus* non per se adfert imperito homini nobilitatem seu famam, sed quoad est stultum, stupidum, s. *stupor vulgi:* hinc pro *per vulgus* dixit *vulgi stupore.* — Fab. 15 in. *In principatu commutando civium nil praeter domini nomen mutant pauperes.* Recte pro *praeter dominum* dixit *praeter domini nomen:* nam vere tantum mutant *nomen domini,* ut, si ante vocabatur Augustus, nunc vocetur Tiberius etc.: dominus semper manet, semper illi manent sub domino. Et statim: *Is hostium clamore subito territus* pro *ab hostibus, per hostes territus* s. *hostes timens:* at accuratius additur *clamore:* hic enim proprie terrebat; hostes nondum adparebant. Ex his exemplis facile intelligimus, quando deceat substantivo substantivum addere, et quomodo hoc excogitari possit. Addi possunt supra p. 406 ss. dicta in cap. de *copia verborum.*

VI) *Non peccari debet in casu, numero, genere substantivorum, in tempore, modo Verborum* etc., quia haec peccata perspicuitati officere interdum possunt; v. c.

1) Non debet peccari in *casu.* Non dici v. c. debet *condolere alicui, communicare alicui,* pro *cum aliquo:* quia prisci aureae aetatis non ita loquuntur, ac lector peritus possit incertus fieri, unde pendeat iste dativus. (Not. *quibus communicare de* etc. Caes. B. C. III, 18; sed viri docti legi volunt *quibuscum).* Sic non dicendum est *) *jubeo tibi, erubescere alicujus,* ob eandem caussam. Sic non dicendum est *incumbere literis* pro *in* vel *ad literas. Incumbere* est proprie *niti*

sich

*) Not. jubeo cum dativo, v. c. militibus suis jussit, ne qui eorum violarentur, Caes. B. C. III, 98, ubi tamen Oudend. e codd. recepit *commendavit: hae mihi literae jubent reverti,* Cic. Att. VIIII, 13: *queis legati se sequi jusserunt,* Liv. XLII, 43: ac saepius ap. Liv. cf. Lexic. Sed haec paucula loca, si quidem omnia sunt sana, nos non debent inpedire, quo minus accus. cum infin. ponamus.

sich auf etwas stemmen, auflegen; et tunc res, qua nitimur, ponitur recte in dativo, v. c. *baculo, mensae* etc. Ergo *incumbere literis* recte diceretur hoc sensu, ut significaret *niti literis* proprie, h. e. *sich auf die Buchstaben stemmen, auflegen,* non vero *Mühe auf das Studiren wenden, fleißig studiren:* hoc est *incumbere ad literas,* quod notat proprie *sich anstemmen* s. *anstrengen* h. e. *sich große Mühe geben wegen* s. *in Ansehung des Studirens* s. *der Gelehrsamkeit: ad* non pendet ab *incumbere,* sed est i. q. *ratione* vel *propter.* Hinc vero etiam intelligitur, *incumbere ad rem* gravius esse dictum quam *operam dare* s. *studere rei,* et, qui dicitur *incumbere ad literas,* eum dici majorem iis operam dare, quam qui dicitur *literis operam dare* s. *studere.* Interdum verbum dupliciter construitur; v. c. *ponere* (vel *collocare*) *in mensa* et *in mensam;* sic *ponere in gratia* Cic. Att. VI, 6 extr. et *in gratiam,* Ibid. V, 3: sic *latere* i. e. *ignotum esse* habet et *accusativum,* v. c. *quod latet nostrum sensum,* Varr. R. R. I, 40; cf. Ovid. Pont. IIII, 9, 126: Virg. Aen. I, 130 (134) *latuere doli fratrem:* sic *Eumenem,* Iustin. XIII, 8; ac saepius: et *dativum,* v. c. *quod mihi latere valeat,* Cic. Catil. I, 6: *cur nobis haec auctoritas tam diu latuit?* Cic. red. Sen. 6 post init. *mihi late,* Lucan. I, 418: *hosti Roma latet,* Sil. XII, 614: *quae oculis et auribus latere soleat,* Varr. L. L. VIII, 52.

2) Non debet peccari in *numero.* Decipit hic facile tirones lingua vernacula, quae interdum, etiam si de pluribus rebus loquitur, tamen singulari perperam utitur, v. c. *Vater und Mutter lebt noch, ist noch gesund, ist gestorben,* ubi falso dicitur *Pater et mater vivit adhuc, sanus est, mortuus est,* sed *vivunt, sani sunt, mortui sunt.* Sic vernacula dicit *viel, wenig* pro *viele, wenige Dinge:* v. c. *In dem Buche steht viel vom Kriege, ich habe viel gelesen, viel gehört, wenig gelernt* etc., quod male vertas: *In hoc libro multum de bello occurrit, multum legi, multum audivi, paucum didici:* debet dici *multa, pauca,* quia sermo est de *multis rebus* vel saltem *pluribus quam una:* praesertim cum *multum* sit quoque adverb. notans *saepe, valde,* ut adeo confusio oriri queat. Sic etiam *etwas weniges* verti debet *pauca:* potest tamen etiam *paulum* dici. In primis huc pertinent pronomina *dieses, jenes, dasselbe, welches,* quae, cum proprie unam rem notent sintque singularis numeri, vulgo usurpantur de multis rebus: hinc nonnulli eodem modo hodie *haec, illa, ea, quae* de *una re* usurpant, ut contra *hoc, illud, id, quod* de *pluribus,* quia opinantur non inesse discrimen. Male. Notandum igitur, de una re dici rectius *hoc, illud, id, quod,* de pluribus *haec,*

illa, ea, quae: v. c. *Pater meus mortuus est. Hoc scribere tibi volui.* Recte *hoc*, quia unam rem indicat, scilicet *patrem mortuum esse:* et male *haec* usurpetur. Sic *an tu id, illud, nescis, mihi bello omnia erepta esse?* Male ponatur *ea, illa* pro *id, illud*, quia de *una re* sermo scil. de eo, *quod mihi bello omnia erepta sint.* Contra, quando dicerem: *amisi parentes, amisi fratres, perdidi facultates meas, patria mihi erepta est: nonne hoc mihi dolorem injiciat necesse est* vel *nonne propter id doleam?* perperam loquerer: debet esse *nonne haec mihi dolorem injiciant necesse est* vel *nonne propter ea doleam?* nam praecedunt res plures a) *amisi parentes*, b) *amisi fratres*, c) *perdidi facultates*, d) *erepta mihi est patria.* Sic perperam loquitur dicens: *filius meus non est discendi cupidus, praeceptis meis adversatur, virtutemque odit: hoc aequo animo ferre non diutius possum;* nam praecedunt plura a) *non est discendi cupidus* b) *praeceptis meis adversatur* c) *virtutemque odit:* ad haec tria refertur *hoc* male: ergo debet esse *haec.* In nonnullis peccant ipsi prisci, v. c. *omne* pro *omnia* saepe dicunt, sic et *quidquid* pro *quaecunque* sexcenties occurrit: interdum etiam *hoc, quod* etc., licet ad plura referatur: at *haec, ea,* de una re praecedente non facile dicunt. Qui itaque *omne* pro *omnia* dicere vult, habet, quo se defendat; attamen fere semper *omnia* malim dicere quam *omne*, licet prisci ita locuti sint: *quidquid* pro *quaecunque* damnari nequit, quia quam saepissime occurrit: at *hoc, id* etc. pro *haec, ea,* et *haec, ea* etc. pro *hoc, id,* tolerari vix potest. Sed quaeritur, quomodo ista commutatio numeri vitiosa perspicuitati officere queat. Lector vel auditor linguae peritus, reperiens pluralem, cogitat pluralem h. e. plures res, et has non reperiens credit omissas esse aliquot: contra, ubi videt auditve singularem, cogitat quoque singularem h. e. unam rem, cum tamen orator vel scriptor istum singularem ad plures res referri velit: nonne igitur ita fit, ut lector vel auditor cum verbis scriptoris vel oratoris non possit easdem plane ideas conjungere, quas scriptor oratorve cum iis conjunxit?

3) Non debet peccari in *genere.* Hic duo notanda: a) ne usurpemus genus substantivorum rarius, v. c. *finis* interdum in genere feminino usurpatur, v. c. Cic. leg. II, 22 *quae finis:* sic saepius, v. c. Cic. ad Div. XII ep. 1 in. legitur defendentibus Criticis: *Finem nullam facio* etc., et in epistola Pollionis ad Cic. X ep. 32 §. 9, *quorum quis ullam finem* etc. Melius tamen esse putem *finem* in masculino semper ponere, quia sic usitatius. — Sic *deus* pro *dea* interdum apud poetas e graeca ratione reperiri eruditi dicunt: v. c. Virg. Aen. II,

632 *ducente deo;* VII, 497 *deus abfuit.* At licet credam in his locis *deum* proprie intelligi (Gott), non *deam* certam, tamen concesserim, poetas ita posse dicere, quia rariorem dicendi rationem amant: non item prosaicos. Dicitur quidem in Clave Cic. Ernestiana apud Ciceronem quoque *deus* pro *dea* dici, ibique duo loca memorantur; sed ex his parum vel nihil pro illa re sequi puto. Unus locus est Tusc. I, 47, ubi Ernesti dicit de *Iunone* dici *deum.* Narratur ibi illa fabula de Cleobi et Bitone, qui, cum jumenta morarentur, ipsi ad jugum accesserunt et matrem sacerdotem ad sacrificium solenne vexerunt; nunc sequuntur verba, ad quae Ernesti, ut puto, respexit: *Ita sacerdos advecta in fanum, cum currus esset ductus a filiis, precata a dea* (i. e. Iunone) *dicitur, ut illis praemium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo:* quaeritur, an postrema verba *a deo* referantur ad Iunonem; quod si est, *deus* hic dicitur pro *dea:* at, si Cicero voluisset intelligere Iunonem his verbis, haud dubie dixisset *ab ea, ab illa:* ac ne *a dea* quidem apte dixisset, quia jam *dea* modo praecessit, nec repetitione opus erat. Haud dubie *a deo* Cicero intellexit *a deo aliquo von einem Gotte,* sensus est: *soll die Göttinn gebethen haben, sie möchte ihnen doch für diese kindliche Liebe die größte Belohnung geben, die nur einem Menschen von einem Gotte gegeben werden könnte.* Latini carentes scilicet articulo non possunt *der Gott* et *ein Gott* discernere, nisi per contextum. *Deus* ergo hic est *genus* s. *deus* in universum, non *certus deus.* Sic et est in altero loco Invent. II, 31. Locum ipsum ponam: *Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianae vitulum immolaret. Nautae quidam, cum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianae ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, vitulum immolastis ei deo, cui non licebat.* Verba postrema, ad quae Cel. Ernesti respexisse videtur: *vitulum immolastis ei deo, cui non licebat,* sunt nihil aliud, quam quaestio rhetorica universalis, et quamquam in adplicatione tandem ad Dianam respicitur, tamen hic vocabulum *dei* ut vocabulum generis consideratur: *ihr habt dem Gotte ein Kalb geopfert, dem man keins opfern soll.* Nec forsitan alicui, nisi graecae linguae perito, in mentem venisset, verba *ei deo* non nisi de *Diana* illo loco intelligenda esse. Ergo et hoc usu abstinendum censeo. — Latini, perspicuitatis cupidissimi a *filia, dea* etc., interdum

dum fecerunt *filiabus*, *deabus*, ut discernerent a *filiis*, *diis*, factis a *filius*, *deus*: licet scirent, *filia*, *dea*, et similia feminina habere aeque *is* in dativo et ablativo ac masculina illorum: sic Cicero dixit *diis deabusque* pro *diis diisque* Rabir. perd. 2. Cogebatur ita facere. At, ubi talis necessitas non urget, licet abstinere ista terminatione *abus*, et v. c. *ambabus diis beyden Göttinnen* dicere pro *ambabus deabus*, quia jam ex *ambabus* adparet, *diis* esse a *dea*: sic, si de certamine illo inter Iunonem, Minervam et Venerem, de malo aureo loquerer, recte dicerem, postquam nominatae ipsae essent, *his tribus diis* vel *his diis inter se dissentientibus*: quia sponte patet, tres deas, non tres deos, intelligi. Hinc Varro de re rust. III, 16 §. 7 de Musis locutus ait: *His diis* (i. e. Musis) *Heliconem adtribuerunt homines* pro *deabus*. Sic *duabus filiis* Hirt. Alex. 33. Liv. XXXVIII, 57. Hoc addendum putavi, ne crederet aliquis, ab *asina*, *dea*, *liberta*, *anima* etc. semper *asinabus*, *deabus* etc. formari ac sic dici necessario debere. Occurrit tamen etiam *duabus filiabus* pro *filiis*, Liv. XLIIII, 26 in. praeter necessitatem. b) deinde videndum, ne vocabula, quae, ut significatione, ita genere differunt, licet iisdem literis constent, confundamus, v. c. *malus* pro arbore in horto, est generis feminini, sed pro *arbore* in navi, ut sic loquar, *der Mast* s. *Mastbaum*, est masculinum: *calx* pro *postrema pedis parte*, *die Ferse*, est generis communis, saepius tamen feminini; pro *materia lapidis cocti*, *der Kalk*, generis feminini: occurrit tamen ap. Caton. R. R. XVIII, 7 *calce arenato* atque ita mascul.: sic *Adria* masc. est mare Adriaticum, *Adria* fem. est oppidum; *cupido* fem. est *cupiditas*, *Cupido* masc. est *deus ille amoris* etc.

4) Non debet peccari in *tempore*: quia talia peccata perspicuitatem offendunt facillime; v. c. qui vernacula verba: *ich weis nicht, wann der Vater schreiben, kommen, wird* verteret, *nescio, quando pater scripserit, venerit* pro *scripturus sit*, *venturus sit*, quia crederet, *scripsero*, *venero*, esse futurum conjunctivi, is non perspicue loqueretur: nemo eum intelligeret, sed quisque lectorum vel auditorum linguae peritorum crederet, *scripserit*, *venerit*, esse perfectum conjunctivi, atque ita verteret: *wann der Vater geschrieben hat, gekommen ist*. Sic, si quis futurum indicativi simplex pro futuro exacto usurpat, vernacula deceptus, v. c. *quando veniam, tibi dicam* pro *venero*, is aliud dicit, aliud cogitat; atque ita obscure loquitur. Sic aliud est dicere *fratris culpa factum est, ut miser sit*, aliud *ut miser esset*: prius indicat, eum adhuc miserum esse, posterius, eum fuisse quidem sed

non

non amplius esse miserum. De vero usu et consecutione temporum supra p. 178 ff. in Parte priore late dixi, quo lectores rejicio.

5) Non peccari debet in *Verborum modis* v. c. *cum*, si cum indicativo ponitur, est particula temporis ac significat *quando*, sin caussalis est, regit semper conjunctivum. Iam, si quis vernaculum *wenn ich kann* exprimit *cum possim*, perperam loquitur: lectores et auditores intelligunt *da ich kann*, idque recte, ut ideo ille mentem suam non perspicue declaraverit. Sic *dum indem, während daß*, regit indicativum, *dum bis* indicativum et conjunctivum: qui haec confundit, is perspicuitatem laedit. Sic, qui dicit alicui: *Etsi sis doctissimus, tamen non omnia te scire fatebere* hoc sensu: *Ob du gleich sehr gelehrt bist* etc., is mentem suam non perspicue exprimit: nam verba ista notant haec: *Ob du gleich sehr gelehrt seyn magst* etc., atque ita ille de doctrina ejus, quem valde doctum adpellare fortasse cupit, dubitanter loquitur, idque imprudens. Debet igitur dicere: *etsi doctissimus es*, si perspicue loqui cupit. Sic *si vides* est *wenn du siehst*, *si vides wenn du sehen solltest*. In oratione tamen obliqua, quam adpellant, h. e. quando vel conjunctivus vel accusativus cum infinitivo praecessit, *si videas* potest etiam esse *wenn du siehst:* caussa pendet ab illa oratione obliqua. Hac de re supra p. 161 satis multa diximus, quae hic repetere taedio foret.

6) *Nec peccari debet in terminatione Verbi personali*, quam vulgo *personam* adpellant; pertinet huc illa enuntiatio universalis, quae vernacule per *man* exprimitur, v. c. *man sagt, man ist, man glaubt* etc.: videndum hic est, utrum per tertiam singul. vel plural., an per primam pluralis, an per secundam singularis exprimi debeat: v. c. *Non omnia credenda sunt, quae dicuntur, was man sagt*, i. *non, quidquid dicitur, semper verum est, nicht alles, was man spricht, ist allezeit wahr:* haec recte dicuntur: male loquaris: *Non omnia credenda sunt, quae dicimus* vel *quae dicis: non, quidquid dicimus* vel *dicis, semper verum est*. Judicio hic opus est. Contra recte dicitur: *pulchrum est ea, quae scias* vel *sciamus, quae didiceris, didicerimus, alios docere* h. e. *Es ist schön, wenn man das, was man weis* vel *gelernt hat, andere lehrt*. Etiam hac de re supra p. 177 f. satis superque dictum est. Videndum scilicet, an res ei personae proprie conveniat, quam eligas.

VII) Non debet peccari in usu *participiorum*. Tirones plerumque participia discunt paulo serius, quia haec, nescio

 quo-

quomodo, inter difficillimas res numerantur, et vel putant vel audiunt ea eſſe ſingularia quaedam linguae latinae: hinc vulgo fit, ut in eorum uſu ſingularem *pulchritudinem*, ſeu, ut ipſi vocant, *elegantiam* ineſſe credant, atque ita, quo crebrius illa uſurpent, eo pulchrius ſibi ſcribere videantur. Hoc non verum eſſe ſupra docui. Duo tantum monebo 1) participia debent ita uſurpari, ut ſtatim adpareat, an per *qui, poſtquam*, *quando* etc. explicari debeant. In duobus ablativis abſolutis h. e. qui non ab aliquo verbo vel praepoſitione reguntur, et qui vulgo ablativi conſequentiae (ſatis obſcure, ut fere omnia in libris grammaticis) adpellantur, nulla eſt difficultas: hi enim per *cum, dum* vel *poſtquam*, explicantur. At in aliis major difficultas. In his igitur, qui perſpicuitati ſtudet, is v. c. vernaculum, *wenn (wann)* nonniſi tum, cum eſt particula temporis, in participium, ſi ita lubet, mutat; at, ſi τὸ *wenn* conditionem ſignificat vel de re dubia loquitur ac τὸ *möchte, ſollte, würde* ſecum habet, non illud cum participio facile commutat, v. c. hoc *ſi patrem videam, dicam ei, wenn ich den Vater ſehen ſollte* etc., non poteſt ſatis apte mutari ſic: *videns patrem dicam ei:* quia *videns* poſſit quoque explicari *cum video, wann ich ſehe:* tolerabilius foret, ſi quidem participium fieri neceſſe eſt, dicere *viſurus patrem* etc., at et hoc tantummodo eſt: *quando videbo, wann ich ſehen werde,* loquiturque de *videndo* tanquam de re certa, cum *ſi videam* dubitanter illud exprimat. Tantae difficultatis eſt ita loqui, ut vel minima particula cogitationum noſtrarum plane et ſtatim intelligatur. 2) participia non debent nimis coacervari. In omni participio eſt quaedam brevitas dicendi: quae ſi continuatur, mens auditoris et lectoris, quae plura breviter et celeriter dicta latius cogitare cogitur, tandem defatigatur. Hinc lectio Livii magis defatigat mentem lectoris, praeſertim non valde exercitatam, quam lectio Nepotis, Caeſaris ac fere Ciceronis. Et in tanta coacervatione participiorum vix fieri poteſt, quin aliqua obſcuritas in mente legentis et maxime audientis ſuboriatur. Inprimis cavenda ſunt participia, ſi propter ſimilem caſum ſubſtantivi inde pendentem ambiguitas exſiſtere poteſt: v. c. non facile dixerim: *Tu uteris hominibus voluptatibus fruentibus* vel *hominibus fruentibus voluptatibus;* ut taceam injucundum eſſe: ſed hoc pertinet ad ſuavitatem. De participiorum uſu ſupra p. 171 ſſ. in Parte priore fuſe diximus.

VIII) *Subjecti idea ab idea praedicati debet ſtatim et facile diſcerni poſſe.* Peccari hic poteſt in omnibus fere caſibus, maxime in his: 1) *in duobus nominativis:* qui v. c. argu-

tiarum

tiarum amore ductus dicit: *tristitia laetitia est*, nec aliquid praeterea addit, quo illam sententiam explicet, is obscure loquitur; nam sensus potest esse quoque: *laetitia est tristitia;* nam subjectum non semper primum locum occupat: sic Cic. ad Div. III, 10 §. 9 *dubitare non possum, quin tibi amplitudo ista sollicitudo futura sit*, ubi *sollicitudo* est subjectum. Sic Terent. Hec. II, 1, 4 ambigue dixit: *Itaque adeo uno animo omnes socrus oderunt nurus:* quia per se dubium est, utrum *socrus oderint nurus*, an *nurus* oderint *illas:* at contextus ibi ambiguitati occurrit. 2) *in duobus dativis:* v. c. non facile dixerim *mihi est parcendum homini* pro *meum est parcere homini*, quia et explicari possit *hominis est mihi parcere;* nec *tibi persuadendum est patri* etc., ac ne haec quidem: *medico medendum est morbo, fratri opera danda est literis, tibi studendum est literis;* licet nulla ambiguitas inesse possit, et hactenus toleranda videantur. Attamen Cic. Or. I, 23 in. occurrit: *gerendus est tibi mos adolescentibus.* 3) in duobus accusativis: v. c. non facile dixerim *hominem amantem deum amo* vel *hominem deum amantem amo:* inest enim ambiguitas. Multo minus dixerim: *Miror homines videntes alios virtutes colentes nolle ipsos eas amare* vel *earum amantes esse.* Hoc foret profecto lectoris adtentionem et patientiam vexare, eique difficultates sine necessitate objicere, vel potius fluctus movere in simpulo, ut ajunt. Qui facilius loqui potest, cur is tam contorte loquatur? At amor participiorum et reverentia nimia facile ad tales argutias abripit. Inprimis huc pertinent duo accusativi substantivorum cum infinitivo juncti, qui nonnunquam ambiguitatem creant, praesertim si duos homines omninoque duo animalia indicant, v. c. *audio patrem filium non amare.* Uter eorum amat? pater an filius? Uterque intelligi potest. Notum est illud oraculi: *Ajo te, Aeacida, Romanos vincere posse.* Ambigue locutus est Plautus Merc. II, 4 in. *Pentheum diripuisse ajunt Bacchas:* ubi subjectum est *Bacchas*, quod nemo scire potest, nisi cui ista fabula nota est. Aeque ambigue locutus est Terent. Hec. V, 1, 6 *Credo edepol te nonnihil mirari, Bacchis, quid sit, quapropter te huc foras puerum evocare jussi:* ubi per se non liquet, utrum Bacchis puerum an puer Bacchidem evocaverit, imo magis videatur Bacchis puerum evocasse, quia *te* praeponitur: at ex contextu intelligitur, puerum fuisse, qui evocaverit Bacchidem. Neque vero Cicero istis duobus accusativis abstinuit; v. c. ad Div. V ep. 20 §. 8 *Itaque huic loco primum respondeo, me, quamquam justis de causis rationes deferre properarim, tamen te exspectaturum fuisse, nisi in*

pro-

provincia relictas rationes pro latis haberem: ubi per ſe quidem ambiguum eſt, utrum *me* an *te* ſubjectum ſit: at contextus facile ibi docet, *me* eſſe. Et quomodo Cicero iſtud mutare potuiſſet? Evitari quidem iſta conjunctio duorum accuſativorum facile alioqui poteſt mutando activo in paſſivum, v. c. *Pentheum direptum eſſe a Bacchis: audio filium a patre non amari* pro *patrem filium non amare:* at in illo Ciceronis loco iſta mutatio non quadrat. Poterat tamen, ſi voluiſſet, ita dicere: *reſpondeo, me hoc facturum fuiſſe, ut te exſpectarem:* ſic nulla ambiguitas, nulla difficultas. Et hac ratione ejusmodi duo accuſativi facile evitari poterunt. Ac profecto eorum conjunctionem omni modo vitare eſt perſpicue loquentis: et, quo magis perſpicue loquimur, eo melius loquimur.

VIIII) *Nominativus princeps, Verbo legitime praecedens,* qui vulgo *nominativus* ſimpliciter vocatur, idque ſatis obſcure *), h. e. *ſubjectum* (ſic enim rectius nominatur), non facile omitti debet, niſi paulo ante praeceſſit, atque ita facile intelligi poteſt. Omittunt eum pueri libenter, credentes illum in verbo jam *latere (er ſtecke im Verbo;* quam obſcure dictum!) quia didicerunt *amat er liebt, legit er lieſt,* hinc τὸ *er* verti non opus eſſe putant. V. c. *Da ich mit deinem Vater geredet hatte, ſo ging er nach Hauſe; da ich deinen Bruder davon überzeugen wollte, ſo ſprach er,* vertendum; *Poſtquam cum patre tuo locutus eram, hic* vel *is domum abiit: Cum fratri tuo perſuadere de iſta re conarer, is* vel *ille mihi reſpondit:* Non ſatis accurate loquaris: *domum abiit; mihi reſpondit,* omiſſo pronomine *hic,* vel *is, ille:* nondum enim nominativus adfuit. Sic: *Nuper tuum fratrem vidi apud patrem meum: quaeſivit ex eo* etc. obſcure dictum eſt: quis enim quaeſivit? *pater* an *frater?* Dicendum potius, ſi *pater fratrem* interrogavit: *hic quaeſivit ex illo,* vel, ſi frater interrogavit patrem: *ille ex hoc quaeſivit:* ſic omnia plana. Etiam in vernacula falſo dictum eſt: *Neulich ſah ich deinen Bruder bey meinem Vater: da fragte er ihn,* quia aeque neſcio, ad utrum illorum τὸ *er* et ad utrum τὸ *ihn* pertineat. Sic ambigue loqui-

*) Male vulgo in ſcholis quaerunt ex pueris: *ubi eſt nominativus?* cum tamen duo vel plures adſint. Si igitur puer unum eorum ſumit prius, peccare dicitur; et tamen quaeſivit et invenit nominativum. V. c. *Egregius vir ſemper habitus eſt Epaminondas, dux Thebanus.* Hic et *vir* et *Epaminondas* et *dux* eſt nominativus. At ſi quaerere juberetur ſubjectum, ac ſciret, quid ſubjectum eſſet, id quod puer facile diſcit, ſtatim diceret *Epaminondas* eſſe ſubjectum.

loquitur dicens: *Cajus et Titius de variis rebus disputarunt. Quaerenti, quid sentiret, respondit* etc. Dicendum, si Cajus quaesivit: *quaerenti illi — respondit hic*, vel *Cum ille quaesisset, respondit hic:* sin Titius quaesivit, dicendum: *Huic quaerenti*, vel *Cum hic quaesisset, respondit ille.* Prisci hoc plerumque observarunt; hinc τὸ *is* et in primis τὸ *qui*, quod salvo sensu saepe abesse poterat, tamen ab initio enuntiationis principalis post interpunctionem maximam saepissime ponunt. V. c. *Caesar in Galliam profectus est. Qui cum ibi reperisset* etc., ubi nulla ambiguitas foret, etiamsi *qui* abesset. — Cic. Rosc. Am. 25 *Quanto majores nostri sapientius? Qui cum intelligerent, nihil esse tam sanctum* etc., ubi, etiamsi *qui* abesset, tamen *majores* intelligerentur facile. — Cic. Divin. in Caecil. 1 de Siculis loquens ait: — *factum est, uti cum summum in veteribus patronis multis tum nonnullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati cuncti ad me publice saepe venerunt* etc. *Qui* i. e. *Siculi:* sed quis hoc e contextu non intelligat? — Cic. Manil. 4 in. *Mithridates autem omne reliquum tempus non ad oblivionem veteris belli sed ad comparationem novi contulit. Qui posteaquam maximas aedificasset ornassetque classes* etc. *Qui* i. e. *Mithridates:* hoc contextus docet: at facilius est lectori et maxime auditori, subjectum enuntiationis sequentis statim nosse. — Sic *is* et *id* ponitur, atque ita subjectum repetitur a Cicerone, ubi e contextu jam intelligi poterat, v. c. Verr. III, 50 in. *Numos dabat arator. Quomodo? aut unde? Qui, si largissimus esse vellet, cumulatiore mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, cum aequa lege et conditione venibant. Is numum dabat. Unde? de frumento?* Et *qui* et *is* abesse poterat; quis enim alius quam *arator* intelligendus? — Cic. ad Div. I ep. 3 in. *Aulo Trebonio, qui in tua provincia magna negotia et ampla et expedita habet, multos annos utor valde familiariter. Is cum antea semper — gratissimus fuit* etc. — XIII ep. 49 in. *Q. Pompejus, Sexti filius, multis et veteribus caussis necessitudinis mihi conjunctus est. Is cum antea — consueverit* etc. — Epist. 56 in. *Cluvius Puteolanus valde me observat, valdeque est mihi familiaris. Is ita sibi persuadet* etc. — Ibid. §. 3 *Dixerat mihi Euthydemus, cum Ephesi essem, se curaturum, ut ecdici Mylasii Romam mitterentur. Id factum non est, Es* (s. *Das*) *ist nicht geschehen.* — Ibid. epist. 58 in. *L. Custidius est tribulis et municeps et familiaris meus. Is caussam habet* etc. — Ibid. epist. 64 §. 6 *Tantum a te petimus, ut agas eam rem, ne relinquas hominem innocentem ad alicujus tui*

dis-

dissimilis quaestum. Id cum gratum mihi erit, tum etc. — Sic additur *hoc* Ibid. epist. 67 *Feceris igitur mihi gratissimum, si eum — adjuveris. Hoc mihi vehementer erit gratum* etc. Haec pronomina non omnes hodie scribentes forsitan addidissent: sed non omnes hodie perspicuitatis tam studiosi sunt, quam Cicero erat.

X) Praepositio *a*, quando initium temporis (vulgo terminum *a quo*) significat, ante se libenter habere solet *inde;* v. c. *inde a primis annis; inde a principio hujus imperii; inde ab adolescentia ita factum.* Sic omnis ambiguitas tollitur; et lector statim praevidet, *a* non *causam efficientem* sed *tempus* indicaturum. *Ab adolescentia factum est* esse quoque per se potest *adolescentia fecit* i. e. *adolescentes fecere.*

XI) Parentheses, nisi omnes, longae tamen et crebrae in eadem sententia, quantum fieri potest, vitandae sunt: interrumpunt enim contextum verborum antecedentium et consequentium. Res per se loquitur.

XII) Post parenthesin paulo longiorem Cicero, ut contextum interruptum restituat atque ita perspicuitatis causa, repetit unum vel etiam aliquot vocabula addito vel Verbo *inquam*, ut nostri *sage ich*, vel particulis *igitur, ergo, (nostrum nun also)* interdum *sed, veruntamen, sed tamen:* v. c. Orat. III, 31 in. *Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores et principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiae doctrinaeque possessio* etc. — sic ad Attic. I ep. 16 med. *Idem ego ille (non enim mihi videor insolenter gloriari, cum de me apud te loquor) idem, inquam, ego recreavi adflictos* etc. — *Igitur:* ad Div. I ep. 9 §. 67 *Scripsi etiam (nam ab orationibus dijungo me fere referoque ad mansuetiores musas, quae me maxime, sicut jam a prima adolescentia, delectarunt) scripsi igitur Aristoteleo more* etc. — ad Attic. XVI ep. 3 in. *Tu vero sapienter (nunc demum enim rescribo his literis, quas mihi misisti, convento Antonio Tiburi) sapienter igitur, quod* etc. — Tusc. IIII, 15 in. *Quando et aliis locis de virtute diximus et saepe dicendum erit (plerumque enim quaestiones, quae ad vitam moresque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est adfectio animi* etc. Notes hic aliam sententiam sequi. — Cic. Fin. IIII, 20 in. *Postea tuus ille Poenulus (scis enim Citiaeos, clientes tuos, e Phoenicia profectos) homo igitur acutus* etc., ubi alia vocabula repetuntur, scilicet *homo acutus* pro *ille Poenulus.* — Sic Cic. Fin. V, 32 *Laetor quidem, philosophiam, cujus antea supellectilem pluris aestimabam, quam possessiones*

sessiones reliquorum, ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem, hanc igitur laetor etiam etc., ubi *hanc* pro *philosophiam* ponitur. Omisi hic semilunia ( ) signa nota parentheseos, quia non exstant in editionibus ac sine iis parenthesis agnoscitur. — *Ergo:* Cic. ad Div. XV ep. 10 in. *Quando id accidit, quod maxime mihi fuit optatum, ut omnium Marcellorum, Marcellinorum etiam (mirificus enim nominis ac generis vestri fuit erga me semper animus), cum ergo ita accidit, ut* etc. — Cic. Tusc. I, 7 *An tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in praesentia occurrit, ut adpellarem ἀξίωμα: utar post alio, sed, si invenero melius), id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum* etc. — *Sed:* v. c. Cic. ad Quint. frat. II ep. 3 non procul ab in. *Qui* (Pompejus) *ut peroravit: nam in eo sane fortis fuit: non est perterritus: dixit omnia: atque interdum etiam silentio cum auctoritate peregerat: sed, ut peroravit, surrexit Clodius:* Not. verba *nam in eo* usque ad *peregerat* sunt parenthesis, licet signum ejus desit; tum repetuntur *sed ut peroravit.* — Cic. Offic. I, 30 *Quin etiam si quis est paulo ad voluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines non re sed nomine), sed si quis est paulo erectior* etc., ubi tamen alia sententia infertur post *sed:* sic fere Cic. Orat. III, 12 in. *Equidem cum audio socrum meam Laeliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes ea tenent semper, quae prima didicerunt,) sed eam sic audio, ut Plautum mihi videar audire.* Not. in his praecedentibus exemplis *sed* habet tantum vim connectendi aliquam. — *Sed tamen:* Cic. ad Div. VIIII ep. 16 §. 2 *quidquid arte fieri poterit (non enim jam satis est consilio pugnare, artificium quoddam excogitandum est), sed tamen quidquid elaborari aut effici potuerit ad istorum benevolentiam conciliandam* etc. respondet nostro *unterdessen aber* i. e. *es sey aber wie ihm wolle* etc. — Sic Cic. Orat. II, 90 non proc. ab in. *Saepe ego doctos homines, quid dico saepe? imo nonnunquam: saepe enim qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius quam quaestor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos viros, et in Asia* etc. — *Veruntamen:* Cic. ad Div. V ep. 21 §. 9 *Puto autem mea nonnihil interesse (quamquam id ipsum, quid intersit, non sane intelligo), veruntamen, quidquid illinc nuntiatum sit, non longe abesse velim* etc., ubi tamen non tam restituere contextum quam verbis parentheseos signo inclusis respondere videtur, ut

ut supra *sed tamen* h. e. *es sey wie ihm wolle, unterdessen aber* etc. Melius huc quadrat Cic. ad Attic. I ep. 10 in. *Cum essem in Tusculano (erit hoc tibi pro illo tuo Cum essem in Ceramico), veruntamen cum ibi essem* etc.

XIII) *Si quod vocabulum paulo obscurius esse credimus, eoque tamen uti cogimur, id explicare debemus* v. c. per *hoc est, sive, seu*, aliove modo. Exempla adferre non possum: quia aliud alii difficile et obscurum est: et hic ad lectorum et auditorum captum se quisque accommodare debet. Potest etiam interdum, si quidem lubet ac propter reverentiam erga auditores per *hoc est* explicare dubitas, explicatio tecte institui; id quod fit 1) quando statim synonymum adjicis, v. c. *auctoritas et consilium: subtilitas et diligentia.* Cic. Divin. in Caecil. 7 *Da mihi hoc et concede.* Cic. Verr. III, 7 *Do hoc tibi et concedo.* De qua re supra p. 397 in Cap. de *Copia dic.* late dictum est. 2) quando rem eandem et negative et adfirmative effers: v. c. *in luce clarissima res versatur, nec ullo modo negari potest.* 3) repetitione ejusdem rei per aliud vocabulum vel per circumscriptionem. Sic Cicero millies. Cf. p. 402 ff. et 418 ff.

XIIII) *Repetitio ejusdem ideae, praesertim si ad eam in primis adtendere lectorem et auditorem volumus, valde necessaria est perspicue loqui cupienti*, ut supra p. 565 ff. in explicatione rerum s. idearum diximus. Lector vel auditor semel dicta obliviscitur vel non adtendit: at repetita non potest oblivisci, cogitur adtendere. Fit ista repetitio tum statim tum omni occasione per totam rei tractationem, placetque in primis, si ita fit, ut vix sentiatur a legente et audiente, nisi valde docto, repetitionem ejusdem ideae tam saepe factam esse. Si quaeris, quibus modis ea instituatur, tres hic proponam:

1) *Idem vocabulum repetitur:* v. c. Cic. Rosc. Am. 26 *Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris?* ubi *maleficium* repetitur. — Cic. Verr. III, 6 *Perpaucae Siciliae civitates sunt bello a majoribus nostris subactae: quarum ager cum esset publicus populi romani factus, tamen illis est redditus. Is ager a censoribus locari solet:* poterat dicere *Is a censoribus* etc., at vocabulum *ager* simul repetere maluit ob perspicuitatem. — Cic. Manil. 12 extr. *Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hyeme adparavit, ineunte*

unte vere suscepit, media aestate confecit. Repetit ideam *belli*, ut appareat, quanta virtute sit Pompejus, qui tantum bellum tam celeriter confecerit. — Cic. Cluent. 57 *A. Cluentius, eques romanus, causam dicit ea lege, qua lege senatores et ii, qui magistratum habuerunt, soli tenentur:* ubi *qua* sufficiebat per se. — Cic. Mil. 20 in. *Ante fundum Clodii, in quo fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabatur valentium* etc.: abesse *fundo* poterat; sed repetit, ut judices magis videant, quam incredibile sit, Milonem talem locum ad pugnandum cum Clodio elegisse. — Pertinet huc illa *Anaphora*, quae nihil aliud est quam repetitio ejus vocabuli, ad quod adtendi volumus: v. c. Cic. Verr. III, 9 *Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat* sc. Verres: sermo est de Apronio. Huc pertinet *Epizeuxis* v. c. *dolebam, dolebam* etc. Cic. Phil. II, 15; it. *Epiphora*, clausulam repetens.

2) *Vocabulo, cujus ideam repetere volumus, substituitur pronomen aliquod*, v. c. *is, ille, hic, qui*, v. c. Verr. II, 53 de Timarchide loquens Cicero ait: *Exquisitis palam pretiis et licitationibus factis describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore — consequebatur, ut ad istum* (Verrem) *sine ulla sollicitudine summa pecunia referretur:* ubi *is* est idem Timarchides; ac paulo post: *Sed ne miremini, qua ratione hic* (Timarchides) *tantum apud istum* (Verrem) *libertus potuerit* etc. Recte: nam Timarchides profecto erat homo notabilis. Add. dicta n. VIIII.

3) Vocabulo illi substituitur aliud ejusdem generis h. e. nomen nomini, Verbum Verbo, interdum etiam plura vocabula, atque ita eadem res aliis verbis diverse exprimitur, v. c. Cic. Verr. I, 1 in. *Neminem vestrum ignorare arbitror, judices, hunc per hosce dies sermonem vulgi atque hanc opinionem populi romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse neque ad judicium adfuturum. Quae fama non idcirco solum emanarat* etc. Hic *fama* nihil aliud est quam *sermo vulgi*. Cic. Verr. III, 6 primum dicit: *Ita decumas lege Hieronica semper vendundas censuerunt* etc. deinde: *Hoc jure ante Verrem praetorem Siculi semper usi sunt:* ubi *hoc jure* est idem quod *lege Hieronica*. In primis notanda haec duo loca: Cic. Verr. I, 5 in. *Meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suae reservavit: quaerat non solum, quemadmodum* etc., ubi *meditetur, videat,*

deat, quaerat posuit, cum uno horum contentus per se esse potuisset. Sed omnis repetitio vocabulorum, modo sit apta, est repetitio idearum h. e. efficit, ut rem planius perspiciamus: hinc pertinet in primis ad gravitatem dicendi. Alter locus est Cic. Cluent. 2 in. *Dominetur* (falsa invidia opposita veritati) *in concionibus*, *jaceat* (i. e. nil valeat) *in judiciis: valeat in opinionibus ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito et causa cognita consenescat.* Egregie dictum! *Dominetur, valeat, vehementes habeat impetus*, et *jaceat, repudietur, consenescat:* quae copia dicendi! Poterat *dominetur* vel *valeat* etc. ac *jaceat* vel *repudietur* sufficere. Cicero his omnibus vocabulis vult dicere, falsam invidiam (*die ungegründete üble Nachrede, Blame,*) apud judices nihil valere atque ita Cluentio nihil nocere debere.

XV) *Ut rara vocabula*, quia sunt paulo ignotiora, sic quoque *in primis raras constructiones, licet auctoritate priscorum se tueantur, fugere debemus:* v. c. *fruor* cum genitivo etc. Nam lector vel auditor, qui usitata tantum et nota meminit, non statim intelligit, unde iste genitivus pendeat, et opinatur, aliquid forsitan omissum esse, quo ille casus referatur. Sic non dixerim: *priscis ita dicitur* pro *a priscis:* nec *cunctis laudatur* pro *a cunctis,* licet iste dativus sic occurrat apud Ciceronem interdum post passiva: poetae ita solent saepe loqui. At post gerundium necessitatis, ut vulgo vocatur, et participia in *dus* recte dativus pro *a* cum ablat. ponitur: v. c. *mihi Deus est amandus* pro *a me: liberis parentes sunt colendi* pro *a liberis: libri nobis sunt legendi* pro *a nobis.* Imo in hac forma dativus est rectior, et tam usitatus apud priscos, ut altera forma per *a* fere pro vitio habenda videatur. Omnia enim hic nituntur usu dicendi. — Sic nolim dicere *in potestatem esse* pro *in potestate,* licet Cicero ita dixisse dicatur Manil. 12, ubi haec in nonnullis Editt. leguntur: *cum vestros portus in praedonum fuisse potestatem sciatis?* at Edit. Ernest. *potestate:* sic *in potestatem ditionemque esse* legitur Cic. Divin. in Verr. 20 extr. ut in aliis Editt. ita in Ernest.; id quod mihi perinde videtur dici, ac si quis vernacule dicat *in die Gewalt seyn* etc.: ut alia loca taceam, quorum nonnulla tamen explicatione adjuvari possunt, nonnulla dubia habentur: it. Liv. XXIIII, 8 *stantibus vobis in aciem armatis* pro *acie:* vid. Vechn. Hellen. ed. Heus. p. 258 seq. Forsitan hic accusativus non nisi manui librariorum tribuendus est. — Non facile dixerim *tempus est dicere* pro *dicendi,* licet ita dicat Cicero Orat. II, 42 extr. Top. 1: sic Liv. VI, 18 extr. *tempus est jam majora*

jora conari; VIII, 5 in. *tempus erat nihil agere* etc. Nep. Agef. 3 *tempus copias extrahere ex hibernaculis*; Nep. Hann. 13 *nunc tempus est hujus libri facere finem*: non, quod falso ita dicatur; nam si prisci ita non raro loquuntur, quis pro falso habeat? sed quia haec constructio non cuivis lectorum vel auditorum nota est, ut timendum sit, ne eorum mens perturbetur. Sic post *tempus est* etiam sequitur accusativus cum infinitivo apud priscos, v. c. Cic. Att. IIII, 5 prope fin. *jam tempus est, me ipsum a me amari*. Nep. Dat. 11 in. *tempus esse, majores copias parari* etc.: quae ratio non spernenda est, tum quia prisci ita loquuntur, tum quia cum alia ubique commutari non potest. — At nemo raras constructiones fugere potest, nisi qui eas novit h. e. qui lectioni priscorum adsuetus est, atque ita suis oculis cernit, quid rarum, quid usitatum in constructione sit vel saltem a viro perito admonetur. — Cavendum hic quoque est, ne statim fidem habeamus omnibus iis, qui confirmant, priscos hoc vel illo modo locutos: v. c. non equidem fortasse dixerim *mei unius opera*, *tui unius studio* pro *mea unius, tuo unius,* licet post alios Cortius, defensor ille omnium durarum locutionum, ad Cic. Epp. ad Div. II, 6 extr. defendat, Ciceronem ibi *tui unius studio*, Cic. Marcell. 7 *ex unius tui vita*, Cic. Vatin. 3 extr. *cum mei unius salute* scripsisse. Edit. Ernest. habet Cic. ad Div. II, 6 quidem *tui unius*, sed Marcell. 7 Vatin. 3 habet *tua, mea*. Nec negandum, plures locos similes reperiri: add. de hac re Perizon. ad Sanct. II, 13, 3 p. 251, quem Cortius secutus est. Neque tamen ei, qui v. c. *tui unius opera* pro *tua unius opera* etc. ponat, non ignoscendum esse putem, quia non sine exemplis priscorum sic scribat. — Sic nec dixerim: *illum, ut vivat, optant* cum Terent. Adelph. V, 4, 20, qui saepius ita loquitur, ex graecismo; vid. Perizon. ad Sanct. p. 188.

XVI) In recto *usu particularum*, quibus vocabula et membra conjungi solent, *et, aut, vel, it, si, cum* etc. inest magna *perspicuitas*. Notandum igitur

1) *Et* non omittendum esse facile, v. c. *dixit, abiit*: quia lector vel auditor tum adhuc aliquid exspectat; praeterquam in sermone gravi, ubi aliquis commoto animo loquitur; hic enim sonus vocis ipse indicat, finem esse sententiae: et in legendo vel per distinctionis signa animadvertitur vel e contextu.

2) Libenter priscos duplex *et* ac duplex *aut* ponere, ubi vernacula uno contenta est, supra jam in Parte priore dictum est. Fit hoc ob perspicuitatem: sic enim statim lector auditorve videt, duo vocabula ita juncta cohaerere et ad eandem

enuntiationem pertinere, ac duo membra ita juncta ſecum cohaerere et ad eandem pertinere ſententiam. Quando quis v. c. dicere vult, ſe ab hominibus amari et laudari, idque his verbis exprimit: *Homines me et amant et laudant,* nonne ſentis, lector, te, ſimulac verba *et amant* legeris vel audiveris, ſtatim exſpectare aliud *et,* atque ita aliud praedicatum, atque ita quaſi jam praeparari tuam mentem ad id percipiendum et adtentam fieri? Sin ille ita loquitur: *Homines me amant et laudant,* nonne poſt *amant* videtur enuntiatio clauſa eſſe, et poſtea nova incipere, donec videas tandem *τὸ laudant* etiam eo referri? Id quod in latioribus enuntiationibus magis perſpicitur. V. c. *Si te ſemper inde ab adoleſcentia valde amavi, et pro magna meritorum tuorum multitudine et excellentia maximi aeſtimavi, (quis hoc non faciat?) intelligere facillime potes* etc. Hic initio dubius ſum, utrum *τὸ amavi* claudat enuntiationem, ac *τὸ et* membrum conſequens incipiat, ſitque per *etiam* explicandum, an verba *et pro magna* etc. ad illam pertineant, ſitque vertendum *und.* Hoc non prius certo ſcio, quam ad *intelligere potes* venerim. At haec dubitatio ſtatim evaneſcit, ſi ſcribis ac dicis: *Si te et ſemper amavi et pro* etc. Sic malim dicere: *Et patrem et matrem amo* pro *patrem et matrem amo.* Sic et *aut:* v. c. *Liber tibi aut jam redditus eſt aut brevi reddetur,* rectius et magis perſpicue eſt dictum quam *liber tibi redditus eſt* etc. Saepe etiam *τὸ et* ter ponitur: v. c. *et patrem et matrem et fratrem amo.* — Pertinet huc quoque *nec* ſ. *neque* bis ponendum pro uno. V. c. pro *librum hunc non vidi nec videre volo* dicitur *librum hunc nec vidi* etc. Cic. ad Div. IIII ep. 7 §. 13 *propterea quod neque is, qui tenet rempublicam* (i. e. Caeſar), *patietur, neque ipſa reſpublica:* pro *propterea quod non is* etc. Melius *τὰ neque, neque,* ſ. *nec, nec* conjungere verba et membra, quam *non, neque,* atque ita melius ſervire perſpicuitati, facile intelligitur. Qui plura exempla cupit, conſulat Partem priorem, in Cap. de *Connexione* Sect. I et II p. 291 ſſ., ubi de tota re accurate et late egimus.

3) *Et,* licet ſaepiſſime pro *etiam* poni poſſit, tamen, ſi contextus talis eſt, ut videatur quoque per *que (und)* explicari poſſe, non ponendum, ſed dicendum eſt *etiam, quoque.* V. c. *Cum vidiſſem te brevi perlegiſſe et Virgilium et Homerum, et Horatium tibi mittendum cenſui:* h. e. *etiam Horatium:* at ego hic poſuerim *etiam Horatium,* vel *Horatium quoque;* quia *et Horatium* videri poſſit ad praecedentia referri, et contextus demum conſulendus eſt: et in legendo ſignum diſtinct. minimae opem ferre debet. — Sic pro: *cum*

iſtum

istum librum et emissem et legissem, et vidissem, nihil praeclari eo contineri etc. malim dicere: *Cum istum librum et emissem et legissem, vidissemque* vel *ac vidissem* etc., ut lector vel auditor statim videat, verba *librum et emissem et legissem* unam enuntiationem efficere, et verbis *ac vidissem* vel *vidissemque* aliam incipi. — Sic prisci plerumque; nam interdum etiam Ciceronem tria *et* jungere, ubi duo tantum inter se arcte cohaereant, negari non potest.

4) *Si* non confundendum est cum particula *cum wann*, quae est temporis, illa plerumque conditionis. Aliud est *faciam cum possum* et *faciam si possum;* in vernacula quidem utrumque est *wenn ich kann:* at *cum possum* est *eo tempore, quo possum*, et *si possum* est *ea conditione, per quam liceat facere: hoc* dubitanter loquitur, *illud* non. Sic *cum volo* est *zu der Zeit, da ich will: si volo unter der Bedingung, daß ich will* s. *wofern ich anders will.* — Ex ista commutatione harum duarum particularum, quae hodie valde usitata est, oriri potest alia obscuritas; v. c. multi nesciunt, *cum wann* jungi per se indicativo: dicunt ergo v. c. *cum sciam, possim*, hoc sensu, ut sit *wann ich weis, kann*, cum omnes lectores et auditores, linguae gnari, hoc intellecturi sint ita, ut significare putent *da ich weis, kann* etc. Nec tamen negandum, *si* apud priscos de tempore non raro occurrere, v. c. *tum exsistere, si* etc. Cic. Tusc. III, 22 in. et saepius.

5) *Cum* s. *quum* non commutari debet cum *dum:* hoc enim semper indicat tempus adhuc durans per eam actionem, quae in illo fit: v. c. *dum scribebam, venit pater während daß ich schrieb, im währenden Schreiben* (sic fortasse rectius quam *während des Schreibens*, nam *während* est particip. a verbo *währen*, non praepositio): hic *dum* indicat, patrem venisse in media scriptione mea, ut ita loquar, at *cum scribebam* non accurate hoc indicat. Contra non debet dici, v. c. *pater venit, dum scripseram* pro *cum scripsissem:* prius ponunt tirones facile, quia vernaculum *indem* i. e. *währender Zeit* (*während der Zeit*) et *indem* i. e. *als, da, nachdem* discernere nequeunt.

6) Sic et aliae conjunctiones, v. c *etiamsi* **wenn auch, ut (gesetzt daß)**, non confundendae sunt cum **quamquam**, ut vulgo fit etc. De his et pluribus supra in P. I p. 162 ss. et 378 ss., dictum est late: hic loquor de iis, quatenus perspicuitati serviunt. Quaecunque vero accurate dicuntur, sunt perspicua magis quam quae vitiose.

XVII) *In duobus vocabulis, quae externa literarum forma inter se conveniunt, significatione differunt, videndum, ne lector auditorve ea confundat et unum pro altero habeat, vel nimis diu quaerere cogatur, utrum intelligere debeat.* Talia verba sunt multa: v. c.

1) *Uti* pro *ut* et *uti* ab *utor*. V. c. Nolim dicere: *Satis multa de animi voluptate dixi. Qua uti quisque studet potiri, ita* etc. Malim dicere: *Qua ut* etc. Possit per *uti* lectoris vel auditoris mens perturbari vel paululum retardari; quia initio *uti* videatur esse ab *utor* propter ablativum *qua*; postea quidem facile adparet manifesto esse particulam similitudinis. Debemus omnia removere, quae vel paululum impedire queant legentem et audientem.

2) *Quodque, quaeque: quod* potest compositum esse e duobus vocabulis *quod* et *que; quae* et *que:* potest vero quoque esse a *quisque.* Contextus talis esse debet, ut facile agnoscatur.

3) *Quin* pro *imo* interdum non posuerim v. c. post *non dubito:* v. c. haec verba: *Ich zweifle nicht, ja ich bin ganz gewiß überzeugt,* non verterim: *Non dubito, quin certissime mihi persuasum est.* Nam quamquam ex indicativo *persuasum est* patet, *quin* hic esse adverbium *ja:* tamen initio lectori, ob praecedentia verba *non dubito,* facile in mentem venit credere, esse conjunctionem *daß.* Malim itaque dicere: *Non dubito, imo* seu *atque adeo certissime* etc.

4) *Est* a *sum* et *est* ab *edo;* v. c. si quis dicat; *habet cibum, nec tamen est stultus* hoc sensu: *Er hat Speise und der Narr ißt doch nicht,* is valde obscure loquatur. Pauci conjectura forsitan adsequantur, *est* pro *edit* positum esse. In jocando ita liceat ambigue loqui.

5) *Ut* adverb. et *ut* conjunct. v. c. *video, ut venerit, ich sehe wie er gekommen* paulo obscurius dictum est pro *quomodo:* et tamen Cicero aliquoties ita loquitur; Rosc. Am. 24 in. *Videtisne, quos nobis poetae tradiderunt patris ulciscendi causa, supplicium de matre sumsisse, cum praesertim deorum immortalium jussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent Furiae* etc. Cohaeret *Videtisne* cum *ut eos agitent* etc. Hoc in loco facile tiro haerere solet, tum quod verba *ut eos agitent* tam longe sejuncta sunt a *videtisne,* tum quod *ut* pro *quomodo* explicandum est; quod mirum illi solet esse propter additum conjunctivum. — Locus Cic. Agrar. II, 1, ut Graevius quidem eum legit (nam in vulgatis sensu fortasse caret): *ipse modice dicam* (scil. de meis meritis), *ut, si necesse erit, vos eosdem existimaturos putem, qui judicastis:* paulo

paulo difficilior videtur ob particulam *ut:* quaeritur, utrum sit adverbium *wie,* an conjunctio *daß:* Ego pro *adverbio* habeo ac sic verto: *Warum ich aber dieser so großen Ehre,* i. e. *des Consulats, würdig bin, davon will ich selbst mäßig reden, nämlich so, wie ich glaube, daß ihr selbst davon urtheilen werdet* (existimaturos), *ihr, die ihr bereits euer Urtheil geäußert habt (qui judicastis)* scil. *dadurch, daß ihr mich zum Consul gemacht habt.* Cui haec pars orationis Agrariae satis nota est, is novit, quantopere Cicero glorietur, quod suo anno factus sit consul, et quantopere se laudare cupiat, nec tamen palam hoc facere audeat: hinc tam tecte de sua laude loquitur, ut vix ab adtento intelligi mens ejus plane possit. At rectius puto *ut* per *wie* quam per *daß* explicari.

6) *Sis* a *sum* et *sis* pro *si vis*, quod posterius est Cic. Rosc. Am. 16 extr. *Age, refer animum, sis, ad veritatem.* Hoc in contextu quodam potest ambiguitatem adferre.

7) *Regis* a *rex* et *regis* a *rego;* sic *legis*, *sedes* etc. sic *videris, legeris* etc. sic *exstitit* ab *exsisto* et ab *exsto* etc. it. *constitit* a *consto* et a *consisto* etc.

8) *Eo* adverb. (quamquam proprie est ab *is)* et *eo* ab *is.* V. c. *Eo homine profecto* potest per se esse tum *postquam is homo profectus est*, tum *postquam homo eo profectus est.* Hinc *eo*, si *istuc* notare debet, malim in *istuc* hoc loco mutare ad vitandam ambiguitatem.

9) *Etsi obgleich* cum *et si und wenn* facile confundi potest a lectore et auditore. Hinc posterius mutatur rectius in *ac si:* Cicero tamen habet non raro *et si* pro *ac si und wenn.*

10) Eaedem terminationes vocabulorum in casibus interdum obscuritatem efficere possunt, v. c. *tu suavior es omnibus:* ubi *omnibus* per se potest esse et ablativus pro *quam omnes*, et dativus: sic, si quis dicat: *fratres peregrinantes viderunt;* ubi per se dubium, utrum fratres viderint peregrinantes, an peregrinantes viderint fratres. Hinc vocabulum *talis* ap. Horat. I, od. 4, 18 difficile est: ac sensus verborum *regna vini talis* semper dubius manebit h. e. tamdiu, quoad Horatius ipse dicat. Nescimus, utrum Horatius istud scribens poculum tenuerit manu sublata, ut post Luisinum Baxt. et Gesn. putant, nec male quidem; an *talis* sit a *talus.* Nihil ante Horatius de vino dixerat, ut imprudenter locutus sit, si *talis* i. e. *τοῖς* intellexerit. Quamquam quis poetam legibus coerceat vel imprudentiae accuset? — Sic Cicero obscure (saltem nobis) locutus est ad Div. VIIII ep. 20 in. dicens: *Me autem a te, ut scurram velitem, malis oneratum esse non moleste tuli.* Fortasse difficultas latet in *malis.* Explicatio-

nem, si qua esse hujus loci potest, dedit summus Ernesti in clave Cic., quamquam de *malis* Ciceroni missis nihil antea ibi dicitur: ceterum *velitem* si locus sanus est, explico *neckend*, cf. ea quae dixi in Lexico. — Sic ap. Virgil. Aen. VII, 411 de Ardea oppido: *Locus Ardea quondam dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen:* ubi *avis* ambiguum est. Ego sumo *avis* ab *avus*, ut sit *a majoribus:* sic et Cel. Heynium explicare video. Donatus *avem* intelligit: quod puerile mihi videtur: quis enim nescit *ardeam* esse quoque avem? Hoc addere non decebat Virgilii gravitatem: et quaeritur adeo, an Virgilius ad avem illam omnino respexerit.

11) Eaedem terminationes vocabulorum in Genere saepe possunt lectoris et auditoris mentem dubiam, saltem aliquamdiu, reddere. V. c. *multorum* est genit. masculin. et neutrius: Non dicendum igitur est: *haec est causa multorum* pro *multarum rerum;* sed rectius *multarum rerum.* Et sic prisci fere semper. — Sic *hujus, cujus,* non in neutro absolute dici debet, v. c. *hujus causa, die Ursache hiervon.* Sic malim dicere *qua re, hac re hierdurch* quam *quo, hoc:* tolerabilius est *quo* quam *hoc,* quia hoc possit videri quoque Nominativus vel Accusativus, v. c. *Hoc factum est hierdurch istis* etc. Sic vernaculum *hieraus,* v. c. *hieraus sieht man* rectius vertitur *hac ex re,* quam *ex hoc,* quia *hoc* possit et pro masculino haberi; sic malim dicere *qua ex re,* quam *ex quo,* saltem illud crebrius usurpem, quam hoc: etsi prisci *ex quo* non raro pro *qua ex re* dixerunt. Sic si quis dixisset: *Suum cuique pulchrum est,* ac tum ex me vernacule quaereret: *was ist die Ursache hiervon?* haec quaestio vertenda est *quaenam est hujus rei causa?* Male loquaris: *quaenam est hujus causa?* hoc neutrum *hujus* nemo facile intelligeret: multo pejus dixeris: *quaenam est causa de hoc;* quod vix pueris ignoscendum. — Apud Liv. II, 9 ambiguitas generis locum reddit paulo obscuriorem. Verba sunt Tarquiniorum Porsenam rogantium, ut sibi regnum romanum restituat. Dicit Livius: *monebant* (Tarquinii Porsenam) *etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. Satis libertatem ipsam habere dulcedinis. Nisi, quanta vi civitates eam expetant, tanta regna reges defendant* etc., *tanta* scil. *vi:* et *regnum* est *die königliche Würde,* non *das Reich,* ut *regnare* est *regem esse* v. c. Liv. I extr. Melius tamen Livius fecisset, si scripsisset: *tanta reges regna* etc., ne tiro in errorem induceretur, ac crederet, saltem initio, *tanta* conjungendum esse cum *regna.* — Multo obscurior est locus Liv. VIIII, 13 med. *Quae regio si fida Samnitibus fuisset, aut pervenire Arpos exercitus romanus nequisset,*

aut interjecta inter Romam et Arpos, penuria rerum omnium, exclusos a commeatibus absumsisset. Quaeritur enim, quo *interjecta* sit referendum. Glareano non vitio nimis vertendum, quod *interjecta* ad *penuria* retulerit. Locus enim est obscurus. Gronovii explicatio et correctio est aeque contorta nec sufficiens. Locus haud dubie critica indiget adhuc manu: interim intell. *regio.* Ceterum hinc puto multa *supina Verborum* rarius occurrere apud priscos, quia ambigua sunt ac cum participiis passivorum confundi a lectoribus et auditoribus possunt; hinc puto quoque factum, ut prisci dixerint *dic, duc, fac, fer* pro *dice, duce* etc., ne cum *dice,* quod olim in usu fuisse e *dicis causa* patet, *duce* a *dux, face* a *fax*, et adverbio *fere* confunderentur. Hinc *assiduus* ab *asse dando* forsitan obsolevit, ne cum *assiduus* (rectius *adsiduus*) ab *assideo* (rectius *adsideo*) permutaretur etc.

XVIII) *Caveamus, ne nimis longis iisque crebrioribus, ut omnino complexionibus verborum, ita maxime periodis utamur;* quia adtentionem lectoris et auditoris defatigant, taedium ei tandem adferunt, ac simul difficultatem intelligendi sensum oratoris et scriptoris. Peccavit hic saepe Caesar; id quod haud dubie inde accidit, quod celeriter et subito ea, quae singulis diebus gesta essent, perscriberet. In primis longa complexio verborum est Bell. Gall. II, 25 *Caesar, ab decimae legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri, signisque in unum locum collatis duodecimae legionis milites confertos sibi ipsos ad pugnam esse impedimento, quartae cohortis omnibus centurionibus occisis signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis aut occisis, in his primopilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut jam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores, et nonnullos ab novissimis desertos praelio excedere ac tela vitare, hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere et ab utroque latere instare, et rem esse in angusto vidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset; scuto ab novissimis uni militi detracto (quod ipse eo sine scuto venerat), in primam aciem processit, centurionibusque nominatim adpellatis, reliquos cohortatus, milites signa inferre et manipulos laxare jussit, quo facilius gladiis uti possent.* Cogites, nominativus *Caesar* et verbum ad eum pertinens *vidit* quam longe inter se disjuncta sint: et membrum antecedens totum claudi demum verbis: *quod submitti posset.* Quis non defatigetur legenda complexione verborum tam longa? Iam, si in narrando ista longitudo defatigat et vitium est, quanto

magis in alio dicendi scribendique genere? — Nimis quoque longae complexiones verborum ac simul non parum contortae sunt Ciceron. Quir. p. red. 1 in. *Quod precatus — maxime laetor, Quirites,* quae duodeviginti versibus constat: et Dom. 57 in., quae septem et viginti versibus continetur: ac ne satis quidem inter se cohaeret. Sed hoc facile accidit in longis verborum complexionibus.

XVIIII) *Abstinendum est ellipsibus durioribus* h. e. non nisi ea vocabula omittenda sunt, quae vel statim praecesserunt, atque ita e contextu facile intelligi queunt, vel per consuetudinem inveteratam omitti vulgo solent, atque ita ab omnibus linguae gnaris intelligi statim possunt: quales sunt v. c. *paucis dicere* int. *verbis: quid multa?* int. *dicam: nescio scribam an legam* pro *scribamne* vel *utrum scribam* etc.: *non habeo, quod agam* int. *negotium: habes, ubi virtutem tuam ostendas* int. *locum: sunt, qui dicant* int. *homines: non modo scribere sed ne legere quidem didicit* pro *non modo non: haud scio an* pro *annon: quid fles* pro *propter quid* etc.: *tres dies ibi fui* int. *per* etc. Hae sunt vulgares et satis notae ellipses: quibus quis non utatur? Consuetudo eas jam notas reddidit. Sic *pater diu mecum de ista re locutus est; nec tamen potuit* etc. pro *nec tamen ille potuit:* at hoc *ille* per se intelligitur e contextu h. e. quia non nisi *pater* praecessit, ad quem *potuit* refertur. Sic *Caesar Pompejum vicit: victum et fugientem excepit Aegyptus* pro *hunc victum:* at *hunc* omitti potest, quia e praecedentibus verbis intelligitur, *victum* esse Pompejum. — At sunt duriores ellipses, quando vocabulum, quod omittitur, non statim vel plane non praecessit, ac contextus simul difficilior est, v. c. Cic. ad Div. XII ep. 30 §. 16 *Honore enim cum ignominia dignis non erant comparandi* pro *Honore enim digni* etc. (ut edidit Ernesti). Eodem modo Ovid. Met. I, 20: *(pugnabant) Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus* pro *Mollia pugnabant cum duris, pondus habentia pugnabant cum iis, quae erant sine pondere* h. e. *levia.* Dura est ellipsis particulae *potius, magis,* ante *quam* v. c. Nep. Datam. 8 in. *tamen statuit congredi, quam cum tantis copiis refugere* etc. pro *statuit potius* etc.: sic *ipsorum* quam Hannibalis interesse, Liv. XXIII, 43. plura ejusmodi exempla habet Vechn. Hellen. p. 138, sed cum cautione legenda, quia nonnulla loca hodie aliter leguntur: it. Sanctius in Minerv. ibique Periz. p. 692 et 699, qui etiam de aliis ellipsibus consuli possunt: cf. etiam, si lubet, Lexicon meum majus in *Magis* et *Potius.* — Durior et obscurior est etiam saepe ellipsis, quando duos homines vel plures colloquentes inducimus et omit-

omittimus vocabula *dixit, respondet*, vel *tum ille, ego, Cajus* etc., praesertim si colloquium paulo longius est ac de rebus non vulgaribus dicitur. Sic Horatius saepe obscurior fit, v. c. Sat. II, 5, ubi Tiresiam et Ulyssem inducit colloquentes: it. in Arte poetica s. epistola ad Pisones passim. Addi etiam possunt, quae supra P. I in cap. de *brevitate* p. 483 ss. dicta sunt. Sed unde discimus notas ellipses? nonne e lectione priscorum? Ergo hac omnia nituntur.

XX) Vocabulis relativis *hic* — *ille* et *alter* — *alter* recte utendum est h. e. ita, ut lector statim videat, quo singula pertineant, nec demum e contextu hoc suspicari cogatur.

1) *Hic* et *ille* proprie ita usurpari debent, ut *hic* ad propius vocabulum, *ille* ad remotius, referatur, veluti nostrum *dieser* et *jener*. Fit hoc dupliciter: a) *primum*, ubi tantum de uno homine vel de una re sermo fuit. Hic, si iste homo vel ista res paulo longius praecessit, usurpari debet *ille:* sin propius, *hic*; v. c. *Si virtus tibi placet, cur hanc* (vel etiam *eam*, non *illam*) *non colis?* Sic *De virtute multa diximus. Haec tamen non omnibus placent: Haec* scil. *multa*, non *illa*. Sic *Notum est misere Pompejum periisse. Fugerat hic in Aegyptum* etc. Recte: *hic*. At *Si virtus, donum illud dei egregium, tibi tantopere placet, quomodo, quaeso, fit, ut tamen illam non colas*. Rectius *illam*, quam *hanc*. Sic *Pompejum, qui antea invictus fuerat et nomen felicis consecutus erat, tandem misere periisse notum est. Fugerat ille in Aegyptum* etc. Rectius hic est *ille*, quam *hic*. Non tamen negandum, hic peccari interdum a priscis, et *ille* pro *hic* poni. b) deinde in primis hoc observandum est, ubi de duobus hominibus vel rebus sermo est. Tum semper *hic* ad propiorem, *ille* ad remotiorem, referri debet. V. c. *Cum Caesar et Pompejus diu inter se contenderent, ille, quia neminem superiorem, hic, quia neminem parem ferre poterat* etc., ubi *ille* ad *Caesarem*, *hic* ad *Pompejum*, pertinet; perperam dixisses: *hic, quia neminem superiorem* etc., quia tum lector ad Pompejum retulisset ea, quae ad Caesarem pertinebant. Sic *Cicero ad Atticum saepissime scripsit. Nec hic intermisit* etc. *hic* i. e. *Atticus*, si dicas *ille*, intelligatur Cicero. — Res est nota, nec exemplis priscorum eget: unum tamen adferam, ubi de duabus rebus sermo est, et *illud* usurpatur; non sequente tamen *hoc*, quia altera res omittitur. Cic. ad Div. XVI ep. 1 prope fin. ad Tironem: *Nos ita te desideramus* (i. e. *te nobiscum habere cupimus wir sehnen uns nach dir*), *ut amemus. Amor*, ut

ut valentem (Tiro aegrotabat) *videamus, hortatur: desiderium (Sehnsucht), ut quam primum. Illud igitur potius. Cura ergo potissimum, ut valeas* etc.: *τὸ illud* ad prius refertur, h. e. ad verba: *amor hortatur, ut te valentem videamus:* dicit ergo Cicero, se *illud* praeferre, et statim se explicat verbis: *Cura ergo potissimum, ut valeas.* — Hanc igitur diligentiam ubique servare debemus, licet prisci interdum hic peccent. Nam peccasse eos interdum, et *τὸ ille* retulisse ad *propius, hic* ad *remotius,* negari nequit: v. c. Cic. Rosc. Com. 2 *Quid est, quod negligenter scribamus adversaria? quid est, quod diligenter conficiamus tabulas? qua de causa? quia haec* (adversaria) *sunt menstrua, illae* (tabulae) *sunt aeternae; haec delentur statim, illae servantur sancte: haec parvi temporis memoriam, illae perpetuae existimationis fidem* etc., ubi debebat pro *haec* dicere *illa,* et *hae* pro *illae.* Liv. XXIIII, 29 *Et mittentibus et missis ea laeta expeditio fuit: nam et illis* (missis), *quod jam diu cupiebant, novandi res occasio data est, et hi* (mittentes) *sentinam quandam urbis rati exhaustam laetabantur* pro *et his — et illi.* Liv. XXX, 30 *Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria. Haec in tua, illa in deorum manu est,* ubi *haec* ad *pacem, illa* ad *victoriam,* refertur: debebat ordo inverti et esse *illa — haec.* Plura hujus priscorum negligentiae exempla vid. in Lexico.

2) *Alter* et *alter* ita usurpari debent, ut prius ad remotius, posterius ad propius, referatur: v. c. *Et doctrina et virtus praeclara est. Alteram cupimus, alteram vulgo negligimus;* ubi prius *alteram* ad *doctrinam,* posterius ad *virtutem,* refertur. Hic ordo est naturae rerum consentaneus et priscorum usu confirmatus. — At vero et hic peccant nonnunquam prisci, et ordinem invertunt: v. c. Cic. Nat. Deor. II, 47 med. *Dedit autem eadem natura beluis et sensum et adpetitum, ut altero* (i. e. *adpetitu) conatum haberent ad naturales pastus capessendos, altero* (i. e. *sensu) secernerent pestifera a salutaribus.* Offic. I, 12 med. *Ut enim cum cive aliter contendimus, si est inimicus, aliter, si competitor; cum altero* (i. e. competitore) *certamen honoris et dignitatis est, cum altero* (i. e. inimico) *capitis et famae* etc. cf. Cic. Offic. II, 15 in. Quint. 1 in., ac saepius. Sed tamen haec omnia sunt peccata negligentiae. — Pro posteriori *alter* occurrit etiam *hic, iste, ille,* at raro, ut puto: v. c. Cic. Rosc. Am. 6 extr. *Nam duo isti sunt Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est, iste* (alter) *qui adest, Magnus vocatur:* et statim: *alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem* (alter) *nuper se* etc. Flor. IIII, 7 *quamvis duces*

non

non essent praesentes, alterum corporis aegritudo, illam metus et ignavia. subduxisset etc. Nec haec facile imitemur.

XXI) Duo, multo minus plures, genitivi non facile, si quidem ullo modo fieri potest, conjungendi sunt, quia contextum interdum reddunt difficiliorem et obscuriorem. Et tamen non raro ita prisci, v. c. Cic. ad Div. II ep. 13 §. 5 *Genus institutorum et rationum mearum dissimilitudinem nonnullam habet cum illius* (Appii) *administratione provinciae*: ubi notes *Appii administratio provinciae*. Ibid. VIIII ep. 8 §. 6 *sed superiorum temporum fortuna reipublicae causam sustineat*, ubi *fortuna superiorum temporum reipublicae* jungendum; *causam sustineat* i. e. *nos excuset*, *mag die Schuld auf sich nehmen.* Ibid. X ep. 3 §. 7 *maxima orbitate reipublicae virorum talium* h. e. *cum respublica talibus viris valde sit orbata.* Cic. Offic. I, 13 *L. Sullae et C. Caesaris translatio pecuniarum* etc. pro *a L. Sulla et C. Caesare facta translatio* etc. Occurrunt adeo tres genitivi, v. c. Caes. B. G. II, 17 in. *eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta* i. e. *postquam consuetudinem itineris nostri exercitus per eos dies perspexerant* s. *postquam viderant, quomodo per eos dies exercitus noster proficisci soleret* etc. Et ibid. III, 8 in. *Hujus civitatis* (Venetorum) *est longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum.* — Sed ne nimis severi videamur, ignosci potest alicui, si duos genitivos, v. c. alterum subjecti, alterum objecti, jungit; modo ordine collocet perspicuo! Id quod fit, si vocabulum, unde uterque genitivus pendet, in medio collocatur, ac genitivus subjecti ei praeponitur, et genitivus objecti subjicitur, v. c. *Hominum cupiditas virtutis*, ut supra *Sullae et Caesaris translatio pecuniae*, *Appii administratio provinciae* etc. Potest et genitivus objecti praeponi, si perspicuitas patitur v. c. *in artibus, quarum judicium est oculorum* i. e. *de quibus oculi iudicant vel iudicare debent*, Cic. Nat. D. II, 57 extr. At, si ordo simul perturbatur, crescit obscuritas: sic ap. Liv. XXVIII, 30 *Iam in ipsa pugna haec* (quinqueremis), *cum infesto rostro peteret hostium navem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat*; ubi *alterius rostri* non conjungenda, tanquam *alterius* sit neutrius generis; debebat esse *rostri alterius* scil. *navis*. Ibid. prope fin. *Cum inter triremes fortuna regente anceps proelium misceretur, quinqueremis romana, seu ponderé tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vortices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, unius praelata impetu lateris alterius remos detersit.* Verba inde ab *unius praelata* etc. sunt valde obscura; ordo est: *detersit*

(i. e.

(i. e. confregit) *remos lateris alterius unius* (scil. triremis Punicae) *praelata* (i. e. *praetervecta*) *impetu* i. e. *cum impetu: zerbrach durchs heftige Vorbeyfahren die Ruder der einen Seite von einer feindlichen Galeere* etc. Obscuritatem loci augent rariora vocabula, *detergere* pro *confringere*, in militia navali solenne, *praeferri* pro *praetervehi*, *impetu* pro *cum impetu, vehementer*. Conf. de pluribus genitivis Gronov. ad Liv. XXXIIII, 26. Sanctius in Min. et ad eum Perizonius p. 177 et Grammatica mea P. II c. 1 §. 1 n. VIIII.

XXII) *Cavendus est quoque concursus plurium infinitivorum*, quia inde obscuritas oriri potest: v. c. *Potes enim tibi persuadere, hominem nihil magis oportere amare, quam virtutem.* Hoc tamen tolerabile; item hoc: *Audio, te tibi non persuadere posse, nihil hominem magis oportere amare, quam virtutem.* In utroque potest dici *homo amet* pro *hominem amare:* sic concursus infinitivorum evitatur. — At fere intolerabile est ita dicere: *Philosophus, quem dicunt dixisse licere omnia turpia agere* etc. vel *quem omnia turpia agere licere dixisse dicunt* etc. Aeque obscure ac simul injucunde dictum est: *Audio te saepe dicere, omnes putare bonum esse multa discere* vel *te saepe dicere, omnes omnia discere bonum esse putare.* Sic obscurum atque simul insuave est hoc: *solent prisci docere, quemque credere oportere, dulce et decorum esse pro patria mori*, vel adeo: *solent prisci docere, quemque dulce et decorum esse pro patria mori credere oportere.* Quis haec statim intelligat? Possunt duo posteriora facile ita mutari: a) *Audio te saepe dicere, neminem esse, qui non bonum putet multa discere:* b) *solent prisci docere, quisque credat oportere, dulce et* etc. vel ita: *docere solent prisci, cuique hanc sequendam sententiam, ut statuat, dulce et decorum esse* etc. vel *nihil tam dulce et tam decorum esse, quam* etc.

XXIII) *Superlativus vernaculus* v. c. *der gröste* (i. e. qui magnitudine antecellit) etc. rectius saepe ac magis perspicue per *comparativum* exprimitur: si tamen superlativum latinum sumas, addi debet *omnium*. Causa est, quia superlativus etiam tantummodo per *valde* explicari solet, v. c. *doctissimus* i. e. *valde doctus:* si v. c. vernaculum *die Tugend ist die vortrefflichste Sache* (scil. *unter allen*) vertere vis, ne dicas: *virtus est res praestantissima*, hoc enim foret *eine sehr vortreffliche Sache*, sed *est omnium rerum praestantissima* vel *nihil est virtute praestantius:* sic *pater tuus est omnium doctissimus* et *nemo patre tuo est doctior.* Potest etiam hoc fieri per particulas comparativas, v. c. *Nihil est tam praestans, quam virtus:* itemque aliis modis comparandi, v. c. *Virtus omnes res*

vincit

vincit praestantia etc. Nulla enim magnitudo, multitudo, praestantia tam perspicue adparet, quam per comparationem. Dictum de hac re est supra P. I in cap. de *copia verborum* p. 429 ss. et 435 s., quo lectores rejicimus.

XXIIII) *Brevitas dicendi* non raro *commendanda est*, quia haec saepe aeque ac copia dicendi perspicuitati prodest. Duplex est ista brevitas; altera pertinet ad enuntiationes, cum v. c. una enuntiatio, salvo sensu, praecipue in narrando omittitur etc., de qua supra p. 506 ss. in cap. de *brevitate*: altera ad verba spectat, estque hujus loci: cerniturque in eo, si enuntiatio paucioribus verbis exprimitur, quam exprimi vulgo solet. Hoc in primis prodest in longis verborum complexionibus. Quomodo hoc efficitur? multis rebus, v. c.

1) quando ope unius verbi duas enuntiationes in unam redigimus, v. c. Cic. Agr. II, 1 in. *Est hoc in more positum, Quirites, institutoque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiae suae consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant* etc. Postrema verba *qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant* dicta sunt pro *qua primum vobis gratias agant pro beneficio vestro* (consulatu), *ac deinde laudent suos majores*. Cicero, ut totum exordium istius orationis declarat, vult nobiles carpere, ut se extollat, qui, cum sit novus homo careatque majoribus, tamen consul factus sit anno suo. At non audet aperte carpere, timens nobiles: hinc tecte hoc facit ac paucis verbis: *qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant*.

2) per participia, v. c. verba: *Postquam literas tuas, quas heri, cum domum rediissem, acceperam, quia magnum ex iis solatium percepturum me esse sperabam, cupide perlegeram, venit ad me* etc. possunt, si placet, ita fieri breviora: *Literis tuis, quas heri, domum reversus, acceperam, propterea, quod ex iis me magnum percepturum esse solatium sperabam, cupidissime perlectis* etc. vel *postquam literas heri, cum domum redissem, acceptas, propterea — cupidissime perlegeram* etc. — Sic Caes. B. G. II, 25 in illa longissima verborum complexione, supra sub n. XVIII adlata, multas enuntiationes ope participiorum breviores reddit: alioquin illa multo longior facta esset; v. c. *Caesar profectus* pro *cum profectus esset*: *signis collatis* pro *postquam signa collata erant*: *omnibus centurioribus occisis* pro *posteaquam omnes centuriones occisi erant* etc. Intolerabilis Caesar factus esset, si toties *postquam, ubi, cum* etc. dicere voluisset.

3) per

3) per *propter* ſ. *ob* pro enuntiatione per *quia*, ut duplex enuntiatio cauſalis eaque aperta vitetur: v. c. pro *Cum ego propterea, quod hodie mihi, quia pater mortuus eſt, domum proficiſcendum eſt, tecum, ut conſtitutum erat, non cras colloqui poſſim* etc. dici brevius poteſt: *Cum ego propterea, quod mihi ob patris obitum* etc. atque ita expeditius. Sic Caeſ. B. G. IIII, 24 §. 2 *Erat ob has cauſas ſumma difficultas, quod naves ob magnitudinem, niſi in alto, conſtitui non poterant* etc., ubi *ob magnitudinem* pro *quia magnae erant.*

4) per *poſt*, cui *ex*, *ab*, interdum ſubſtituitur, v. c. pro *Cum audierim, te hereditatem, quae, poſteaquam avunculus tuus mortuus eſt, ad te, quia te heredem ex aſſe voluit eſſe, rediit, nolle accipere* etc., quae per ſe egregia foret periodus, poſſis, ſi lubet, brevius dicere: *Cum audierim, te hereditatem, quae poſt avunculi mortem* (ſ. *avunculo mortuo*) *ad te, quia is te* etc. Sic Caeſar in illa longa complexione verborum ſaepius memorata B. G. II, 25 incipit: *Caeſar ab decimae legionis cohortatione profectus ad* etc., ubi in verbis: *ab decimae legionis cohortatione* breviter loquitur pro *poſtquam decimam legionem cohortatus erat.*

De tota hac re tum paſſim tum in capite de *brevitate* p. 497 ſſ. fuſius et accuratius diximus. — Ceterum, ut in omnibus iſtiusmodi rebus, ita in hac brevitate quoque habenda ratio eorum, cum quibus nobis res eſt. Lector multo facilius rem, licet fuſe dictam, intelligit, quia hanc ob oculos habet et lecta relegere poteſt, quam auditor, qui celeriter dicta celeriter arripere et cum dicente longius progredi cogitur, nec poteſt cogitandae uni rei diu inhaerere. Plus igitur libertatis ſcriptori conceditur quam oratori; ſed, quantum hic in ſtudio brevitatis negligendo ſumere ſibi debeat, hoc ipſius mens judicet neceſſe eſt. Debet ſemper et orator et ſcriptor lectores atque auditores ſibi ob oculos quaſi ponere ac cogitare, ſe non ſibi, ſed illis, ſcribere et dicere. Haec cogitatio eum optime docebit modum, ut aliarum rerum, ita copiae et brevitatis ſervare.

SECT. XXIIII

3) *De ordine verborum, ut fonte perſpicuitatis.*

Tertius fons propior perſpicuitatis in uſu vocabulorum eſt *ordo verborum ac collocatio apta.* In qua ſi peccas, ſaepe in verbis maxime manifeſtis obſcurus eris: ſaepe

ſaepe etiam ambiguitas vocabulorum recta eorum collocatione evitatur. Stulti ſunt, qui verborum latinorum ordinem pro libidine variari poſſe opinantur, v. c. *mors iſta inflixit mihi grave vulnus*, vel *mors inflixit iſta* etc. vel *mihi iſta grave mors inflixit vulnus* etc. Alii regulas dederunt, partim falſas, partim indefinitas; v. c. *omnis, nemo*, it. *ſuperlativum* poſtponendum eſſe. Verus vocabulorum ordo pendet vel ab natura idearum, quae illis continentur, vel a contextu.

1) Ordo vocabulorum pendet primum *ab idearum natura* h. e. qui ordo idearum in mente fuit, idem ordo debet verborum eſſe in charta, atque ita, quae in mente cohaerebant, etiam in charta vel in dicendo cohaerere aeque debent. V. c. *cauſa, conditio, modus rei, tempus* etc. prius fit ac prius cogitatur, quam id, quod propter *cauſam*, ſub *conditione* etc. fit: hinc *notiones* et *enuntiationes cauſales, conditionales* etc. praeponuntur. V. c. *rem, quia non vidi, credere non poſſum*. De hoc tota re ſupra in capite de *ordine verborum* late dixi, P. I, c. 3 S. 2 p. 218 ff., quae conſuli poſſunt. — Tantum exempla pauca ordinis juſti adferam. Cic. Verr. V, 34 in. *Ecce autem repente, ebrio Cleomene, eſurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naves eſſe in portu* etc. Ibid. c. 44 *Ne multa, ipſum dicere adoleſcentem audiſtis, ſe ob hunc virgarum metum pecuniam Timarchidi numeraſſe:* — Ibid. c. 52 *Tu in provincia tam ſplendida, apud ſocios fideliſſimos, cives romanos honeſtiſſimos, in metu periculoque provinciae, dies continuos complures in litore conviviisque jacuiſti:* ubi ſingula vocabula ſuum locum occupant; cogites primum *in provincia*, deinde *apud ſocios;* quando? *in metu* etc. quamdiu? *dies continuos eosque complures* etc. — Ibid. c. 62 extr. *Hac ſe commemoratione civitatis* (clamaverat ſcilicet: civis romanus ſum) *omnia verbera depulſurum cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur:* et c. 63 in. *Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis romanus in provincia populi romani, in oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio populi romani faſces et ſecures haberet, deligatus in foro virgis caederetur?* Hic ne unum quidem vocabulum ſuo ordine privari poteſt. — Add. locus ille clariſſimus Suet. in Domit. 19 *Nonnunquam in pueri procul ſtantis, praebentisque pro ſcopo diſpanſam dextrae manus palmam, ſagittas tanta arte direxit, ut omnes per intervalla digitorum innocue evaderent:* mutes vel unum vocabulum

lum, et perspicuitas valde laedetur. — Peccarunt tamen hic interdum prisci, maxime poetae; et ordine verborum turbando obscuriores facti sunt, v. c. Horat. Sat. I, 5, 72 *sedulus hospes Paene macros arsit, dum turdos versat ad ignem:* ubi *macros* a *turdos* et *arsit* ab *hospes* male sejunctum est. Rectius foret: *sedulus hospes Paene arsit, macros dum turdos* etc., ut Lambin. ex uno Cod. legit. — Ovid. Met. I, 222 *Mox, ait, experiar, deus hic, discrimine aperto, an sit mortalis,* ubi ordo est: *Ait: mox discrimine aperto experiar, (utrum) hic sit deus an mortalis* i. e. *homo:* at quam disjectus! Et tiro, nisi signis distinctionis adjuvetur, valde hic torqueatur, praesertim cum *utrum* omissum sit. — Peccavit et Livius XXVIII, 30 extr. *Cum inter triremes fortuna regente anceps proelium misceretur, quinqueremis romana, seu pondere tenacior seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vortices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, unius praelata impetu lateris alterius remos detersit.* Verba postrema *unius praelata* etc. valde obscura sunt ob turbatum ordinem, ac simul ob difficilia verba *praelata* i. e. *praetervecta, detersit* i. e. *fregit,* et ob ellipsin vocabuli *navis* ad *unius.* Verborum ordo hic est: *(quinqueremis* romana) *detersit remos alterius lateris unius* sc. navis *praelata* (cum) *impetu.* Livius saltem debuisset ita dicere: *lateris alterius unius remos, praelata impetu, detersit:* vel pro *unius* ponere *ex una* vel addere *navis.* — Add. Terent. Andr. II, 3, 2, ubi non modo verba sed adeo totae enuntiationes alieno ordine positae sunt: *Si id succenseat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes, ipsus sibi esse injurius videatur: neque id injuria: priusquam tuum ut sese habeat animum ad nuptias perspexerit.* Verborum ordo hic est: *Si* (ob) *id, quia Chremes non dat tibi uxorem, tibi nunc succenseat* (pater), *priusquam tuum animum, ut sese habeat ad nuptias, perspexerit, ipsus sibi esse injurius videatur; neque id injuria.* Dura est trajectio verborum *tuum ut sese habeat animum ad nuptias:* durior est trajectio hujus totius enuntiationis *priusquam* usque ad *perspexerit.* Sed fortasse haec posterior librario tribuenda, quia verba totum versum complent, et hic versus inter *Chremes* et inter *ipsus* forsitan inserendus. Nam in priscis versus saepius a librariis male transpositos esse constat.

2) Pendet vero etiam ordo verborum saepe *a contextu,* idque tripliciter:

a) Quando contextus gravis est h. e. unam vel aliquot graves ideas continet. Tum vocabula has exprimentia, licet

cet per ſe ſuaque, ut ante dictum, natura poſteriorem locum mereantur, tamen propter iſtam gravitatem, quam ſolus contextus definire debet ac poteſt, priorem occupant locum. Hoc non officit perſpicuitati, ſed potius eam adjuvat; ita enim lector vel auditor ſtatim ſcit, ad quas ideas praecipue adtendere debeat, atque ita mentem ſcribentis dicentisque facilius perſpicit. V. c. ***grave mihi vulnus inflixit mors fratris mei***, non ***vulnus mihi grave*** cet. nec ***mors fratris mihi grave*** etc. Sic Cicero ubique; v. c. Verr. V, 29 ***Civem romanum ſecuri eſſe percuſſum, Annius eques romanus dicit.*** Qui ſcit, quam grandis idea lateat in vocabulis ***civis romanus***, is non mirabitur, haec praepoſita eſſe: male Cicero locutus eſſet: ***Annius eques romanus dicit, civem*** etc. Sic civis ille romanus, quem Verres in crucem tolli juſſit, non clamat: ***ſum civis romanus***, ſed ***civis romanus ſum*** ibid. c. 62 — Sic c. 42 in. ***vinctos adſpiciunt catenis liberos ſuos:*** ut indignitas rei magis perſpiciatur; non ***adſpiciunt liberos*** etc. — Sic c. 62 ***Caedebatur virgis in medio foro Meſſanae civis romanus, judices.*** a) ***caedebatur virgis*** b) ubi? ***in medio foro Meſſanae*** c) quis? ***civis romanus.*** Ordo hic verborum ſervit gravitati rei, h. e. efficit, ut magis ſentiatur ac fere oculis cernatur. — In primis notabilis eſt locus ibid. c. 33 ***Stetit ſoleatus praetor populi romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore.*** Egregia deſcriptio hominis valde diſſoluti, libidinoſi etc. a) ***ſtetit*** b) ***ſoleatus*** c) quis? ***praetor populi romani*** etc. Perperam h. e. cum minori gravitate dixiſſet: ***praetor populi romani ſtetit in litore ſoleatus*** etc. Tunc enim narratio ſimplex et languida fuiſſet. — Agr. II, 17 ***Grave eſt enim nomen imperii*** etc., non ***imperii enim nomen eſt grave:*** in ***grave*** enim eſt primaria idea, ad quam adtendi debet. — Sic et in epiſtolis, v. c. Cic. ad Div. II ep. 4 §. 6 ***Eſt enim tibi gravis adverſaria conſtituta et parata, incredibilis quaedam exſpectatio:*** egregie dictum et egregio ordine dictum pro ***exſpectatio eſt adverſaria*** (i. e. inimica, hoſtis) ***gravis*** etc., ſed ***gravis*** recte primum locum obtinet. Sic ibid. ep. 2 ***Gravi teſte privatus ſum amoris — mei, patre tuo.*** Sic ibid. ep. 11 §. 2 ***Mirum me deſiderium tenet urbis*** etc., non ***deſiderium mirum.*** Sic ibid. ep. 16 in. ***Magno dolore me adfeciſſent tuae literae*** etc., non ***dolore magno***, nec ***literae tuae*** etc. Sic V, ep. 21 in. ***Gratae mihi tuae literae fuerunt*** etc. VI ep. 4 in. ***Novi, quod ad te ſcriberem, nihil erat*** etc. Sic rectius quam ***Nihil erat novi, quod*** etc.

In *novi* est idea primaria. Ibid. ep. 9 in. *Cum A. Caecina tanta mihi familiaritas consuetudoque semper fuit* etc., ubi recte incipit *Cum A. Caecina*, hunc enim commendat, ad hunc in primis adtendi vult, hunc igitur primum nominat. Sic ibid. X ep. 28 §. 7 *magnum damnum factum est in Servio:* sentiebat hujus damni *magnitudinem*, hinc eam statim in principio enuntiationis ponit, non ipsum *damnum* aut *in Servio* etc. Et sic millies Cicero, itemque omnes boni scriptores. Interdum et gravius vocabulum postponitur, si oratio per gradus quasi incedit, v. c. *abiit, excessit, evasit, erupit* Cic. Catil. II in. — Not. tota res pertinet in primis ad gravitatem dicendi; conf. igitur cap. 2 de Gravitate.

b) Quando contextus ambiguus fit vel fieri posse videtur: nam *videri* jam sufficit perspicue dicere ac scribere cupienti. Tum vocabula saepe alium locum obtinent, quam obtinere debere videbantur: v. c. *Hominem egregium ob factum laudant* etc. est ambigue dictum: potest enim *egregium* tum ad *hominem* tum ad *factum* referri: contextus quidem tandem decernit, at hujus decretum ubique exspectari a lectore et auditore non finit vera perspicuitas. Quare, si *egregium* ad *hominem* referri debet, scripserim *egregium hominem:* sin ad *factum*, scripserim *ob egregium factum:* sic non opus est contextus opem implorare. — Sic *Omnes sapientes laudant* hoc sensu, ut sit *quisque sapientes laudat*, ambigue dictum est; dixerim saltem: *omnes laudant sapientes* vel potius *ab omnibus laudantur sapientes* vel *quisque* s. *nemo non laudat sapientes.* — Sic *Homines magni ingenii judiciique praeclari putantur* est ambigue dictum; potest enim *praeclari* referri et ad *judicii* et ad *putantur*, ut hic sit nominativus: si ad prius, dixerim *praeclarique judicii;* sin ad posterius, dixerim *putantur praeclari* vel *homines ingenii judiciique magni putantur praeclari* s. *praeclari putantur.* Sic nulla ambiguitas: possit quidem et aliis verbis exprimi, sed hac de re hic non sermo est; loquimur enim hic tantum de ordine. — Sic Livius in loco supra n. 1 et S. 23 n. 21 laudato XXVIII, 30 *quinqueremis romana — unius praelata impetu lateris alterius remos detersit* paulo expeditius dixisset, si scripsisset: *remos alterius lateris unius praelata* etc. Et in eod. cap. paulo ante in verbis: *Iam in ipsa pugna haec, cum infesto rostro peteret hostium navem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat*, ambigue posuit vocabulum *alterius;* debebat dicere *rostri alterius* sc. navis. Haec de vocabulis singulis.

— Ita

— Ita et in enuntiationibus, v. c. nolim dicere: *rem, quam laudas, quia non vidi, credere non possum*, quia incertum est, utrum verba *quia non vidi* sint causa verborum *quam laudas*, an verborum *credere non possum*. Dixerim potius: *Rem, quam laudas; credere, quia non vidi, non possum*, vel *rem, quam laudas, ego, quia non vidi, credere* etc. Nunc manifesto illa verba *quia non vidi* pertinent ad *credere non possum*. — Sic *is, qui virtutem amat, quia officium sequitur, laudandus* ambigue dictum est; dicas potius: *qui virtutem amat, is, quia officium sequitur, laudandus est*. Sic nulla ambiguitas. Ita Cicero et omnes prisci. Conf. supra P. I cap. 5 de *periodis*. — Peccarunt tamen hic quoque interdum prisci: v. c. Cic. Verr. IIII, 25 *Is* (Pisonis pater) *cum esset in Hispania praetor, qua in provincia occisus est, nescio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus est et comminutus*. Verba *nescio quo pacto* sunt paululum ambigue posita et tum ad *occisus est* tum ad *annulus aureus fractus est* referri possint. Si ad prius pertinent, debebat dici *in qua provincia, nescio quo pacto, occisus est*; sin ad posterius, dici debebat: *annulus aureus, quem habebat, dum armis exercetur, nescio quo pacto, fractus est* etc. — Sed hinc adparet, quanta diligentia in jungendis, ut singulis vocabulis, ita in primis enuntiationibus adhibenda sit, et quantopere, quod ad has adtinet, structura periodorum prosit perspicuitati.

c) Propter clausulam periodorum: ut quas terminandas esse paulo longiori vocabulo, in primis eo, cujus syllaba paenultima sit longa, supra in capite de *numero* P. I c. 6 p. 280 et 284 dictum est: ubi monuimus hoc non tam fieri ob suavitatem, ut Cicero numeri oratorii suavitate et efficacia abreptus sibi persuasit, quam ob perspicuitatem: quia, quo propius vox dicentis ad finem sententiae absolutae pervenit, eo remissior fit, ita ut plerumque syllaba ultima ultimi vocabuli plane non audiatur: hinc opus est, syllabam praecedentem non modo longam esse, sed vocabulum ipsum pluribus syllabis constare, ut, pereunte una syllaba, tamen ipsum vocabulum animadvertatur. Hinc clauditur sententia creberrime ditrochaeo, v. c. *comprobavit* etc. Sed et omnino longiora vocabula, licet careant paenultima longa, si quidem alia habere non possumus, in sententiae absolutae exitu, imo etiam in fine enuntiationis cujusque paulo longioris, praeferenda sunt vocabulis brevioribus h. e. duas syllabas vel adeo unam complectentibus. Hinc superlativi saepe claudunt enuntiationes et sententias absolutas. Cf.

de tota re dictum caput de *numero* p. 283 ſſ. — Sed hinc patet, hanc clauſulam ſaepe efficere, ut vocabulum alium locum occupet, quam natura ſua occupare debeat. V. c. *nihil vidi praeclarius: non iſta frui potuit poteſtate* etc. Quamquam hic ſaepe incertum eſt, an non haec trajectio vocabulorum fiat potius ob eorum gravitatem: interdum enim gravius praeponitur, ut ante dictum, interdum, ad exſpectationem lectoris et auditoris excitandam, poſtponitur. — Laudabo aliquot exempla Ciceronis, ut lector ipſe videat, utrum vocabulum ob longitudinem an ob gravitatem ultimum locum tenere videatur. Manil. 2 *eundem hunc unum ab hoſtibus metui, praeterea neminem;* in *neminem* videtur eſſe gravitas: cap. 6 *non ſolum adventus mali ſed etiam metus ipſe adfert calamitatem:* cap. 9 *Haec dum noſtri colligunt omnia diligentius, rex ipſe e manibus effugit:* in *diligentius* et *effugit* ineſt, puto, gravitas. Nat. Deor. I, 20 in. *Hunc deum rite beatum dixerimus, veſtrum vero laborioſiſſimum;* et ibid. in fine: *quamquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit quam audiendi.* In vocabulo *audiendi*, ut in *laborioſiſſimum*, eſt gravitas; ineſt enim oppoſitio. Ad Div. V ep. 12 §. 18 *expletur animus jucundiſſima lectionis voluptate.* In *voluptate* eſt gravitas: et haec videtur eſſe cauſa, cur illa vocabula ultimum locum occupent, non longitudo. Saepe enim clauſit Cicero ſententiam brevi vocabulo, cum haberet tamen longius, quia illud gravius, v. c. in epiſt. laudata §. 2 *nomen ut noſtrum ſcriptis illuſtretur et celebretur tuis;* et ſtatim: *tamen ignoſcas velim huic feſtinationi meae;* cur non ordine paululum mutato dixit: *ſcriptis tuis illuſtretur et celebretur*, et *tamen huic feſtinationi meae velim ignoſcas?* Hinc in illo Manutii, quod Heinecc. fund. ſtyli p. 61 adfert: *ſolent eſſe, quae minus exſpectantur, laetiora*, puto hoc *laetiora* non niſi ob gravitatem ultimo loco poſitum eſſe. — Ceterum, ſi in clauſula illa non niſi longitudo vocabuli ſpectatur, hoc magis ad dicendum quam ad ſcribendum pertinet, ut in capite de *numero* p. 284 ſ. monuimus, ac per ſe patet.

SECT. XXV

4) *De connexione vocabulorum.*

Quartus fons propior perſpicuitatis dicendi in verborum uſu eſt *connexio eorum apta*, quo pertinet quoque *connexio enuntiationum*, quippe quae verbis conſtant.

Hac igitur connexione ſaepe ambiguitati occurritur, ſaepe facilior intelligentia lectoris et auditoris adjuvatur. Fit illa variis modis; v. c. duo vocabula ſecum arctius conjuncta per duplex *et*, vel, ſi ſunt oppoſitae ſignificationis, per duplex *aut*, ac, ſi amborum ideae tolluntur, per duplex *neque* junguntur: eodem modo duae enuntiationes per duplex *et*, *aut*, *neque* junguntur, ubi vernacula uno contenta foret. Pertinet huc in primis pronomen *qui quae quod:* cujus ope ab initio enuntiationis vel ſententiae abſolutae poſiti valde adjuvatur connexio. V. c. *Frater tuus nuper ad me venit. Qui cum multa de te dixiſſet* etc. Sic melius h. e. magis perſpicue iſtae duae enuntiationes junguntur, quam ſi dicas: *Cum multa* etc. Nam ſic ſtatim videmus, de quonam ſequens enuntiatio locutura ſit. Sed de hac re ſatis multa diximus in peculiari capite de *modis connectendi vocabula, enuntiationes* etc. P. I c. 7 S. 1 — 3; quae repetere hic taedio foret. Interdum tamen connexio debet interrumpi, h. e. nulla connexio idearum eſſe debet. Fit hoc in declaranda vehementi animi permotione, v. c. magna ira, dolore etc. Pertinet hoc utique quodam modo ad perſpicuitatem: nam tali modo perſpicit auditor et maxime lector, animum dicentis et ſcribentis eſſe commotum, atque hinc magis intelligit rei gravitatem. Pertinet huc *apoſiopeſis*, h. e. quando de induſtria ſermonem non continuamus, ut lector auditorque ſuſpicari tantum cogatur, quid dicturi fuiſſemus. Quia tamen haec res ad gravitatem dicendi quoque pertinet eoque vulgo refertur, non plura de ea hic dicemus.

Haec de perſpicuitate dicendi: quae claudemus hac admonitione, ut, ſi quid ſcribamus, id ante accurate conſideremus, perſpiciamus, atque ad ſingulas ideas, ſingula vocabula et enuntiationes, ſedulo adtendamus ac videamus, an in vocabulis vel etiam in eorum et enuntiationum conjunctione aliquid duri, inuſitati, ambigui, obſcuri ſit: ac, ſi quid tale reperimus, ſtatim cor-

rigamus: ut deinde, quidquid scripsimus, post intervalla temporum iterum ac saepius perlegamus, ac denuo investigemus, an aliquid obscuri ambiguive insit aut inesse possit. Nam, quod initio videbatur nobis facile et planum, id saepe post aliquod tempus videtur difficile, ambiguum et obscurum. Tandem cogitare debemus, quo magis perspicue quidque explicare possimus, eo melius nos scribere.

CAP. II
DE GRAVITATE DICENDI
SECT. I
Quid sit gravitas dicendi.

Graviter dicere, nachdrücklich reden, est ita *dicere, ut auditoris animus moveatur (gerührt und in Affect gesetzt wird)*, atque ita ad laetitiam, amorem, admirationem, spem, ad tristitiam, misericordiam, odium et indignationem, contemtum rei, timorem etc. incitetur atque inflammetur. Gravitas igitur orationis quam necessaria sit, per se patet, quia, nisi orator moverit auditorem, eum ad aliquid agendum, imitandum, fugiendum non potest incitare. Quod idem de scriptore dici posse per se patet, quia is saepe movere debet lectores. Iam nulla re moventur homines, nisi primum ea sit gravis seu in utramque partem magna h. e. vel valde pulchra vel valde turpis; it. vel valde utilis vel valde noxia etc.; deinde nisi ista rei gravitas verborum ope declaretur. Nam, licet sint in plebecula, qui nihil non admirentur, etiam levissima quaeque, et ubique stupeant, et qui non raro vel sola voce robustiori ac vocabulo quodam sonantiori moveantur aut potius moveri videantur; et alii contra, pauciores tamen (si quidem tales vere ad-

huc reperiuntur), qui *nihil admirari magnum esse* cum Horatio statuant: tamen neque illos neque hos hic curamus: utrisque enim eloquentia Ciceroniana non convenit. *Gravitas* igitur *dicendi* versatur non nisi in *rebus gravibus*, ut possis eam ita definire, ut sit *virtus orationis ea, quae res graves ita tractat, ut graves esse vere adpareat* s. brevius, ut sit *perspicuitas rerum gravium:* ut adeo gravitas a perspicuitate tantum *objecto* differat, vel etiam hactenus, ut sit *altior gradus perspicuitatis;* vel etiam sic, ut perspicuitas ad *mentem*, gravitas ad *animum* pertineat: illa doceat, rem esse certam, haec, rem esse gravem. Hinc potuissemus fortasse gravitatem ac simul sublimitatem orationis, quae est non nisi summus gradus gravitatis, in capite de perspicuitate tradere. Sine perspicuitate enim nulla est gravitas. Possis etiam *gravitatem dicendi*, si velis, latius ita definire, ut sit *virtus eloquentiae ea, qua efficitur, ut non modo mens auditoris et lectoris cum persuasione videat, rem esse veram et certam, sed etiam animus ejus simul moveatur.*

Hinc vero 1) sequitur, omnem gravitatem dicendi inesse proprie non tam in verbis quam in ideis: nam *res* s. *ideae* sunt graves, non verba: hinc, si subtiliter quaeris, ne recte quidem satis dicitur *graviter dicere, gravitas dicendi* (it. *sublimitas orationis)*, quia hoc dictum videtur, quasi verba animum moveant; cum tantum ideae moveant, et verba tantum declarent, *res* s. *ideas* esse graves. Quemadmodum enim, si quis verbis declarat, *rem esse utilem, turpem, periculosam*, non hoc dicimus *dicere utiliter, turpiter, periculose:* sic *declarare aliquid grave (wichtig, groß in seiner Art) esse*, an dici queat *graviter dicere*, quaeri adhuc possit. At, quia usus invaluit, toleremus hanc locutionem, modo gravitatem dicendi ubique de re, nunquam de verbis per se, intelligamus. — Hinc patet, verba simpliciter ac per se gravia non esse, sed tantum in contextu et in relatione ad auditores. Sic quaeritur, an singulare ge-

nus dicendi possit vocari *grave* (ut *tenue*, *mediocre*). Et hic usus vel abusus dicendi fecit, ut multi, in primis adolescentes, quia gravitatem dicendi laudari audiverint ac graviter dicendo ipsi delectentur (quod oritur maxime e lectione poetarum praematura, praesertim cum hodie de legendo cum sensu, *mit Empfindung*, *mit Gefühl*, saepe dicatur), gravia vocabula hinc inde excerpant ac deinde in res vulgares et minus graves transferant: quod forsitan haud facerent, si *gravis dicendi generis*, *gravitatis dicendi*, et *gravium verborum* nunquam mentio fieret, ac si statim potius diceretur, *graves res proferre*, *ostendere eorum gravitatem* etc. 2) Cum *gravitas dicendi* sit nihil aliud quam explicatio perspicua rerum gravium, patet, de rebus tenuibus h. e. non gravibus dicere graviter *(mit Rührung, mit Affect)* esse frigide loqui. — Hinc peccant, qui singulis verbis cupiunt alios movere et ubique *cum sensu*, *mit Gefühl, Empfindung* scribere. Utuntur illi quidem verbis gravitatem quandam sonantibus: at, quia res non est gravis, sed tenuis h. e. ordinaria, non graviter, sed frigide, loquuntur h. e. rem parvam magna veste induunt et pro re magna venditant. Res enim tenuis semper manet tenuis, licet omni pompa verborum ornetur: ut homo parvus semper parvus manet, quamcunque ei vestem circumdes, nisi quod magis deridetur, ubi detegitur.

SECT. II

De fontibus gravitatis remotioribus.

Iam quaeritur, unde oriatur ista dicendi gravitas. — Non male forsitan egero, si, ut de perspicuitate feci, hic itidem fontes duplicis generis ostendero: *remotiores* et *propiores*.

Remotiores sunt:

I) *Ani-*

I) *Animus generoſus et ad honeſtatem, pudorem, omnesque virtutes valde conformatus:* ut res valde graves ac magnas ſentire poſſit. Nam, ſi ipſi eas non ſentimus, quomodo aliis ſentiendas curabimus? quomodo verbis apte exprimemus? a) Animus generoſus ſeu excelſus eſt is, qui ſupra captum ac ſenſum hominum ſolitum cogitat et ſentit h. e. qui ea contemnere ſcit, quae homines vulgo magni faciunt, v. c. divitias, favorem populi et honorem, odium aliorum, mortem etc. Talis erat Socrates: ex parte Demoſthenes et Cicero; v. c. hic divitias contemnere ſciebat: hinc graviſſime contra Verrem dicere poterat. Ejusmodi hominibus de magnis rebus praeclare loqui non difficile eſt. Verba enim ſunt non niſi *echo cogitationum* et *animi.* Poſt libertatem amiſſam periit Romae quoque animus generoſus. Hodie, cum v. c. divitias, honorem cet. magni facere, paupertatem, odium, invidiam, et mortem magnopere timere per exempla et conſuetudinem hominum aliasque res diſcamus, valde difficile eſt noſtris hominibus graviter (it. ſublimiter) dicere. Deeſt enim valde animus generoſus, fons gravitatis et ſublimitatis. Quare gravitatem et ſublimitatem dicendi, quam ex ſe petere debebant, aliunde h. e. e ſcriptoribus magnis, quibus generis nobilitas, educatio et conſuetudo, generoſum animum injecit, petere, eorumque ſententias graves et generoſas ediſcere etc. coguntur. Hinc turba imitatorum ingens etc. b) Virtutum acre et adſiduum ſtudium pendet ab animo generoſo et excelſo. Sed hoc ſtudium debet eſſe voluntarium, ob virtutum dulcedinem ſusceptum, verum et magnum. Qui virtutes vere et ardenter amat, is de earum pulchritudine et utilitate magna it. de vitiorum turpitudine melius et gravius loqui poteſt, quam qui virtutem et vitium e libris tantum cognovit. Hic ſemper frigide loquetur: talis igitur non debebat poteſtate uti de virtute dicendi.

II) *In-*

II) *Ingenium praeclarum,* de quo supra c. 2 sect. 3 p. 518 ss. late dixi, in primis *phantasia praeclara*, quae efficit, ut in re gravi cogitanda simul ejus causae, effectus, aliaeque ideae cum illa conjunctae facile in mentem veniant. Res enim per se non gravis est h. e. per se animum non movet, sed ob ideas plures cum illa conjunctas: v. c. *mors ob patriam* per se, h. e. si non nisi hanc mortem cogitas, non movet: at, quia simul in mentem veniunt aliae ideae, v. c. *quam ardua et supra hominum consuetudinem elata res*, *quam utilis sit* etc., tum demum animum movet. Sic *egestas alicujus* non per se movet, sed quia simul cogito, *eum hominem esse, eum non culpa sua egenum factum*, *eum meliori sorte dignum*, *eum fame fortasse periturum* etc. Sic *mors patris* non per se movet, sed propter conjunctionem aliarum cogitationum, v. c. *me nunc solum esse*, *me amicum optimum, defensorem* etc., *amisisse*, *incertam nunc esse meam fortunam* etc. Quae omnia in psychologia ostendi debent.

III) *Doctrina lata et solida*, quae efficit, ut non modo multa sed etiam rem quamque accurate h. e. ex omnibus partibus intelligamus, atque ita sciamus causas et effectus rei, et *quomodo, quando*, *quibus auxiliis*, *quo consilio* etc. ea acta sit. Nam, si haec nescis, phantasia tibi repetere non potest.

IIII) *Cognitio humanorum animorum*, ut sciamus, qua parte eos aggredi debeamus. Docet hoc diuturna experientia et longus usus hominum. Hic videmus, nulla re moveri homines nisi extraordinaria, et, quo magis illa vulgares res superet, eo magis homines ea moveri. At hic ratio est habenda, cum quibus nobis res sit. Plebs vulgo difficilius movetur, quia animus ejus non per literas humaniores aliasque res factus est mollior h. e. quia phantasia ejus non facile conjungit cum re audita ideas cum illa, ut ante dixi, conjungendas. Hinc accuratius cum ea agendum est, h. e. singu-

lae rei particulae explicandae ſunt. Qui modo voce ſonantiori plebem movere ſtudent, ii conſilio ſuo nunquam recte ſatisfacient, movent vel potius terrent illi quidem: at hic terror eſt repentinus, mox evaneſcens ſine fructu: velut tonitru, quod etſi homines valde terret, tamen, ubi praeteriit, nemo id amplius cogitat: homines redeunt ad chartas luſorias, quas, audito tonitru, abjecerant. Docti plerumque ſtatim moventur: et quaeritur, an coram his etiam voce ſonantiori itemque multis figuris rhetoricis et aliis ornamentis utendum ſit, et annon harum rerum uſus ſolius indoctae plebis cauſa inventus ſit, cum docti, re magna perſpicue, imo interdum breviter tantum explicata, jam moveri ſoleant. Sed de hac re acutiores viderint.

V) *Cognitio opinionum*, quae inter homines vulgo regnant. V. c. *divitias* fere omnes admirantur ac pro fonte felicitatis habent: hinc, ſi quem vident divitias poſſe contemnere, ſtupent. Si omnis omnino homo divitias contemneret, fruſtra contemtum earum ut rem magnam proponeres; foret enim tum res vulgaris et ordinaria. Hinc, qui Lacedaemone de contemtu divitiarum, ut re gravi, dixiſſet, fruſtra dixiſſet, nec animos Spartanorum moviſſet, quia ei jam adſueti erant. Sic res alibi gravis alibi non gravis eſſe poteſt: ſic, quod Europaeorum animos movet, forſitan Americanorum animos non moveret. Docet hoc vis illa auri ex America olim ablati, quod Americani aequo animo perdebant, Hiſpani cupide ſumebant, quia hi ad felicem vitam ſibi credebant opus eſſe auro, illi ſine eo felices eſſe poterant. Hos Americanos plerique hodie vocant *feros*, forſitan ob morum et opinionum diſſimilitudinem, quia quaeque natio ſuos mores ſuasque opiniones putat eſſe *humaniores* quam aliarum. Sic, quia *mors* vulgo magnopere timetur, hinc ejus contemtus inter graves res refertur. Et ſic in aliis. Sic, quia *libertas*, *civitas romana*, olim maximae res videbantur, earum jactura

tum

tum gravis res erat; hinc Cicero de ea graviter loqui poterat.

VI) *Linguae lata et accurata cognitio*, ut ſcias vocabula cogitationibus magnarum rerum reſpondentia et eorum conjunctionem ſtructuramque accommodatam ad rem iſtam: quamquam plerumque vocabula gravia, gravis conjunctio et ſtructura, per ſe ſequuntur, modo rem gravem graviter cogites.

VII) Sunt et alia quaedam: v. c. *auctoritas hominis*, *vox* in dicendo etc. Homo, qui in magna dignitate, fama, et auctoritate eſt, facilius movet quam alius etc. Hoc eſt illud vulgo ſic adpellatum *praejudicium auctoritatis*, quod latius ſerpit, quam putamus, eoque ſaepe infecti ſunt ii, qui liberos illo ſe plane eſſe putant. Nec quidquam difficilius eſt, quam eo plane ſe liberum reddere.

SECT. III

De fontibus gravitatis dicendi propioribus.

Huc pertinent ſequentia:

I) In primis demonſtrandum eſt perſpicue h. e. per ſigna et argumenta certa, *rem*, qua alios movere volumus, *eſſe magnam* et *gravem*: quod niſi fit, cetera artificia rhetorica omnia ſunt fruſtra, certe in animis prudentium. Magnitudo rei adparet

1) e *fontibus* ſ. *cauſis* ejus *magnis*. Quo majores ſunt cauſae, eo major eſſe ſolet res effecta. V. c. virtus omnis eſt res magna, quia ad eam conſequendam cupiditatibus, quas homo vehementer amat, valde reſiſtendum eſt etc. *Venia inimico data* eſt res magna; quia cupiditas ſui ulciſcendi tam potens compeſci debet. Sic *doctrina*, ob intentionem mentis magnam et longinquam etc. Sic *contemtus divitiarum*, *honoris* etc., eſt res magna, quia ſapientia requiritur h. e. ſcientia pretii rerum humanarum vere aeſtimandi etc. Sic omnes

res,

res, si multum ingenii, laboris etc., postulant, inter magnas gravesque referendae.

2) ex *effectis* ejus *magnis*. Hoc argumentum in primis est certum et simul populare. Nam effectis metimur vulgo rei magnitudinem vel exilitatem: et, quo ampliora, majora, et diuturniora effecta sunt, eo major est res. V. c. qui de tota civitate vel tota terra meritus est, ejus meritum est majus quam ejus, qui de uno cive: hinc *pax* est major quam *victoria*. Hinc *Marius* caedendis *Cimbris* ac *Teutonis*, *Cicero* opprimendo *Catilina*, majores res gessere, quam *Pompejus* superando *Mithridate*. Sic, qui menti hominum bene fecit, is majus quid egit, quam qui corpori etc. Sic de omnibus rebus valde bonis judicatur, quas proprie magnas adpellamus. Eodem modo de rebus valde malis, judicari solet, quo plura et majora s. graviora et diuturniora sint earum effecta, eo graviores ipsas esse. V. c. Cic. Act. I in Verr. 4 extr. *quam* (Siciliam) *iste* (Verres) *per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit, vix autem per multos annos innocentesque praetores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur.* Quid gravius dici potuit? quis non Verris avaritiam pro magna s. gravi habeat? quis non ea moveatur?

3) ex *modo*, quo res agitur. Major, gravior, et admirabilior est res, quae, licet cum summa difficultate conjuncta esset, tamen feliciter peracta est, quam quae cum nulla vel exigua. Hinc *Hannibalis transitus Alpium* est res magna: legatur hic Livius. It. *Ciceronis oppressio Catilinariorum* etc. It. res magna, si nullo cum damno aliorum peragitur, major et gravior est, quam si cum calamitate, cum caede aliorum, fit. It. beneficium, si clam tribuitur alicui, majus censetur, quam si palam et cum magna pompa: it., si libenter tribuitur, est gravius, quam si ab invito proficiscitur etc.: it., si cum specie honoris datur, est gravius, quam si nomi-

nomine praemii vel mercedis tribuitur etc. Sic et in rebus malis: *adimere per vim* est gravius, quam clam, v. c. Cic. Verr. IIII, 26 *civi romano annulus de digito detractus est:* quod gravius dictum quam *ablatus*, *ademtus est:* nam *detrahere* indicat *vim:* additur *de digito:* quod gravitatem rei auget.

4) e *consilio magno*, quo res agitur. Qui rempublicam liberat ab oppressoribus non sua utilitate sed tantum publica adductus, ejus factum est majus, quam qui civitatem propterea liberavit, ut deinde ei imperaret. Omninoque, qui reipublicae singulisque hominibus officia praestat, non praemiorum spe adductus, sed solo studio recte eque re publica agendi incitatus, ejus factum est majus quam facta aliorum. Sic Anglus ille *Pitt*, Comes de Chattam, laudatur et pro magno viro habetur, quia in omnibus rebus non suam sed reipublicae utilitatem spectavit. *Caesar* magnas res gessit: quae majores essent, si eas reipublicae commodo solo incitatus gessisset.

5) ex *instrumento*, quo in re peragenda utimur, s. *rebus, quarum auxilio aliquid fit.* V. c. major est victoria ejus, qui cum exigua manu militum magnas hostium copias fudit. Talis est victoria Atheniensium Miltiade et Themistocle ducibus a Persis reportata: tales sunt multae victoriae Romanorum. Sic *magna doctrina* hominis, qui ob egestatem paucis vel nullis libris et magistris uti potuit, est major, quam *magna doctrina ejus*, qui divitiis paternis adjutus, quoscunque libros vellet, emendi et optimis doctissimisque magistris utendi facultatem habuit. Hunc enim valde doctum factum esse non tam mirabile, quam illum, qui adjumentis orbatus erat ac simul cogebatur multum temporis institutioni puerorum tribuere.

6) ex *temporis celeritate* et *opportunitate*; a) *celeritate:* res per se magna, si celeriter fit, est major, quam res per se magna, quae cum quadam tarditate peragitur.

agitur. V. c. beneficia celeriter tributa plus valent quam sero data: hinc *bis dat, qui cito dat.* Sic expeditiones magnae majores fiunt, si cum celeritate conjunctae sunt. — Itaque Cicero laudat Caesaris res gestas, magnasque esse docet, inter alias causas etiam ob *celeritatem* Marcell. 2. Ait: — *omnes* — *imperatorum* — *regum* — *res gestas cum tuis* — *nec numero proeliorum nec celeritate conficiendi posse conferri; nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus sed victoriis lustratae sunt.* — Sic Cic. de Pompejo Manil. 12 extr. *Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes premebantur, Cn. Pompejus extrema hyeme adparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.* En celeritatem! b) *opportunitate:* v. c. beneficium magnum, quod alicui tribuitur tum, cum illi maxime eo opus erat, majus fit, quam si alio tempore datur. Victoria magna, quam eo ipso tempore ab hostibus reportamus, quo ab alio eorum exercitu urbs quaedam nostrae terrae obsidetur vel oppugnatur, et quae hanc urbem illa vel obsidione vel oppugnatione liberat, major fit, quam si alio tempore accidisset. Sic Cicero, etsi in Agr. II, in. valde laetatur, quod consul factus sit homo novus, tamen hunc honorem pro majori re propterea ibi habet, quod is sibi contigerit *anno suo* et *cum primum petierit.*

7) e *loci ratione* interdum: v. c. auxilium magnum, e longinquo oblatum, est res gravior quam e propinquo: facilius est enim adesse iis et eorum meminisse, qui nobis prope sunt, quam eorum, qui procul habitant. Sic contra periculum est gravius, si in propinquo loco versatur: v. c. Catilinaria conjuratio fiebat Romae etc.: hinc ejus periculum erat gravissimum: hinc ejus oppressio eo gloriosior. It. res bellica, quae in loco non opportuno et tamen bene gesta est, pro majori habetur, quam eadem foret, si in loco opportuno gesta esset.

8) e *personarum conditione, dignitate, relatione erga nos* etc., v. c. *beneficium magnum* acceptum a *rege* majus vulgo putatur, quam ab alio acceptum. Sic donum profectum ab homine sapiente meritisve claro est pluris aestimandum, quam quod dedit alius. Sic laus *sapientis* est major quam stulti. Sic, si pauper aliquem summa egestate pressum adjuvat aliqua pecuniae summa, hoc donum est res major, quam si eadem summa ab homine ditissimo data esset. Item, quando inimici nobis opem ferunt, nos laudant, nobis gratulantur, idque vere et ex animo faciunt, major est ista res et admirabilior, quam si ab aliis profecta esset. Sic amor magnus magnorum virorum est res major quam amor magnus aliorum. Sic quoque odium patris, regis, sapientum etc. erga aliquem est res gravior quam odium aliorum. Sic peccata interdum in alio homine graviora habentur quam in alio: v. c. gravius peccat senex aut homo amplissimo munere fungens, si ebrietati etc. deditus est, quam adolescens vel homo sortis humilis. Sic gravius peccavit Verres in eo, quod praetor Siciliae luxuriae deditus erat, quod *stetit soleatus praetor populi romani cum pallio purpureo tunicaque talari muliercula nixus in litore*, Cic. Verr. V, 33, quia, si hoc habitu uti neminem Romanorum decuit, multo minus propraetorem; it. quod *cum pulla veste in officina majorem partem diei solebat sedere*, Cic. Verr. IIII, 24: *tunica* enim *pulla indutum esse* est plebis, non senatoris, multo minus propraetoris etc. Sic Catilina, reipublicae romanae periculum struens, graviorem rem suscepit, quia civis romanus erat, quam Mithridates.

9) e *comparatione* rei cum alia re magna aut pro magna saltem vulgo habita. Comparatio, ut supra c. 1 Sect. 17 p. 559 ss. dictum, rei magnitudinem vel gravitatem, atque ita omnem magnam pulchritudinem, turpitudinem, utilitatem etc. praebet demum auditori vel lectori vere conspiciendam. Nec enim de magnitudine judi-

judicare possumus nisi mensura quadam, h. e. comparatione. Per se autem intelligitur, rem, quacum aliam rem comparamus, debere esse notae magnitudinis. In omni comparatione rite instituta inest simul argumentum aliquod, quia a pari ad par, a minori ad minus etc., concludere licet.

Comparamus igitur

a) ***pares res cum paribus:*** ubi sic concludimus, res pares debere esse eadem dignitate, laude, eodem honore vel contemtu etc. V. c. si factum aliquod pro valde pulchro vel pro valde turpi habetur, sequitur, aliud factum, quod ei par esse demonstratum est vel demonstrari debet, aeque magnum et pulchrum vel aeque turpe esse debere. V. c. *victoria, beneficium, conjuratio* etc.

b) ***majores res cum minoribus:*** ubi sic concludimus: si minori rei tantum laudis vel vituperationis, poenae etc. tributum est vel convenit, quanto plus majori: vel, si res, quae facilior est vel minores ingenii vires, minorem laborem, postulat, aut cujus effecta sunt leviora, pro magna re habetur, quanto major ea esse debet, cujus fontes, cujus effecta sunt majora. Sic Cicero comparat hominis ***victoriam sui ipsius*** (s. facultatem vincendi se ipsum) seu clementiam erga adversarium cum victoria ab hostibus reportata in Orat. pro Marcello, et veniam Marcello concessam longe majorem rem esse declarat quam Caesaris res gestas, licet magnae quoque sint. Hoc genus comparandi in primis gravitati prodest. Debet hic primum ea res, cui aliam praeponere deinde volumus, proponi ut magna; ac deinde doceri, aliam tamen esse majorem. — Sic Cicero egit Marcell. 2, ibi primum valde tollit res Caesaris gestas, in eamque rem eas cum aliorum rebus gestis comparans docet has viles esse prae rebus Caesaris: deinde sensim incipit docere, veniam Marcello datam esse tamen illis longe majorem: id quod argumentis, ut decet, confirmat. Sic et in rebus malis ac turpibus. V. c. si ***cupiditas paucis nocendi*** est res valde turpis, quanto turpior et gravior est res, ***toti civitati*** vel ***multis hominibus nocere velle*** etc.: si ***homicidium*** est res gravis, multo gravior res sit ***parricidium*** necesse est.

c) ***rem cum re illi contraria*** interdum quoque comparare licet, ut illius ratio, ac simul ejus magna pulchritudo, utilitas, turpitudo etc. magis eluceat: res enim eo pulchrior videtur, quo turpior res illi contraria est, et eo tur-

pior fit, quo pulchior eft res contraria. Sic fortitudo militum cum ignavia, prudentia cum ftultitia, aliaeque virtutes cum vitiis oppofitis comparantur, et contra. V. c. *Avaritia nihil eft turpius, nihil homine indignius. Confideremus contra liberalitatem: et videamus, quam homine digna fit et quam generofum hominis animum indicet* etc. *Quam excelfus eft animus hominis liberalis, tam humilis eft animus avari ac non nifi fuae utilitatis pecuniaeque ftudiofi* etc.

Eodem quoque modo *perfonae* inter fe comparari poffunt: quamquam in earum comparatione etiam res proprie comparantur, ut *virtutes, vitia, facta.* Comparantur

a) *perfonae pares:* ubi itidem concludimus, homines duos fibi pares virtutibus vel vitiis etiam honore, dignitate, laude, praemiis, contemtu etc. pares effe debere: ut adeo, fi alter pro magno habeatur vel pro valde turpi, alter pro eodem habendus fit. Sic Cicero *Archiam* poetam in Orat. pro eo habita c. 6 comparat cum *Homero* et c. 9 cum *Ennio,* ut doceat, cum Homerum multae civitates fuum civem effe voluerint, et Ennio civitas romana donata fit, Archiam eodem modo dignum effe, qui civis romanus fit. Sic comparat Cicero Catil. III, 1 *fe* cum *Romulo* hactenus, quod hic Romam condiderit, ipfe Romam fervarit, ac docet, fibi non minorem honorem deberi; quamquam, qui verba illius accurate legit, videt, Ciceronem tecte indicare, fe Romulo praeferendum effe.

b) *perfonae majores cum minoribus,* gravius vel vituperandi vel laudandi caufa. In *laudando* ita concludimus: *fi is, qui magnam rem egit, pro magno habitus eft vel habetur, fequitur, ut, qui majorem rem egerit, pro majori viro habendus videatur:* v. c. qui victoriam ab hoftibus reportat, eft vir magnus: quanto major, qui pacem nobis donat? Sic, fi minus doctus magno honore fruitur, fequitur, doctiorem majori frui debere: fi opifex adfidue artem fuam colens laudatur, quanto magis eruditus, literis adfidue navans operam? In *vituperando* ita concludimus: fi is, qui levius peccatum commifit, pro turpi poenaque digno homine habetur vel habitus eft, quanto magis is, qui graviora commifit? — Sic Cic. Rofc. Am. 39 *In minimis rebus qui mandatum neglexerit, turpiffimo judicio condemnetur neceffe eft: in re tanta, cum is — mortuum ignominia adfecerit, is inter honeftos homines atque adeo inter viros numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam negligentia*

gligentia mandati in crimen judiciumque revocatur (ut Graev. legit), — ***in re tanta, quae publice gesta sit, — qua is tandem poena afficietur?*** Recte ibi Cicero colligit, si ***negligens*** mandatum levius ac privatum tamen poena dignus sit, eum, qui publicum mandatum idque majus negligat, et non tantum negligat, sed malitiose et cum perfidia agat, graviori poena adficiendum esse. — Major fit gravitas, si homo cum omnibus hominibus comparatur iisque praefertur; v. c. quando dicimus: ***praestitit id, quod nemo mortalium praestare potuit*** etc. vel in vituperando: ***omnes superavit flagitiis*** etc. Sic Cicero in Maniliana docet, Pompejum praeferendum esse omnibus ceteris imperatoribus; ait cap. 10 ***Nunc vero cum sit unus Cn. Pompejus, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit*** etc., id quod deinde confirmat: ***qui saepius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit: plura bella gessit, quam ceteri legerunt, plures provincias confecit, quam alii concupiverunt*** etc., quae tamen valde hyperbolice dicta sunt. — In malam partem de Verre, v. c. Cic. Verr. I, 8 ***Quis est, qui hoc non ex priore actione abstulerit (mit weggenommen, mit nach Hause genommen*** i. e. ***didicerit), omnium ante damnatorum scelera, furta, flagitia, si in unum locum conferantur, vix cum hujus parva parte aequari conferrique posse?*** Quid gravius dici poterat? Quamquam hic non tam homo cum hominibus omnibus quam facta unius cum omnium factis h. e. flagitiis comparantur: sed gravitate rerum nititur hominis vel summa turpitudo vel summa laus.

c) ***personae contrariae*** etiam interdum inter se comparantur, ut v. c. excellentia vel virtus unius ex alterius summa turpitudine et vitio magis adpareat et major videatur, ac contra. Sic Cicero ad ***Verrem*** deprimendum et acrius vituperandum compararat eum cum ***Africano*** Verr. IIII, 35, qui Segestanis deos patrios ex hostium urbe recuperatos reportaverat, cum Verres, praetor Siciliae, eos abstulisset: cum ***Pisone***, diligentissimo homine, Verr. IIII. 25, qui, cum annulum sibi aureum faciendum curaret, hoc palam in foro fieri jussit, aurumque artifici adpendit, ut quisque sciret, unde Piso praetor Siciliae annulum sibi faceret; ex quo patebat, eum nihil auri eripuisse Siculis: quod secus erat in Verre, homine avarissimo: cum ***Marcello*** Verr. IIII, 54 et 55, qui, licet imperator esset atque ita jure belli multa eripere ornamenta posset, tamen non modo aedificiis privatis, publicis et sacris, pepercit, sed etiam nul-

lum deum violavit, nullum adtigit (cap. 54), cum Verres praetor Siciliae in otio ac pace istos deos auferre non dubitaverit. — Gravius est, quando homo cum bestiis comparatur: v. c. *parricida* ap. Cic. Rosc. Am. 22 extr. *Portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter* (i. e. per) *quos hanc suavissimam lucem adspexerit, eos indignissime luce privarit: cum etiam feras inter sese partus atque educatio et natura ipsa conciliet.* Locus multas ob caussas egregius! Add. quae de *comparatione* supra jam dicta sunt cap. 1 sect. 17 p. 559 ff.

Sunt praeterea alia adjumenta, quae vel ad rei magnitudinem gravitatemque illustrandam aut certiorem reddendam pertinent vel auditores lectoresque attentiores reddunt efficiuntque, ut hi rei vim et gravitatem magis sentiant, atque ita gravitatem dicendi variis modis augent. Huc pertinent

II) *Circumscriptio* magnae ideae per definitionem vel descriptionem. Definitio et descriptio nihil aliud est quam dissolutio rei in sua adtributa, late sumta, vel omnia vel pauca. Hinc egregie adjuvat perspicuitatem rei, atque ita gravitatem. Sic enim accuratius perspicimus ea, quibus constet illa magnitudo et gravitas ideae. Dixi de periphrasi jam supra cap. 1 sect. 15 p. 555 f. et P. I, c. 9 sect. 2 n. VIIII. In primis vero gravitati rei serviunt eae circumscriptiones, in quibus argumentum inclusum est: argumenta enim tecta magis saepe movent quam aperta, quia illarum vis est lenior et suavior. Cicero exemplis abundat.

V. e. Rosc. Am. 22 extr., ubi pro verbis: *monstrum est, hominem posse suos parentes occidere* ita loquitur: *portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie atque figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter* (i. e. per) *quos hanc suavissimam lucem adspexerit, eos indignissime luce privarit;* ubi notes; *esse aliquem humana specie atque figura* pro *esse aliquem hominem:* deinde *propter quos hanc suavissimam lucem adspexerit* pro *parentes;* hic inest argumentum, cur non occidere debeat, et cur monstrum sit

illos

illos occidere; hinc tandem addit: *eos indignissime luce privare* pro *occidere.* Egregie vocabulum *lucis* repetit: nam *eos, per quos lucem adspeximus, hac luce privare*, quam indignum! Quis inde non magnitudinem parricidii perspicit et sentit? — Agr. II, 12 de decemviris, quos Rullus constitui volebat, ita loquitur: *Videte nunc, eos, qui a vobis nihil potestatis acceperint, quanto majoribus ornamentis adficiat, quam omnes nos adfecti sumus, quibus vos amplissimas potestates* (i. e. magistratus) *dedistis.* Per *eos, qui a vobis nihil potestatis acceperint* intelligit illos *decemviros;* in illa circumscriptione latet argumentum, cur non deceat illos tantis ornamentis ornari, quia scil. a populo nihil potestatis h. e. nullum magistratum acceperint: hinc magnitudo peccati Rulliani magis adparet. — Fontej. 14 *Videte igitur, utrum sit aequius hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum, dedi inimicissimis atque immanissimis nationibus, quam reddi amicis.* Per *hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum* intelligit *Fontejum:* sed in hac circumscriptione inest argumentum, cur non hunc virum deceat *condemnari ob homines inimicissimos et immanissimos:* hoc enim indicatur per *dedi inimicissimis* etc., quae verba etiam sunt circumscriptio. — Gravissime senatores et omnes cives romanos circumscribit per *principes orbis terrarum gentiumque omnium,* injecta simul similitudine gladiatorum Philipp. III, 14 *Quod si jam (quod dii omen avertant!) fatum extremum reipublicae venit, quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia serviamus.* In circumscriptione latet argumentum indignitatis majoris. *Principes orbis terrarum* coguntur imitari gladiatores in decumbendo? — Sic in illo: *avarus optat, quod habet,* inest circumscriptio, quamquam brevior: dictum enim est pro *optat divitias;* at in circumscriptione latet caussa majoris indignitatis vel potius amentiae: quis enim, quod habet, id optat?

III) *Partitio s. dissolutio Totius in suas partes, generis in species.* Dictum de ea est supra cap. 1 sect. 16 p. 557 ss. et P. I c. 9 sect. 2 n. X. Nihil enim magis ad perspicuitatem pertinet, nihil vero etiam magis ad gravitatem. *Res* per *Genus* et per *Totum* declarata nondum satis est manifesta, ut adeo gravitas rei nondum satis adparere possit, nisi rem accuratius h. e. ejus partes,

species, ac, si fieri potest, particulas et individua ante oculos ponas.

V. c. gravius dicitur *amisi parentes, domum, honores ac dignitatem* quam *amisi omnia:* — sic *laudant eum omnes* non graviter dictum est: quinam enim sunt isti omnes? Gravius dicitur: *laudant eum* et *indocti* et *docti, laudant* et *cives* et *externae nationes, laudant* et *principes civitatis* et *inferiores* etc. — Sic Cicero laudare cupiens clementiam Caesaris et veniam Marcello datam et ostendere, eam majorem esse illius rebus gestis, ait Marcell. 2 *Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit:* pro *Nihil sibi ex ista laude exercitus decerpit* s. *tribuit.* Nonne illud multo gravius? — Ibid. c. 3 dicere poterat: *domuisti magnas copias barbarorum;* sed ait: *domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes.* Sic Caesaris virtus major adparet. — Cicero laudare cupiens artes humaniores et docere, eas esse omnium aetatum et locorum, maluit hoc late ita exprimere: *Haec studia adolescentiam alunt* (Al. *agunt*), *senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Nonne ita utilitas istorum studiorum magis adparet, quam si dixisset: *ubique et semper prosunt?* vid. plura exempla cap. 1 sect. 16 p. 557 ss. et P. I c. 9 sect. 2 n. X.

IIII) *Pictura rei* s. *descriptio rei vivida*, quae efficit, ut rem ipsam videre eique interesse videamur. Efficitur illa adferendis quibusdam rebus cum illa re conjunctis et in sensus cadentibus. Rhetores eas, si longiores sunt, vocant *diatyposes*, sin breviores, *hypotyposes:* sed haec divisio nullius est utilitatis: quisque enim sua sponte videre debet, utrum descriptio illa longior an brevior fieri debeat. Nimis longae non esse debent, ne tandem taedio fiant et vim suam amittant. Iudicio quoque ac delectu rerum, quibus ad rem depingendam utimur, opus est; h. e. debemus tantum eas particulas s. circumstantias adferre, quae rei gravitatem concilient, non levissima quaeque in mentem venientia memorare: quod puerile foret. — Peccant hac in re nonnulli hodie

die, qui ubique pingere rem quam explicare et confirmare argumentis malunt, qui vident hoc placere lectoribus multis, qui non tam curant, ut ſibi de rei veritate perſuadeatur, quam ut eam *ſentiant* ſ. ea *moveantur;* cum tamen non ante poſſimus re moveri, quam de ea nobis perſuaſum ſit. Nec debemus rem depingere niſi gravem h. e. talem, quae, ut per ſe magna eſt, ita mereatur, ut ejus magnitudo et gravitas a legente vel audiente recte atque ordine ſentiatur. — Pleni ſunt harum deſcriptionum libri hiſtoricorum.

V. c. Liv. I, 13 in. *Tum Sabinae mulieres — crinibus paſſis ſciſſaque veſte — auſae ſe inter tela volantia inferre, ex transverſo impetu facto dirimere infeſtas acies, dirimere iras, hinc patres hinc viros orantes* etc. — In primis notabilis eſt deſcriptio pugnae inter trigeminos Horatios et Curiatios commiſſae, Ibid. cap. 25 *Foedere icto trigemini — arma capiunt. — Conſederant utrinque pro caſtris duo exercitus, periculi magis praeſentis quam curae expertes — datur ſignum, infeſtisque armis, velut acies, — concurrunt. Ut primo ſtatim concurſu increpuere arma, micantesque fulſere gladii, horror ingens ſpectantes perſtringit, et neutro inclinata ſpe torpebat vox ſpiritusque* etc.: nam totum caput eſt perlegendum. Quis vero illud legens non ſingula ſentit, ſingulis rebus ita movetur, tanquam ſua res agatur? — Sic brevis narratio de Metio Fufetio per equos juſſu regis romani dilacerato cap. 28 etc. — Item Cicero ſaepiſſime in Orationibus Verrinis, pro Milone, in Philippicis etc. v. c. Verr. I, 30 *Conſtituitur in foro Laodiceae ſpectaculum acerbum — grandis natu parens adductus ad ſupplicium, ex altera parte filius* etc. — Verr. V, 33 *Stetit ſoleatus praetor populi romani cum pallio purpureo tunicaque talari, muliercula nixus in litore:* ibid. c. 38 *in portu Syracuſano de claſſe populi romani triumphum agere piratam, cum praetoris nequiſſimi inertiſſimique oculos praedonum remi reſpergerent:* ubi not. *reſpergerent oculos* etc. — Philipp. II, 41 *perſonabant omnia vocibus ebriorum; natabant pavimenta vino, madebant parietes* etc. Sed videndum, ut pudori ac modeſtiae conſulamus, neque eas res temere proferamus, quae aures nimis offendant. Hic peccaſſe videtur Cicero, odio acerrimo in Antonium abreptus in ead. orat. cap. 25 *In coetu vero populi romani negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis,*

lentis, vinum redolentibus, gremium suum et totum tribunal implevit. Graviter quidem dixit, at injucunde: a) *ructare* b) *vomens* c) *frustis esculentis* d) *vinum redolentibus* e) *implevit gremium suum* et f) *totum tribunal:* quae singulae ideae sunt injucundae, quanto magis fiunt, si conjunctae sunt! Quis ista sine nausea legere nedum audire potest?

V) *Testimonium* magnorum sapientumque virorum de re solet ejus gravitati aliquid ponderis addere, quia homines iis, quae vir sapientiae laude clarus dixit, magnam vim vulgo tribuere solent. Dixi jam de *testimoniis* supra p. 542 in cap. 1 de perspicuitate, ubi monui non ante iis utendum esse, quam res idoneorum argumentorum auctoritate confirmata sit. Nam testimonia humana per se nihil aliud sunt quam *judicia:* et in iis quis non saepe labatur, licet sit sapientissimus? Nec res propterea magna est, quia homines pro magna habent; sed magnitudo rei debet esse in ipsius rei natura. — Excipiuntur tamen, ut supra ibid. p. 542 s. monui, praeter *testimonia* s. *judicia librorum sacrorum*, quae pro firmissimis argumentis habenda sunt, *testimonia humana* in facto aliquo narrando: hic testimonia, si sunt profecta ab hominibus fide dignis, sunt optima rei argumenta. — In primis vero gravitatem rei adjuvat *testimonium adversarii* s. *concessio.* Nam, si v. c. ipse adversarius concedit, aliquem valde doctum esse, vel rem, cui adversatur, egregiam esse, multum valet istud testimonium. — Hinc, si quis, non Christianus, Christianorum sacra ex parte laudat, huic laudi multum tribuitur. Sic contra, si quis de se vel de amico, quem valde amat, aliquid vitii concedit, ejus quoque testimonium non sine pondere esse solet.

VI) *Sententia acuta* et *gravis*. *Sententia* est enunciatio e vita sumta, eaque universa h. e. per quam aliquid in genere adfirmatur vel negatur, laudatur vel vituperatur etc. *Acuta* est, si non sine ingenio inventa neque adeo vulgaris est: *gravis*, si argumentum rei, de qua

qua ſermo eſt, continet. Hinc ejus vis ad animos movendos patet: argumenta enim tecta quantam vim adferant, nemo neſcit. V. c. Quando de Socrate dixi, *eum non fuiſſe adpetentem divitiarum:* et addo: *ſapientia (temperantia) enim paucis contenta eſt:* vel *ſapiens (temperans) enim paucis contentus eſt.* Ineſt quaedam brevitas pro: *Socrates non adpetens fuit divitiarum: fuit enim temperans (ſapiens): ſapientia (temperantia) vero eſt paucis contenta.* Quis non videt mediam enuntiationem: *fuit temperans*, omiſſam eſſe? — Sic ſaepiſſime Cicero ad rem confirmandam utitur *ſententia aliqua* pro argumento;

V. c. ad Div. VIIII ep. 14 §. 8 *Nam, cum te ſemper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuiſti, tum his tuis factis ſic incenſus ſum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Nihil eſt enim, mihi crede, virtute formoſius, nihil pulchrius, nihil amabilius.* Ante verba *Nihil eſt enim* etc. omiſſum eſt: *Quis enim tuam virtutem non amet?* vel *Hoc meritus es virtute tua* etc. — Divin. in Caecil. 9, ubi Cicero vult, ut Caecilius ſuam integritatem et innocentiam oſtendat: et ſtatim addit loco argumenti: *Nihil eſt enim, quod minus ferendum ſit, quam rationem ab altero vitae repoſcere eum, qui non poſſit ſuae reddere:* quod gravius dictum eſt pro: *non enim ferendus es, ſi non ipſe potes reddere tuae vitae rationem et tamen vis ab alio repetere. Nihil eſt enim, quod minus ferendum ſit* etc. — Sic Roſc. Am. 22 extr. poſtquam dixit *parricidium, rem tam ſceleſtam, atrocem, nefariam, niſi ejus multa et manifeſta ſint veſtigia, non credi poſſe*, ſtatim addit cauſam; *Magna enim eſt vis humanitatis (der menſchlichen Empfindung), multum valet communio ſanguinis, reclamitat iſtiusmodi ſuſpicionibus ipſa natura;* ubi itidem proprie ſic debebat dici: *Nam humanitatis et communionis ſanguinis et naturae hic eſt ratio habenda. Magna enim eſt vis humanitatis* etc.

De ſententiis notandum,

1) Debere *eſſe* manifeſto et ſemper *veras:* v. c. *ſine virtute nulla vera eſt felicitas.* — Admittuntur tamen quoque *veriſimiles* vel *plerumque* tantum *verae;* v. c. *obſequium amicos, veritas odium parit;* quo pertinent ſexcenta proverbia; it. *hyperbolicae* ſententiae, v. c. *nihil miſerius ſtultitia: nihil prae-*

praeclarius eruditione etc.; quo itidem pertinent proverbia multa.

2) Debent ***non nimis longae esse.*** Quo breviores, eo graviores.

3) Debent ***non nimis crebrae esse.*** Quia omnis sententia speciem praecepti habet et auditores lectoresque docere videtur, hi offenduntur tandem; et omnino, qui sententias nimis frequentat, videtur magistrum auditorum et lectorum agere velle. Qui tamen crebrioribus uti cupit, quia profecto nihil gravius est acuta sapientiaeque plena sententia, is potest, ad vitandam istam injucunditatem, hanc rationem sequi, ut sententias non semper suo nomine sed etiam aliorum proferat: v. c. ***Socrates non fuit adpetens divitiarum, quia sciebat, temperantiam*** (sapientiam) ***esse paucis contentam.*** Et sic saepius potest is homo, quem laudamus, induci recitans sententiam. Interdum etiam addi potest: ***Nemo nescit, omnibus notum est:*** sic orator non suo sed omnium nomine recitat istam sententiam. In primis orator communicare potest sententiam cum auditoribus, v. c. ***Nostis*** f. ***quis vestrum ignorat, temperantiam esse paucis contentam.*** — Hoc genere variationis saepius taedio lectorum et auditorum occurri potest, atque ita saepius sententias adhibere licebit.

4) Debent ***esse honestae:*** sed hoc per se patet.

VII) *Loqui adseveranter* et *cum certa animi persuasione.* Hoc magis decere graviter loquentem quam dubitanter dicere per se patet. Nam, si ipsi oratori et scriptori de re ejusque magnitudine persuasum esse videmus, eo certiorem rem esse credimus. Hinc, quo magis animus illius videtur esse motus, eo magis ei de re videtur esse persuasum, et eo certior haec nobis videtur.

Hanc in rem solent oratores atque ita scriptores

1) De re praesente vel facta loqui ut ***certa*** et ***manifesta:*** hinc saepe addunt ***Certum est, quis non videt?*** etc. v. c. ***Virtute nihil praeclarius esse, quis non intelligit? Quem fugit, Hannibalem tandem victum esse a Scipione? Quis est, qui nesciat bona animi et ingenii longe praeclariora esse bonis corporis?*** v. c. Cic. Verr. IIII, 28 in. ***Nunc — adtendite, de quo — populus romanus nunc non primum audiet, quod*** (sic fortasse leg. pro ***et) in exteris nationibus usque ad ultimas terras*** per-

pervagatum est. Et sic millies: in primis Act. I in Verr. cap. 5 extr. — Huc pertinent illae formulae: *omnes sciunt, sole clarius est: nihil manifestius, nihil apertius, esse potest; nemo negat, nemo dubitat; quis est qui dubitet, qui dubitare vel negare audeat?* etc. — Tales formulae valent ad animos magis movendos, si quidem res per se certa vel argumentis ante confirmata est. Stultum enim foret ubique dicere *Certum, manifestum est, quis nescit* etc. etiam ibi, ubi lector auditorve vel rem ignorat vel valde de ea dubitat. — Oratores vero non modo de re certissima sed etiam interdum de re tantum verisimili loquuntur tanquam de certissima. V. c. *nihil homini tam nocet, quam otium, vel quis nescit, nihil homini tam nocere quam otium?* etc. Cicero v. c. Verr. I, 4 gravius dixit: *Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus* h. e. *hic homo non potest absolvi*, quam si dixisset: *Non videtur locus esse* etc. aut: *Vix putem locum esse* etc.

2) *De rei effectu vel eventu tanquam certissimo.* V. c. *Qui ad literas omni studio incumbit, eruditus, sapiens fiet. Haec res tam praeclara est, ut in perpetuo honore mansura sit:* Ubi itidem istae formulae superiores *Certum est, quis non videt?* etc., item aliae, v. c. *necesse est, nullo modo fieri potest, quin* etc. usurpari possint. V. c. *Qui ita vivit, necesse est aliquando contemtui eum omnibus fore.* Cic. Verr. I, 5 *evolet ex vestra severitate: mihi credite, arctioribus apud populum romanum laqueis tenebitur: credet iis equitibus populus romanus, qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus, ab isto civem romanum, qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in crucem dixerunt. Credent omnes XXXV tribus — audietur a populo* etc.: qui locus egregius, at paulo longior. Sic in Agraria altera effectum legis Agrariae praedicit ut certum, cap. 18 ait: *Intellexistis, quot res et quantas decemviri legis permissu vendituri sint* pro *vendere possint.* — Cicero adeo ad rem augendam dicit interdum, quid aliquis facturus fuisset, v. c. Phil. II, 27 loquens de Antonii immensa luxuria: *Quamobrem desinite mirari, haec tam celeriter esse* (ab Antonio) *consumta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud* (Pompeji) *fuit, sed urbes et regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset.* Gravissime dictum: at hyperbolice.

3) *De re futura, ut jam praesente.* Hoc valde auget gravitatem rei, quia sic fere ipsam oculis cernere videmur. v. c. *Tu, si ita pergis vivere, miser es* pro *eris.* Saepissime in libris sacris prophetae, quae Judaeis eventura erant, de iis tanquam praesentibus loquuntur, v. c. *video jam: urbs luget,*

luget, *laetatur* etc. pro *lugebit*, *laetabitur:* ſic et nos: *du ſtirbſt, wenn du das iſſeſt, du biſt unglücklich:* vel de certo morituro: *er ſtirbt gewiſs* pro *wird ſterben:* quae omnia gravius dicuntur. — Sic Cicero millies: v. c. Agr. II, 21 *ſicque agro pergrande vectigal imponitur* pro *imponetur:* ſermo enim eſt de re futura. Manil. 17 *aut cur non ducibus diis immortalibus eidem, cui cetera ſumma cum ſalute reipublicae commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus* pro *committemus* vel *committere volumus?* At in praeſenti *committimus* ineſt major celeritas et gravitas: vult admonere, non diu exſpectandum eſſe.

4) Orator etiam interdum e ſuo ingenio addit cauſam veriſimilem et credibilem, cur aliquid factum ſit, cum tamen forſitan alia fuerit, vel cauſam et conſilium, quod aliquis in re aliqua ſuſcipienda ſecutus fuerit, cum tamen forſitan alia cauſa, aliud conſilium fuerit, imo ſaepe res temere et caſu ita facta ſit: v. c. de homine docto, qui ad ſummos honores pervenit, dicere poſſum: *Quomodo is tantos honores conſequi potuiſſet, niſi ſumma eruditione ornatus fuiſſet?* Sic in hominis eruditi vita exponenda dicere licet: *Contulit ſe ad literarum ſtudia, non, ut vulgo fieri ſolet, quia parentes illud voluerant vel ita juſſerant, nec, quia hanc viam ad divitias honoresque certiſſimam eſſe crederet, ſed hoc conſilio, ut et mentem ſapientiorem redderet, atque ad cogitandum acueret, et animum virtutis ſplendore illuſtraret* etc. Sic de aliquo, qui multorum amicitia uſus eſt, dicere licet: *Non mirum eſt, eum tam multis amicis uſum, cum ipſe omnibus hominibus amicus eſſet: qui enim alios amat, ab aliis redamatur.* — Sic Cicero ſaepiſſime agere ſolet, ut cauſas, propter quas aliquid factum ſit vel quibus ductus aliquis aliquid fecerit, pro libidine h. e. e re ſua addat. V. c. Arch. 7, ubi literas humaniores i. e. in primis philoſophiam laudat et ad earum utilitatem demonſtrandam Africanum, Laelium, Furium et Catonem memorat, addit cauſam, cur hi viri literis illis operam dederint, his verbis: *Qui profecto, ſi nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis* (ſcil. humanioribus) *adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent:* quamquam contra hanc cauſam nonnulla dici poſſint. Nam nemo utilitatem artis ante novit, quam eam tenet. Non puto *τὸ adjuvarentur* pro *adjuti eſſent* poſitum eſſe, ut Geſnerus in Chreſtom. putat, quia nemo ante poteſt adjuvari literis illis ad virtutem colendam, quam ad illas ſe contulerit: quomodo ergo iſti viri dici poſſunt non id conſilium ſecuturi fuiſſe, ut ad illas literas ſe conferrent, niſi illis adjuti eſſent? Magis *adjuvarentur*

tur eſt proprie ſumendum: *niſi utilitatem inde haurirent* vel *credidiſſent potius ſe hauſturos eſſe:* niſi forte potius leg. *adjuvaremur.* — Verres, praetor Siciliae, Gavium civem romanum in crucem ſuſtulerat. De hoc facto late loquitur Cicero Verr. V, 66: inter alia hoc eſt notabile: *Italiae conſpectus ad eam rem ab iſto delectus eſt, ut ille in dolore cruciatuque moriens peranguſto freto* (Edd. *fretu) diviſa ſervitutis ac libertatis jura cognoſceret, Italia autem alumnum ſuum ſervitutis extremo ſummoque ſupplicio adfixum videret.* Egregie h. e. graviſſime dictum. Scilicet Verres crucem ea parte Siciliae, quae ad fretum ſpectat, erigi juſſit, ut tali modo Gavius cruci adfixus Italiam ſpectare poſſet.

s) Orator etiam interdum in narrando aliquo facto addit, quid homo in illo cogitaverit, crediderit, ſperaverit, timuerit etc.: id quod e facto ipſo concludit. Hac re, quae ſaepe argumenti ſpeciem induit, fit res ipſa certior et gravior. V. c. pro: *hic homo non legit libros ſacros* dicitur: *hic homo non legendos putat libros ſacros* ſ. *non e re ſua eſſe credit legere*, vel *neſcit, quam utilis ſit lectio librorum* etc. — ſic de intemperante quodam: *iſte homo nullum certiorem felicitatis fontem eſſe credit, credidit, quam uſum ciborum nimium:* vel *nihil praeclarius norat quam gulae ſervire* cet. ſic de eo, qui multos ſibi libros emit: *Nihil erudito dignius cenſebat eſſe librorum utilium ſupellectile multa.* Cicero ita quam ſaepiſſime, v. c. Verr. II, 6 *Qui* (Verres) *ſimulatque ei ſorte provincia Sicilia obvenit, ſtatim Romae et ad urbem, ante quam proficiſceretur, quaerere ipſe ſecum et agitare cum ſuis coepit, quibusnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere poſſet. Nolebat in agendo diſcere — ſed in Siciliam paratus ad praedam meditatusque venire cupiebat.* — Ibid. cap. 30 *Iſte, quaſi metueret, ne Petilius, privato illo judicio transacto aut dilato, cum ceteris in conſilium reverteretur, ita properans de ſella exſiluit, hominem innocentem — indicta cauſa condemnavit.* Egregie *quaſi metueret* etc. — Verr. IIII, 27 in narratione illa de Verre, qui Antiocho, regi Syriae, qui Syracuſas venerat, tandem multa vaſa egregia, in his trullam ex una grandi gemma factam et candelabrum e gemmis clariſſimis opere mirabili perfectum, abſtulit: *Itaque* (Antiochus) *iſto praetore venit Syracuſas. Hic Verres hereditatem ſibi veniſſe arbitratus eſt, quia in ejus regnum ac manus venerat is, quem iſte et audierat multa ſecum praeclara habere et ſuſpicabatur.* Poſt narrat, Antiochum a Verre ad coenam vocatum, et hunc ab illo viciſſim magnifico convivio exceptum eſſe; ibi Antiochum, quia Verrem

rem haud noſſet, ei omnia ſua vaſa maxime praeclara monſtraſſe, quae Verres valde admiratus ſit: tandem ait: *Poſtquam inde* (i. e. *e convivio*) *diſceſſum eſt* (a Verre), *cogitare* (Verres) *nihil aliud, quod ipſa res declaravit, niſi quemadmodum regem ex provincia ſpoliatum expilatumque dimitteret.* Notes in iſta narratione 1) *Hic Verres hereditatem ſibi veniſſe arbitratus eſt* 2) *quem ſuſpicabatur* etc. 3) *Verres cogitabat nihil aliud* etc. Haec additamenta praeclare ostendunt animum avariſſimi hominis, qui *arbitratur ſibi praedam obveniſſe,* atque *ſuſpicatur,* aliquem aliquid ſecum habere, quod arte quadam eripi poſſit, et *cogitat meditaturque* rationem, qua illud eripiat. — Multo gravius loquitur orator, quando dicit, aliquem reum ipſum non ſperare ſibi ignoſci vel ſe abſolvi poſſe: hoc enim indicat, flagitia et ſcelera ejus eſſe nimis magna vel multa. Sic de eodem Verre Cicero Verr. I, 2 *tametſi de abſolutione iſtius* (Verris) *neque ipſe* (Verres) *jam ſperat, nec populus romanus metuit.* Quid gravius dici poterat: *ipſe non jam* i. e. *non amplius ſperat?* etc.

VIII) *Dilemma;* cum duas res (interdum tres, tum *trilemma* vocari queat) ſibi contrarias ita proponimus, ut, utracunque eligatur ab adverſariis vel auditoribus, tamen nihil contra noſtram cauſam concludi poſſit. Haec res gravitatem rei adfert, quia non modo auditori facultatem dubitandi praecidit, ſed et indicat, oratori, quia tam *ingenue* omnia profert, de re valde perſuaſum eſſe.

V. c. Cic. Quint. 26 *Utrumlibet elige: alterum incredibile eſt, alterum nefarium, et ante hoc tempus utrumque inauditum. — Si enim illud diceres, improbe mentiri viderere; cum hoc confiteris, id te admiſiſſe concedis, quod ne mendacio quidem tegere poſſis.* Sic Cicero in Divin. in Caecil. ostenſurus, hunc ad Verrem accuſandum non eſſe aptum, ita loquitur cap. 18 extr.: *ſi ſummam injuriam ab illo* (Verre) *accepiſti, tamen, quoniam quaeſtor ejus fuiſti, non potes eum ſine ulla vituperatione accuſare: ſi vero nulla tibi facta eſt injuria, ſine ſcelere eum accuſare non potes.* — Cic. Philipp. II, 22 *O miſerum te, ſi intelligis! miſeriorem, ſi non intelligis* etc., ubi exclamatio auget. Add. cap. 23 in., ubi ſimul interrogatio eſt. Add. Curt. VII, 8 §. 26, ubi Scythae Alexandro haec dicunt: *ſi deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non eripere; ſin autem homo es, id, quod es, ſemper te eſſe cogita.*

VIIII)

VIIII) *Interrogatio* orationem haud dubie graviorem potest reddere: indicat enim, nos moto animo atque ita cum magna persuasione loqui. V. c. *quid praeclarius esse potest virtute?* vel *quis non videt, nihil praeclarius esse* etc.? *Quis deum esse neget?* Cic. Manil. 10 *Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit aut esse debuit?* — At interrogatio non debet usurpari nisi in re certa et ubi certo scimus, neminem nobis respondere posse. In re dubia necdum argumentis confirmata stultum foret *interrogare*, v. c. si quis de laude eloquentiae dicere incipiens non nisi ita loqueretur: *Quis nescit, quantopere laudanda sit eloquentia? quis ejus utilitatem non intelligit? quis negat* etc. — Gravior fit interrogatio, si qua causa tecte includitur, v. c. *Quis est tam obtusae mentis, qui non videat? quis tam rerum imperitus, ut non perspiciat?* etc. Haec enim dicta sunt pro: *Nemo hoc non videre debet, quia nemo est tam obtusae mentis: Nemo non perspicit hoc, quia nemo tam imperitus rerum est.* — Gravitas talis interrogationis augetur, si haec repetitur: v. c. Cic. Divin. in Caecil. 6 *tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes?* etc., ubi simul repetitio particulae *tamen* gravitatem non parum adjuvat. Cic. Verr. II, 78 in. *Videtis Verrutium? videtis primas literas integras? videtis extremam partem nominis, caudam illam Verris* etc., ubi itidem anaphora simul notanda: et statim: *Quid exspectatis? quid quaeritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris?* — Sed interrogatio per se discitur ac per se oritur, modo de re gravi dicas sitque tibi de gravitate persuasum. Animus commotus ad interrogandum valde proclivis est. Interdum etiam responsio additur, v. c. Cic. Verr. III, 53 in., cap. 67 med. etc.

X) *Exclamatio:* haec enim indicat, nos in dicendo et scribendo esse commoto animo, quod signo est, nobis esse de re valde persuasum. Hinc illa post rem

gravem et certam, satis explicatam et argumentis gravibus stabilitam, recte adhibetur. Cic. Philipp. II, 22 *O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non intelligis* etc. — At stultum foret ubique dicere: *O rem praeclaram! o hominem nefandum!* Ita loquuntur pueri. Hinc ab initio orationis non convenit exclamare; nec in narratione, quia indicaret, historicum vel alium narrantem esse commoto animo. At omnis testis, et historicus narransve est testis, debet loqui sine animi permotione: haec enim suspicionem movet, rem vel auctam vel imminutam esse.

XI) *Sermocinatio*, *Prosopopoeia*, *Apostrophe* serviunt maxime gravitati. — *Sermocinatio* est, quando hominem inducimus loquentem vel cum aliis vel secum. Sic Cic. Milonem inducit loquentem Mil. 34 *Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant, sint incolumes* etc.: qui locus est longe gravissimus. Cf. Auct. ad Herenn. IIII, 43 *Sapiens saepe ita secum loquitur: Non mihi soli sed etiam, atque adeo multo potius, natus sum patriae* etc. Sic Cicero Rosc. Am. 21 accusatorem Erucium inducit loquentem: *Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis: ego, quid acceperim, scio, quid dicam, nescio: unum illud spectavi, quod Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum* etc. Quid gravius esse potest, quam audire accusatorem ipsum fatentem, se nihil dicere posse sed pecunia corruptum accusationem recepisse? Gravior est sermocinatio, si mortuos loquentes inducimus. — *Prosopopoeia*, quando res tanquam personae loquentes inducuntur, v. c. Cic. Catil. I, 7 patria adloquitur Catilinam et rogat eum tandem, ut discedat etc.: quae adlocutio non sine gravitate est. — *Apostrophe*, i. e. quando adloquimur homines absentes, imo res inanimatas, v. c. parietes testamur etc., etiam mortuos. — Sed hae tres res, ut non nisi e maxime commoto animo oriuntur atque sine eo usurpari nullo modo possunt, ita praeterea, si recte tractare velimus,

mag-

magnam prudentiam postulant, v. c. ne modum excedamus vel vocis exilitate ridiculi fiamus etc.

XII) *Repetitio idearum* gravium earundem crebra; ut ipsae magis penetrent in animos legentium et audientium. Semel enim dicta facilius praetervolant vel oblivioni traduntur: sed repetitione firmius haerent ideae graves et animos gravius movent. Dixi hac de re in Cap. I de *perspicuitate* sect. 18 p. 565 ss. et sect. 23 n. XIIII.

Instituitur v. c. haec repetitio per totam orationis compagem, ubicunque occasio se obtulerit; in primis in eadem sententia. Est praeterea duplex: *ideae* enim vel iisdem vocabulis repetuntur vel aliis. 1) Per *alia* vocabula, v. c. Cic. Verr. I, 5 in. *Meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, — quaerat —*: ubi *meditetur, videat, quaerat* parum differunt. Ibid. *Confringat iste sane vi sua consilia senatoria: quaestiones omnium perrumpat: evolet ex vestra severitate:* quae tria non valde differunt. Ibid. *Credet iis equitibus romanis populus — Credent omnes quinque et triginta tribus — audietur a populo romano vir primarius — probabit fidem et auctoritatem et religionem suam L. Suetius* etc.: quae singula idem declarant: nam *audietur a populo* etc. *probabit fidem* etc. nihil aliud est quam *populus romanus iis credet.* Cic. Philipp. II, 27 extr. *O audaciam nimiam! tu ingredi illam domum* (Pompeji) *ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu etiam illarum aedium diis penatibus os importunissimum ostendere?* quae tria, quod ad sensum per se adtinet, parum inter se differunt. 2) Per *eadem* vocabula: haec repetuntur

a) Vel *conjunctim,* quod *epizeuxin* vulgo vocant: v. c. Cic. Fontej. 7 *Fuit, fuit illis judicibus divinum — consilium.* Cic. Catil. I, 1 *Fuit, fuit quondam in hac republica virtus* etc.; ibid. *nos, nos, dico aperte, consules desumus.* Cic. Phil. II, 15 in. *Dolebam, dolebam, patres conscripti, rempublicam;* et cap. 22 in. *Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Caesari, omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti.* — Duo vocabula repetit Cic. Verr. I, 4 *Non est non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, judices.* Ac deinde: *non is est reus, non id tempus, non id consilium* etc.; quod gravius est.

b) Vel ab *initio membrorum* tum parvorum tum longiorum: quae repetitio *anaphora* vocatur: v. c. Cicero Fontej. 14 *Frugi — hominem et — temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis.* Cic. Arch. 6 *Sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas.* Cic. ad Div. VIIII ep. 14 §. 9 *Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius:* et §. 7 *tum nihil magnificentius, nihil praeclarius actum unquam, nihil reipublicae salutarius:* Cic. Verr. I, 15 *Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum:* ibid. *Non enim potest ea natura, quae tantum facinus commiserit, hoc uno scelere contenta esse. Necesse est semper aliquid ejusmodi moliatur: necesse est in simili audacia perfidiaque versetur.* — Gravior est anaphora conjuncta cum interrogatione: v. c. Cic. Divin. in Caecil. 6 *tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius quam abs te defensos malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui* etc.?

c) Vel in *fine membrorum:* quae repetitio vocatur *epiphora.* V. c. Cic. Verr. IIII, 42 med. *Quid? is ubi est? praesto est: testis est;* et statim: *Quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. Quid? is ubi est? testis est.* — Cic. Phil. II, 22 *Doletis tres exercitus populi romani interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius.* Inest *partitio,* quae gravitatem auget.

d) Vel *anaphora* et *epiphora* conjungitur interdum h. e. unum vocabulum ab initio membri, alterum in fine repetitur, v. c. Cic. Agr. II, 9 in. *Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis prohibuit? Rullus. — Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus.* Vocatur haec figura *symploce:* in cujus usu tamen judicio opus est, ne ridiculi fiamus. Add. dicta Cap. I sect. 18 p. 565 ff. et sect. 23 n. XIIII.

XIII) *Correctio* h. e. quando gravem ideam gravior sequitur, atque ita illam quasi corrigit.

V. c. Cic. Verr. I, 3 extr. *Non enim furem sed ereptorem, non adulterum sed expugnatorem pudicitiae, non sacrilegum sed hostem sacrorum religionumque, non sicarium sed cru-*

crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum judicium adduximus. Quam graviter hoc dictum est! *fur, adulter, sacrilegus, sicarius* jam graves ideae erant. — Cic. Verr. II, 13 *Haec omnia isto praetore non modo perturbata sed plane et Siculis et civibus romanis erepta sunt:* gravius est *eripere* quam *perturbare.* — Cic. Verr. IIII, 27 in. *Venio nunc non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur* etc. — Cic. Verr. V, 37 *ut ante Syracusani in moenibus suis, in foro hostem armatum ac victorem quam in portu ullam hostium navem viderent:* a) *in moenibus* b) *in urbe* c) *in foro:* ac deinde: a) *hostem armatum* b) *hostem victorem.* — Ibid. cap. 66 *Facinus est, vinciri civem romanum: scelus, verberari: prope parricidium, necari, quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res adpellari nullo modo potest.* Sermo est de Gavio, cive romano, in crucem a Verre sublato. — Cic. Philipp. II, 26 prope fin. *Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, furor, ut* etc. — Ibid. cap. 27 de luxuria Antonii, quia paucis diebus innumerabilia effuderat: *Quae Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quae, si fuit, fuit animal unum; Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse.* Inest simul hyperbole: et Charybdis a Cicerone quidem memorari poterat, quia ista profunditas vasta Romanis nota erat, in nostra vero hodie tempora et loca non amplius convenit, ut per se patet. — Cic. Phil. III, 1 in. *quippe cum bellum nefarium — non comparari, sed geri jam viderem.*

Ceterum ad hanc *Correctionem* referri quoque potest *Incrementum,* ut vulgo dicitur, cujus exemplum v. c. est illud e Cic. Catilinaria I, 1 in. *hic tamen vivit. Vivit? imo etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat* etc. — Eodem quoque pertinet Cic. Rosc. Am. 22 *Magna est enim vis humanitatis: multum valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est* etc. Egregie h. e. graviter dictum: a) *humanitas* i. e. *sensus (Empfindung)* erga homines hominibus omnibus innatus; is est infimus gradus vinculi amoris erga homines: deinde b) *communio sanguinis* s. *propinquitas* etc.

XIIII) *Confirmatio, adversarium rem concedere, vel nihil habere, quod contra dicat, vel non nisi levia proferre.*

V. c. Cicero Rosc. Am. 16 extr. ait accusatori: *Age nunc, refer animum, sis* (i. e. *si vis*), *ad veritatem, — jam profecto te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio vitio et culpae tribuisse.* Ibid. cap. 18 extr. *Audio* (h. e. hoc placet mihi, *gut*): *nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat: nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta.* At statim: *Verum haec quoque tu intelligis esse nugatoria.* — Ibid. cap. 19 extr. *Quid est aliud, judicio ac legibus ac majestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem?* Quid gravius accusatori dicere poterat? Grave jam est *non posse*, sed multo gravius *ne conari quidem.* Nam multi homines multa licet efficere nequeant, tamen conantur. — Add. cap. 21, ubi accusatorem inducit fatentem, se nihil, quod dicat, habere: *Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis: ego, quid acceperim* (scil. pecuniam), *scio; quid dicam, nescio* etc.

XV) *Retorsio* argumenti ab adversario pro se prolati aliusve rei ita instituta, ut illo argumento vel illa re contra illum ac pro nobis inque rem nostram utamur. Inest sane gravitas: et, quo gravior illa res visa est adversario, eo gravior est retorsio:

V. c. Cic. Divin. in Caecil. 19 in. *At vide, quid differat inter meam opinionem ac tuam.* (Adtende, quaeso, quam leniter loqui videatur Cicero, *opinionem* dicens!) *Tu cum omnibus rebus inferior sis, hac una in re mihi anteferri putas oportere, quod quaestor illius fueris; ego, si superior ceteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere.* Id quod deinde late demonstrat, idque egregie: totus locus est perlegendus: quemadmodum omnes omnino figurae rhetoricae non ex adlatis exemplis discendae sunt, sed loca ipsa sunt perlegenda, ut contextus ratio simul perspiciatur; ab hac enim pendet judicium omne de figura aliqua vel recte vel perperam adhibita: ab hac pendet deinde etiam legitimus figurarum usus. — Quod hic dixi, valere debet de omnibus locis hoc in libello adlatis: quia contextus omnis adferri hic non potest.

XVI) *Concessio* h. e. quando concedimus aliquid vel plura, ita tamen, ut inde nihil contra nos sequi possit

seu

ſeu ut res noſtra ejusque vel veritas vel gravitas ne minimum quidem perdat; v. c. *Faciamus*, (ſ. *fingamus*), *ita eſſe: non tamen hinc ſequitur, quod illi elicere conantur* etc. *Largior, rem non ſaepe accidiſſe: propterea tamen non ſequitur, rem plane nunquam factam eſſe vel fieri non poſſe.* Ineſt ſane gravitas, quia ſic indicamus, nos non omnia ad nos cupide trahere: quod interdum eſt ſignum malae cauſae ac ſuſpectos nos reddit: ſed paucis contentos eſſe vel tantum iis, quae certiſſima ſint, uti etc. Cicero ita ſaepius.

V. c. Ligar. 6 *Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere:* ubi *fuerint* eſt pro *concedo Pompejanos fuiſſe cupidos, iratos* etc. — Roſc. Am. 38 eſt gravis conceſſio cum conditione conjuncta: *Niſi intellexeritis, judices, nullum eſſe officium, nullum jus tam ſanctum atque integrum, quod non ejus ſcelus atque perfidia violarit et imminuerit; virum optimum eſſe judicatote.* Sermo eſt de Capitone. Cicero hic plura concedit, quam poſtulari poterant: neque vero quidquam gravius dici poterat: intelligitur enim, Capitonem fuiſſe hominem nequiſſimum omnium. — Add. Divin. in Caecil. 9 in. *Cognoſce ex me, quoniam hoc primum tempus diſcendi nactus es, quam multa eſſe oporteat in eo, qui alterum accuſet: ex quibus ſi unum aliquod in te cognoveris, ego jam tibi ipſe iſtud, quod expetis, mea voluntate concedam:* quae deinceps recenſet. Quid gravius dici poterat? Nonne hinc intelligitur, quam parum aptus ad accuſandum Caecilius fuerit?

XVII) *Praeteritio* h. e. cum confirmamus, nos multa de aliquo homine vel de re dicere aut praeterea addere poſſe, ſed conſulto ea praeterire, aut, quia per temporis anguſtiam non illa omnia adferre liceat, aut, quia e paucis a nobis dictis res ſatis adpareat, vel aliam ob cauſam. Indicat hoc, nos magna copia de re dicendi inſtructos eſſe, et auctoritatem majorem nobis conciliat, atque ita gravitatem rei adjuvat.

Praeteritio iſta eſt duplex:

1) *Vera* h. e. quando vere multa praeterea dicenda praeterimus, neque res praetereundas recensemus, sed tantum in universum confirmamus, nos praeterituros esse multa; v. c. *Multa praeterea hanc in rem dicere possim: sed quid opus est, cum res jam manifesta sit?* vel *sed praeterire cogor ob temporis brevitatem* etc. — Saepe ita Cicero. Rosc. Am. 33 extr. *Permulta sunt, quae dici possint, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quae non modo idcirco praetereo, quod te ipsum non libenter accuso, verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.* Graviter dictum: praeteritio conjuncta est cum tecta insectatione aliorum. — Cic. Verr. I, 17 *praetermittam minora omnia, quorum simile forsitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur, incredibile videretur.* — Cic. Verr. IIII, 26 in. *Nullo modo possum omnia istius facta aut memoria consequi aut oratione complecti; genera ipsa cupio breviter attingere.* — Manil. 9 extr. *Multa praetereo consulto: sed ea vos conjectura perspicite* etc. — add. Cic. Verr. I, 16, ubi excusat se Cicero, quod tam breviter loquatur de criminibus Verris: *Nolite, quaeso, judices, brevitate orationis meae potius quam rerum ipsarum magnitudine crimina ponderare. Mihi enim properandum necessario est, ut omnia vobis, quae mihi constituta sunt, possim exponere.* — Cic. Philipp. II, 23 *notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestrae scientiae* h. e. *etsi non possum tot res vobis narrare, quot jam nostis.*

2) *Simulata* h. e. ubi dicimus, nos res multas non prolaturos esse, sed tamen summatim saltem eas recensemus. Et de hoc genere praeteritionis in libellis rhetoricis maxime exponi solet. Cic. Verr. I, 12 in. *Itaque primum illum actum istius vitae turpissimum et flagitiosissimum praetermittam: nihil a me de pueritiae suae flagitiis peccatisque audiet: nihil ex illa impura adolescentia: quae qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo, quem sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia praeteribo, quae mihi turpia dictu videbuntur: neque solum, quid istum audire, verum etiam, quid me deceat dicere, considerabo. Vos, quaeso, date hoc et concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim. Omne illud tempus, quod fuit ante quam iste ad magistratus remque publicam accessit, habeat per me solutum ac liberum. Sileatur de nocturnis ejus bacchationibus ac vigiliis.*

Lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat. Damna, dedecora, quae res patris ejus, aetas ipsius, pertulit, praetereantur. Lucretur indicia veteris infamiae. Patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere. Quis hujus praetermissionis gravitatem non sentit? Sed istae res proprie non praetermissae sed modo breviter summatimque enarratae sunt. — Cic. Manil. 16 ***De hujus autem hominis*** (Pompeji) ***felicitate — hac utar moderatione dicendi, non ut*** etc. ac statim: ***Itaque non sum praedicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiaeque, terra marique, quantaque felicitate gesserit, ut*** (i. e. quomodo) ***ejus semper voluntatibus non modo cives adsenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint.*** Est gravis praetermissio ac gravior, quam si late singulas has res dicendo persecutus esset. — Cic. Agr. I, 7 ***Non queror deminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturae atque damni. Praetermitto illa, quae nemo est quin gravissime et verissime conqueri possit, nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi romani possessionem, subsidium annonae, horreum belli, sub signo claustrisque reipublicae positum vectigal, servare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese et Sullanae dominationi et Gracchorum largitioni restitisset. Non dico, solum hoc in republica vectigal esse, quod, amissis aliis, remaneat, intermissis, non conquiescat, in pace niteat, in bello non obsolescat, militem sustentet, hostem non pertimescat. Praetermitto omnem hanc orationem et concioni reservo.*** Hic Cicero late rem explicat, et tamen ait se praetermittere eam, quia non satis copiose, more suo, explicaverit. — Cic. Philipp. II, 25 ***Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam?*** Et addit causam: ***cogebat egestas; quo se verteret, non habebat.*** Cicero itaque excusat Antonium: quid gravius dici poterat? Et paulo post: ***Sed haec, quae robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis.***

Sed in hujus figurae usu tenendum, nos non debere praetermittere res, nisi vel sint leves vel sine iis oratio jam satis certa et firma sit. Stultum foret, ea ubique temere uti, et, ubi v. c. argumenta ponenda sint, ibi ***praetermissione*** eorum uti vel fortiora praeterire et leviora ponere.

XVIII) ***Dubitatio*** h. e. quando dicimus, nos nescire, ob copiam materiae vel argumentorum, unde inci-

 piamus,

piamus, quid primum vel praecipue proferamus, ubi desinamus etc. Gravitatem haec ratio adjuvat, et scriptori, maxime tamen oratori apud plebem (nam eruditus hoc artificio non facile capi solet), auctoritatem conciliat: putant enim lectores et auditores, oratorem vel scriptorem, qui tanta rerum et argumentorum copia abundet, rem certissimam et gravissimam tradere. Per se vero patet non nisi de re gravi usurpari istam figuram apte posse. Saepe ita Cicero.

V. c. Manil. 1 extr. ***hujus autem orationis*** (de Pompejo) ***difficilius est exitum quam principium invenire.*** Inest dubitatio tecte: quasi dicat: ***dubito, qua ratione de Pompejo dicendi finem facere possim:*** quod sane graviter dictum est h. e. ***indicat virtutem Pompeji maximam esse.*** Cic. Marcell. 4 extr. ***Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde*** (sic Edit. Graev., sed ***ne hoc — non perinde*** Edit. Ernest.) ***intelligi auditu possit, atque ipse cogitans sentio: ipsam victoriam videris vicisse, cum ea, quae illa erat adepta, victis remisisti.*** Dubitat Cicero, an sententiam hanc: ***ipsam victoriam vicisse videris*** satis exprimere verbis possit: quae dubitatio indicat, quam ingens ipsi videatur illa sententia. — Alio adhuc dubitationis genere usi sunt prisci oratores, cum dicebant, se dubitare s. incertos esse, s. nescire, quid ipsi vel ii, quorum causam agebant, agerent, quo confugerent. Quo pertinet illud Gracchi ap. Cic. Orat. III, 56: ***Quo me miser conferam? quo me vertam? In Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. An domum? matremne ut miseram lamentantemque videam et abjectam?*** quod imitatus videtur Cicero Muren. 51 in. ***quo se miser vertet? domumne? — an ad matrem*** etc.?

XVIIII) *Occupatio* h. e. quando ipsi adferimus ea, quae contra nos nostramque sententiam dici vel alicui in mentem venire fortasse possint, sed ita, ut simul refutemus. Comparat ea ratio dicenti et scribenti non parum auctoritatis, quia declarat, eum in re tam certa versari, ut nihil vere objici possit, quoniam alioquin istas objectiones non tam ingenue protulisset. — Variae hic formulae usurpantur: v. c. *Scio,* ***mihi objici posse: Fortasse tamen erunt, qui objiciant: At objecerit*** vel ***dixerit, aliquis***

quis etc. Sic Cicero millies. — Longissima occupatio est in Maniliana, ubi Cicero late refutat ea, quae Hortensius et Catulus de Pompejo contra Mithridatem non mittendo dixerant cap. 17 seqq. — Add. ibid. cap. 20 *At enim nihil novi fiat* etc., cui objectioni Cicero statim occurrit.

XX) *Praeparatio lectoris vel auditoris ad rem magnam:* v. c. his formulis: *Nunc venio ad rem singularem: Nunc vero adtendite ad rem extraordinariam: Iam sequitur aliquid, quod omnia superiora longe superare videatur* etc. Saepius ita Cicero.

V. c. Verr. IIII, 45 in. *Audite etiam singularem ejus, judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his praesertim sacris polluendis* etc. Haec praemittit Cicero dicturus de signo Cereris per Verrem sublato. — Sic, cum ibid. cap. 48 narrare vult, signum Cereris Ennensis religiosissimum per Verrem quoque sublatum, lectores ante cap. 47 ad hanc rem singularem audiendam his verbis praeparat: *Ad ea autem, quae dicturus sum, reficite vos, quaeso, judices, per deos immortales! per eos ipsos, de quorum religione jamdiu dicimus, dum id ejus factum commemoro et profero, quo provincia tota commota est. De quo si paulo altius ordiri ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite. Rei magnitudo me breviter perstringere atrocitatem criminis non finit.* Deinde incipit narratio ipsa. — Sic ibid. cap. 27 narraturus, quomodo Verres Antiocho regi Syriae multa egregia vasa aurea, in his trullam et candelabrum Iovi Capitolino dedicatum, abstulerit, incipit: *Venio nunc non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur, in quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum* etc.

Tali ratione animi lectorum et auditorum magna rei idea ante implentur, quam res ipsa profertur: exspectatio incenditur: cui si deinde rei magnitudo ipsa recte tractata respondet, maxime inflammetur animus audientium et legentium necesse est.

XXI) *Communicatio* h. e. cum auditores ac lectores quasi in consilium adhibemus de re aliqua, iisque per-

permittimus, quid de ea velint judicare; vel brevius ſic: eſt *provocatio ad intelligentiam et judicium auditorum vel lectorum*: v. c. per formulas: *Ipſi haud dubie ſentitis* etc.: *Videte, quam praeclara res ſit: Ipſi judicate: Nemo veſtrum erit, qui non ſtatim perſpiciat, qui non pro praeclara re habeat* etc. vel ſic: *Quid de hac re ſtatuendum ſit, ipſi facile judicabitis, auditores.* — Iſta ratio non modo commendat nos auditoribus vel lectoribus, quia ſuae intelligentiae et judicio tantum tribui vident, ſed gravitatem quoque rei adjuvat. Nam lectoribus vel auditoribus judicium de re non relinquimus, niſi haec certiſſima ſit: hinc auditor lectorve videns ſibi relinqui judicium, rem pro certa habere cum oratore vel ſcriptore ſolet. — Hinc vero etiam patet, non niſi in manifeſta re iſta figura utendum eſſe. Cicero longe ſaepiſſime ea utitur: v. c. Verr. II, 4 *Ecquem exiſtimatis unquam* etc. et ſtatim: *Videte, quid potuerit, qui quatuor* etc. — Hinc toties in ejus orationibus eſt: *videtis, audiſtis, cognoviſtis, ſcitis, nonne videtis* etc.

XXII) *Oxymora* h. e. duae ideae, quae alibi ſibi repugnant, ita junctae, ut ſibi non vere repugnent, ſed tantummodo repugnare videantur. V. c. de avaro eoque divite: *optat, quod habet* i. e. divitias. Ineſt argumentum ſtultitiae; quis enim optet, quod jam habet? At proprie falſo dictum eſt: *avarus ille non optat id, quod habet* ſ. divitias, quas jam tenet, ſed earum incrementum. Eſt luſus ingenii non verus: et acumen veritatis expers intelligentes vix moveat. Sic *cum tacent, clamant* eſt pro *clamare videntur.*

Totus locus proprie ſic ſe habet Cic. Catil. I, 8: Cicero vult docere, ſenatores omnes ea, quae ipſe contra Catilinam, quem hic adloquitur, dicat, probare, licet ſileant; dicit ergo: *de te autem, Catilina, cum quieſcunt* (h. e. cum nihil contra ea ſenatores dicunt, quae ego aſperrime de te locutus ſum), *probant: cum patiuntur* ſcil. me ita contra te loqui, *decernunt: cum tacent, clamant*: manifeſto *probant, decernunt,*

cla-

clamant dicta sunt pro ***probare***, ***decernere***, ***clamare videntur*** seu ***silentio suo indicant, se probare ista a me dicta, se adeo decernere contra te, imo adeo clamare videntur:*** quamquam ingenue fateor, *τὸ **clamant***, si lusum ingenii excipis, parum aptum videri, et magis fervori animi Tulliani condonandum, quam inter venustates referendum esse. — Sic Iuno irarum plena de Trojanis Virgil. Aen. VII, 295 ait: ***Num capti potuere capi?*** Est lusus ingenii veritatis expers: nam, qui ***captus est***, is capi non potuit. Sed dicere volebat: ***num capti potuere capti manere?*** vel ***num vinci potuere?*** vel ***capti*** est pro ***capta urbe*** (Troja). Ita mentem praecipitabat.

Hinc putem raro, in oratione quidem seria, oxymoris, licet lusu ingenii se commendantibus, nos uti posse. Pertinent enim inter enuntiationes minus subtiles ac tantum speciosas. Nihil veri continent, atque hominum mentem celeriter quidem invadunt, iisque ob hanc celeritatem placent: at, si deinde diligentius eorum sensum indagarunt, frigida esse reperiunt.

XXIII) *Ironia* h. e. quando de persona aut re, cujus conditio et ratio satis nota est, per simulationem aliter loquor ac verum est, ac v. c. vituperanda me laudare, laudanda vituperare, levia magni facere etc. simulo; v. c. de virtutis inimico: ***videte, quanti virtutem aestimet: videte magistrum, unde virtutis et exemplar et praecepta capere possitis.***

Cic. Verr. II, 31 in. de Verre: ***Retinete, retinete hominem in civitate, judices: parcite et conservate, ut sit, qui nobiscum res judicet, qui in senatu sine ulla cupiditate de bello et pace sententiam ferat.*** — Cic. Verr. V, 10 de eodem Verre: ***Habetis hominis consilia, diligentiam, vigilantiam, custodiam, defensionemque provinciae. — Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem*** (int. Verrem) ***ignorare possitis, non ad Q. Maximi sapientiam, neque ad illius superioris Africani in re gerenda celeritatem, neque ad hujus, qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Pauli rationem ac disciplinam, neque ad C. Marii vim atque virtutem, sed ad aliud genus imperatoris*** (Edit. Ern. ***imperatorem***) ***sane diligenter retinendum et conservandum, quaeso, cognoscite:*** et ibid. cap. 11 ***Quo loco mihi non praetermittenda videtur praeclari imperatoris*** (Verris) ***egregia ac singularis diligentia.*** Gravius

ista

ista sunt, per ironiam dicta, quam si serio res dicta esset: magis ridiculus ita redditur Verres. — Cic. Catil. I, 2 *Si te jam, Catilina, comprehendi, si te interfici jussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me quam quisquam crudelius factum esse dicat.* Acrius *credo, erit verendum* est dictum pro *non erit verendum* etc. — Catil. IIII, 10, ubi Cicero se laudaturus, postquam de magnis imperatoribus dixit, addit: *erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostrae gloriae; nisi forte majus est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur.* Pro *nisi forte majus est* etc. volebat proprie dicere: *nisi forte minus est*; vel *nam forte minus* aut *non majus est.* Per *locum quem habere debent imperatores victores, quo revertantur* intelligit *Romam:* unde patet, Ciceronem se sensim praeferre istis imperatoribus.

Gravis est utique ironia, et Cicero saepissime ea cum gravitate utitur. Sed hodie tamen rarius ea utendum censuerim, in oratione quidem seria. Oratorem omninoque hominem gravem decet serio loqui. Quando vero nobis liceat hodie uti, non ausim definire. Omnia hic vertuntur in tempore, rei ratione, auditorum lectorumve conditione, ingenio denique dicentis ac scribentis. Cicero poterat ea facile uti in orationibus judicialibus, ubi tum oratores operam dabant omnem, ut adversarios ridiculos redderent; quod hodie non licet: deinde erat tum, cum Catilinariam scribebat, consul, omninoque vir magna auctoritate et ingenio: nec, quod uni licet facere, omnibus semper licet.

XXIIII) *Adjectio causae,* ob quam aliquid pro vero habendum sit. Nam, nisi res vera est, nec magna ac gravis esse potest. Dixi de adjectione causarum, quibus nihil magis necessarium esse potest, latissime supra cap. 1 de perspicuitate sect. 6 p. 528 ss., quae repetere hic non possum. Summatim sic tenendum: Omnia, nisi sint per se satis perspicua, debent confirmari causis s. argumentis, quo exempla quoque referre licet. Haec argumenta debent esse satis certa, satis multa, debent recte tractari h. e. ita, ut eorum vis adpareat; debent tandem omni occasione apte repeti.

Haec

Haec adjectio et repetitio causae s. argumenti potest fieri vel *diserte* per *Nam, cum, quia, quoniam, quo, quin* pro ***quo non***, per ***ut***, ***propter***, ***adductus***, ***motus***, ***incitatus*** etc. vel ***tectius*** h. e. ita, ut non a quovis statim animadvertatur, causam adjectam esse: id quod fit vel omittenda particula causali nec alia illi substituenda vel substituendo illi pronomine ***qui quae quod*** aut *si*, it. ***Adpositione*** sic dicta aut participio; it. periphrasi, in qua saepe argumentum inest; it. praeponendo adtributo rei loco causae: v. c. ***quis est tam stultus, ut non intelligat*** pro ***quis est, qui non intelligat?*** Haec omnia supra c. 1 sect. 6 p. 532 ff. late tractata sunt.

XXV) ***Brevitas dicendi ea***, qua ideae ac verba nonnulla, quae e contextu intelligi possunt, omittuntur, atque ita ideae quaedam, quas arctius ob majorem gravitatem conjungere volumus, conjunguntur. Gravius enim feriuntur saepe animi auditorum et lectorum, quando statim ideas consequentes vident et audiunt. De hac brevitate dicendi supra P. I capite peculiari p. 483 ff. et 506 ff. diximus: quia vero non omnis brevitas est gravis, paucula exempla brevitatis gravis adferemus.

1) Omittitur nonnunquam notio antecedens (interdum plures) et statim consequens ponitur. V. c. *fortissime **pugnans cecidit*** pro *occisus est et cecidit:* nam *τὸ occidi* per se intelligitur. Sic ***Regis epistola adfertur: accusati statim necantur*** pro ***regis epistola adfertur, in qua scriptum erat, ut accusati statim necarentur: atque ita accusati statim necati sunt.*** — Cic. Verr. IIII, 40 in. ***Vix erat hoc plane imperatum, cum illum*** (Sopatrum) ***spoliatum*** (i. e. vestibus exutum) ***stipatumque lictoribus videres:*** ubi deest ***detrahebatur de porticu***, in qua erat, et de qua in forum dejici Verres jusserat. — Cic. Verr. V, 54 ***Haec cum maxime loqueretur, sex lictores eum circumsistunt valentissimi et ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi: caedunt acerrime virgis*** etc. pro ***sex lictores eum accedunt et circumsistunt — exercitatissimi: expediunt virgas iisque caedunt*** etc. At *τὸ* ***accedere*** et ***expedire virgas*** per se intelligitur: poterat et addere ***vestes exuunt***. At Ciceroni non nisi *τὸ* ***caedere virgis*** grave isto loco videbatur: hinc celeriter hoc narrare cupiebat. — Sallust. Iug. 12 extr. de Hiempsalis caede; ***cum Hiempsal reperitur, occultans sese***

sese tugurio mulieris ancillae quo initio pavidus et ignarus loci perfugerat. Numidae caput ejus, ut jussi erant, ad Iugurtham referunt pro *Numidae igitur caput abscidunt, et hoc, ut jussi erant* etc., sed τὸ *abscidere* per se intelligitur. — Liv. I, 28 de Metio Fufetio: *Exinde duabus admotis quadrigis in currus earum distentum illigat Metium: deinde in diversum iter equi concitati lacerum corpus in utroque curru — portantes* pro *equi concitati sunt, lacerantes corpus, et corpus sic lacerum* etc. At quam languide dictum id foret? — Virg. Aen. IIII, 582 *Litora deseruere: latet sub classibus aequor* pro *Litora deseruere, classes* h. e. naves *in mare deduxere: et jam latet* etc. At illud gravius et celeritati exprimendae aptius: plura exempla vid. in cap. de *brevitate*. In primis saepe omittitur ante *enim* enuntiatio, ad quam τὸ *enim* proprie refertur: v. c. Cic. ad Div. VIIII ep. 14 §. 14 *Contigit tibi, — ut summa severitas animadversionis* (in tumultuantes) — *popularis esset. — Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuae. Sed contigit magnitudine tum animi tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim concionem tuam. Nihil illa sapientius.* Verba *legi enim* etc. non sunt proprie causa praecedentium, sed debebat proprie dici: *tum etiam ingenii atque consilii: id quod* s. *quae* scil. magnitudo *e tua oratione ad populum habita elucet: legi enim* etc. Ibid. §. 9 *Nam cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti, tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius* etc. Ante *Nihil est enim* omissum est cogitarive potest *Hujus mei tanti amoris erga te causa sola est virtus tua,* vel simile quid. Cic. Manil. 15 extr. de Pompejo, in hibernis parcente sociis: *Non modo, ut sumtum faciat in milites, nemini vis adfertur, sed ne cupienti cuiquam permittitur. Hyemis enim, non avaritiae, perfugium nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt:* ubi ante *Hyemis enim* etc. deest aut deesse videtur *Et hac in re recte* vel *e legum praescripto agit* vel simile quid. — Sed, quidquid omissum cogitari potest, id, si additum fuisset, languidiorem orationem reddidisset. Celeriter et commoto animo loquentes non singula recensere possunt: et ex hac re judicat auditor, oratorem commotum esse, et sensim ipse commovetur. Plura exempla vid. in cap. de *brevitate* p. 506 ff.

2) *Omittitur* non raro *copula* inter vocabula et membra, quia saepe impedit, quo minus ideas graves satis celeriter lector percipiat atque ita sentiat. Huc pertinet illud *veni, vidi,*

vici: quod gravius eſt, quam *veni, vidi* et *vici.* Sic Cic. Catil. I, 3 extr. *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam* etc. cap. 5 *non feram, non patiar, non ſinam.* Cic. Catil. II, 1 *Abiit, exceſſit, evaſit, erupit;* quam languide dixiſſet *atque erupit!* Cic. Cluent. 66 *Nihil eſt enim mali, nihil ſceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit.* Cic. Philipp. III, 14 *Noſtis inſolentiam Antonii, noſtis amicos, noſtis totam domum. Libidinoſis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis ſervire, ea eſt ſumma miſeria* etc. Ac ſic millies. Eſt omnino hic mos commoto animo loquentium, ut copulam omittant, feſtinante animo fervido et mentem linguamque praecipitante atque feſtinare aeque jubente.

3) *Omittitur interdum objectum:* v. c. in illo: *veni, vidi, vici,* ubi deeſt is, quem *vidit, vicit,* Caeſar. At facile intelligi poterat Pharnaces: atque ita tres ideas *venire, videre* (hoſtem), et *vincere* arctius conjungere licebat, ut victoriae celeritas et facilitas indicaretur. — At haec omiſſio, ut per ſe patet, non locum habet niſi in re ſatis nota. Sic illud Ariſtippi ap. Cic. ad Div. VIIII ep. 26 §. 6: *Habeo, non habeor a Laide:* pro *Habeo Laidem* ſ. *Laida:* et praeceſſerat *eum habere Laida.* Sic Senec. de ira I cap. 16 de adiectibus loquens: *Habent, non habentur* (i. e. *domantur*). Et Epiſt. 8 poſt init. *In quibus* (viſcatis beneficiis) *hoc quoque miſerrimi fallimur, quod habere nos* (ea) *putamus; habemur* ſcil. ab iis. Plin. VIIII epiſt. 30 extr. *ea invaſit homines habendi cupido, ut poſſideri magis quam poſſidere videantur;* ubi et ad *habendi* et ad *poſſidere* deeſt accuſativus: qui tamen facile intelligitur. Huc pertinet illud: *Oderint, dum metuant.* Sic Virgil. Aen. IIII, 581 *rapiuntque ruuntque* ad celeritatem exprimendam: ubi accuſativus ad τὸ *rapiunt* deeſt.

Not. quaeritur, an etiam ſubjectum omitti poſſit: faciunt hoc interdum homines prae nimia vel ira vel laetitia, ut id, de quo loquuntur, non nominent. Cicero quidem ita agit, ut v. c. Verrem ſaepe haud nominet, ſed dicat *iſte* vel *hic,* quia eum ut praeſentem conſiderat vel etiam per contemtum. Quod an nos hodie imitari debeamus, valde dubito; niſi ſubjectum non longe praeceſſit, quia alioquin perſpicuitas violetur. In forenſibus orationibus Romanorum facilius hoc poterat tolerari, quia reus aderat, et auditores ſtatim, quis intelligeretur, ſentiebant.

4) *Omittitur ſaepe* in comparationibus id vocabulum, quod comparationi ſervit, v. c. *velut, quaſi* etc., ut adeo ho-

mo vel res dicatur id ipſum eſſe, cujus tantum ſimilis eſt. V. c. *pulvis et umbra ſumus: honos eſt fumus: tu es mihi pater: dixit Iuno illa* de muliere imperioſa etc: quae omnes ſunt metaphorae: unde patet, metaphoram conſtare ſola omiſſione particulae comparativae, et nihil aliud eſſe quam genus brevitatis dicendi. — Pertinent huc quoque forſitan omnia fortiora vocabula, de quibus infra dicetur, v. c. Cic. Phil. II, 14 *agrorum nundinae* pro *venditione:* dictum eſt pro *quaſi nundinae:* at incitate loquens omittit particulam *quaſi;* ut exempla conviciantium de plebe ſatis docent. — Huc pertinent quoque oxymora: v. c. *cum tacent, clamant* i. e. *quaſi clamant; cum ratione inſanire* etc. Nam *otium negotioſum* non pertinet inter oxymora: quia *otium* hic eſt vacatio a munere publico: at quid impedit, quo minus homo, poſtquam ea, quae ad munus publicum pertinent, egit, atque nunc otium nactus eſt, hoc otium conferat ad alia negotia, v. c. legendos, ſcribendos, libros. Sic Scipio dixit, *ſe nunquam minus eſſe otioſum, quam cum eſſet otioſus,* Cic. Off. III, 1. Non igitur ineſt repugnantia, niſi in literis ſ. elementis. Sed omnis repugnantia debet ineſſe in notionibus: an quoque in literis ineſſe queant, viderint ii, qui illud inter oxymora referunt.

XXVI) *Brevitas dicendi eſt,* qua paucioribus vocabulis plures ideae, imo ſingulis vocabulis totae enuntiationes, exprimi poſſunt. Adjuvat ea celeritatem declarandi noſtras cogitationes atque ita gravitatem dicendi: nam, quo celerius illae ab auditore et lectore audiuntur et percipiuntur, eo gravius ſaepiſſime ſentiuntur. Diximus de hac re late P. I in cap. de *brevitate dicendi* p. 497 ſſ.

Hic tantum haec in univerſum dicemus:

1) paucioribus vocabulis plures notiones exprimuntur, v. c. *es ſimilis patris* pro *es tali animo, quali pater tuus ſolebat* vel *ſolet eſſe: vita tua reſpondet ſpei hominum* pro *tu vivis ita, ut homines credebant te vitam eſſe acturum:* ſic *exitus non reſpondet meae exſpectationi* pro *res non talem exitum habet, qualem ego exſpectabam: primus hoc feci* pro *primus ſum, qui hoc fecerim: Iſte ſe omnibus praefert* pro *putat ſe eſſe ſuperiorem omnibus* etc.

2) uno

2) uno vocabulo duae ideae exprimi possunt, seu unum vocabulum pro duobus poni potest, v. c. *quin* pro *cur non, ut non: ita* pro *hoc consilio, hoc effectu* etc.: *hic* pro *hac in urbe: unde* pro *a quo, e quo, qua ex re* etc.: *libentissime* pro *summa cum voluptate: contemno* pro *non timeo; negligo* pro *non curo* etc.: *qui cum* pro *cum vero* (vel *igitur*) *hic: participium* pro Verbo cum particula *posteaquam* etc. vel cum pronomine *qui: propter* et *per* cum suo casu in unum vocabulum contractum, v. c. *invides meae felicitati* pro *invides mihi ob meam felicitatem: peperci hominis adolescentiae* pro *peperci homini ob adolescentiam: occupatio tua potest mihi denegare* pro *potes mihi denegare propter occupationem tuam: virtus tibi summos honores peperit* pro *per virtutem tibi peperisti summos honores.* Exempla e Cicerone reperies supra in cap. de *brevit.* p. 471 — 483.

3) uno vocabulo tota interdum enuntiatio exprimi potest. V. c. a) *At* in objectionibus pro *possit mihi objicere aliquis* etc., v. c. pro his verbis: *possit mihi aliquis objicere, rem esse nimis difficilem; sed respondeo, multos jam eam egisse,* potest brevius dici: *At res est nimis difficilis; At multi egerunt:* nam et in respondendo objectionibus *τὸ at* repeti potest. Sic b) *quod* pro *quod ad id adtinet, quod*, v. c. *Quod autem nonnulli rem istam negant, manifesto errant* seu *in eo manifeste errant.* c) *ita* in jurando pro *quam verum est me optare, ut hoc vel illud fiat*, aut brevius: *quantopere opto, ut* etc., sequente *ut* pro *tam verum est me quoque optare, ut* etc., aut brevius pro *tantopere opto quoque, ut* etc., si *ut* cum conjunctivo ponitur, vel etiam pro *tam verum est, hoc illudve accidisse, se habere* etc., si *τὸ ut* indicativo jungitur. Exemplum prioris generis: *Ita deus me in omnibus rebus adjuvet, ut reipublicae omnia bona contingant* pro *Quam verum est me optare* s. *quantopere opto, ut deus me in omnibus rebus adjuvet, tam verum est quoque me optare* s. *tantopere opto, ut reipublicae omnia bona contingant.* Exemplum alterius generis, ubi *ut* indicativum habet, hoc esto: *Ita tibi omnia ex sententia cedant, ut rem non recte egisti* pro *Quam verum est me optare, ut tibi omnia ex sententia cedant, tam verum est, te rem non recte egisse.* d) *quicunque* s. *quisquis venit* aut *dicit* pro *veniat, dicat, quicunque* s. *quisquis velit venire, dicere.* e) *participium* pro *cum, postquam, dum* seq. Verbo: v. c. *dicebat haec proficiscens* pro *cum proficiscebatur, proficisci parabat.* f) *substantiva, adjectiva, praepositiones* cum suis casibus pro *cum, dum, postquam* etc. seq. verbo: v. c. *senex* aut *puer, ista didicit* pro *cum senex*

aut *puer, erat: Cicero hoc fecit consul* pro *cum consul erat, cum consulatum gerebat: post mortem patris, ex morte patris* etc. pro *postquam pater mortuus erat.* g) *utinam* pro *quam optandum est, ut* etc. v. c. *Quod utinam omnes faciant* h. e. *Wie sehr ist zu wünschen, daß dies jedermann thun möchte: utinam te deus salvum mox reducat! wie sehr wünsche ich* vel *ist zu wünschen, daß dich* etc. h) *falso, recte, non injuria* pro *falso dixit, egit, recte dixit, egit* etc., *non injuria hoc factum est* etc.: v. c. *Multi hanc rem pro nimis ardua habent. Falso* vel *Male:* pro *et hac in re falso* vel *male loquuntur, agunt.* Sic *Laudatur vulgo virtutis praestantia. Recte* s. *praeclare* h. e. *in eaque re recte* s. *praeclare agunt.*

De his singulis supra P. I cap. 10 de *brevitate* sect. II n. 1 p. 497 ff. latius diximus et exempla e priscis, maxime Cicerone, congessimus, quae videri possunt.

XXVII) *Abruptum dicendi genus* h. e. quando ideae non inter se cohaerent, quia idea una, interdum plures, quarum ope illae cohaerere debebant, omissae sunt. Est igitur genus quoddam ellipseos. Mos vero est hic incitate loquentium, ut eorum lingua unam alteramve ideam facile transsiliat. V. c. *tale quid fieri potuisse?* ubi intell. *credibile est*, vel simile quid. Quae ratio valde gravitati prodest: indicat enim animum maxime commotum et admirationis maximae simul plenissimum: hinc ea nemini uti licet, nisi hoc animo vere sit.

Sic Cic. Verr. V, 44 med. *Hic cuncti Siculi fidelissimi atque antiquissimi socii, plurimis adfecti beneficiis a majoribus nostris, graviter commoventur, et de suis periculis fortunisque omnibus pertimescunt. Illam clementiam mansuetudinemque nostri imperii in tantam crudelitatem inhumanitatemque esse conversam? condemnari tot homines uno tempore nullo crimine? defensionem suorum furtorum praetorem improbum ex indignissima morte innocentium quaerere.* Hic ob commotum animum omissum est id, a quo verba *illam clementiam — esse conversam?* et verba *condemnari tot homines* etc. *praetorem quaerere defensionem* etc. pendeant. Intelligendum est *num credibile est* vel simile quid. — Eodem modo nostri in simili animi permotione loquuntur: *daß ich doch das gethan habe! daß ich doch nicht hingegangen bin! daß er doch nicht geschrie-*

geschrieben hat! vel *und ich, das zu thun? und ich nicht hinzugehen? und er nicht zu schreiben?* et forsitan in omnibus linguis vel potius omnibus nationibus hoc usitatum est. Nam ira ubique dictat verborum connexionem eandem h. e. saepe nullam. Saepius ita Cicero et alii. Cic. Rosc. Am. 22 legitur in editionibus: *Quid postea? Erat sane suspiciosum. Neutrum sensisse? ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire et defendere facile possent.* Hic igitur in verbis *neutrum sensisse?* et in verbis *ausum autem quemquam* etc. foret illud abruptum dicendi genus: sed arbitror signum distinctionis post *suspiciosum* esse delendum. Hoc mihi tam certum est, ut, quotiescunque in hunc locum inciderim, semper crediderim signum istud distinctionis peccato typothetarum in textum irrepsisse. Melius haud dubie est, orationem hic cohaerere. Cicero non loquitur de sua causa sed de aliena: cur Ciceroni opus erat hic animo tam commoto et incitato loqui atque abrupto dicendi genere uti? Et hoc non ubique inculcare debemus. Oratio praeclare cohaeret: *erat sane suspiciosum, neminem sensisse, et ausum quemquam esse* etc. — Aliud genus abrupte loquendi est Cic. Catil. I, 9 in. *Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ut ullum exsilium cogites?* Deest, unde pendeat *ut*: forsitan intelligendum *fierini potest* aut *possit*, vel simile quid. Sic et nostri: *du solltest dich bessern?* Eod. cap. extr. *aquilam — sciam esse praemissam? tu ut illa diutius carere possis, quam venerari — solebas? du solltest ihn lange missen können?* ubi *fierine potest* itidem intelligere licet, quamquam ob τὸ *possis* paulo insolentius fit: potest et aliud quid intelligi. — Aliud genus abrupte loquendi est, quando verba sequentia desunt, sine quibus praecedentia vel non vel aegre intelligi possunt. Vocatur in libellis rhetoricis *aposiopesis;* possis, si latine ac simul perspicue loqui malis, vocare *silentium repentinum* vel *silentium in medio contextu orationis;* Cicero *reticentiam*, Orat. III, 53, Celsus apud Quintil. VIIII, 2 *obticentiam* adpellavit: quae adpellationes iis, qui graeca inculcari nolunt, magis placebunt. — Sed haec *reticentia* est duplex: a) quando in sermone familiari orationem repente abrumpimus, quia nolumus alium quendam, qui forsitan illi interest, audire aliquid, quod tantum auribus familiarissimorum credimus. Item in Epistolis Cicero interdum orationem abrumpit; quia is, ad quem scribit, ea, quae omittuntur, per se intelligit. V. c. ad Div. XIIII ep. 3 §. 9 *Si perficitis, quod agitis, me*

ad vos venire oportet; sin autem: sed nihil est opus reliqua scribere post *sin autem* deest *nihil perficitis* vel simile quid; sed, quae deinceps sequi debebant, nemo praeter Terentiam et liberos Ciceronis, ad quos epistola scripta est, intelligere potest. Haec reticentia non est gravis, nisi forte putemus prae nimio dolore Ciceronem ista omisisse: quod non incredibile. b) quando animus nimis commotus linguam mentemque ita praecipitat, ut hae nonnullas ideas et verba prae nimia festinatione transsiliant et omittant. Huc pertinet illud ap. Virgil. Aen. I, 135 (139) *Quos ego; sed motos* etc. satis decantatum. Tali reticentia abstinendum hodie censeo, saltem in oratione seria; quia hominem honestum et gravem non decet animi permotionibus nimis abripi: hoc minuit auctoritatem. — Est et aliud reticentiae gravis genus, quando rem turpem, atrocem, vel nimis injucundam silemus, sperantes, nostram mentem a lectore vel auditore quodam modo intellectum iri. Sic Virg. Ecl. III, 7 ff. loqui videtur Damoetas cum Menalca: *Parcius ista viris tamen objicienda memento: Novimus et qui te, transversa tuentibus hircis; Et quo, sed faciles Nymphae risere, sacello.* Hic ad *te* aliquid deest: quid? nescimus: videtur turpitudo aliqua latere. Talis reticentia laudanda est. Cic. ad Div. XII ep. 6 §. 4 Cassio scribit de Bruto plenus aegritudinis et angoris: *Res, cum haec scribebam, erat in extremum deducta discrimen. Brutus enim Mutinae vix jam sustinebat. Qui si conservatus erit, vicimus: sin, quod dii omen avertant, omnis omnium cursus ad vos.* Hic ad *sin* aliquid deest, v. c. *liberabitur obsidione* vel simile quid, quod Cicero ob rem ingratam omittebat: sed facile intelligitur ex adjectis verbis: *quod dii omen avertant,* et e praecedentibus. Sed et hac reticentia in dicendo vel scribendo non facile utendum censeo, nisi addamus aliquid, unde omissa intelligi possint, imitantes Ciceronem, qui addidit: *quod dii omen avertant!* Tum istam reticentiam gravitati servire patet, quia, quae reticentur, saepe majora putantur quam saepe sunt, et ipsa animi permotio, quae vel istam reticentiam comitatur vel inde elucet, gravitatem adfert, dummodo res ipsa sit gravis, ne fluctus in simpulo excitare videamur. Auditor se facile accommodat ad dicentem, praesertim si auctoritas, vox etc., adjuvent. Flente oratore magno facile flent quoque auditores.

XXVIII) *Oppositio idearum sibi invicem contrariarum;* vulgo vocantur *antitheta.*

Haec-

Haec oppofitio 1) nihil aliud eft proprie quam brevis comparatio duarum rerum contrariarum: hinc 2) non tam ad fuavitatem, quamquam etiam ad hanc, quam ad gravitatem dicendi pertinet: nam v. c. pulchritudo rei e turpitudine alius rei addita magis elucet, et turpitudo rei, addita alius rei pulchritudine, crefcere et magis fordere videtur. Eft hoc rei naturae conveniens. 3) non modo ideae proprie fibi contrariae huc pertinent, fed omnes ideae, quae quadam relatione diverfae funt certoque in contextu fibi opponuntur, v. c. *abire, redire, fallere, falli* etc. 4) oppofitio ifta debet, quantum fieri poteft, concinna effe h. e. fibi aequali numero idearum refpondere, quod numeri oratorii nomine infigniri folet, v. c. fi unum antithetorum una idea conftat, alterum quoque una conftare debet, fin unum duabus, tribus pluribusve, ideis continetur, alterum totidem ideis, atque ita totidem verbis, contineri deceat. V. c. Cic. Mil. 4 *Eft haec non fcripta, fed nata lex, ad quam non docti, fed facti, non inftituti, fed imbuti, fumus:* Hic *fcripta* et *nata*, *docti* et *facti*, *inftituti* et *imbuti* fibi opponuntur. — Cic. Catil. II, 11 *Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ftuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc fcelus* etc., ubi *pudor* et *petulantia*, *pudicitia* et *ftuprum* etc., fibi opponuntur. It. *hinc* et *illinc* non modo fibi opponuntur ibi, fed etiam crebro repetuntur; quod auget gravitatem. — Cic. Verr. III, 92 *Vides eandem aeftimationem propter temporis disfimilitudinem in illo* (Sacerdote) *laudis caufam habere, in te criminis; in illo beneficii, in te injuriae:* ubi iterum eft duplex oppofitio in eadem enuntiatione: opponuntur enim primum *in illo* et *in te* — deinde *laudis* et *criminis*, *beneficii* et *injuriae*. Ibid. c. 4 extr., ubi Verres cum L. Mummio comparatur: *plures hic* (Verres) *folus villas ornamentis fanorum, quam ille* (Mummius) *fana fpoliis hoftium ornaffe (videatur)?* Cic. Cluent. 2 *dominetur* (invidia falfa) *in concionibus, jaceat in judiciis* etc. Cic. Verr. V, 6 *ut, quam damnatis fervis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus romanis refervares.* Plura vid. fupra p. 274 ff. P. I cap. 6 de *numeris oratoriis*. 5) in oppofitione videndum, ut ideae fibi contrariae arctius jungantur: fic gravitas crefcit. V. c. *fugiebat conventus fapientium, ftultorum ufu delectabatur* gravius dicitur, quam fi ordinem verborum immutes. Sic *cave, ne, dum alios ftudeas fallere, fallaris ipfe* gravius eft dictum, quam *cave, ne, dum fallere alios ftudeas, ipfe fallaris.* Sic *mortalem immortales inimicitias exercere non decet:* non *mortalem inimicitias immortales* etc. Sic *hominem decet mortales*

inimicitias, amicitias immortales, habere vel *hominem decet inimicitias mortales, immortales amicitias, habere,* utrumque recte dicitur, quia illic *inimicitias* et *amicitias* hic *mortales* et *immortales* arctiſſime conjunguntur. Minus grave foret: *hominem mortales inimicitias decet habere et immortales amicitias.* Sic *corpore cum ſimus mortali, immortalem nominis famam adpetamus.* Sic *corporis mortalitatem nominis immortalitate compenſemus* vel *mortalitatem corporis nominis* etc., ſed illud melius. Sic *res eſt haud dubie utilis, neceſſaria nullo modo.* Sic apud Cic. Orat. 63 e Carbonis oratione: *patris dictum ſapiens temeritatem filii comprobavit:* ubi *ſapiens* et *temeritatem* non ſine gravitate juncta ſunt: ac forſitan haec conjunctio idearum ſibi contrariarum, praeter vocem, effecit, ut populus iſta verba audiens tantopere exclamaret (ut Cicero ibi narrat), non ditrochaeus in *comprobavit,* ut Cicero putavit; de qua re ſupra p. 286 ſ. in cap. de *numero* dixi. — Pertinent huc oxymora, v. c. *cum tacent, clamant:* quae brevitate atque ita arctiori conjunctione graviora fiunt. Si Cicero dixiſſet v. c. *Cum tacent hi viri, profecto, Catilina, clamant,* omnis gravitas periiſſet.

XXVIIII) *Honeſtatis virtutumque ſtudium per totam orationem* adparens, cum v. c. de virtute ſemper tanquam de re certiſſime praeclara ac divina, de vitio ſemper ut de re turpi homineque indigna, loquimur, nec unquam ambigue aliquid dicimus, unde poſſit colligi, nos non vere amantes eſſe virtutum. Sed, ut hoc ſtudium virtutis recte declarare poſſimus, debemus eſſe illa inſtructi. Nam nihil eſt difficilius quam virtutis, qua careas, ſtudium ſimulare. Ac praeterea, ſi homines nos norunt eſſe vitiorum amantes, noſtra oratio, licet ſit virtutum omnium pleniſſima, tamen fide, auctoritate et gravitate, carebit. Nemo gravius de virtute loquitur, quam qui eam tenet. Qui non rem vere et graviter ſentit, quomodo is eam vere et graviter eloqui poteſt? Adeo verum eſt *pectus eſſe, quod diſertos faciat:* ac neminem ad gravitatem dicendi omninoque ad eloquentiam aptiorem eſſe quam virtutis vere ſtudioſum. Res ipſa loquitur.

XXX)

XXX) *Repetitio eorundem vacabulorum*, graves ideas continentium. V. c. *Si lacrymae nihil prosunt, quid lacrymis indulges?* gravius est dictum quam *quid iis indulges?* Sic *Si Christi nomen profitemur, nonne Christi vitam imitari debemus?* gravius est dictum quam *nonne ejus vitam* etc. vel *nonne magistri nostri vitam* etc. Sic Cicero saepissime.

V. c. Verr. III, 94 post init. *Utrum, cum judices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere (potestis)?* gravis est repetitio *de pecunia capta* et *pecuniam captam: τὸ conciliata* hic melius, puto, abesset; et statim: *an, cum lex sociorum causa rogata sit, sociorum querimonias non audire?* recte repetitur *sociorum:* languidum *eorum* fuisset. — Cic. Arch. 2 extr. *Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam, perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium, verum etiam si non esset, putetis adsciscendum fuisse.* Egregie *civis* et *civium:* nam de hac re, an Archias pro cive sit habendus, est quaestio. Ibid. cap. 4 med., postquam Cicero docuit, civitatem Archiae, quamquam non per tabulas publicas, quia tabularium flammis interierit, tamen per testimonia virorum fide dignorum demonstrari posse, addit ad refellendum accusatorem Archiae: *Est ridiculum ad ea, quae habemus* (i. e. testimonia hominum), *nihil dicere: quaerere, quae habere non possumus* (i. e.. testimonium tabularum publicarum): *et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare.* Graviter dictum *de memoria* et *memoriam*, ut ridiculos reddat eos, qui ad tabulas publicas provocent. — Cic. Phil. II, 22 extr. *Omnia perfecit* (Antonius) *quae senatus, salva republica ne fieri possent, perfecerat: cujus tamen scelus in scelere cognoscite:* ubi duplex repetitio, eaque gravis, *perfecit* et *perfecerat, scelus* et *scelere.* In his omnibus gravitas augetur arctiori conjunctione horum vocabulorum. — Sic Cic. Mil. 11 *Insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit: ab utro factae sint, incertum est.* Gravis est repetitio *factas, factum, factae:* nec erat, quod Cel. Ernesti illam in Prolus. de *grata negligentia* pro tali negligentia haberet. Haud dubie Cicero hoc vocabulum de industria repetiit; dicit: a) *factum* constat: Cicero vero intelligit per *factum* callide *insidias*, cum senatus dixerit *caedem Clodii factam esse contra rempublicam* cf. cap. 5. b) *factum* i. e. e mente senatus *Clodii caedes*, e mente Ciceronis

 insidiae,

insidias, est contra rempublicam, c) *facti* vero *auctor* incertus est h. e. incertum est, uter insidias fecerit. Vides gravitatem, vides simul, quam callide Cicero mentem senatus explicet. Sic Liv. IIII, 3 ante med. e vehementi oratione Canuleji defendentis alterum consulem ex plebe fieri debere: *Si populo romano liberum suffragium datur, ut, quibus velit, consulatum mandet, et non praeciditur spes plebejo quoque, si dignus summo honore* (i. e. consulatu) *erit, apiscendi* (pro *adipiscendi*) *summi honoris, stare haec urbs non poterit?* Gravis est repetitio verborum: *si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris.* Ernesti l. c. hanc quoque pro *grata tantum negligentia* habet. — Huc pertinet Hom. Odyss. τ. 204 ff., ubi quinque versibus quinquies τήκεσθαι κατατήκεσθαι h. e. *liquescere* usurpatur in suavissima et ad movendos lectorum animos aptissima comparatione genarum (ac simul animi) Penelopes, audita narratione de Ulysse, liquescentium s. tabescentium (i. e. lacrymis plenarum: sic *tabescere fletu* Catull. LXVIII, 55) cum nive liquescente. Quam repetitionem Ernesti ibidem pro grata negligentia habet, sed addit tamen ipse, hoc vocabulum aptissimum fuisse. — Ad hanc repetitionem eorundem vocabulorum gravem referre quoque possumus repetitionem eorum inversam, quae vulgo ἐπάνοδος et interdum ἀντιμετάθεσις adpellatur, v. c. Quintil. X, 7 *Qui stultis videri eruditi volunt, stulti eruditis videntur.* Plin. Paneg. 17 *Non ideo vicisse videris, ut triumphares, sed triumphare, quia vinceres.* Ceterum in his omnibns conservatio ejusdem vocabuli gravior est quam variatio. — Add. Vellej. II, 117 de Quintilio Varo: *quam* (Syriam) *pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit*: Ponas vel *copiosam* pro *divitem* vel *inopem* pro *pauperem*, et minus graviter dictum erit.

XXXI) *Mutatio languidiorum vocabulorum singulorum in fortiora.* Haec est res maxime necessaria: nam languide loqui est languide cogitare. Hic omnia vertuntur in linguae accurata cognitione, ut, quae vocabulis vis insit, satis scias, deinde in memoria felici et promta, quae statim vocabula gravibus ideis respondentia suggerat: quamquam mens rite commota rei gravitate sua sponte plerumque illa suppeditat. *Pectus enim est, quod disertos facit, et vis mentis*, ait Quintil. X, 7, et addit; *ideoque imperitis quoque, si modo sunt aliquo*

adfectu

adfectu concitati, *verba non desunt.* *Fortiora* f. *graviora verba* sunt ea, quorum ideis vel per se major vis continetur vel quibus inclusa simul latet idea secundaria gravitatem rei augens. Loquimur autem hic modo de vocabulis singulis. Exempla speciminis loco adferemus: unde deinde facile plura effingi poterunt.

A) *Vocabula vim majorem per se continentia.* V. c.

1) *Stertere* pro *dormire.*

2) *Volare* pro *celeriter ire:* sic *advolare* i. e. *celeriter venire.*

3) *Prodere* pro *periculo aliquem exponere,* quia, qui hoc facit, *fere* prodit seu proditoris est similis: v. c. *prodere vitam et pecuniam* ap. Terent. Heavt. III, 1, 69: et Adelph. IIII, 5, 58 *prodidisti te et illam miseram et gnatum:* it. pro *deserere*, quia, qui aliquem deserit, is saepe eum periculo exponit atque ita prodere videtur: v. c. *prodere urbem* de urbis obsessae *desertore.* Sic *proditio consulis tui* Cic. Verr. I, 14 de Verre, qui quaestor Carbonem, proconsulem suum, et provinciam deseruerat, ut Cicero ait cap. 13, ubi dicit *consulem deseruit*, et paulo post de re eadem *aufugerit*, *profugerit.* Graeci sic usurpant *προδιδόναι.*

4) *Nullus* pro *nullius* aut *parvi pretii* f. *parvae nulliusve utilitatis,* v. c. Cic. Amic. 26 *Nulla est igitur haec amicitia, cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est.* Sic Cic. dixit interdum *nulla esse judicia*, v. c. Verr. Act. I, 7 pro *non esse justa,* atque ita *parvae* vel *nullius utilitatis:* nam *non juste judicare* est fere nihil aliud quam *non judicem esse.* Sic Cic. ad Div. VII ep. 3 §. 9 de Pompejo post pugnam apud Dyrrachium: *Ex eo tempore vir ille summus nullus imperator fuit;* ut et nostri: *er war kein Feldherr* h. e. non satisfecit officio imperatoris. Sic *nullus sum* pro *perii* per hyperbolen.

5) Cic. Fontej. 16 in. *impetus terroresque depellit* pro *removet.* Sic *detrahere* gravius est quam *adimere,* v. c. Cic. Verr. IIII, 26 *annulus de digito detractus est.*

6) Cic. Philipp. II, 4 *personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino* etc. pro *audiebantur voces ebriorum, madebant pavimenta vino:* at quanto fortius *personabant;* quod indicat maximum clamorem: et *natabant,* quod indicat maximam vini abundantiam.

7) Cic.

7) Cic. Verr. V, 52 ***tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, cives romanos honestissimos, in metu periculoque provinciae, dies continuos complures in litore conviviisque jacuisti;*** ubi ***jacuisti*** fortius erat quam ***fuisti.***

8) Cic. Verr. V, 55 in. ***carcer ille, qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quae lautumiae vocantur, in istius*** (Verris) ***imperio domicilium civium romanorum fuit.*** Grave verbum est ***domicilium*** pro ***locus***, quasi fuerit perpetuus et proprius locus civium romanorum, quasi hi in carcere habitaverint. Sic ***habitat in lecto*** nostri augendae rei causa dicunt de eo, qui nimis diu et magnam adeo diei partem in lecto jacet.

9) Cic. Verr. I, 4 ***tot tantisque sceleribus coopertus*** pro ***plenus;*** at ***coopertus*** est longe majus; proprie enim significat, ita multitudine rerum circumdatum esse, ut conspici non possis: v. c. ***lapidibus cooperiri*** Cic. Verr. I, 46: Liv. IIII, 50.

10) ***obvallatus*** pro ***munitus*** Cic. Agr. II, 1 ***Me perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum primum hominem novum consulem fecistis: et eum locum*** (consulatum), ***quem nobilitas*** (i. e. nobiles) ***praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis virtutique in posterum patere voluistis.*** Gravius est ***obvallatus*** quam ***munitus, septus*** etc., ductum e re militari, ubi castra vallo muniebantur, quod rescindi oportebat ab oppugnantibus. Sensus loci est: ***Vos consulatum, quem nobiles soli habere omnibus viribus studebant, aliis omnibus, si quidem virtute excellerent, consequendi facultatem dedistis.*** Peccavit tamen Cicero, quod dixit ***locum*** i. e. consulatum ***rescidistis: locus*** i. e. castra non ***rescinditur*** sed ***vallum***, quo septus est.

11) ***nundinae*** pro ***venditio:*** Cic. Philipp. II, 14 objiciuntur Antonio ***agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimae nundinae:*** sic ***jus nundinari*** v. c. Cic. Verr. I, 46 ***qui ab isto*** (Verre praetore) ***jus ad utilitatem suam nundinarentur.*** Iam ***vendere*** agros etc. Antonio et jus Verri erat turpitudini: quanto majori esse debet ***nundinari***, quod indicat, venditionem fieri palam atque ita, ut, quicunque velit, pro pecunia accipere illas res possit.

12) ***Excussus*** pro ***ejectus***. Cic. Phil. II, 22 ***Consules ex Italia excussos*** etc. Iam ***ejectos*** erat grave: at gravius ***excussos: excutere*** proprie ***quatiendo ejicere, herausschütteln.*** Sic Virgil. Aen. VII, 296 Iuno irata Trojanos vocat ***patria excussos***, cum ne ejecti quidem proprie essent: fugerant tantum e patria, quia cremata erat. Eadem est ratio loci Ciceroniani.

13) Cic. ad Div. I ep. 1 in. ***ut vitam mihi acerbam putem*** pro *triſtem*, vel pro ***ut magno pudore perfundar*** etc.

14) *Dedecus* pro ***homine turpi:*** abſtractum pro concreto. Sic *aſinus* a leone vocatur ap. Phaedr. I, 21 ***dedecus naturae*** pro *qui dedecori es:* dictum eſt quaſi ſit ***nihil niſi dedecus.***

In his omnibus, quorum nonnulla ad ſequentem claſſem referri poſſint, ineſt ſuperlatio veritatis ſ. hyperbole; ac tota ratio, ſi ad vivum reſeces, cernitur in omiſſione particulae *fere*, ut adeo, ſi audaculi fuiſſemus, ad ellipſin referre illa exempla fere omnia potuiſſemus: v. c. *nundinae* i. e. *fere* ſ. *quaſi nundinae, obvallatus* i. e. *fere obvallatus* etc. Cf. quae de oxymoris n. 22 dixi: nam v. c. *cum tacent clamant* dictum eſt pro *fere clamant:* proprie enim dicere Cicero debebat: *cum tacent, adſentiuntur mihi* etc. Et tum recte locutus eſſet, quia ſilentio adſentiri ſaepe ſolemus.

B) Vocabula, in quibus incluſa ſimul latet notio ſecundaria gravitatem augens: ut adeo non modo ideam eam, quam proprie exprimere debeant, ſed et illam ſecundariam complectantur, atque ita una idea pro duabus ſeu unum vocabulum pro duobus ponatur. Si igitur vis duplex in anguſtum contracta et compreſſa fortius ferit, vocabulum unum, in quod contractae ſunt duae ideae, animos magis ferire et movere neceſſe eſt. Exempla aliquot adferam: quamquam exempla prioris claſſis, ſi accuratius indagentur, fere omnia in hanc quoque claſſem referri fortaſſe poſſint. Sed hoc nunc non agimus.

1) Ineſt ſimul idea *effectus* ſ. *conſequentiae:* v. c. a) ***miſerum me reddidit*** pro ***valde mihi nocuit:*** — ſic *perii* ſaepiſſime pro ***miſer ſum:*** ſic ***ridebis*** pro ***felix eris, flebis*** pro ***miſer eris:*** ut Gr. κλαίειν de ***vapulantibus*** et ***poenas dantibus*** dicitur. b) accuſator interdum a Cicerone aliisque priſcis dicitur ***damnare*** et ***condemnare aliquem*** vel ***urbe ejicere*** pro ***accuſare*** vel ***efficere, ut aliquis damnetur atque ita ex urbe ejiciatur.*** Hic igitur dicitur aliquis aliquid feciſſe, cum tamen nonniſi occaſionem praebuerit. Ergo in ***damnare*** et ***condemnare*** de accuſatore non modo ineſt idea accuſationis ſed ſimul damnationis; ut in ***ejicere ex urbe*** praeter hanc notionem etiam ineſt idea accuſationis: ſic ***condemnare*** eſt Cic. Verr. V, 69 in. ***Nam iſtum paucis horis primae actionis omnium mortalium ſententiis condemnavi:*** ſic ***condemnare*** eſt Cic. Roſc. Com. 9. Cic. in Caecil. 10: c) Cic. Manil. 12 ***Qui ad vos ab exteris natio-***

nationibus venirent, captos querar, cum legati populi romani redemti sint? Hic *redemti* pro *capti;* at gravius est *redemti:* nam non modo includit *τὸ capti,* sed simul continet ideam redemtionis, quae longe acerbior et nomine populi romani indignior est. d) Virgil. Aen. IIII, 2 de Didone: *caeco carpitur igni* pro *uritur,* et hoc pro *amore tenetur:* jam grave verbum est *amore teneri* i. e. *gefesselt werden,* gravius *uri,* longe gravius *carpi* i. e. *sensim absumi.* Sed in *carpitur* inest *τὸ uritur.* e) Virg. Aen. VII, 303 *optato conduntur Thybridis alveo* pro *veniunt* vel *sunt:* sed vocabulo *conduntur* i. e. *teguntur* inest simul idea *securitatis.* Ergo insunt duae ideae: 1) *esse* 2) *securitas;* add. Cic. Catil. I, 10 in. *Quanta in voluptate bacchabere?* ubi *bacchabere* pro *eris* positum est, at multo gravius.

2) Inest simul notio *causae:* v. c. Cic. Agr. II, 6, ubi Cicero monet Romanos, ne credant, ipsum legi agrariae Rulli temere repugnare, tanquam inter consules et tribunos dissidium esse necesse sit, quia historia doceat, saepe consules et tribunos inter se acerrime contendisse: haec posteriora callide ita exprimit: *quia persaepe seditiosis atque improbis tribunis plebis boni ac fortes consules restiterunt, et quia vis tribunicia nonnunquam libidini restitit consulari.* Praetereo hic, Ciceronem de consulibus resistentibus dixisse *persaepe,* et de tribunis resistentibus *nonnunquam:* hic tantum de vocabulo *libidinis* sermo est. *Libidini* dixit pro *voluntati* vel *consilio:* at simul indicare vult *voluntatem* fuisse *temerariam: libido* enim est, cum, quidquid cupis, id efficere studes, neque aliorum consilium auctoritatemque nec causas justas curas. *Eigensinn, Muthwille, Caprice.* Mire, sed graviter, dixit Cicero Verr. I, 3 extr. *ut ego hunc unum, ejusmodi reum* (Verrem) *post hominum memoriam fuisse arbitrer; cui damnari expediret.* Verba: *cui damnari expediret* posita sunt pro *qui damnari praecipue mereretur, deberet* etc. At *expediret* indicat causam, cur damnandus sit, scil. quia hoc ei expediat, et indicat, eum tam improbum esse, ut non nisi poena corrigi possit. In verbis *expedit alicui damnari* inest oxymorum quoddam.

3) Inest idea *firmitatis:* v. c. *stat sententia* pro *est.*

4) Inest idea *certitudinis,* v. c. *repretus est sapiens* pro *fuit;* sed illud indicat, omnes hoc credere: sic *effecit, ut doctus reperiretur* majus est quam *ut doctus esset.*

5) Inest idea *turpitudinis,* v. c. *polluere jura* pro *violare* v. c. Cic. Rosc. Am. 23 est quasi *polluendo violare.*

6) Inest idea *rei indignae ac molestae,* v. c. *descendere ad conditiones* h. e. *conditiones licet duras accipere:* sic *descendere*

dere ad *extrema:* ſic Cic. Verr. I, 38 *qui ut ſe periculo litium conjunctione criminum liberarent, quo ego vellem, deſcenſuros pollicebantur;* ſic et noſtri *ſich herablaſſen, herunterlaſſen,* de re indigna, acerba: ubi coacti eam agunt.

7) Ineſt idea *dignitatis* ſ. *meritorum:* v. c. *judicium* pro *honoribus:* at illud gravius, quia ſimul indicatur, *honores* merito tributos eſſe, atque ita eum, qui honores tribuerit, non temere, ſed judicio ductum atque ita ob dignitatem tribuiſſe: hinc v. c. *omnes judicium regis de te laudant* gravius eſt dictum quam: *omnes laudant regem, quod tibi honores iſtos* ſ. *munus tribuerit:* in hoc enim nulla cauſa latet, cur tribuerit: hinc etiam ad n. 2 referri poſſit. *Iudicium* etiam de *omni honore, praemio,* dicitur ob eandem cauſam, v. c. Cic. ad Div. X ep. 1 extr. *teque hoc exiſtimare volo, quidquid in eum* (Furnium, legatum tuum) *judicii officiique contuleris, id ita me accipere, ut in meipſum te putem contuliſſe* i. e. *honoris* vel *praemii* in genere. Sic *judicare* gravius eſt dictum quam *exiſtimare;* v. c. aliud eſt: *Philoſophi judicant rem ita eſſe,* aliud: *exiſtimant, putant* etc.; illud indicat, illos *cum judicio exiſtimare* h. e. *certis cauſis* ductos: hoc ſignificat, illis fortaſſe cauſas juſtas deeſſe.

8) Ineſt idea *rei terribilis, atrocis:* v. c. Cic. Catil. II, 1 extr. *Iacet ille nunc proſtratusque eſt, Quirites, et ſe perculſum atque abjectum eſſe ſentit, et retorquet oculos profecto ſaepe ad hanc urbem, quam e ſuis faucibus ereptam eſſe luget.* Hic cogitemus tantum τὸ *retorquet oculos* pro *reſpicit* graviſſime eſſe dictum: quia reſpicitur ad belluam vel beſtiam aliquam, quae praedam ſibi ereptam eſſe fremit, et oculos modo horrendo retorquet.

9) Ineſt ſimul idea *triſtitiae:* vid. v. c. locus modo adlatus Cic. Catil. II, 1 extr. *retorquet oculos profecto ſaepe ad hanc urbem, quam e ſuis faucibus ereptam eſſe luget.* Hic *luget* pro *videt* graviſſime dictum; ineſt ſimul idea et videndi et lugendi. Eſt vero proprie pro *cum luctu videt;* ergo quaedam brevitas.

10) Ineſt idea *laetitiae;* v. c. Cic. ad Div. XV ep. 8 in. *Marcellum tuum conſulem factum, teque ea laetitia adfectum, eſſe, quam maxime optaſti, mirandum in modum gaudeo.* Hic deeſt notio *audiendi:* ſed pro *audio* vel *audivi* maluit Cicero ſtatim dicere, ſe *gaudere:* quia ſciebat, tum τὸ *audio* in *gaudeo* latere. Eſt vero proprie pro *cum laetitia audivi,* vel *audivi et vehementer gaudeo:* ut itidem pro genere brevitatis dicendi haberi poſſit.

11) Ineſt

11) Ineſt idea *curae:* v. c. *providi, ut rem iſtum acciperes*, pro *feci, ut* etc. Ergo interdum *providere, rationem habere*, pro *facere*. Sic *providere vorbeugen, vorbauen*, pro *impedire* ponitur; atque continet et ideam impediendi et ſimul ideam *providentiae, curae, diligentiae.* V. c. *Quae ſi non aſtu providentur* etc. ap. Terent. Andr. I, 3, 3, i. e. *praecaventur* ſeu *providendo impediuntur.*

Ac ſic a quovis facile plura reperientur.

XXXII) *Adjectio vocabuli ad vocabulum* atque ita *ideae* ad *ideam*, ut hujus gravitas adjuvetur magisque ſentiatur. Sed quomodo haec adjectio inſtituitur, atque ita ex uno vocabulo duo, ex una idea duae, efficiuntur? Dictum de hac re eſt ſupra p. 397 ff. P. I c. 9 de *copia verborum* ſ. *dicendi* Sect. 2 et 3.

Hic tantum nonnulla, ad gravitatem ſpectantia, adferemus:

1) *Adjicitur* idea *effectus* ſ. vocabulum, quod *effectum aliquamve conſequentiam* continet; v. c. *captum tenere* pro *cepiſſe; voluptates eum captum tenent* gravius eſt quam *ceperunt*, quia indicat eum nondum vinculis earum liberatum eſſe. *Tenere* eſt effectus τȢ *cepiſſe*. Ap. Phaedr. *rana rupto jacuit corpore* pro *rupta eſt: τὸ jacuit* rem magis oculis ſubjicit. *Iacere* eſt conſequens τȢ *rumpi*. Sic *pater aegrotans jacet* majus eſt quam *aegroiat:* nam indicat majorem vim morbi, qui illum lecto adfixum tenet: nam de leviore morbo dici illud non poteſt: ſic *morbo confectus jacet; ſic humi proſtratus jacet;* ſic *domus incenſa flagrat* pro *incenſa eſt:* indicat enim domum adhuc ardere. Sic *confoſſus periit* pro *confoſſus eſt. Flagrare* eſt effectus τȢ *incendi* et *perire* effectus τȢ *confodi.* Sed haec vocabula non addi poſſunt, niſi earum ideae conveniant rei, de qua ſermo eſt. Nam iſta ratio, ſi accurate cogitas, eſt magis genus quoddam brevitatis dicendi quam copiae: nam v. c. *captum tenent* eſt pro *ceperunt eum et adhuc tenent: rana rupto jacuit corpore* pro *rupta eſt et jacuit: pater aegrotans jacet* pro *aegrotat et jacet in lecto: confoſſus periit* pro *confoſſus eſt et periit:* — Poetae in primis hanc rationem frequentant, v. c. Virgil. Aen. VII, 297 Iuno per ironiam loquitur: *at, credo, mea numina tandem feſſa jacent, odiis aut exſaturata quievi:* pro *feſſa ſunt* et *exſaturata ſum:* at creſcit idea τȢ *feſſa* adjecto *jacent*, ut idea τȢ *exſaturata* per additum *quievi: τὸ jacere* eſt effectus τȢ

feſſum

fessum esse, et τὸ *quiescere* τȣ̃ *exsaturatum esse*. Virg. Aen. IIII, 376 ait Dido: *Heu furiis incensa feror* pro *incensa sum*, sed *feror* auget τὸ *incensa sum*: est enim proprie *feror hin und her getrieben, hingerissen, werden*, ut charta incensa fertur volans in aethera. *Ferri* igitur est effectus τȣ̃ *incensum esse*. Ibid. 15 eadem Dido, cum dicere vellet, se nulli amplius viro nupturam esse, ait: *Si mihi non animo fixum immotumque sederet; ne cui me vinclo vellem sociare jugali* etc., ubi *fixum immotumque sederet* est pro *fixum immotumque esset*. Sed *sederet* indicat *firmitatem perpetuam*: estque effectus τȣ̃ *fixum esse* et consequens τȣ̃ *immotum esse*. Quidquid enim *fixum est* v. c. in terra, id *sedet* i. e. *firmum est*: et, quidquid *immotum est*, id per se *sedere* et *firmum esse* cogitur. Sed et haec omnia dicta sunt per brevitatem quandam: *fessa jacent* pro *fessa sunt et jacent*; *exsaturata sum et quievi*: *incensa feror* pro *incensa sum atque ita feror*: *fixum sederet* pro *fixum esset atque ita sederet*. *Sententia sedet* s. *stat*, de *firma sententia* notum est. Exempla e prosaicis supra p. 412 sq. n. 5 in cap. de *copia dicendi* dedi, v. c. Liv. I, 33 *fulmine ictum conflagrasse* pro *ictum esse*: Cic. Or. I, 10 *laqueis te irretitum tenerent* pro *irretiisse* etc.

2) Additur idea *certitudinis* s. vocabulum ideam manifestam certamque esse declarans; talia sunt *certum est*, *constat inter omnes*, *nemo nescit*, *scimus*, *non credibile est*, v. c. pro: *An virtus, qua nihil praestantius est, ab homine contemnitur?* gravius dicitur: *an credibile est, virtutem, qua nihil esse praestantius certum est, ab homine contemni?* Cic. Manil. 7 *Nam tum, cum in Asia res magnas multi amiserant, scimus Romae solutione impedita fidem concidisse* pro *Romae fides concidit*: at τὸ *scimus* rem reddit certiorem; indicat enim sermonem esse de re nota. Ibid. cap. 12 — *nobilissimas urbes captas memorem, cum vestros portus atque eos portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestate sciatis?* pro *cum vestri portus — fuerint*; at additum *sciatis* indicat Ciceronem de re notissima loqui. — Huc pertinent formulae non *fieri potest ut* etc.; *non fieri potest, quin*; *non facere possum, quin* et similia, quae rem certam esse confirmant. V. c. Cic. Verr. II, 14 extr. de Verre ubique praedam captante: *providebat, cum tanta hereditas in controversiam venisset judicioque peteretur, fieri non posse, ut sine praeda ipse discederet*: ubi *fieri non posse ut* etc. graviter dicta sunt pro *se non sine praeda discessurum* h. e. *se particula quadam illius hereditatis potiturum*: gravius est *non fieri*

posse etc., quia hoc indicat, quam firmiter persuasum fuerit Verri. Cic. Agrar. II, 3 *Neque enim ullo modo facere possum, ut — non sim* (non *essem*) *popularis* pro *Ego enim popularis ero* vel *debeo esse* etc.; sed illud indicat, nihil certius esse posse. Ibid. cap. 5 *negabant me adduci posse, ut ullam largitionem probarem* pro *negabant me ullam largitionem probaturum:* at quanto certius et gravius hoc exprimitur per *negabant me adduci posse, sie sagten, ich sey gar nicht dahin zu bringen* etc.

3) Additur idea *opinionis*, h. e. *sententiae incertae adversariorum*, f. vocabulum indicans, adversarios, quae contra nos dicant, tantum opinari: sic Cicero saepe uno verbo suspectos reddit adversarios: v. c. Agr. II, 3 in., ubi dicit, nobiles invidia tactos, si quid ipse perperam egisset, non modo non veniam ei daturos, sed etiam populum romanum, quod talem consulem fecerit, vituperaturos. Verba inter alia sunt haec: *Sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modo consilio verum etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi.* Dicere debebat: *si qua in re — lapsus fuero:* sed auget indignitatem rei addito verbo *arbitrabuntur*, quod indicat, illos, etiamsi Cicero non re, sed ipsorum opinione tantum, peccaverit, hoc jam pro maximo flagitio habituros. Gravius itaque in eos invehitur usu verbi *arbitrabuntur.*

4) *Additur notio argumenti* f. vocabulum argumentum rei continens. V. c. pro *deum odisse quis potest?* gravius dicitur: *deum tam benignum odisse quis potest?* Nam simul argumentum inest, cur non possimus eum odisse; sic pro *Deus talia scelera certo puniet* dicitur gravius *deus justus talia* etc.; sic pro *preces tuas pater tuus non repudiabit* dicitur *preces tuas pater tuus humanus* etc.; sic *omnes laudant Ciceronem* mutatur in *omnes laudant Ciceronis eloquentiam*, si scilicet de eloquentia sermo est. Nam nihil addere debemus, quod non contextui conveniat. Sic *ignoscere alicujus adolescentiae* pro *alicui:* sic pro *quis est, qui non videat?* dicitur: *quis est tam imperitus rerum, quis est tam stultus, qui non* etc. Exempla multa dedi P. I c. 9 Sect. 3 p. 431 ff. et P. II cap. 1 Sect. 6 p. 539 f. n. 7.

5) Additur idea *modi* f. vocabulum, docens, *qua ratione* aliquid fiat, factum sit, futurum sit etc. Huc pertinent innumerabilia vocabula: a) *necessitatis*, ut *necesse est*, *non facere potui quin;* v. c. *Omnis homo moriatur necesse est* pro *moritur* vel *morietur: Si deum colis, necesse est felix fias* pro *felix fies.* b) *casus*, ut *accidit* etc; v. c. *dum ista gerebat ac per-*

perficere studebat, accidit ut moreretur pro *mortuus est.* c) *consilii*, quatenus casui opponitur; v. c. *faciendum putavit, ut patriam adjuvaret* pro *patriam adjuvit:* at hoc temere fieri potuit, illud indicat factum esse cogitate et post deliberationem; sic *illis malis occurrendum statuit* pro *occurrit;* sic ap. Virgil. Aen. IIII, 475 *decrevit mori* de Didone pro *voluit:* at *velle* potest temere accidere; gravius ergo *decrevit.* d) *consuetudinis*, v. c. aliud est *benefacere solebat*, aliud *benefaciebat*, illud gravius: sic *Verres jus vendere solitus est* gravius dicitur quam *Verres jus vendidit;* hoc indicat, eum fortasse semel vel interdum id fecisse, illud declarat, eum perpetuo ita egisse. Cic. Rosc. Am. 45 non procul ab in. de Chrysogono, potente illo Sullae liberto, a quo paulo ante quaesierat, cur bona Roscii venierint, cur tantulo? etc. ita pergit: *Quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit:* pro *Quae omnia si, quemadmodum faciunt liberti nequam* etc. At *solent facere* indicat hunc morem esse libertinorum nequam, nec aliter ipsos agere posse: gravius ergo quam *faciunt:* hoc enim indicaret, eos *interdum* tantum ita facere. — Et sunt alia multa, quae huc referri possint. Unum *posse* addam, quod Cicero cum summa gravitate adjecit Act. I in Verr. 16. Loquitur ibi in genere de judiciis, quae tum invidia premebantur, quia credebantur judices pecunia facile corrumpi et improbissimos homines absolvere. Dicit: *Nulla est enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit aut conetur corrumpere* pro *ubi nemo est, qui corrumpat:* at gravius *possit aut conetur;* quod indicat, judices facillime corrumpi posse, modo aliquis eos corrumpere *possit*, h. e. pecunia sit instructus ad corrumpendos, vel *conetur* h. e. *velit.* Et statim: *in hoc homine statuetur, possitne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus pecuniosissimusque* (i. e. Verres) *damnari* pro *In hoc homine judicabitur, an vos judices, cum sitis senatores, Verrem nocentissimum et simul pecuniosissimum damnaturi sitis.* At quanto gravius *possitne damnari*, quasi damnatio pecuniosorum hominum inter res pertinuerit, quae fieri nullo modo possent, quae maximis cum difficultatibus conjunctae essent. Sic ideae *laetitiae dolorisque* et aliae facile addi poterunt.

6) Adjicitur verbum *sum*, it. *reperior*, *invenior:* v. c. pro *quis nescit* dicitur gravius *quis est, qui nesciat?* ut etiam in nostra lingua *Wer ist wohl, der nicht wissen sollte* gravius est quam *Wer weis nicht?* Hoc debebant tirones mature discere, ne deinde crederent, *quis est, qui nesciat* significare

idem quod *quis nescit;* atque illud tantum *elegantius* (sic enim loquuntur) dictum esse. Sic *quid est quod fleas* gravius est quam *quid fles?* Sic pro *Quis non credit, cui ignotum est, quis dubitat* etc. gravius dicitur: *Quis est, quin credat, cui ignotum sit, qui dubitet* etc. Sic pro *nemo credit, dubitat* etc. gravius dicitur: *Nemo est,* vel *reperitur* s. *invenitur, qui credat, dubitet* cet. Cic. ad Div. VIIII ep. 14 §. 11 *Quis erat, qui putaret, ad eum amorem, quem erga te haberem, posse aliquid accedere?* pro *Quis putabat* vel *putaret:* at illud gravius. Cic. Divin. in Caecil. 7 *Sunt multa, quae Verres in me esse arbitratur, quae scit in te, Q. Caecili, non esse* pro *multa Verres in me esse arbitratur* etc., at illud gravius. Cic. Fontej. 14 *praesertim cum tot res sint, quae vestris animis pro hujus innocentis salute supplicent* pro *praesertim cum tot res vestris* etc. Cic. Verr. I, 3 in. *Rapiunt eum* (Verrem) *ad supplicium dii patrii, quod iste inventus est, qui e conspectu parentum abreptos filios ad necem duceret* cet. pro *quod iste e conspectu parentum abreptos filios ad necem duxit.* Sic in epistola Sulpicii ad Cic. in Cic. ep. ad Div. IIII ep. 12 §. 6 de Marcelli caede: *et, cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est amicus, qui ei mortem adferret:* gravius dictum quam *et, cui inimici — pepercerant, ei amicus mortem adtulit.*

7) Adjiciuntur et alia vocabula, quae vulgo *synonyma* vocantur, vel potius junguntur plerumque per copulam *et, ac,* cet. (quae tamen interdum ob gravitatem abjicitur) ad ideae alicujus gravitatem adjuvandam. Vocantur synonyma, quia eorum significationes nonnunquam difficile est inter se discernere. At nulla vocabula addenda sunt ejusdem significationis, quae proprie et accurate synonyma adpellantur: hoc enim foret nugas proferre et vocabulis ludere. Semper ista vocabula, quibus una eademque idea exprimi vulgo creditur, debent inter se differre significatione, saltem quodam modo. Nam, etsi interdum nescimus, qua ratione duo vocabula inter se proprie differant, tamen sentimus, si quidem linguam callemus, eas differre: et hoc in his tenebris sufficere debet. Hinc patet, non tam unam ideam duobus vel pluribus vocabulis exprimi, quam totidem ideas fieri, quot sint vocabula, ut adeo haec synonymorum conjunctio proprie ad incrementum idearum atque recte ad gravitatem pertineat. Dixi de hac adjectione vocabulorum latissime in P. I c. 9 de *copia dicendi* Sect. 2 p. 397 ff.: quo lectores rejicio. — Hic tantum summatim loquar. Differre igitur ista vocabula debent vel tropo vel gradu vel alia ratione, ut v. c. jungi possint

duo

duo vocabula, quorum alterum indicet *causam*, alterum *effectum* vel saltem aliquam *consequentiam;* alterum *Genus* vel *Totum,* alterum *speciem* vel *partem,* ac, si plura vocabula sunt, *partes;* alterum sit *proprie,* alterum *tropice* positum, vel alterum ex hoc, alterum ex illo tropo arcessitum; alterum sit *negative,* alterum *adfirmative* positum; alterum altero denique sit saltem *fortius.* — Possunt quoque tria et plura ita jungi. Sed semper haec ratio est tenenda, ut fortius languidiori aut minus forti postponatur. V. c. Cic. Verr. I, 2 extr. *Mihi pro cetera ejus audacia atque amentia ne hoc quidem* (scil. quod adest) *mirandum videtur.* Sic ibid. cap. 1 in. *quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur* etc. et paulo ante: *quod iste certe statuerat et deliberarat* etc., ubi *deliberarat* per se abesse poterat; cap. 2 extr. *multa impie nefarieque commisit;* cap. 3 in. *sine furore atque amentia non sinunt.* Cic. Agr. II, 11 extr. *Reges constituuntur, non decemviri, iique ab his initiis fundamentisque nascuntur, ut — omne vestrum jus, potestas, libertasque tollatur:* ubi primum *initiis fundamentisque,* quae per se parum inter se differunt, deinde *jus, potestas, libertasque* junguntur. Cic. Phil. II, 25 in. *Venisti Brundisium in sinum quidem et in amplexum tuae mimulae.* Ibid. *Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate tantum vini — exhauseras.* Ibid. cap. 44 *Eripiet, extorquebit tibi ista populus romanus* etc., ubi *extorquebit* gravius est quam *eripiet.* Cic. Marc. 1 *Dolebam enim et vehementer angebar* etc. Ibid. paulo ante: *tam inusitatam inauditamque clementiam,* ubi etiam *mansuetudinem, clementiam, rerum omnium modum* et *sapientiam* conjungit, quae parum inter se differunt, sed differunt tamen proprie. Ibid. cap. 2 *illo aemulo atque imitatore studiorum meorum* etc.: ubi *aemulus* ab *imitatore* parum differt. Ibid. cap. 3 *debilitari frangique:* ibid. *At vero cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum — audimus* etc. Ibid. Catil. I, 2 extr. *te speculabuntur atque custodient.* Ibid. cap. 5 *Non feram, non patiar, non sinam:* quae quomodo differant, latet: sic Cic. Catil. II, 1 *Abiit, excessit, evasit, erupit.* Cic. Act. I in Verr. 15 in. *cui loco — consulite ac providete:* et statim: *Itaque a populo romano contemnimur, despicimur;* quae duo parum inter se differunt; addit tamen statim: *gravi diuturnaque jam flagramus invidia.* Cic. Verr. I, 11 *si me non omnes noti ignotique monuissent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut* etc., ubi *laborari* gravius quam *agi, cogitari.* Cic. Verr. III, 31 *Ita ab una civitate vi, minis, imperio, injuria-*

 juria-

juriaque praetoris eripiuntur etc., ubi *vi*, *minis*, *imperio*, *injuria* inter se differunt. Cic. Verr. V, 37 extr. *victa atque superata est*. Et sic sexcenta alia. — Sed in his exemplis videmus, nisi nimio in Ciceronem amore vel nimia potius superstitione capti sumus, nonnulla esse, ubi vocabula jungantur, quae plane inter se non differant: v. c. *non feram*, *non patiar*, *non sinam*: sic et *abiit* et *excessit* eadem sunt: Catilina enim *abiit* Roma, atque ita *excessit*. Redundant igitur ista vocabula; et hactenus vitiosa sunt. Quia tamen ex fervore animi proveniunt, propterea ignoscenda, imo, quia haec redundantia fervorem animi indicat (nam homo commoto animo plura loquitur, quam necesse est), hactenus quoque gravitati serviunt quodam modo. Nam saepe auditoris animus commovetur etiam animum oratoris commotum esse animadvertens. Attamen malim nostros oratores hodie abstinere tali redundantia. Gravitas enim dicendi maxime gravitate idearum rite declaranda constare debet. Add. seq.

8) Adjicitur interdum, fervore animi impellente, vocabulo vocabulum, cujus idea plane redundat et otiosa est, et tantum hactenus gravitati dicendi prodest quodam modo, quia auditor vel lector inde sentit, animum dicentis scribentisve valde commotum esse vel fuisse. Vocatur vulgo *pleonasmus*, graeco nomine, hoc est *redundantia*: v. c. *his oculis vidi*, *his auribus audivi*: ubi *his oculis* et *his auribus* abesse poterat. At fervor animi cumulare gaudet vocabula. Sic Aeneas ap. Virgil. Aen. IIII, 359 loquens cum Didone eique narrans, se Mercurii voce juberi Carthagine abire ait: *vocemque his auribus hausi*, ubi *his* per se abesse poterat. Sed sic solent homines vel incitate vel valde adseveranter cum aliis loquentes et timentes, ne sibi non fides habeatur. Sic et nostri: *Ich habs mit meinen eignen Ohren gehört*, *mit meinen eignen Augen gesehen*. — Referri huc posse paulo ante (n. 7) ex Cicerone memorata: *non feram*, *non patiar*, *non sinam*: *abiit*, *excessit*, jam ibi monuimus.

XXXIII) *Mutatio unius enuntiationis in plures*: diutius enim immorando iisdem ideis fiunt hae graviores. Dictum hac de re est supra in P. I cap. 9 de *copia dicendi* Sect. 3 p. 429 ff.

Fit hoc 1) quando, pluribus subjectis commune praedicatum habentibus, singulis suum praedicatum tribuimus: v. c. pro *Colophonii*, *Chii*, *Salaminii*, *Smyrnaei dicunt*, *Homerum esse suum civem* Cicero Arch. 8 dixit: *Homerum Colophonii*

lophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant. — Hoc fit in primis in partitione, v. c. pro *Omnes lugent mortem Clodii* Cicero dixit Mil. 8 *Luget senatus, moeret equester ordo, tota civitas confecta senio est, squalent municipia, adflictantur coloniae, agri denique ipsi* etc. 2) quando subjecto plura praedicata pro uno tribuimus, v. c. pro *Deus nobis vitam, sanitatem, parentes dedit* dici potest *Deus nobis vitam dedit, nos sanitate frui jussit, nobis parentes donavit* etc. Id quod fit in primis in partitione, v. c. pro *Deus nobis multa et magna beneficia dedit* dicitur *Deus nobis vitam dedit, sanitate nos frui jussit, necessitati nostrae consuluit, commoditati adeo et voluptati nostrae prospexit* etc. 3) praeponenda causa: v. c. pro *Deus omnia efficere potest* dicitur *Deus tanta est potentia, ut omnia efficere possit.* 4) addendo effectu: v. c. pro *Deus est valde potens* dicitur *Deus est tam potens, ut nihil sit, quod efficere nequeat.* 5) conjungendis duabus per copulam *et* (vel etiam sine ea) enuntiationibus, quarum alterutra sufficiebat: v. c. Cic. Catil. II, 4 *Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat:* ubi prior est negativa, altera adfirmativa. Cic. Rosc. Am. 24 *Sua quemque fraus* (i. e. maleficium) *et suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat amentiaque adficit.* 6) addenda enuntiatione causam vel consilium, quo res suscipitur, indicante. V. c. Cic. Rosc. Am. 25 *Qui cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine poenae maleficio submoverentur.* Verba: *ut quos natura — submoverentur* indicant causam et consilium, quo ducti Romani excogitaverint illud supplicium ac per se abesse poterant; sed addita augent gravitatem rei. 7) addenda enuntiatione indicante id, quod ex re colligi possit, v. c. Cic. Agr. II, 5 de Rullo: *Iam designatus alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore inculto et horrido, capillatior quam ante, barbaque majore: ut oculis et adspectu denuntiare omnibus vim tribuniciam et minitari reipublicae videretur.* — Plura exempla et simul plura genera enuntiationum addendarum reperies in dicto cap. 9 Part. I.

XXXIIII) *Crebra repetitio copulae tum inter singula vocabula tum inter membra et enuntiationes.* Vocatur vulgo *polysyndeton*, et sic Quintilianus vocat VIIII, 3 1

vel *polyſyndeta* i. e. ad verbum *ſaepe juncta*, int. membra vel vocabula. — Videtur hujus repetitionis hic uſus eſſe, ut, in recitandis multis rebus, earum multitudo major adpareat: nam, quo diutius in enumerandis rebus verſamur, eo plures videntur eſſe: v. c. *Deus nobis vitam et ſanitatem et pacem et mentem dedit.* Cicero ſaepiſſime ita.

V. c. Verr. II, 5 *quo reliquae tot et tantae et tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet;* ubi prius *et* abeſſe poterat. Roſc. Am. 5 extr. *ab initio, res quemadmodum geſta ſit, vobis exponemus, quo facilius et hujus hominis innocentiſſimi miſerias et illorum audaciam cognoſcere poſſitis et reipublicae calamitatem.* Mil. 11, ubi de jure ſe a vi defendendi loquitur: *Sin hoc et ratio doctis et neceſſitas barbaris et mos gentibus et feris natura ipſa praeſcripſit, ut omnem ſemper vim — a corpore, a capite, a vita ſua propulſarent.* In hoc loco ſunt *polyſyndeta* et *aſyndeta:* Quae quia utraque gravitatem adjuvare dicuntur, quaeritur, quomodo differant. — Videntur *aſyndeta* valere in rebus *celerrime* ad praeſcriptum fervidi animi recitandis; *polyſyndeta* in rebus tardius recenſendis, ut earum multitudo ac ſimul pondus non modo ſentiatur, ſed etiam cogitetur: *aſyndeta* opprimunt mentem et animum ita, ut hic ardeat ante, quam illa cogitare rite coeperit; *polyſyndeta* demonſtrant rem et menti tempus relinquunt ad conſideranda dicta: ut igitur *aſyndeta* ad incitatiorem gravitatem, *polyſyndeta* ad moderatiorem, pertinere videantur.

XXXV) *Collocatio vocabulorum gravis* h. e. talis, ut vocabula eo ordine ponantur, quo majorem vim exſerere poſſint. Dixi hac de re in cap. 1 de *perſpicuitate*, Sect. 24 p. 624 ſſ. et in primis n. 2 a) p. 626 ſſ., quia et ad hanc referri poteſt. Et ſuus quemque ſenſus docere debet, quem locum quodque verbum occupare debeat. Hic igitur ſenſus docet, *verbum grave* interdum *praeponi* aliis, interdum *poſtponi.*

1) *Praeponitur verbum gravius.* V. c. *Civis romanus ſum*, non *ſum civis romanus*, clamat ille Gavius Cic. Verr. V, 62, cum cruci adfigebatur. Sic Cic. Agr. II, 17 *grave*

eſt

est enim nomen imperii, non *nomen imperii est grave.* Sic Cic. ad Div. II ep. 4 §. 6 *Est tibi gravis adversaria — incredibilis exspectatio* pro *exspectatio est tibi gravis* cet. Ibid. 2 *Gravi teste privatus sum* etc., non *teste gravi.* Ibid. ep. 11 §. 2 *Mirum me desiderium tenet urbis* etc., non *desiderium urbis mirum:* Cic. ad Div. V ep. 21 in. *Gratae mihi tuae literae fuerunt:* et sic in multis millibus. Cf. supra cap. I de perspic. Sect. XXIIII, 2. — Omnis gravitas pendet a contextu: neque igitur certa regula dari potest: v. c. *magnum tuum est facinus* et *facinus tuum est magnum* recte dici et cum gravitate dici potest; interdum prius, interdum posterius, est gravius, v. c. si quis de suo facinore loquitur et id pro vili habet, cum magnum sit, dicere ei debeo: *magnum tuum est facinus:* hic *magnum* est primaria notio, per quam *τὸ vili* statim refellere volo: contra, si cui dico, eum facinus commisisse et hoc facinus esse magnum, dicere debeo: *facinus tuum est magnum:* hic *τὸ magnum* praemitti non opus est. Hic ubique videndum, ut, si qua idea gravior est, et lector auditorve ad eam prius respicere debet, ea aliis praeponatur. Pertinet huc nobile illud: *stetit soleatus praetor populi romani cum pallio purpureo* cet. Cic. Verr. V, 33.

2) *postponitur* saepe *verbum gravius:* in primis ad exspectationem auditorum et lectorum opprimendam: atque ita vocabulum extremum sententiae, si quidem forte est, ceteris vocabulis praecedentibus addit aliquid fortitudinis et gravitatis. Deinde est naturae consentaneum, a tenui initio incipere et cum gravitate desinere: hinc in fine sententiae exspectatur aliquid majus et gravius. Cicero sic millies. V. c. Verr. I, 3 in. *Agunt eum* (Verrem) *praecipitem poenae civium romanorum: quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim implorantes jura libertatis et civitatis in crucem sustulit.* Grave est *percutere civem romanum securi:* at hoc saepe factum est v. c. in castris: gravius est cives *in vinculis necare;* gravissimum omnium est *in crucem illos tollere:* quae est servorum poena: atque adeo in crucem tollere eos, qui provocabant ad jura libertatis et civitatis v. c. ad legem Porciam. Recte ergo postposuit *in crucem sustulit.* Cic. Philipp. II, 25 *quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam?* ubi *ereptas* esse gravius verbum quam *datas* manifestum est. Ibid. paulo ante objicitur Antonio *in urbe auri, argenti, maximeque vini direptio:* hic *vinum* occupat ultimum locum, quia ostendere ibi vult Cicero, Antonium fuisse vinolentum et omnibus voluptatibus addictum. Hinc patet, gravitatem verbi sae-

bi saepe a contextu pendere: nam in alio contextu idea *auri* fortasse fuisset gravior quam idea vini. Pertinet huc etiam arctior conjunctio vocabulorum graviorum, de qua supra dixi n. XXVIII, v. c. *qui alios studet fallere, fallitur ipse.*

XXXVI) *Clausula gravis absolutae sententiae.* De hac re supra dictum est P. I c. 6 de *numero* p. 283 ss.: nam ad eum vulgo illa clausula refertur.

Gravitas hujus *clausulae* consistit in eo, 1) ut longius vocabulum claudat sententiam perfectam et absolutam, v. c. *amandavit, videatur, videretur* etc. 2) ut syllaba paenultima hujus ultimi vocabuli longa sit, v. c. *amandavit, fateatur, fateretur, videatur* etc.: sic Cic. Fontej. 15 in. *retinendos putetis.* 3) ut huic paenultimae syllabae insit vocalis sonora, qualis est *e, o, a:* in quibus eminet *a:* v. c. *amandatus* pro *dimissus, fateatur, existimatis, credatis, existimavit, profligavit, amavit, navigavit* etc. Sed haec tria supra P. II. c. 1 sect. 24 p. 629 s. monui magis ad perspicuitatem quam ad gravitatem et magis ad dicendum quam ad scribendum pertinere. Lector non tam curat, qualia vocabula in sententiae fine sint, quam auditor; qui si unam syllabam vel duas non audit, totum vocabulum praetermissum est. Ultima syllaba plerumque in dicendo perit: jam, si praecedens etiam periret, totum vocabulum negligeretur: hinc decet, paenultimam syllabam praeditam esse vocali sonora, ut haec saltem servetur. Iam, quo longius tale vocabulum est, eo minus timendum est, ne aures auditoris praetervolet. Quod Cicero clausulae tantam vim tribuit, non mirandum est, cum a Graecis ita sit edoctus: hinc, cum Cicero Orat. 63 dicit in Carbonis verbis *Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit* per vocabulum *comprobavit* maximum populi clamorem excitatum esse, hoc ipsius opinioni de vi summa clausulae convenit: at hunc clamorem ex alio fonte exsistere potuisse credibile est. Legenda sunt, quae hanc in rem in cap. de *numero* p. 286 s. dixi. 4) quando ultimum sententiae absolutae membrum paulo longius redditur, quod facile fit per *copiam* dicendi supra p. 280 ss. explicatam, v. c. adjectione synonymorum, ut *victa atque superata* pro solo *victa:* in primis adjectione unius vel plurium vocabulorum graviorum, ut Cic. Catil. I, 13 *gravius vehementiusque adflictantur:* Ibid. *omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse, videatis:* vel adjectione verbi ad verbum, v. c. *faciendum putavit*

tavit pro *fecit*, ***retinendos putavit*** pro ***retinuit;*** fic Cic. Manil. 1 ***tribuendum cenſuerunt*** pro ***tribuerunt;*** Cic. Verr. V, 37 in. ***penetrare coeperunt*** pro ***penetrarunt*** etc.

XXXVII) *Concinnitas* ***membrorum***, quae ***numerorum oratoriorum*** ſeu ***numeri oratorii*** nomen optimo jure gerit. Cernitur in eo, ut ſingula membra, in primis ſibi contraria, vel pari longitudine vel ſaltem idearum numero ſibi reſpondeant. Non negari poteſt, hanc aequalitatem membrorum aliquid gravitatis continere: quemadmodum in cantando, numeros muſicos *(den Tact)* obſervare eſt gravius, quam eos, more puerorum, negligere. Hic ad ſenſum cujusque provoco, ne explicare rem cogar. Exempla ſupra dedi in P. I c. 6 Sect. 3 p. 275 ſſ., ubi de tota re latiſſime actum eſt.

V. c. ***non opinione, ſed per argumenta adductus feci*** non graviter h. e. non gravi homini convenienter dictum eſt: gravius erit: ***non opinione ſed argumentis*** etc. — Sic ***Non opinionis levitate ſed argumentis ductus feci*** minus graviter dictum: gravius eſt: ***Non opinionis levitate ſed argumentorum gravitate adductus feci.*** — Sic ***non opinionis levitate ſed argumentorum gravitate ductus feci*** minus graviter dictum eſt, quia τῷ ***ductus*** nihil reſpondet in priori membro. Ergo dicas: ***non opinionis levitate abreptus ſed argumentorum gravitate motus feci:*** et fic porro: quo longius progrederis in uno membro, eo longius quoque in altero progredi decet, ut aequalitas, ſi quidem fieri poteſt, ſervetur. — Si tamen ob defectum vocabulorum aliamve cauſam fieri non poteſt, ignoſcendum eſt inaequalitati membrorum, modo gravitas idearum ſibi conſtet. Cicero enim ſaepe neglexit iſtam aequalitatem: at, ubicunque potuit, fere ſervavit. V. c. Mil. 4 ***Eſt haec non ſcripta, ſed nata lex:*** hic opponit ***ſcripta*** et ***nata:*** recte. Si dixiſſet: ***Eſt haec non ſcripta ſed hominum animis innata lex***, peccaſſet: fic peccaſſet, ſi dixiſſet: ***Eſt haec non a majoribus ſcripta ſed nata lex:*** quia illic membrum poſterius hic prius paulo longius foret. Cic. ad Div. VI ep. 2 §. 5 ***Si armis aut conditione poſitis aut defatigatione abjectis aut victoria detractis civitas reſpiraverit.*** Recte: opponuntur enim ſibi ***conditione poſitis, defatigatione abjectis, victoria detractis***, tria ſubſtantiva, tria participia. Cic. Orat. I, 9 ***Quis enim tibi hoc concesſerit, — initio genus huma-***

humanum in montibus, ac sylvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius quam disertorum oratione delinitum, se oppidis moenibusque sepsisse? Egregie. Opponuntur *prudentium consiliis compulsum* et *disertorum oratione delinitum:* conveniunt *prudentium* et *disertorum, consiliis* et *oratione, compulsum* et *delinitum.* Vid. plura memorata cap. 6 de *numero* Part. I.

XXXVIII) *Delectus literarum et syllabarum.*

Hoc saltem multi gravitatem dicendi adjuvari putant. 1) *literarum:* v. c. elementum *R* putant convenire rei atroci, tristi, terribili: hinc vocabula talia, v. c. *terror, horror, horrendum* etc., in tali re praeoptanda censent. Hinc Virgilius Aen. IIII, 181 Famam *Monstrum horrendum* adpellans creditur hoc de industria fecisse. Quis hoc certo adfirmare ausit? Quodnam aliud quaeso vocabulum pro τῷ *horrendum* usurpare potuisset? Vocabula talia, in quibus *R* est, casu exstiterunt vel ii, qui illa formarunt, in ea re respexerunt ad aliquid horrendi: ut adeo a posteris, qui originem primam vocabulorum nesciunt, pro vulgaribus haberi soleant. Et sunt alia vocabula, elemento *R* instructa et ea innumerabilia, in quibus nihil horrendi est, v. c. *fortuna, aratrum, carmen, ergo, margo, formosus, dormio, ratio, merum, posteri, fero, currus, curriculum, curro, curare, ros, rosa, auris, aura, aurum, veritas, garrio, amor, rubor, honor* etc. — Equidem puto, priscos omnem gravitatem in ideis, non in sono vocabulorum, posuisse; ut taceam, nos ne satis quidem pronuntiationem priscorum nosse. Ac, si quis mihi *obitum liberorum meorum nuntiat,* nonne is aeque tristis nuntius est, ac qui *mortem eorum?* licet in vocabulo *mortis* insit *R,* in vocabulo *obitus* non sit. 2) *syllabarum.* Cicero pedes poeticos alios aliis putat esse graviores, sed ipse incertus est, ut supra in cap. de *numeris oratoriis* p. 287 ff. monui. — Et quis in tali re, quae ab aurium iudicio pendet, non incertus esse cogitur? Quanto incertiores nos simus necesse est, qui ne sciamus quidem satis, quomodo Romani sua verba pronuntiarint. — Putant nonnulli Virgilium versu illo lento Georg. IIII, 174 *Illi inter sese magna vi brachia tollunt* exprimere *voluisse* Cyclopum operam difficilem et tarditatem quandam, cum tamen addatur *magna vi* et Cyclopes tali labori maxime pares fuisse credibile sit: — sic Virgilius alibi versu celeri *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum* Aen. VIII, 596 creditur a nonnullis *celeritatem* quandam expri-

exprimere *ſtuduiſſe*. Si Virgilius hoc de ſe dixiſſet, crederem. At, quantum ego Virgilium novi, hic videtur mihi omnem gravitatem dicendi in idearum gravitate, non verborum inani ſono, poſuiſſe. Ac reperiuntur multi verſus in Virgilio, ubi de re celeri vel laeta ſpondei, de re tarda vel triſti dactyli, uſurpantur, ut vel hinc adpareat nihil certi definiri poſſe: v. c. *Tityre tu patulae recubans* etc. Virg. Ecl. I, 1: *Talia voce refert* Aen. I, 212: *Multa gemens* Ibid. 469: *Illic res laetae* Aen. II, 783: *Dejecit ſaxum* VIII, 226: *Invadunt urbem* II, 265: *Caeduntur vigiles* Ibid. 266 etc. Ac profecto, quae gravitas in ipſo ſono verbi ineſſe poteſt? cum omnis gravitas, omnis laetitia, omnis triſtitia, quae in ſono ineſſe vel inde oriri videtur, ex ideis quibusdam, quae cum ipſo ſono conjungi ſolent vel conjunctae aliquoties ſunt, exſiſtere ſoleant. V. c. idem ſonus campanarum interdum eſt triſtis, interdum laetus, ut vulgo loquuntur, interdum habet aliquid magnifici, prout res eſt, quae iſto tempore cogitatur. Tempore, quo liberi noſtri ad ſepulturam efferuntur, ſonus campanarum eſt triſtis: alio tempore eſt laetus, v. c. quando feſtus quidam dies isque ſolennis et memorabilis celebratur etc. Si quis tamen ſono vocabulorum h. e. certis literis et ſyllabis gravitatem dicendi adjuvare poſſit, ejus ſtudio non invidebo: et forſitan interdum coram plebe aliquis illarum uſus eſſe poteſt: ſic Cicero forſitan illis pedibus poeticis, de quibus loquitur, interdum uſus eſt in concionibus. — Attamen tutius eſt in idearum gravitate gravitatem dicendi quaerere. Ac profecto, ſi quis ideam aliquam magnam per alias multas ideas ſecundarias explicare ſtudet et his ideis omnibus verborum ope apte exprimendis intentus eſt, is, dum illas cogitat, vix poteſt de literarum elementis, ſyllabis et earum ſono, cogitare. Ad hoc ei tempus non ſuppetit. Atque adeo, ſi de literarum et ſyllabarum delectu diu et anxie cogitaret, nonne interea illae ideae omnes effugerent? Nam, ut ferro candenti utendum eſt, e proverbio vulgari, ſic ingenio utendum eſt, dum fervet, hoc eſt, dum ideas ſuppeditat. Hae non ſunt ſemper in noſtra poteſtate. — Hinc vix crediderim Virgilium de literarum et ſyllabarum ſono cogitaſſe; quia tam egregiam Aeneida ab eo tum non accepiſſemus.

XXXVIIII) *Vocis gravitas* in dicendo multum valere ſolet. — Sunt, qui ea vocis modulatione uti ſciant, ut verbis, non gravitatem ſpirantibus, aliquid gravitatis, ſaltem coram plebe, addere ſciant: quanto magis in rebus

bus ac verbis gravitate vere ornatis? Demosthenes et Cicero hoc satis superque suis exemplis demonstrant. Quod vox in dicendo, id quodam modo efficiunt in scribendo signa quaedam distinctionis, v. c. *signum interrogationis*, *exclamationis*, *parentheseos* etc. — In primis huc pertinet lineola illa transversa, qua utuntur hodie ad gravitatem quandam indicandam vel potius abutuntur. Recte uti ea possumus ad *reticentiam* seu *aposiopesin* indicandam: modo ne nimis saepe fiat: hoc repugnaverit naturae. Animus valde commotus, qualis in *reticentia* esse solet, non diu manet tantopere commotus, sed mox defervescit. — Editores priscorum in locis, quibus talis *reticentia* inest, non ponere talem lineolam transversam miror: nam tali modo lectoribus ista *reticentia* facilius et celerius adpareret.

Haec de *gravitate* dicendi. Possint plura addi: sed, qui subsidiis illis remotioribus instructus est et aliquot Ciceronis orationes, v. c. Verrinas, Manilianam, Agrariam secundam, Catilinarias, Sextianam, Milonianam, Philippicam secundam etc., it. orationes Livianas legit, is facile, si hoc consilium serio sequitur, plura ad gravitatem dicendi pertinentia reperire potest. — Ad *gravitatem dicendi*, referri quoque possit *sublimitas dicendi*, quae est scientia apte dicendi de rebus sublimibus h. e. iis, quae propter magnitudinem singularem rarae sunt raroque fiunt inter homines. Dicuntur sublimes, quia quasi e circulo mortalium tolluntur, vel quia homines eas patrantes se supra vulgus tollunt. *Sublimitas* igitur dicendi est altior gradus gravitatis: ut adeo eadem, quae in hac observantur, in illa observanda sint. Attamen de ipsa, quia mos ita fert, infra in Append. III paucula separatim dicemus.

CAP.

CAP. III
DE SUAVITATE DICENDI

SECT. I
Quid ſit ſuavitas dicendi.

Suavitas orationis ſ. *dicendi* eſt virtus orationis, quae efficit, ut placeamus lectoribus vel auditoribus, atque ita libenter ab iis legamur et audiamur. Intelligitur ergo hic ſuavitas honeſta et honeſto homine digna, non ea, quae cachinnos commoveat etc. Vocari quoque poteſt *gratia*, it. *venuſtas* a *Venere:* haec enim amantes reddit ſuaves, h. e. amor efficit, ut amans amanti placere ſtudeat. Hinc et *Venus* pro *gratia* dicitur; it. *veneres* v. c. *iſta res habet ſuas veneres* h. e. *ſuam gratiam.*

SECT. II
De ejus neceſſitate.

Suavitas orationis et dicenti et ſcribenti ſumme neceſſaria eſt. Ab ea enim pendet omnis adtentio atque hinc perſuaſio. Orator et ſcriptor vult perſuadere, quod maxime fit argumentis: quod ut fiat, debet illa perſpicue explicare, ut auditor vel lector eorum vim intelligat. — Sed quomodo hoc fieri poteſt, ſi auditor vel lector ob injucunditatem dicentis vel ſcribentis non adtente legere, non adtente audire vult? Orator vel ſcriptor vult animos movere. Quod quomodo ſine adtentione auditorum vel lectorum adſequi poteſt?

SECT. III
De fontibus ſuavitatis remotioribus.

Hanc ſuavitatem dicendi nemo conſequitur, niſi 1) eſt ingenio praeclaro et hilari, ut in varias formas ſe vertere, ad auditores et lectores ſe accommodare, ac multa

multa quoque, eaque praeclara, comminiſci poſſit, et totum hoc libenter faciat. 2) niſi ſit praeditus doctrina lata et ſubtili, ut multa ſciat, quibus orationem variet, ſententiis priſcis ſaepe alium eumque ſuaviorem veſtitum donet etc. 3) niſi cognoverit animos hominum, ut ſciat, quid iis placeat, quid non. Hic docet experientia, v. c. omne inexſpectatum, omne novum, placere; vulgare, licet praeclarum alioquin ſit, tamen, quia vulgare factum eſt, diſplicere plerumque. Ad illorum igitur guſtum ſe accommodare atque ita aptiſſima quaeque eligere decet. — Multi putant, quidquid Cicero vel aliquis priſcorum dixerit, id per ſe et ubique pulchrum eſſe atque ita omnibus hodie placere debere. Non negandum eſt innumerabilia in illis occurrere, quae pulcherrima et ſint et per omnem aetatem manſura ſint. At hi priſci tamen erant homines, et interdum lapſi ſunt: et, ut quisque eſt ingenioſiſſimus, ita facillime labitur ob fervorem animi, celeritatem cogitandi etc. Ac profecto Cicero protulit dicta, quae ne priſcis quidem ſemper placere potuerint, v. c. *Ius Verrinum* ambigue dictum in Verrinis de *jure*, quod Verres praetor dixit; ubi ſimul reſpicitur ad *jus (Brühe)* ſ. *jusculum* e carne ſuilla factum, quia *Verres* etiam *porcum* ſignificat. Deinde, licet priſci innumerabilia egregie dixerint, tamen nonnulla, quia jam diu ſaepeque jactata ſunt, *gratiam* hodie amiſerunt: nam gratia ſaepiſſime in nova et inexſpectata verborum forma cernitur. Adjuvat et l. 4) lectio librorum ſuavitate juſta conditorum ita inſtituenda, ut hanc ſuavitatem in noſtram mentem derivemus, eique nos aſſuefaciamus etc.

SECT. IIII

De fontibus ſuavitatis dicendi propioribus.

Iam indicabimus ea, per quae ſuavitas orationis propius *adjuvari* poſſit. Adjuvatur igitur illa

I) *Per-*

I) *Perspicuitate dicendi.* Haec ipsa jam lectori et auditori suavis est, ut omnis obscuritas molesta. Nam primum omnis homo gaudet, si quid facile intelligit. Videmus hoc in pueris, laetantibus, si rem explicatam statim intellexere. Deinde omnes homines discere suamque cognitionem augere cupiunt, paucissimis forsitan exceptis, qui tamen fortasse, si maturius, rectius, et cum quadam facilitate ad discendum et adtendendum adsuefacti fuissent, libenter didicissent ac cupiditatem discendi imbibissent. Nam, quo quis plura didicit, eo plura discere cupit: contra, ut quisque paucissima didicit, ita paucissima discere vult: et, quo quis facilius et celerius discit, eo facilius et libentius discere cupit: cum contra, quo quis difficilius et tardius discat, eo difficilius deinde discere velit. Obscuritas multorum magistrorum in docendo, itemque oratorum, ut parentum negligentiam taceamus, multos a discendo avocat et absterret. Magistri, itemque oratores de sacris rebus loquentes, hoc raro de se credunt, sed malunt causam parvorum profectuum, quos discipuli et auditores faciunt, in horum vel stupiditatem vel ignaviam vel negligentiam vel in aliud quodcunque conferre, quam in se, decepti falso syllogismo: *Quia nos rem intelligimus vel magistri sumus, hinc perspicue rem tradere possumus* etc. Perspicuitas est lumen orationis: et oratio, omnibus venustatibus conferta, tamen sine perspicuitate non est venusta. Nam, quod non intelligo, quomodo id mihi placere ac pulchrum esse potest?

II) *Gravitate dicendi* h. e. quando res ita tractatur, ut ejus magnitudo, magna pulchritudo, turpitudo etc. sentiatur a nobis nostrumque animum commoveat. Placet enim nobis commotio animi nostri: placet oratio, si ea nos ad admirationem, ad iram, atque adeo ad misericordiam rapit. Nam et misericordia nobis suavis est. Lacrymae nostrae nobis interdum placent etc.

III) *Justa brevitate* et *justa copia dicendi* h. e. quando neque nimis multa neque nimis pauca dicimus. Id quod difficile est, nec sine magno judicio et cognitione rei accurata fieri potest. *Nimis pauca* dicimus, quando auditor vel lector rem nondum plane intellexit h. e. ita, ut volebamus intelligi. *Nimis multa*, cum plura dicimus, quam scire cupit et res postulat: v. c. nimis crebra repetitione ejusdem rei vel explicatione rei non necessaria etc., quod taedium creat. Voluptatem quandam sentit interdum et lector et auditor sua sponte reperta sententia aliqua scriptoris et oratoris: et contra aegre fert, si sibi singula ac vel minima quaeque ex ordine recenseantur et late explicentur. Sed hic tamen et materiae et auditorum lectorumque ratio consulenda est diligenter.

IIII) *Modeste atque adeo demisse de nobis ac de nostris virtutibus et factis loquendo.* Placet hoc auditoribus et lectoribus, qui omnem superbiam et arrogantiam oderunt atque adeo, si quis vere se laudat, hoc pro arrogantia habent: quia, qui se laudat, is, quantum sibi tribuit virtutis, tantum aliis detrahere videtur. Sic Cicero.

V. c. Rosc. Am. 1 *Credo ego vos, judices, mirari, quid sit, quod cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus.* Egregie h. e. humanissime dictum est: *qui neque — ingenio neque auctoritate* etc.: *surrexerim* intell. *ad dicendum:* nam *sedent*, qui dicere nolunt; *surgunt*, qui dicere parant. Ibid. cap. 2 in. *His de causis ego huic causae patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere, neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset.* — Huc pertinet, quando de nostris viribus ac virtutibus dubitanter et cum quadam conditione loquimur: v. c. *si quid scio, si quid valeo* pro *cum multa sciam, cum valeam* etc. Sic Cic. Arch. in. *Si quid est in me ingenii, quod sentio quam sit exiguum* etc., ubi tamen proprie dicere vult, se omne suum inge-

ingenium omnemque omnino eloquentiam ad Archiam defendendum conferre debere. Sic Manil. 1 *si quid dicendo consequi possum* etc.

V) *Modestia et humanitate erga alios ubique declaranda.* Sic Cicero millies.

V. c. ad Div. IIII ep. 2, ubi Sulpicio, qui a Cicerone consilium petierat, ita scribit §. 3: *quid est, quod audeam suadere tibi homini summa auctoritate summaque prudentia?* Egregie *audeam* dicit per modestiam summam pro *possim* aut *velim:* et addit *homini summa — prudentia,* in quibus verbis caussa latet, cur nolit illi consilium dare. — Ibid. §. 10 *Tu, si videbitur, ita censeo facias, ut, si habes jam statutum, quid tibi agendum putes, in quo non sit conjunctum consilium tuum cum meo, supersedeas hoc labore itineris: sin autem est, quod mecum communicare velis, ego te exspectabo. Tu, quod commodo tuo fiat, quamprimum velim venias* etc. Omnia modeste. Sensus in universum hic est: Cicero Sulpicium, si idem cum Cicerone consilium capere velit, rogat, ut ad se veniat; sin minus, ut domi maneat. Haec egregie expressit: observes hic a) *si videbitur* int. *tibi,* h. e. *si tibi ita placuerit:* relinquit igitur ejus arbitrio: b) *ita censeo facias* pro *ita fac:* c) *supersedeas hoc labore itineris* pro *ne venias ad me:* at egregie ideam *laboris* cum itinere conjuncti intexuit: hinc *supersedeas:* d) *communicare mecum* pro *colloqui:* at illud modestius et honorificentius erga Sulpicium, quia illo indicatur, Sulpicium aliquid consilii habere posse, quod proferat: e) *communicare velis* pro *communicare possis* vel *communices:* f) *ego te exspectabo:* quam humane pro *veni ad me!* g) *quod commodo tuo fiat* h. e. *sine tuo incommodo.* — Ad Div. IIII ep. 3 §. 3 *prospexi tempestatem futuram* (bellum): *neque id solum mea sponte, sed multo etiam magis monente et denuntiante te:* hic Sulpicio potissimum tribuit Cicero, quod prospexerit illud bellum. — Ibid. §. 10 Sulpicio, quem consolari, sed tecte, cupit, haec dicit: *Hactenus existimo nostram consolationem recte adhibitam esse, quoad certior ab homine amicissimo fieres iis de rebus, quibus levari possent molestiae tuae. Reliqua sunt in te ipso* etc., dixit: *hactenus, quoad certior fieres* etc. egregie pro *ut docereris, ut disceres* etc. — Ibid. §. 13 *Nihil faciam insolenter: neque te tali vel scientia vel natura praeditum hortabor* etc. Non vult *hortari* illum: nam *hortari magnum virum* est insolentis: hortatur tantum fere superior et sapientior inferiorem. — Sic Ibid. §. 14 *Quare non*

re non equidem te moneo. — Cic. ad Div. V ep. 8 §. 9 *Is enim tu vir es, et eum me esse cupio, ut — conjunctionem amicitiamque nostram utrique nostrum laudi sperem fore.* Verba: *et eum me esse cupio* valde modesta sunt pro *et ego is* (h. e. talis) *quoque sum* vel *et ego me eum esse fateor* etc. Et talia loca sunt innumerabilia.

In primis in petendo humanitatem servare studet: nihil fere petit, nisi ita, si fieri possit, si a dignitate amici non aliena res fuerit etc. Videantur ejus literae commendaticiae, v. c. ad Div. XIII, ubi sub conditione tantummodo homines commendat eosque adjutos vult: v. c. epist. 17 §. 6 addit: *si tibi sit cognitus;* ep. 26 §. 6 *quod commodo tuo fieri posset, te uterentur;* et §. 7 *si non alienum a tua dignitate putabis esse:* ep. 37 extr. *peto a te, ut tantum ei commodes — quantum tua fides dignitasque patietur.* Add. XIII ep. 26 §. 8 *literas ad te a M. Lepido consule, non quae te aliquid juberent (neque enim id tuae dignitatis esse arbitramur), sed quodam modo quasi commendaticias sumsimus.* — Omninoque hinc discant tirones, veram amicitiam cum quadam observantia nunquam non conjunctam esse.

VI) *Observanter loquendo de magnis hominibus* omninoque *iis, qui vel meritorum splendore vel munerum amplitudine vel generis nobilitate excellunt.* Placet enim hoc vulgo et male audiunt, qui illud negligunt.

Cicero quidem ad Crassum scribens eique significare cupiens, se non temere ac repente ipsius amicum factum, hoc ita exprimit ad Div. V ep. 3 §. 6 *De me sic existimes ac tibi persuadeas velim, non me repentina aliqua voluntate aut fortuito ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidisse, sed, ut primum forum adtigerim, spectasse semper* etc. Hic *amplecti alicujus amplitudinem officiis suis* dictum est cum significatione magnae observantiae pro *amicum alicujus fieri.* Ac statim ibi pergit: *Quo quidem ex tempore, memoria teneo, neque meam tibi observantiam neque mihi tuam summam benevolentiam ac liberalitatem defuisse.* Egregie h. e. humanissime et observanter dictum pro *neque tibi meum amorem* vel *benevolentiam neque mihi tuum amorem* vel *benevolentiam defuisse.* At *suam benevolentiam* s. *amorem* vocat *observantiam:* quod vocabulum includit aliquam *reverentiam* erga superiores respondetque nostro *Respect, Ehrerbietung, Hochachtung.* — Et talia innumerabilia in Ciceronis epistolis reperiuntur:

et talia interpretes earum diligenter observare et explicare debebant: nam, cur interpres in solis vocabulis corrigendis, explicandis et auctoritate plurium locorum confirmandis, quae omnia praeclara quoque sunt, versari debeat, nullam causam video. Veneres Ciceronis debemus sentire: et inter veneres praecipue pertinent humanissime dicta.

Ceterum hinc patet, quanto magis orator res sacras explicans *de Deo, de Iesu, angelis* etc. observanter loqui debeat. — Quaeritur ergo, an v. c. de *Iesu* et *angelis* deminutiva facere debeamus, quod in canticis nonnullis factitatum videmus, v. c. *Jesulein, Engelein, Engelchen.* Suus quemque sensus docere potest, hoc dedecere. Quis de suo principe ac rege diceret v. c. *mein Fürstelein, mein Herrchen?* Quis hoc non vitio verteret et abjecte dictum esse clamaret? Qui ista per aestum quendam amoris defendere conantur, ii cogitent, ne posse quidem ullum amorem sine observantia locum habere.

VII) *Leniter loquendo de inimicis nostris.* Nemo enim liberaliter educatus rusticitatem in conviciando amat, laudat, nedum audire vel legere cupit.

Cicero, etsi interdum hic peccavit, v. c. in Philipp. secunda, nimio Antonii odio ablatus, tamen plerumque istam lenitatem prae se ferre sciebat: v. c. ad Div. III ep. 9 §. 3 Appio scribit: ***intellexique in provincia multos fuisse, qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nollent:*** egregie pro ***qui inimicitias inter nos excitarent; qui id agerent, ut ego te et tu me odisses.*** Sic pro *odisse aliquem* dici potest ***non favere alicui, non nimis ejus esse cupidum, non esse amicum ejus*** etc.

VIII) *Leniter vel tecte vituperandis hominibus.* Vulgo enim placet, si vituperationes per ambages quasdam proferuntur.

V. c. Cic. Rosc. Am. 1 patronos causarum tum clarissimos vituperare vult, quod ob Sullae metum defensionem Roscii suscipere noluerint. Hoc ita exprimit: ***quia, si quis istorum dixisset, — in quibus summa auctoritas est atque amplitudo, si verbum de republica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur.*** Cic. ad Div. I ep. 8 §. 9 ***Amissa est*** (dignitas consularis) ***culpa eorum, qui a senatu et ordinem conjunctissimum et hominem clarissi-***

clarissimum abalienarunt pro *culpa hominum improborum.* — Vel hinc patet, periphraseos ope tales tectas vituperationes facile concinnari posse. Huc pertinet illud Socratis, qui, cum ab adolescente quodam petulante colapho percussus esset: *Video*, inquit, *mihi in posterum cum galea incedendum esse:* pro *tu es homo inhumanissimus*, *tu es bellua*, *bos* etc. Huc pertinet illud Siculi ap. Cic. Orat. II, 69, qui, cum sibi datus esset patronus causae stultissimus a Scipione praetore: *Quaeso*, inquit, *praetor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis* (i. e. *des*) pro *iste patronus est nullius utilitatis* vel *stultissimus.* Huc pertinet, quando de *vinoso* dicimus: *non est inimicus vini;* de vorace: *sapit ei cibus egregie* etc.

VIIII) *Significando in omnibus, quae scribimus vel dicimus, nos esse faciles, clementes, mansuetos, justos, omniumque virtutum amantissimos.* Placet hoc omnibus, atque adeo iis, qui vitiis dediti sunt. Mirabile est, etiam virtutis non amantes tamen libenter audire virtutem laudari, eamque amantibus plerumque favere. In primis placent virtutes beneficae, v. c. liberalitas erga pauperes, misericordia, clementia erga peccantes etc. Placent propterea Senecae libri:

Sed et Cicero quam facilem, benignum etc., se ubique declarat! Quid suavius est animi grati significatione ad Div. I ep. 1 in. *Ego omni officio ac potius pietate erga te ceteris satisfacio omnibus, mihi ipsi* (Al. *ipse*) *nunquam satisfacio* etc.? Indicat, se nunquam satis officii et pietatis Lentulo, qui ipsum revocandum curaverat, pro hoc singulari officio praestare posse. — Pertinet huc, quando officia promittimus, vid. Cic. epistolae libri primi, et ad Div. V ep. 8 §. 11, ubi ait: *polliceor eximium et singulare studium in omni genere officii, quod ad honestatem et gloriam tuam spectat: in quo, etiamsi multi mecum contendent, tamen cum reliquis omnibus tum Crassis tuis judicibus omnes facile superabo*, et sic §. 13, 14, 15. *Quamobrem satis esse hoc* etc. — et quando dolemus, nos non posse alios satis adjuvare, v. c. Cic. ad Div. IIII ep. 13 §. 10. *et qui antea — poteram nunc P. Nigidio, uni* etc.; et I ep. 1 in., ubi dicit sibi vitam suam acerbam esse, quod non Lentulo tantum operae praestare possit, quantum Lentulus Ciceroni praestiterit. Huc pertinet, quando excusamus,

quae aliis ingrata esse putamus et addimus, facta esse casu nec nostra culpa, v. c. Cicero ad Div. III ep. 2 in. Appio, cui succedebat in provincia et qui diutius in ea manere velle videbatur, scribit: *Cum et contra voluntatem meam et praeter opinionem accidisset, ut mihi cum imperio in provinciam proficisci necesse esset* etc., ubi notes a) *contra voluntatem meam* b) *praeter opinionem* c) *accidisset* d) *necesse esset*. Sic Cicero ad Div. V ep. 8 §. 3 causam simultatis inter se et Crassum ortae confert in alios et dicit: *Neque mehercule unquam mihi tui aut colendi aut ornandi voluntas defuit: sed quaedam pestes hominum* (h. e. quidam homines perniciosi) *laude aliena dolentium et te nonnunquam a me alienarunt et me aliquando immutarunt tibi.*

X) *Vitandis plebejis vocabulis* h. e. iis, quibus nonnisi plebs uti fere solet. Parit enim injucunditatem et simul contemtum, si quem eodem modo, quo sola plebs loquitur, loqui audimus: quia videtur unus de plebe esse, a qua discere nolumus: at orator itemque scriptor erudire cupit. Quod licet maxime cadat in linguam vernaculum, tamen et in latina locum habet: quia doctis nota sunt plebeja vocabula et plebejae dicendi formae latinorum, atque ita non minus contemnunt plebejo more scribentem ac dicentem latine, quam in vernacula fieri solet. — Qui omnia vocabula e scriptoribus priscis, Cicerone, Plauto etc., promiscue pro bonis habet et usurpat, is facile in hoc vitium incidet. Excipiendus tamen est, si quis hominem plebejum loquentem inducit, v. c. in comoedia: hunc enim decet plebejo more loqui. Ad plebeja pertinent in primis ea, quorum ideae aliquid taedii adferre possunt vel sumtae sunt a rebus abjectis. Hic usus consulendus est, itemque ratio auditorum.

XI) *Vitandis vocabulis obscoenis* h. e. quae auris pudica audire non vult, quia rem vulgarem et naturalem proprie et directe indicant. — Res igitur seu idea ista vel plane omittenda est, quod saepe fieri licet, vel, si minus licet, vocabulis utendum est, quae istam ideam

tecte indicent: quod fit generali modo h. e. vel uno vocabulo generali, v. c. *natura* pro *membro genitali* ap. Cicer., vel generali descriptione s. periphrasi, v. c. *ire, quo saturi solent; pars corporis, qua sedemus; pars, qua viri sumus* etc. Et, quo tectius talis res indicatur, modo e contextu quodam modo intelligatur, eo suavius dici creditur. — An tamen medici semper istis similibusque vocabulis propriis supersedere possint, dubito. Ac profecto ipsas has res earumve ideas non turpes per se esse manifestum est, nec nos eas pro turpibus haberemus, nisi mos et educationis ratio quaedam ita sanxisset. Neque ita vocabula ipsa pro turpibus haberemus, nisi vel mos iis aliquam turpitudinis maculam adspersisset vel nos eorum vocabulorum plerumque puderet, quae plebis, quam vulgo contemnere solemus, ore celebrari solent. Moris tamen, quicunque sit, auctoritati cedendum esse per se patet: nam morem negligere saepe turpitudini ducitur. Ac vel hinc istis vocabulis, quae vulgo obscoena vocantur, abstinendum esse apertum est. — Hinc quoque rhetores metaphoram jubent a rebus honestis duci omnemque in ea turpitudinem vitari, v. c. Cic. Orat. III, 41 ait: *Nolo dici morte Africani castratam esse rempublicam. Nolo stercus curiae dici Glauciam.* Est genus *euphemismi* sic vulgo dicti.

XII) *Vitandis iis vocabulis, quae rem ingratam proprie indicant, et commutandis cum suavioribus* h. e. cum iis, quorum ideae aliquid suavius continent. Dicitur vulgo haec ratio dicendi *euphemismus*.

Huc inter alia pertinent haec:

1) quando de morte, cujus idea hominibus vulgo terribilis, saltem ingrata, est, ita loquimur, ut ideae isti aliam ideam et eam tectiorem ac suaviorem substituamus: v. c. *beatus tuus pater* pro *mortuus; vivere desiit, ad deum abiit, passus est aliquid humani* etc. pro *mortuus est:* sic *si quid ei acciderit* pro *si mortuus, si interfectus, fuerit.* Suavius est utique mulieri, cujus maritus in bellum proficiscitur, quando illi dico: *si quid acciderit marito tuo* etc. vel *potest enim ei*

aliquid

aliquid humani accidere, quam cum dico: *si maritus tuus occisus fuerit* vel *potest enim is occidi:* nonne illa idea est suavior vel tolerabilior? Sic nostri: *wenn Gott über ihn gebieten, ihn zu sich nehmen, sollte* etc. pro *wenn er sterben, umkommen, sollte.* Illud est humanius et suavius.

2) quando de inimicitiis alicujus loquimur, in primis, quando alicui in memoriam revocamus inimicitias, quas vel cum aliis vel nobiscum habuit. Nemo hanc memoriam libenter repetit: si tamen repetenda est, tecte facere solent homines venusti. Quam tecte Cicero ad Crassum scribens mentionem facit inimicitiae, quae inter utrumque fuerat, ad Div. V ep. 8 §. 2 *multa varietate temporum interruptum officium cumulate reddidi:* et §. 3 *Neque mehercule unquam mihi tui aut colendi aut ornandi voluntas defuit: sed quaedam pestes hominum laude aliena dolentium et te nonnunquam a me alienarunt et me aliquando immutarunt tibi.* Quam leniter ideam inimicitiae pristinae ingratam exprimit verbis: *te nonnunquam a me alienarunt, et me tibi aliquando immutarunt!*

3) quando alicui aliquid denegamus vel aliquid ab eo nobis oblatum accipere recusamus, hocque ita facimus, ut ille aegre ferre non possit. Sic nostri venustiores munus recusantes malunt dicere *Ich danke ergebenst, bin sehr verbunden* (scil. *für das Anerbieten)*, vel, si cum longe inferiori loquuntur, *es ist gut*, quam *ich will es nicht haben, behalten Sie, behaltet es selbst.* — Sic prisci venustiores (non omnes Latini; nam haec venusta forma loquendi non ad linguam universam pertinet: ut nonnulli credere videntur) dicebant *recte, benigne.* Si quis v. c. proficiscens aliquem interrogabat, an sibi epistolam ad aliquem credere vellet, interrogatus, si literarum nihil dare vellet, respondebat; *recte* pro *nolo:* proprie vero *recte* significat hic *recte facis, quod me interrogas, placet mihi tua humanitas* etc. — Terent. Eun. II, 3, 50 Chaerea narrat, se cum cognato quodam invitum esse locutum, quia interim virginem vix visam amiserit, et ait: *Dum haec dicit* (cognatus), *abiit hora; rogo, num quid velit: Recte, inquit: abeo.* In verbis postremis *rogo num quid velit: recte, inquit,* inest duplex euphemismus: a) *rogo num quid velit* h. e. *ich frage ihn, ob er noch etwas befehle* dictum est pro *abire parabam:* quia, qui ab aliquo abire festinant, sic solent saepe loqui: *haben sie noch etwas zu befehlen? verlangen sie noch etwas von mir?* etc. b) deinde *Recte* respondebat ille cognatus pro *Nihil*, ut nostri interdum inferioribus dicunt: *Es ist gut* pro *ich habe weiter nichts zu sagen;* prius posteriori esse humanius dictum, per se liquet. — Sic *benigne* ap. Ho-

rat. I ep. 7, 16 Calaber hospitem, ut edat, rogat: *Vescere sodes:* Hospes respondet: *Iam satis est:* Calaber pergit: *At tu quantum vis tolle:* Hospes respondet: *Benigne* h. e. *Nolo:* at proprie est *benigne facis, benignus es, quod me rogas, magnam habeo gratiam.* — Ibid. v. 61 Vultejus Mena a Philippo ad coenam vocatur, sed respondet: *benigne*, quo verbo indicat, se nolle venire: dictum ergo est pro *Non veniam*, sed humane. Verba sunt: *Ad coenam veniat. Non sane credere Mena* (se ad coenam a Philippo tam nobili viro vocari): *Mirari secum tacitus. Quid multa? Benigne, respondet.* Tum Philippus: *Neget ille mihi?* e quibus verbis clarum est, *benigne respondet* dictum esse pro *recusat venire, negat se venturum, dicit se nolle venire ad coenam.* — Sic ap. Plaut. Menaech. II, 3, 30 ait invitatus quidam: *bene vocas, magna gratia est* pro *non veniam*, ut nostri *ich danke ergebenst; vielmals* etc. Proprie vero est: *bene facis, cum me vocas et pro hac benevolentia magnam habeo tibi gratiam.* — Sic et Graeci venustiores (non omnes Graeci; neque enim hoc ad linguam graecam per se referri debet) dicebant: καλῶς; sic et ἐπαινεῖν τὴν κλῆσιν proprie *laudare vocationem* s. *invitationem ad coenam* dicitur de recusantibus Xenoph. Sympos. I §. 7, quod simile est Latino *gratiam habere, dicere recte* etc. — Pertinet huc ex Cic. Or. II, 69 supra n. 8 adlatum dictum Siculi illius, qui patronum causae stultum, sibi a praetore datum, his verbis repudiavit: *Quaeso, praetor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis* pro *hunc patronum nolo accipere;* proprie vero est: *da hunc patronum adversario meo: nam deinde mihi non opus erit patrono; quia tum sine patrono vincam.*

4) quando in respondendo veram causam aliamve rem, quia ingrata erit interroganti, reticemus et generali responsione defungimur: v. c. ap. Terent. Hec. III, 2, 20 mater quaerit ex filio: *Quid tu igitur lacrymas? aut quid es tam tristis?* filius respondet: *recte, mater;* h. e. *nihil est, mater,* ut nostri *Es ist nichts, es ist gut*, si veram causam dicere vel directe respondere nolunt.

5) quando tecte aliquem reprehendimus: de qua re supra n. VIII.

XIII) *Novitate elocutionis.* Omne novum placet: omne vulgare et nimis notum taedio est ac minuit adtentionem auditorum et lectorum. — Sed illud non ita intelligendum, ut ubique novitati elocutionis studere

re debeamus: hoc enim ſemper fieri nequit. At ſaepe tamen fieri poteſt. Nec difficile hoc puto eſſe ſub his conditionibus 1) ſi ſimus ingenio praeclaro et animo generoſo inſtructi: 2) ſi ſententiam plane et ex omnibus partibus intelligamus: 3) ſi verborum ſingulorum vim accurate teneamus atque ita ſciamus, utrum ſententiam exprimant recte, nec ne: 4) ſi juſta vocabulorum recte intellectorum copia inſtructi ſimus, ut e multis aptiſſima quaeque eligere poſſimus: 5) ſi non ſimus ea ſuperſtitione infecti, ut credamus, hanc vel illam ſententiam non niſi iis verbis, quibus Cicero aliusve vir magnus expreſſerit, exprimi debere vel non meliorem veſtem accipere poſſe, quam vel Cicero vel alius priſcorum illi circumdederit. Qui v. c. verba et ſententiam recte intelligit, is, ingenio adjutus, facile multa verba, quae Cicero non junxit, jungere poteſt, quia ſibi conveniunt et eandem ſententiam exprimunt, atque adeo novas ſententias deinde invenire. At, qui vel ſententiam vel vocabulorum vim non accurate tenet, ac, quae vocabula ſibi conveniant, neſcit, ſed tantum eorum conjunctionem e Cicerone novit, id quod dicitur vulgo *ex uſu loquendi diſcere*, is nullam aliam phraſin, niſi quam apud Ciceronem legit, uſurpare audeat. At nonne hoc eſt priſcos nimis ſuperſtitioſe imitari vel potius agere more puerorum, qui de rebus nihil dicunt, niſi quod pater de illis dixerit, non aliud vocabulum proferunt, quam quod pater protulerit? Multas ſane novas ſimilitudines, praeter eas, quae apud priſcos occurrant, hodie proferri poſſe quis neget? modo aptae ſint reique conveniant: quamquam etiam multa, quae priſci dixerunt, hodie pro novis haberi uſurparique poſſunt, quia paucis nota atque ita multis nova ſunt. — Novitas autem illa elocutionis commendanda eſt in primis 1) in *proverbiis*, ne ea ubique priſco habitu proferantur 2) in ſimilitudinibus 3) in exemplis 4) in tropis 5) in verbis.

XIIII)

XIIII) *Variatione sententiarum et verborum*, quae novitati illi saepe vicariam operam praeclare praestat. Omnis variatio delectat, non modo ciborum, vestium aliarumque rerum, sed etiam idearum et verborum. Aeque pauper est is, qui eandem ubique sententiam profert et iisdem ubique verbis exprimit, quam qui quotidie eadem se veste conspiciendum praebet. — Debemus igitur sententias varie exprimere, modo negative modo adfirmative, modo per interrogationem modo sine ea, interdum propriis, interdum tropicis vocabulis, modo per hanc, modo per illam vocabulorum structuram: et in tropis etiam variatione quadam utendum, ut v. c. in metaphora similitudo rei arcessatur v. c. modo ab hoc, modo ab illo floris genere etc. — Copia verborum hic debet ad manum esse, ut e multis modo haec modo illa eligamus.

V. c. quando dico: *Quamquam, qui perspicue loquitur, valde laudandus est, tamen is, qui simul suaviter loquitur, magis laudandus est*, parum suavis est oratio, quae suavior fiet variatione, v. c. cum dico: *Quamquam, qui perspicue loquitur, valde laudandus est, tamen is, qui cum perspicuitate suavitatem orationis conjungit (conjungere scit* vel *qui simul suaviter loqui novit), majori laude dignus est censendus:* vel *tamen, qui cum ista perspicuitate suavitatem orationis conjungere sciat, eum majori laude dignum esse constat* f. *quis neget?* etc. — Sic dicens: *Virtutis amantes quisque laudat: vitiorum amantes nemo laudat: quomodo enim laudari potest, qui ipse laudanda agere non vult?* parum suaviter loquitur: suavius dicet v. c. ita: *Virtutis amantes quisque laudat: vitiorum studiosis nemo laudem tribuit* etc. At verba: *quomodo enim laudari potest, qui ipse laudanda agere non vult,* manere debent, ut oppositio *laudari* et *laudanda agere non vult* clarius eluceat. Potest et ita variari: *Qui virtutem amat, is laude hominum frui solet, quae contra vitiorum studiosis deesse solet* vel *at vitiorum studiosi illa carent* etc. Variatio est multiplex, v. c. pro *amoris causa, propter amorem, ob amorem* dici potest *amore ductus, incitatus* etc. cf. supra P. I cap. 8 de *variatione*, S. 10 p. 384 ff., quae late ibi tractata est. — Potest quoque interdum in collocatione vocabulorum variari, v. c. interdum *is* praeponitur *τῷ qui,* interdum postponitur,

ponitur, v. c. ***eos, qui literis operam dant, ſemper amo***, et ***qui literis operam dant, eos ſemper amo***. Sed haec variatio ordinis verborum non niſi interdum permittitur, h. e. quando uſus ordinis fixus, perſpicuitas, gravitas etc. non offenditur vel in re vulgari.

Interdum tamen variatione vocabulorum uti non licet: v. c. 1) quando alia vocabula non habemus ad rem exprimendam: v. c. ***conſul dixit dictatorem: literae mihi ſunt redditae*** etc. Quid pro ***dixit*** et ***redditae*** dicas? Niſi forte velis dicere ***dictator factus eſt*** omiſſa conſulis idea, et ***literas accepi:*** ubi tamen contextus ratio conſulenda. Hinc Cicero non culpandus videtur, qui ad Div. XI ep. 16 in. dixerit: ***epiſtola reddita ſit***, et poſt tres verſus: ***epiſtolae tibi reddendae***, et interjectis iterum duobus verſibus: ***non loco redditae***. Injucundior foret haec repetitio, ſi in eadem ſententia eſſet. Sic Liv. XXX, 33 non proc. ab in. ***Hannibal — elephantos inſtruxit***, et, cum deinde de cetera acie loquitur, poſt ſex verſus iterum uſurpat ***inſtruxit:*** ſed et haec repetitio toleranda, cum poſt ſex verſus demum fiat. Retulit haec duo loca Cel. Erneſti ad gratam negligentiam. 2) quando gravitas poſtulat: v. c. in oppoſitione, ***Nec proſunt domino, quae proſunt omnibus artes*** Ovid. Met. I, 523 etc. Dictum hac de re eſt ſupra in cap. de ***gravitate*** S. 3 n. 30, et dicetur infra etiam aliquid de ***vitanda repetitione*** ejusdem verbi n. 21.

XV) ***Genere ſcribendi non adfectato. Adfectatum*** eſt ***nimis ſtudioſe quaeſitum:*** et hoc indicat res et verba non bene convenire materiae. ***Non adfectatum dicendi et ſcribendi genus eſt***, quando ita dicimus et ſcribimus, ut natura materiae poſtulat, v. c. ***tenuiter*** de rebus tenuibus, ***magnifice*** et ***ornate*** de rebus magnis et ornatu dignis. — Adfectato igitur dicendi ſcribendique genere utimur, quando de rebus tenuibus magnifice et ſublimiter loquimur, quando, quidquid pulchri ſcimus aut ſcire nobis videmur, v. c. epitheta poetica vel otioſa, v. c. ***lac album***, rara vocabula, itemque deſcriptiones locorum, rerum etc., ſententias acutas, tropos, figuras, v. c. exclamationes etc., id ubique ac propterea plerumque inepte et alieno loco ponimus, omninoque ita loquimur aut ſcribimus, ut auditor lectorve facile animadvertat,

vertat, nos *voluiſſe videri pulchre ſcribere:* quod lectori et auditori ſemper moleſtum eſt. Qui *vult videri* pulchre ſcribere, is nec *videtur* pulchre ſcribere nec *ſcribit pulchre.* Lector vel auditor vult pulchritudinem ipſe ſentire ac ſua ſponte de ea judicare: non ab oratore vel ſcriptore moneri impellique ad ſentiendam. Qui ſtudet videri pulchre dicere et ſcribere, is videtur auditori vel lectori ſucclamare: *Lauda me et admirare.* Id quod ſemper eſt arrogantis et ſibi nimium confidentis. Pulchritudo vera ſua ſponte ſe ostendit ac ſua ſponte placet; nec illam opus eſt digito monſtrari: velut forma virginis vere pulchra mox animadvertitur. Huc pertinent in primis acute dicta: quae ſi quis ita profert, ut ipſi placere videantur, vel ita, ut primus laudet aut riſu hilarive fronte excipiat, omnem, quam habebant, pulchritudinem ac ſuavitatem illa ſtatim amittunt; quia audientes, qui liberum arbitrium ſibi poſtulant, ſibi imperari, quid judicare debeant, arbitrantur. Deinde puerile eſt ubique ornatum adhibere: indicat enim, te non diu diſciplinam magiſtri reliquiſſe, te judicio carere etc. — *Adfectatus* ſermo plerumque naſcitur 1) ex ambitione ſ. vanitatis ſtudio vel etiam ex arrogantia 2) ex inopia judicii 3) ex inſcitia rei, quae tractatur, omninoque ex inopia doctrinae accuratae. Nonnemo rem nimis auget et ornat, quia majorem haud novit atque ita illam pro omnium maxima habet. 4) ex cognitione vocabulorum non accurata. Multi utuntur adfectato ſermone, ita, ut hoc neſciant: putant, ſe recte atque adeo praeclare loqui, quia ſic didicerunt. Hinc 5) in primis oritur ex inſtitutione magiſtrorum multorum perverſa, qui prius de pulchra latinitate, de ornate ſcribendo, ut loquuntur, quam de recte ſcribendo dicunt, tanquam recte ſcribere ſit nimis puerile vel nimis facile ac per ſe diſcatur; atque adoleſcentes ad pulchre ſcribendum, non ad pulchre cogitandum, impellunt, tanquam *cogitare* non ad ſcribendum ſit ne-

ceſſarium, ſed tantum ad philoſophum proprie ſic dictum pertineat. Omnes homines natura ducuntur cupiditate pulchritudinis atque ita pulchre loquendi et ſcribendi. Iam, ſi adoleſcens pulchre ſcribere ac loqui ante diſcit et ſtudet, quam pulchre cogitat, nonne iſta pulchritudo, in meris verbis, iisque raris, tropicis ac ſine ſenſu pulchritudinis rerum conquiſitis conſtans, ſit coacta et adfectata neceſſe eſt? Legunt vulgo Ciceronem, pulchre quidem ſcribentem: at ſententiam ejus ac contextum idearum negligunt, obliviſcuntur, ac ſaepe ne intelligunt quidem. Verba ſola, utcunque intellecta, uſurpare in omni contextu gaudent. Poteſt interdum in eorum verbis nonnullis vera ineſſe pulchritudo, ſi ideae pulchrae ſunt: at, quia nimis condenſantur iſtae veneres, moleſtae fiunt et adfectationi propinquae. Aromata ſunt ſuavia; at nimia eorum multitudo in cibis eſt taedio. Matrona honeſta ornat ſe, at modice et apte, et ejus forma placet: meretrix nimium ornatum adfectat, quia virtutibus ſuis diffidit nec pulchritudinem ſuam ſine illo ſatis declaratum iri putat.

Venit hic in mentem *gratae negligentiae* in ſcribendo, quam ſunt qui commendent. Dubius ſum, quid de ea ſentiam, quia in vocabulo *negligentiae* videtur eſſe ambiguitas. Omnis vera negligentia eſt per ſe vitium, indicatque lectorem ab ſcriptore, auditorem ab oratore, contemni; et tum opponitur diligentiae, quae non ſatis commendari poteſt. Sed interdum videtur aliquis negligens eſſe, comparatus cum alio nimis ornato h. e. cum eo, qui ubique ornatum, quemcunque novit, adhibet, et qui propterea vocari poſſit nimis diligens, quod ſemper vitium eſt: quemadmodum matrona honeſta, accurate veſtita et ornata, poſſit vocari negligens prae meretrice nimis ornata: quia neglexit hunc nimium ornatum. Si ſic grata illa negligentia intelligatur in ſcribendo, facile adſentior: it., ſi per gratam negligen-

gligentiam intelligatur *simplicitas* (das Ungekünstelte), quae *arti* opponitur. — At videtur vocabulum *gratae negligentiae* vulgo usurpari ad defendendos scriptores priscos, in primis Ciceronem et Caesarem, quos interdum negligenter h. e. vitiose scripsisse negari non potest. Vera autem negligentia nunquam grata erit intelligentibus et gustum habentibus: ac fortasse nomine *gratae negligentiae* priscos non defenderemus, nisi magna observantia erga eos teneremur vel didicissemus a magistris nostris, priscos ab omni vitio, quo possent, defendendos esse. — Commendavit etiam Cel. Ernesti *negligentiam gratam* in Opusc. Phil. p. 126 et adfert repetitionem multorum vocabulorum, quam ad gratam negligentiam refert: quam tamen partim vitiosam partim vel ob gravitatem vel ob inopiam alius vocabuli necessariam fuisse crediderim, ut et ex supra dictis et ex infra dicendis adparere puto. Omnino suaserim tironibus, ut magis diligentiam quam negligentiam sequendam statuant. Loca ab Ernestio ad confirmandam gratam negligentiam infra memorabo, ubi agetur de *vitanda repetitione ejusdem vocabuli.*

XVI) *Aequali scribendi genere;* quod ad proxime praecedens quodam modo pertinet. Sed *aequale genus scribendi dicendique* non ita intelligendum, ut per totam orationem ac librum vel magnifice vel tenuiter scribere debeamus: nam nulla est oratio, nullus liber, in quo non interdum graviter, magnifice ac sublimiter, interdum tenuiter dicendum sit: nam modo narramus, modo docemus, modo adfectus hominum excitare studemus etc. Sed aequale dicendi scribendique genus constat in eo, si characterem singulis dicendi generibus proprium servamus; nec verba vel modos rem tradendi ex alio in aliud genus transferamus. — Male v. c. descriptiones ac similitudines uberiores et crebriores, quae sunt poetis propriae, transferas in historiam: male vocabula rara et poetica, v. c. *altitonans*, *horrisonus* etc.,

etc., it. exclamationes in historia usurpes. — Sic contra narratio simplex historicorum h. e. omni artificio non necessario carens non convenit poetis. Genus dicendi poeticum iterum in species quasdam se dividit: aliud est dicendi genus in odis, aliud in fabulis, aliud in epicis carminibus scribendis etc. Haec genera non confundenda sunt. Sic orator aliis similibus utitur quam poeta, et alio modo tractat, atque rarius ipsa adhibet. Ridiculus est orator vel scriptor, si poetarum epicorum more repente adsurgit et statim deinde humilia verba profert, tanquam Davus in Comoedia loquatur. — Haec inaequalitas oritur ex iisdem fontibus, ex quibus adfectatum genus dicendi provenire diximus: praeterea e collectaneis quibusdam, ut vocantur. Colligunt nonnulli ex omnibus scriptoribus, quidquid praeclari ibi reperiunt vel quidquid praeclari invenisse credunt: ac, si quid scribunt, eo confugiunt, et inde rapiunt, quidquid inveniunt. Sic facile fit, ut Virgiliana commisceantur cum Terentianis, Ciceronianis etc., verba servi cum verbis sapientis et docti etc. Melius est, quae legeris, in succum, quod ajunt, convertere tibi proprium, more apum, quae e florum succis efficiunt succum suum h. e. *mel*. Quis mel gustans novit, unde apes illud congesserint? Sic, quaecunque legimus, ita debemus concoquere, ut deinde pro nostris habeantur. Id quod facile est, modo nihil dicas, quod non accurate intelligas.

XVII) *Vegeto scribendi et dicendi genere* h. e. eo, quod lectorum et auditorum adtentionem excitet: id quod in primis opus est, si oratio vel liber est paulo longior aut materia paulo tenuior ac siccior. Nam *in opere longo*, ait Horatius, item *in tenui*, *fas est obrepere somnum*. Sed unde hoc consequimur? Maxima ejus pars debetur naturae, educationi et doctrinae, conventus hominum non fugienti. — Adjuvatur illud multis rebus, quas hic universas recensere non possumus; v. c. 1) *epithetis* descriptionem rei continentibus; sed haec

non otiosa esse debent: v. c. Cic. Senect. 15 *terrae natura delectat; quae cum gremio mollito ac subacto semen sparsum excepit, primum id occaecatum cohibet: — deinde — elicit herbescentem ex eo viriditatem* etc. Totus locus est suavis; additur hic *mollito ac subacto*, deinde *sparsum, occaecatum, herbescentem.* 2) omnino *descriptionibus* rei, efficientibus, ut ipsa oculis fere subjiciatur: de quibus mox. 3) *acute dictis*, de quibus infra. Nihil magis adtentionem excitat. 4) *interrogationibus* et *exclamationibus*, ubi tamen videndum, ut aptae sint reique conveniant. 5) metaphora pulchra. Omnis metaphora, si a re sensibus subjecta sumta est, excitat adtentionem in re subtili diu audienda. Nam, quidquid audire vel videre videmur, id mentem magis nostram ferit, quam quod cogitando consequimur. — In primis delectat *metaphora suavis*, ut vulgo non satis quidem accurate loquuntur, h. e. *in qua inest suavis imago s. quae a re suavi ducta est*, v. c. *a segete, vere, floribus* etc. v. c. *flos aetatis* etc. — Placet etiam metaphora a re grandi ducta: v. c. *vallum aristarum*: sic Cicero Senect. 15 loquens de segete: *et contra avium minorum morsus munitur vallo aristarum.* — Maxime tamen omnium placet adtentionemque excitat et recreat metaphora, si rebus inanimatis vitam vel adeo vocem et actiones hominum omninoque animalium, atque ita etiam bestiarum tribuit: v. c. *somno oppressus*, de eo, cui somnus obrepit: *somno victus*, de eo, qui, postquam diu somno restitit, tandem dormire cogitur: *somno vinctus*, de eo, qui ita dormit, ut non facile excitari possit. Hic consideratur *somnus* ut homo, qui aliquem inimicum *opprimit* h. e. *repente invadit*, *vincit* h. e. *superat*, et *vincit* h. e. *ligat.* — Sic Cic. Nat. Deor. II, 33 *quippe quae* (terra) *gravidata seminibus omnia pariat et fundat ex sese, stirpes amplexa alat et augeat, ipsaque alatur vicissim a superis externisque naturis.* Cui haec legenti somnus obrepere possit? *gravidata, pariat, fundat, amplexa*

etc.:

etc.: omnia praeclara et suavia. — Cic. Senect. 15 seges dicitur *niti sich aufstemmen, sich stützen*, et *adolescere*. Verba sunt: *quae* (viriditas herbescens i. e. seges) *nixa fibris stirpium sensim adolescit, culmoque erecta* etc. Ac paulo post *vitis* dicitur *serpens* etc. — Sic *seges* dicitur *laeta*: sic *flos* dicitur *mori*: sic *agri* dicuntur *sitire* etc. *Fontes sitiunt* dixit Cicero ad Q. Frat. III, 1 med.: et *venias ad sitientes aures* ad Att. II ep. 14 in. — At parcius tamen ita prosaici: crebrius poetae, quibus nihil frequentius; v. c. *cymba gemit, tecta surgunt* ap. Virgil.: it. *vino* vel *somno fallere curas* pro *oblivisci* Horat. Serm. II, 7, 114: sic *currus non audit habenas* Virg. Georg. I, 514. Verba sunt: *Fertur equis auriga neque audit currus habenas.*

XVIII) *Descriptionibus rerum suavibus* v. c. *montium, regionum, bestiarum, actionum, permotionum animi* etc. in primis *naturae*: v. c. Cic. Senect. 15 describit *segetem crescentem*: cf. Nat. Deor. II, 33 in. et cap. 47 ss., quae plena sunt descriptionum suavissimarum, v. c. cap. 47 *Jam vero vites sic claviculis adminicula, tanquam manibus, adprehendunt, atque se ita erigunt, ut animantes* etc. Ibid. *Jam vero alia animalia gradiendo, alia serpendo, ad pastum accedunt, alia volando, alia nando: cibumque partim oris hiatu et dentibus ipsis capessunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate rostrorum: alia sugunt, alia carpunt, alia vorant, alia mandunt.* Et plures sunt capp. seqq. de singulis animalibus: at uberior est descriptio hominis a cap. 54 ad cap. 61: ubi de singulis ejus partibus dicitur, et tota quidem suavissima, ut cap. 56 *sensus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite, tanquam in arce, mirifice ad usus necessarios et facti et collocati sunt. Nam oculi, tanquam speculatores, altissimum locum obtinent: ex quo plurima conspicientes, fungantur suo munere. Et aures eum sonum percipere* etc.: cap. 57 in. *quae* (natura) *primum oculos membranis tenuissimis vestivit et sepsit: quas*

primum perlucidas fecit, ut per eas cerni posset; firmas autem, ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit et mobiles, ut et declinarent, si quid noceret, et adspectum, quo vellent, facile converterent. — Munitaeque sunt palpebrae tanquam vallo pilorum, quibus —, si quid incideret, repelleretur etc. Sed totus locus est perlegendus. — Omninoque nihil suavius natura, ut, qui ejus rationem accuratius cognoverit, is nullo negotio suaviter scribere possit: nam nulla fere est materia, ubi non vel similitudo aliqua vel vocabulorum multitudo a natura arcessi et usurpari possit. Orator, cui natura ignota est, plerumque haeret in spinis et jejune scribit ac dicit. — Nec modo in Cicerone, sed etiam in Caesare, Livio, maxime in poetis, ut Ovidio, Virgilio etc. egregiae suavissimaeque reperiuntur descriptiones rerum. Animi permotionum descriptiones innumerabiles habent Ovidius et Virgilius, v. c. Aen. I est descriptio *irae Junonis* et *Neptuni: amoris, irae ac furoris* Didonis Aen. IIII etc. Cujusmodi descriptiones qui possit sine adtentione ac sine voluptatis sensu legere, ferreus sit necesse est.

XVIIII) *Jocis apte adhibitis*. Qui in jocando placere vult, debet ingenio uti praeclaro et cognitione animorum humanorum instructus esse. Risum movere facile est: at apte jocari non cadit in quemque.

Joci debent esse

1) *liberales* s. liberali homine digni h. e. non modestiam et religionem laedentes. Exsecrandus est, qui alios virtutis impensis, ut sic loquar, delectare gaudet. Rejiciendi ergo omnes joci, in quibus, quidquid ad sacra et virtutes pertinet, deridendum propinatur. Peccarunt hic Aristophanes et Plautus, non item Terentius, Cicero etc.

2) *rei convenientes:* non igitur, quidquid in buccam venit, effutiendum est, licet modestiam et virtutes non offendat.

3) *non vulgares* h. e. plebi non nimis notae: debent habere novitatis aliquid.

4) *acuti*, et tamen simul tales, ut *non quaesiti* videantur. Quod utrumque conjungere non facillimum est. *Acuti* h. e. in

in quibus aliquid reconditi latet, non cuivis statim apertum, sed tantum prudentioribus et urbanioribus. Placet enim acumen ingenii. De *acute* dictis separatim dicetur, quia non omne acute dictum jocus est. *Non quaesiti* videri debent h. e. tales esse oportet, ut statim in mentem venisse videantur. Ergo debet exercitatus esse in acute dictis, qui acute jocando vult placere. Aegre ferimus, si quis jocum profert, quem diu et diligenter excogitasse videtur: quia tum videtur placere velle, quod molestum est. Homines volunt videri sua sponte risisse, et ridentes ob alicujus jocum magis placent sibi propterea, quod acumen ingenii in joco intellexere, quia sic ipsi acute cogitasse sibi videntur, quam iis is placet, qui jocando acumen sui ingenii nimis aperte ostendit vel ostendere voluisse creditur.

5) *parci.* Quo crebriores sunt joci, eo magis vulgares fiunt. Qui nimis crebro jocatur, fit homo ridiculus. Peccavit hic Cicero ingenio interdum abundans, qui aliquando propterea *ridiculus consul* adpellatus est. Joci sunt genus aromatum orationis. Sed nimis crebrum aromatum usum stomachus fastidit. — Ceterum de *jocis* legi potest Cicero Orat. II, 54 — 71 et Quintil. VI cap. 4 totum.

XX) *Acute dictis*, sive per jocum sive serio adhibeantur. — *Acute dicta* sunt ea, quae non statim a quolibet intelliguntur, sed aliquid reconditi atque ita non a quovis exspectati continent. — Vocabula *acutus* et *acumen* proprie de cuspide, de gladio, cultro, similibusque instrumentis dici notum est, quae dicuntur *acuta esse* s. *acumen habere*, si non in superficie seu extremitate rerum, quas petunt, haerent, sed alte penetrant: quod si non possunt, dicuntur *obtusa* esse. Sic *mens obtusa* est, quae rei externam modo faciem cogitare et videre potest: *acuta* vero *mens* s. *acumen mentis* dicitur, quando mens in rem ipsam penetrat cogitando, vel etiam altius quam mens aliorum potest, et in ea plura videt atque observat, quam mens aliorum multorum, v. c. causam aliquam tectam causarumve causas, it. consilia et artes hominum callidorum etc. Talis igitur mens dicitur *acuta esse* et *acute moveri* i. e. *acute cogitare*: nam cogitationes ejus penetrant alte, atque ita ab hominibus,

quorum mens non aeque alte penetrat, sed in externa rerum facie moratur, perspici non facile vel non statim possunt. — Facile hinc intelligitur, *acumen* de cogitando quidem, non vero de loquendo, proprie dici posse, ut adeo *acute dicta* proprie falso ita dicantur: verba enim non alte penetrant in rerum intimam rationem et naturam, sed cogitationes tantum. Quia tamen, qui acute aliquid cogitat, id dicendo declarat, et *acute cogitata* non nisi *dicendo* adparere possunt: hinc mos invaluit, ut homines, qui in eligendis vocabulis non semper satis accurati sunt, eos, qui acute cogitata proferrent, dicerent *acute dicere*, quemadmodum ii, qui res sublimes recte eloquerentur, dicebantur *sublimiter dicere*, *sublimitate orationis uti*. Hinc *acute dicta* saepe occurrunt. Proprie igitur *acute dicere* per quandam dicendi brevitatem dicitur pro *acute cogitata dicere* s. *proferre*. — *Acute* itaque *loqui* est ita loqui, ut, qui te audit, non statim mentem tuam intelligat, sed inexspectati aliquid audiat, quod tamen rei conveniens et aptum verumque esse deinde animadvertit et sentit. Omne *acutum* in dicendo est inexspectatum, at simul rei conveniens et verum. Ergo non omne inexspectatum pro acute dicto habendum est: sed et verum reique conveniens simul sit necesse est. Placere autem hominibus *acute dicta* per se patet, quia mens humana talis vulgo est, ut magis gaudeat, si quid intellectu difficile intellexit et conjectura adsecutus est, quam, si quid facile intellectu audit et intelligit: id quod e studio hominum vulgari aenigmata audiendi et solvendi adparet: nam, quo difficiliora sunt aenigmata, eo libentius audiunt; nec quidquam studii facile remittunt in illis solvendis. — At non nimis crebra esse debent *acute dicta*, cum ob causam supra in *sententiis* P. II c. 2 sect. 3 n. VI adlatam, tum quia mentis aciem auditorum et lectorum nimis intendunt ac tandem fatigant, et praeterea, quia omne venustum nimia frequentatione invenustum fieri et taedium creare solet.

Omnino-

Omninoque in acute loquendo magno ingenio judicioque opus est, ac simul cognitione animorum humanorum, ut non prius in acute loquendo felices nobis videamur, quam certo sciamus, ea, quae acute dixerimus, omnium prudentium plausum tulisse. — *Acute dicta*, quae saepe melius *scharfsinniges* h. e. *scharfgedachtes* (*tiefgedachtes*, *einen scharfen Verstand anzeigendes*) *Reden* (quia *Sinn* olim pro *Verstand* usurpabatur) quam *witziges* (a *wissen*) *Reden* a nobis dicuntur, possunt dividi in *minus* vel *magis acute dicta*, prout ad ea et proferenda et intelligenda vel majori vel minori ingenii ac doctrinae copia opus est. — Nonnunquam vel acutissime dicta famam amittunt et contemnuntur, si quidem in vulgus et in omnium notitiam abeunt, omniumque ore frequenter usurpantur: id quod in multis videmus proverbiis fieri, quae vilia sunt, quia proverbia atque ita sententiae vulgares omnibus notae sunt. — *Acute* tandem *dicta*, si vix ac ne vix quidem intelligi possunt, omni ratione sunt vitiosa, quia offendunt perspicuitatem, primariam scribentis dicentisque virtutem.

Plurima vel potius innumerabilia fortasse *genera* sunt *acute dictorum*. Quis singula novit? quis recensere potest? Ac forsitan indies nova cuduntur. Equidem *septem* genera enumerabo; nam non omnem lusum verborum inanem, qui interdum etiam a nonnullis inter acute dicta numeratur, adferre possum.

A) ***Primum genus est, quando specie repugnantia profero*** **s. duas ideas sibi contrarias ita conjungo, ut tamen propter contextus reique rationem nihil repugnantiae insit. Dicuntur haec vulgo *oxymora*; v. c. cum dico: *dives hic est pauper*, scil. quia divitiis non fruitur, atque ita a paupere non diversus videtur; aut de avaro divite: *optat, quod habet* i. e. divitias. — Pertinent huc paradoxa illa Stoicorum: *omnem sapientem, licet sit pauper, tamen divitem, et, licet sit servus, tamen regem esse* etc. Pertinet huc illud e Cicerone: *cum tacent, clamant;* it. *stulta sapientia* de eo, cujus sapientia nihil prodest. Huc pertinet Flor. II, 6, §. 27 acute dictum de Fabio Cunctatore: *qui novam de Hannibale victoriam***

 com-

commentus est, non pugnare: Martial. VIII, 11 *nubere uxori*, quod indicat *ejus imperio obnoxium esse.* Verba sunt: *Uxorem quare locupletem ducere nolim, Quaeritis? uxori nubere nolo meae:* quod acutius est quam cum Ovid. Met. VIIII, 761 Iphis puella, cui pater, quia pro mare habebat, virginem desponderat, ait: *Pronuba quid Juno, quid ad haec, Hymenaee, venitis Sacra, quibus, qui ducat, abest, ubi nubimus ambae?* dicit: *abest, qui ducat* i. e. *deest vir: ubi nubimus ambae* i. e. *nos ambae sumus feminae:* nam *ducere* est virorum, *nubere* feminarum. Acute et hoc dictum quidem est, at sensus vulgaris inest, ut magis lusus vocabulorum speciosus sit. Add. Ovid. Met. VII, 604 *mortisque timorem Morte fugant.* Plenus est Ovidius; v. c. Heroid. XIIII, 105 *eadem sequerisque fugisque, Tu tibi dux comiti, tu comes ipsa duci.* Sed haec omnia, si proprie intelligerentur, vere sibi repugnarent: at alterutra idea, sive sit subjectum sive praedicatum, seu alia sit idea adjecta, non ita sumitur, ut id, quod esse dicitur, vere sit, sed ut tantum esse *videatur:* ut itaque, si vere loquimur, sit non nisi lusus vel fallacia vocabulorum. V. c. *dives hic est pauper* dicitur pro *videtur pauper esse* s. *est pauperi similis: sapientia hominis stulta* pro *quae videtur esse sapientia hominis, non est vera sapientia, sed est stultitia*, vel, si vocabulum per jocum retinere velis, est *sapientia stulta* h. e. *nulla.* In hoc: *optat, quod habet* est merus lusus vocabulorum; deest enim veritas: *avarus non optat quod habet*, sed *plus quam habet* seu *plures divitias, incrementum divitiarum.* Nec igitur hoc ad oxymora subtiliter referri potest. Referunt huc etiam *otium negotiosum:* sed hic in verborum externa forma, non in ideis, reperitur repugnantia. Nam *otium* hic sumitur pro *vacatione a laboribus statis e muneris ratione subeundis*, qui nunquam tales sunt, ut non *alia negotia* quoque suscipere possimus. Cur finitis laboribus statis, hoc est *in otio*, non possimus aliud *negotium* quoddam suscipere? Hoc tum dicatur *otium negotiosum.* Romani senatores certo anni tempore in villas suas excurrebant, quia tum Romae otium erat, h. e. senatus non conveniebat et negotia senatus cessabant. Cur igitur in villis non poterant aliquid agere atque ita *otium negotiosum* habere? At, si *otium* esset *vacatio ab omni labore*, sive muneris ratione sive alia quacunque de causa subeundo, *Müssiggang*, tum plane repugnaret huic *otio* τὸ *negotiosum.* Ac fortasse primus, qui *otium negotiosum* pro *oxymoro* habuit, *otium* ita intellexit, sc. *Müssiggang.* (Cf. p. 673, 4). — Ceterum oxymora caute usurpanda sunt. Dictum

tum de iis etiam supra est cap. 2 de *gravitate* sect. 3 n. XXII p. 668 s.

B) *Alterum* genus est *ambiguitas sententiae* s. *ideae ob vocabulum homonymum.* Sunt scilicet vocabula permulta, quae duplicem (saepe plures) sententiam s. vim habent *homonyma* dicta, quibus utuntur acute dicturi nonnumquam de industria ita, ut audientes et legentes paulisper incertos relinquant, utram vim cum illis conjungere debeant: quamquam ingenium sagax celeriter vim veram deprehendit, et omnino contextus debet esse talis, ut consilium dicentis et scribentis intelligatur. Interdum ita ambigue loquens a paucis, iisque prudentioribus, intelligi vult. Exempla dabimus. Cicero, cum dixit de Octaviano, *ornandum et tollendum esse*, in vocabulo *tollendum* ambigue locutus est. Nam *tollere* potest esse tum *ad honores evehere* tum *interficere.* Octavianus dicitur hanc ambiguitatem sensisse et dixisse, se cauturum, ne *tolleretur* h. e. *interficeretur* Suet. Aug. 12. Cicero autem videri volebat vocabulum priori sensu usurpasse. Sic ap. Sueton. Ner. 39.

> *Quis negat, Aeneae magna de stirpe Neronem?*
> *Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem*

ubi prius est *interfecit,* posterius est *portavit humeris.* Huc pertinet in primis hoc dictum Ciceronis: *Tertia deducta est.* Serviliae cuidam, quam Caesar aeque ac filiam ipsius Tertiam amabat, cura Caesaris praedium quoddam addictum erat parvo. Quod cum multi mirarentur, Cicero: *quo melius, inquit, emtum sciatis, Tertia deducta est.* Sensus inest duplex, 1) *tertia pars pretii deducta adeo* i. e. *donata Serviliae est:* sic multi eorum, qui haec verba audivere, intellexere, 2) *Tertia, filia Serviliae, ad Caesarem concubitus causa deducta est:* et hoc significare proprie volebat Cicero. Cf. Suet. Jul. 50. En aliud: Faustus, Sullae filius, cujus soror duos simul amasios habebat, Fulvium, fullonis filium, et Pompejum Maculam, dixit: *miror, sororem meam habere maculam, cum fullonem habeat.* Ciceronis Epistolae, in primis ad Trebatium in libro VII et ad Paetum libr. VIIII, refertae sunt talibus argutiis: v. c. VII ep. 13 *Treviros vites censeo: audio capitales esse, mallem auro, argento, aere essent:* ubi per *Treviros* et natio quaedam Galliae, in qua tum Trebatius erat, et *Treviri* s. *Triumviri capitales* ac *Triumviri auro, argento, aere* intelliguntur. Ad Div. VIIII ep. 18 Paeto, quocum libenter de coenae adparatu etc. jocabatur, scribit:

scribit: *disce jam προλεγομένας*: in quo vocabulo et prolegomena eloquentiae et jocose simul prolegomena artis coenandi intelligit. In orationibus Verrinis Cicero vocabulo *Verris* ambigue utitur, ut et praetorem illum et suem marem intelligat. Nescio, an satis apte et honeste usurpat v. c. *jus Verrinum* usurpat Verr. I, 46 de jure, quod Verres dixit in praetura urbana, ubi simul respici vult ad *jus suillum*. Verba sunt: *negabant mirandum esse, jus tam nequam esse verrinum*; at deinde: *cum Sacerdotem, qui verrem tam nequam reliquisset*, quae iterum ambigue dicta: a) *Sacerdos* est et nomen proprium praetoris et is *qui sacra facit*: b) *Verres* est nomen praetoris supra memorati, et notat *suem marem*. It. *Verrutius* erat nomen fictum, in quo latebat *Verris* nomen: vid. Cic. Verr. II, 76. Cicero irridendi causa appendicem utius vocat *caudam Verris* ibid. c. 78 in. ambigue, respiciens ad suem. Ejusmodi ambiguitates, ad quas homines ingenio abundantes valde propensi sunt, saepissime in frigus abeunt sensuque carent. V. c. quod aliquis (Aristot. Rhet. II, 23) de Draconis legibus dixit: *non hominis istae sunt leges sed draconis* h. e. *serpentis*: quid hoc sibi vult? quid sunt leges serpentis? Sic ap. Plaut. Rud. I, 1, ubi aliquis *aedes illustres* vocat, quas venti perflabant. Haec sunt acute vel potius facete dicta hominum de plebe. Sic Augustus, videns multos a Cassio accusatos *absolvi*, dixit, cum architectus fori nimis diu hoc opus extraheret: *Velim Cassius meum quoque forum accuset, ut tandem absolvatur* h. e. perficiatur. Quam parum acute! quam frigide! Quid inest, nisi lusus puerilis in verbo *absolvere*? Nihil sententiae. Nam *absolvere* aliud est de accusatis dictum, aliud de foro. At *acumen* debet in sententia si idea, non in verbi externa forma, latere. Nam, si τῷ *absolvatur* substituas *perficiatur*, quod omni jure fieri potest, nihil absurdius dici videbis. — Omninoque acumen ambiguitate vocabuli sola nitens nec simul ideam praeclaram et inexspectatam continens semper miserum esse puto. Et innumerabilia acute dicta ap. Cicer. et alios invenies, quae omni sensu carent et nonnisi lusu verborum constant.

C) *Tertium* genus est *ambiguitas sententiae per vocabuli depravationem* vel *immutationem* h. e. alienam pronuntiationem jocose quaesitam: v. c. Cato dixerat cuidam: *eamus deambulatum*; et hic ait: *quid opus fuit de?* qua re significare voluit, *ambulatum* jam suffecisse; tum Cato respondit: *Imo vero quid opus fuit te?* Narrat hoc Cicero Orat. II, 63. Paulo acutius est dictum Stilponis ap. Diog. Laert. II, 118. Qui cum vidisset hyeme Cratetem frigore rigidum, dixit ei:

εἰ: ὦ Κράτης, δοκεῖς μοι χρείαν ἔχειν ἱματίου καὶ νοῦ h. e. *videtur tibi opus esse pallio et mente*; sed vocabula καὶ νοῦ conjunctim pronuntiabat, tanquam esset καινοῦ a καινός h. e. *pallio novo*: simile quid adtulit ad istum locum Menagius. — Sed notandum, hoc tantum in pronuntiando, non in scribendo, atque ita solum in sermone familiari locum habere posse; nec omnino ejusmodi acute dictis multum tribuendum: sunt enim lusus verborum, quales toto die in ore hominum urbanorum observare licet.

D) *Quartum* genus est, quando ad *alterius verbum aliquod ambiguum respondemus alio sensu* quam quo ipse illud protulit. Sic fecit Catulus ap. Cic. Orat. II, 69. Malus quidam orator, qui in epilogo misericordiam se movisse putabat, cum deinde adsedisset, quaesivit e Catulo, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, respondit Catulus, *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* Ambiguitas erat in hoc: *misericordiam movisse*: orator ille de misericordia in clientem, Catulus de misericordia erga oratorem, loquebatur, sed de industria. Sic, cum post pugnam Pharsalicam esset, qui diceret, nondum animum esse despondendum, quia adhuc septem aquilae restarent; Cicero respondit: *Recte hortareris, si cum graculis nobis bellum esset.* Egregie, cum praesertim insit reprehensio hominis modesta.

E) *Quintum* genus est injecta brevis similitudo, vulgo *adlusio* dicta, sive sit apertior sive tectior. V. c. Furius Albinus post fugam Mutinensem interrogatus, *quid ageret Antonius?* respondit: *quod canis in Aegypto, bibit et fugit.* Egregie, quia simul inest salsa et venusta reprehensio brevitate summa simul se commendans. Sic Augustus, cum ei quidam offerret libellum trepidus et manum modo proferret modo retraheret, dixit ei: *putasne te assem elephanto dare?* praeclare pro *noli tam timidus esse.* Huc pertinet Flor. II, 6 *Capuam Hannibali Cannas fuisse* h. e. *perniciosissimam.* It. Cic. Senect. 19 *Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modo, in quocunque fuerit actu, probetur; neque sapienti usque ad Plaudite vivendum.* Huc pertinent multa ex antiquitatibus vulgo ducta, v. c. *Andabatarum more pugnare, fasces submittere*, pro *cedere alicui* vel *revereri aliquem*; it. si quem perperam de re judicantem vocamus *censorem vitio creatum* etc. — In his tamen usurpandis magna cautio est, quia multa ex antiquitatibus sumta non ab omnibus intelliguntur ac temporibus nostris plerumque non conveniunt, ut alibi monuimus, nisi forte in jocando iis uti velis. Pertinet huc,

huc, quando de homine, qui, quod non efficere poterat, id se noluisse simulat, dicimus: *Est instar vulpis ap. Phaedrum, dicentis: nolo acerbam sumere* vel brevius: *Est instar vulpis nolentis acerbam sumere.* Ad tectam egregiamque similitudinem refero etiam dictum Socratis supra memoratum: qui, cum ab adolescente petulante percussus esset colapho, dixit: *video mihi in posterum cum galea incedendum esse,* h. e. *tu es cavendus, ut bellua, ut bos,* vel *alia bestia.*

F) *Sextum* genus est *Ironia*, quando aliquid ei, quod cogito, contrarium dico, ita tamen, ut e certis signis vel e contextu mens mea adpareat. V. c. quando *sapientem* voco *stultum* vel *stultum* dico esse *sapientem.* Sic *laudare* pro *vituperare* et contra: v. c. quando aliquis praeclara carmina vituperat, et ego dico: *valde illa laudavit.* Sic nostri per jocum alicui, qui valde laudatus est, dicunt: *Sie sind sehr getadelt, gescholten, worden* etc. Pertinet huc locus Ovid. Heroid. XIIII, 120 *Quid fiat sonti, cum rea laudis agar?* hic *rea laudis* acute dictum est et oxymorum. De Ironia supra P. II c. 2 sect. 3 n. XXIII it. P. I c. 2 sect. 15 dictum est.

G) *Septimum* genus, cum praecedente cohaerens, est ironica deminutio criminis alicujus vel alius rei ingratae per speciem tantum facta: possit et vocari *tecta reprehensio.* V. c. Africanus (ap. Cic. Orat. II, 67) tribu movebat centurionem, quia Pauli pugnae non interfuerat. Is cum se custodiae causa in castris remansisse diceret, quaereretque, cur ab illo notaretur, Africanus respondit: *Non amo nimium diligentes* h. e. *timidos.* Huc pertinet illud e Cic. Or. II, 69: Siculus ille, cui praetor Scipio patronum causae dabat, hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: *quaeso,* inquit, *Praetor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis* (i. e. *des* vel *dare debes*) pro *Apage istum patronum, qui nil prodest, imo obest, qui causam non agere sed corrumpere potest.*

Hactenus de acute dictis: sunt enim innumerabilia; cf. Cic. Orat. II, 54 — 71. Non vero ista posuimus, ut iis cupide uterentur tirones: discenda et legenda sunt, ut, quam variis modis ingenia se aperire soleant, discamus, ac, si forte in mentem veniant, apteque hoc fieri possit, interdum adhibenda vel similia ad eorum imitationem effingenda. Teneamus, acute scribere et dicere esse rem lubricam, et, ut quisque acutissimus videri cupiat, ita plerumque stultissimum videri. Teneamus etiam ea acute dicta, quae ambiguitate aliqua vocabulorum cernantur, non nimis magni aestimanda: sunt celeres motus ingenii, qui, more scintillae, celeriter

oriuntur, celeriter moriuntur h. e. oblivioni traduntur, et delectationi ad breve tempus prosunt. Nulla vera utilitas inde exspectari potest. Hinc forsitan excusabimur, quod non plura ejusmodi genera adtulimus. Pluris facienda sunt ea acute dicta, quibus sententia aliqua praeclarior et fortior redditur. Haec vere delectant, haec vera sunt animorum pabula. Animi enim humani pascuntur ideis, non verbis.

XXI) *Repetitione ejusdem vocabuli eodem sensu in diversis sed arcte conjunctis enuntiationibus.* Fit hoc tantummodo in sententiis ac proverbiis, quia hic simplicitas regnat, et ubi quaedam est oppositio.

V. c. hoc Laberii ap. Macrob. Sat. II, 7 *necesse est multos timeat, quem multi timent.* Injucundius foret *quem multi metuunt:* variatio hic videatur res artificii atque ita quaesita. Sic illud Publii Syri: *Cui plus licet quam par est, plus vult quam licet.* It. illud: *plus dat, qui cito dat;* dicas: *plus largitur, qui cito dat;* vel *plus dat, qui cito largitur* vel *tribuit;* et venustas, simplex periit. Sic *cui multa credita sunt, ab eo multa postulantur;* recte: perperam dixeris *ab eo non pauca* etc. ob eandem causam. Sic Quintil. X, 7 *ut, cum multa scripserimus, etiam multa dicamus.* Cic. Phil. II, 4 *Quid est aliud, tollere e vita vitae societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium?* Pertinet hoc simul ad gravitatem dicendi, ut supra P. II c. 2 sect. 3 n. XII et XXX dictum est: et ea sunt optime dicta, quae simul suavitati et gravitati prosunt. Sic Offic. II, 22 extr. *Quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat?* Ovid. Met. I, 519 Apollo ait de sua et Cupidinis sagitta: *Certa quidem nostra est: nostra tamen una* (i. e. tua, qua vulneratus sum) *sagitta certior, in vacuo quae vulnera pectore fecit.* Recte *certa, certior.* Ibid. v. 523 *Nec prosunt domino* (i. e. mihi), *quae prosunt omnibus, artes.* Sic suavius dicitur: *Tu pater es, quomodo patris animum exuere potes,* quam *quomodo genitoris animum* etc. Hoc stultum et adfectatum foret.

XXII) *Repetitione ejusdem vocabuli sed diverso sensu:* vocatur vulgo *antanaclasis* vel *dilogia.*

Est duplex: 1) ea, quae mera ambiguitate nititur, nec sententiam fortiorem suavioremque reddit, sed merus lusus verbi est, v. c. Cic. ad Attic. XIIII ep. 14 *Quid ergo? ista culpa Brutorum? minime illorum quidem, sed aliorum brutorum, qui se cautos ac sapientes putant.* Est merus jocus, isque valde frigidus: nulla inest similitudo nisi literarum. — Sic Cicero Verr. Act. I, 9 ludit vocabulo *praerogativae;* dicit: *Dedit enim praerogativam* (i. e. indicium) *suae voluntatis ejusmodi, ut isti pro praerogativis* (i. e. prima tribu) *eam reddidisse videatur.* Est jocus inanis. Argumenta e similitudine vocabuli ducta sunt misera et inanes lusus. Ac sic saepe Cicero. 2) melior est ista repetitio, si priori loco nomen rei vel res simpliciter, posteriori vera rei ratio, natura ac vis indicatur. Et haec sola digna erat, quae in libris rhetoricis memoraretur: v. c. *studiosi literarum saepe non sunt earum studiosi;* inest acumen pro *qui studiosi literarum vocantur, saepe non sunt earum studiosi.* Est oxymorum. Sic *non omnes Christiani sunt Christiani* pro *non omnes, qui Christiani vocantur, sunt vere Christiani.* Sic *Romani non amplius Romani sunt* i. e. fortitudinem amiserunt: Ἀχαιοὶ οὐκ Ἀχαιοί. Sic *vivamus dum vivimus* i. e. *vivamus vere* s. *vita fruamur* etc. Pertinet haec repetitio simul ad gravitatem et suavitatem: hinc vere suavis est. Vera enim suavitas animum adficit: si suavitas non in animum penetrat, sed in vocabulorum literis haeret, non est suavitas vera, sed ficta, imo puerilis.

XXIII) *Repetitione ejusdem fere vocabuli, sed una vel paucissimis literis immutati cum sensu contrario,* vel apertius: *Conjunctione duorum vocabulorum sibi fere similium et tantum una vel paucissimis literis dissimilium, sed cum sensu contrario, saltem diverso.*

V. c. Terent. Andr. I, 3, 13 *Nam inceptio est amentium, non amantium.* Sic *amare interdum amarum est.* Sic Cicero in Philipp. III, 9 *ex oratore arator factus est.* Sic *video me a te non conveniri sed circumveniri.* Sic Cicero in Verrinis: *Sicilia te non praetorem sed praedonem habuit.* Vocatur haec ratio dicendi *paronomasia* (παρωνομασία Quintil. VIIII, 3, 67). Sed in ea debet esse oppositio quaedam studiose quaesita: atque ita tota res ad gravitatem pertinet. Graviter dictum est: *inceptio est amentium, non amantium:* cf. de paronomasia Quintil. VIIII, 3 §. 67 seqq., ubi inter alia adfert: *Amari jucundum est, si curetur, ne quid insit amari.*

amari. — Si cui itaque vocabulum aliquod excidit, quod similitudinem habeat cum proximo vocabulo, non huc trahendum est: v. c. Cic. ad Div. V, ep. 12 §. 23 de Agesilao, *qui neque pictam neque fictam imaginem suam passus est esse.* Nam quomodo aliter dicere voluit ac *pictam, fictam?* Sic paulo ante §. 22 dixerat: *Neque enim Alexander ille gratiae causa ab Apelle potissimum pingi et a Lysippo fingi volebat* etc. Hic est iterum *pingi* et *fingi*. An Cicero haec duo vocabula duntaxat propter similitudinem quandam, atque ita ob lusum verborum posuit? Nonne potius ita locutus est, quia aliter non potuit loqui? — Sic Nepos Attic. 17 dixit: *Philosophorum ita percepta habuit praecepta* etc. Quaeritur, an Nepos de industria *percepta* et *praecepta* opponere voluerit et tanquam *opposita* posuerit. Vix credo; nihil oppositionis inest; sensus enim est: *Atticum percepisse praecepta philosophorum.* — Sic Vellej. II, 5 in. *urbiumque potitus numero, aditis, quae vix audita, Gallaeci cognomen meruit.* Hic quaeritur, an verba *aditis* et *audita* Vellejus de industria conjunxerit. Videtur casu illa conjunctio excidisse, si tamen de industria conjunxit, quod fieri potuit, quia neminis voluntatem certo scire possumus, de Velleji judicio non bene equidem existimem, quod similitudine vocabulorum ludere voluerit. Nam, si omnem ejusmodi similitudinem, quae inter literas duorum vocabulorum intercedit, pro paronomasia, figura illa rhetorica, habere volumus, debemus etiam haec eo referre: *vi victus, medicorum est mederi morbis, jure ille jurare noluit; cur curas? cur curris? nolens volens* et sexcenta alia. Non alia exempla eo referenda censuerim, quam quae Terentiano: *inceptio est amentium, non amantium,* similia sunt. Nam omnis repetitio vocabuli, nisi gravitate et excellentia ideae compensatur, est ingrata.

XXIIII) *Repetitione eorundem vocabulorum, sed inverso ordine.* Vocatur *epanodos* vulgo (ἐπάνοδος Quintil. VIIII, 3, 35, ubi ait: ἐπάνοδος dicitur graece; nostri *regressionem* vocant); ut illud: *quod sequitur fugio, quod fugit, ipse sequor.*

Cic. Brut. 39 ***ut eloquentium juris peritissimus Crassus, juris peritorum eloquentissimus Scaevola putaretur:*** et cap. 40 ***consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse.*** — Cic. Planc. 28 ***Gratiam autem et, qui refert, habet, et, qui habet, in eo ipso, quod habet, refert:***

quae

quae repetiit Cicero Offic. II, 20. ac fere iisdem verbis Quir. p. red. 9. — Vellej. II, 117 de Vari avaritia: *quam* (Syriam) *pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit.* Plin. Paneg. 17 *ut — non ideo vicisse videaris, ut triumphares, sed triumphare, quia viceris.* — Haec repetitio et conversio vocabulorum atque ita idearum in oppositione maxime locum habet et placet propter tecte injectam comparationem, et tali modo sententiam fortiorem reddit. Quod si non fit, merus lusus verborum est, v. c. illud Lucilii ap. Gell. XVI, 9 extr. *Verum hic ludus ibi susque omnia deque fuerunt. Susque et deque fuere, inquam, omnia ludus jocusque.* Possunt et tales verborum inversiones multis placere: sed loquimur hic de prudentioribus, quibus vix placeant, nisi forsitan in jocando: hic enim nihil non licet. — Interdum etiam non tam vocabula, quam sententia invertitur, quod aeque suave est, si quidem inest non modo veritas sed in primis vera consecutio unius sententiae ex altera, v. c. Quint. X, 7 med. *et qui stultis eruditi videri volunt, stulti eruditis videntur.* Vere et egregie: poterat, si voluisset, verba ipsa invertere: *qui stultis eruditi videri volunt, eruditis stulti videntur.* Conf. de epanodo Quintil. VIIII, 3, 35 seqq. qui per hanc figuram intelligit quoque repetitionem vocabulorum eorundem eodem vel diverso sensu etc.

XXV) *Conjunctione contrariorum* s. *antithetorum*: quae, quo arctius conjuncta sunt, eo magis placent. — Pertinet ea res et ad perspicuitatem et ad gravitatem et ad suavitatem dicendi, atque ita ad universam eloquentiam. Ad perspicuitatem, quia rei rationem per oppositionem alius rei magis perspicimus: ad gravitatem, quia sic rei magnitudinem et gravitatem melius sentimus et magis movemur: ad suavitatem, quia nulla re magis natura delectamur, quam varietate rerum, in primis conjunctione disjunctorum, v. c. colorum, de quibus consuli possunt feminae elegantiores: et vel *umbra* et *lumen* in arte pictoria id docet. — Sed et hic videndum, ut magis idearum, quam vocabulorum, rationem habeamus h. e. ut veritatem, magistram et fontem pulchritudinis, sequamur. Hac conjunctione contrariorum Ovidius et excelluit et vero etiam centies peccavit.

Nam,

Nam, ut quisque est ingeniosissimus, ita maxime frequentationem antithetorum adpetit: sed, quo quis magis ea adpetit, eo magis in periculo est, ne labatur. *Antitheta* sunt Sirenes, quas dum sequimur, a vera via facile aberramus: sunt fructus nimis dulces, quibus, cum vesci homo coepit, non satiari potest. Hinc magna cautione et judicio opus est. — Quod si scriptor vel orator rem rei vere oppositam habet, v. c. *virtutem vitio*, *divitias paupertati* etc., nulla difficultas est: tum enim utraque facile, tanquam umbra et lumen, conjungi potest. Et sic Cicero Catil. II, 11 in comparanda causa Romanorum cum causa Catilinae dicere poterat: *Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus* etc. Et Cic. Mil. 4 de illo moderamine inculpatae tutelae, ut loquuntur vulgo: *Est igitur haec non scripta sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.* Talia antitheta ita placent, ut saepe obliviscamur indagare, an singulis verbis suae sint ideae, annon aliquid inane adsit: v. c. quid est v. c. *non docti, sed facti:* nonne *facti* est, si rem diligenter examinas, pro *nati?* etc. — Verum, si scriptor vel orator contrarias ideas ipse fingere cogitur, si quidem ejusmodi antithetis vult uti, major est difficultas: et hic interdum fit, ut verba verbis, non ideae ideis, opponantur, quod est verba vel fumum vendere. Fit hoc quando oppositio in eadem re, in eodem homine, quaeritur, ut homo sibi ipse opponatur vel potius sibi opponi videatur. Plenus est Ovidius.

V. c. Met. VII, 339 *His, ut quaeque pia est* (filiarum), *hortatibus impia prima est, Et, ne sit scelerata, facit scelus.* Videntur haec sibi repugnare, sed non repugnant, nisi verborum externa forma. Filiae istae patrem senem interficiunt, quia Medea promiserat, illi se vitam et juventutem redditu-

 ram

ram esse. *His* igitur *hortatibus* Medeae, *ut quaeque pia est*, i. e. patrem valde vel maxime amat, *ita prima est quoque impia* h. e. patrem interficere festinat; *et facit scelus* h. e. interficit patrem, *ne sit scelerata* h. e. ut pietatem declaret, seu ne omittenda re, qua pietas declarari poterat, scelus committere videatur. Sic nulla repugnantia: sic vero omnis pulchritudo periit. Sed delectant nos talia, etiamsi interdum a veritate sint aliena, et sola specie se commendent, quia homines sumus. — Sic Metam. VIII, 878 de Erisichthone inter alia acute dicta: *Ipse suos artus lacero divellere morsu coepit, et infelix minuendo corpus alebat.* Acute *minuendo corpus alebat* ac simul vere. Legenda sunt talia multa, sed deinde vera sententia eruenda est, ut videamus, sitne tantum vestitus pulcher, an idea praeclara. Sed idea non potest esse praeclara, nisi antea sit vera.

XXVI) *Periodo.* — *Periodus* est proprie *circuitus* scil. sententiae majoris s. primariae, quae, injecta aliqua sententia secundaria h. e. illius explicationem, caussam, conditionem etc. continente vel etiam pluribus ejusmodi sententiis, ita dissecta est, ut, qui ejus singulas partes, ordinem constructionis sequens, colligere cupit, non nisi per circuitum quendam s. ambages id facere et ad illas pervenire possit. — Deinde *periodus* per abusum a nonnullis dicitur tota illa sententia primaria una cum omnibus enuntiationibus secundariis illam dissecantibus. — De natura periodi et structura supra in capite peculiari late dictum est P. I cap. 5. Iam haec periodi structura etsi perspicuitatem, quia tali modo ideae et enuntiationes prius cogitatae priorem locum occupant, et gravitatem dicendi, quia sic ideae non modo ita arctius comprimuntur, sed etiam graviores priorem locum facilius obtinent, non parum adjuvat: tamen ad suavitatem dicendi in primis pertinet. Nam, cum ideae inter se cohaerentes per injectas alias ideas vel enuntiationes sejungantur, lectoris, ut et auditoris, animus cupide adtenteque, quid secuturum sit, exspectans exhilaratur ad finem totius sententiae veniens, sensumque perfectum nunc videns ac saepe aliquid hic inveniens, quod

non

non exſpectaverat. Docet hoc non modo experientia, ſed et ipſa natura animi humani confirmare poteſt. Longe ſuavius eſt rei exitum poſt aliquem ambitum ſ. ambages quasdam, quam ſtatim, cognoſcere. Placet nobis, ſi animus noſter paulisper incertus ſuspenſusque eſt de exitu, et inexſpectato exitu magis delectatur quam diu praeviſo. Omnes narrationes, ſi bonae eſſe debent, ita inſtitui ſolent. Hinc in comoediis et tragoediis, quae vitae humanae conſuetudinem ſequi ſolent, itemque in carminibus epicis, hoc artificium notiſſimum eſt, ut exitus rei praeter ſpem auditorum et lectorum evenire debeat: quam in rem inſeruntur ea, quae rem ipſam, cujus exitum exſpectamus, difficilem reddere atque adeo impedire videantur: id quod ſpectatores et auditores eo cupidiores reddit. Similiter fere, ſi parva cum magnis contendere quodam modo licet, ſe res habet cum periodo. Ambitus ille ſ. circuitus, quem enuntiatio vel una vel plures inſertae efficiunt, eſt fere inſtar *nodi* illius retardantis exitum rei in dramatibus. Periculum faciat, qui velit, in periodo diſſolvenda; et languidiorem, ſaepe quidem, orationem reperiet. Sed omne languidum eſt injucundum.

Nonne, quaeſo, ſuavius eſt v. c. *quomodo deum, qui nobis inde ab incunabulis tot beneficia tribuit, odiſſe ſustineamus?* quam *quomodo deum odiſſe ſustineamus, qui nobis inde ab incunabulis tot beneficia tribuit?* Et hoc exemplum eſt paulo vulgarius: in aliis iisque majoribus magis id perſpicietur. — Cic. Arch. 6 *Quare quis tandem me reprehendat aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum ceteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates et ad ipſam requiem animi et corporis conceditur temporum, quantum alii tribuunt tempeſtivis conviviis, quantum denique aleae, quantum pilae, tantum mihi egomet ad haec ſtudia recolenda ſumſero?* Nonne hoc ſuavius eſt, quam ſi dixiſſet: *Quare quis tandem me reprehendat aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi tantum temporum mihi egomet ad haec ſtudia recolenda ſumſero, quantum ceteris ad ſuas — pilae?* — Ibid. cap. 12 in. *An vero tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in republica atque in his vitae periculis*

 labori-

laboribusque verſamur, ut, cum usque ad extremum ſpatium nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiscum ſimul moritura omnia arbitremur? Dicas pro eo: *An vero tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in republica atque in his vitae periculis laboribusque verſamur, ut nobiscum ſimul moritura omnia arbitremur, cum usque ad extremum ſpatium — duxerimus?* Et ſentias illam ſententiam *ut nobiscum ſimul moritura omnia arbitremur* nunc languidiorem factam, et cum ea ſimul totam iſtam verborum compagem. — Sic et in aliis minoribus, v. c. Cic. Senect. 22 in., ubi Cyrus ita loquens inducitur: *Nolite arbitrari, o mihi cariſſimi filii, me, cum a vobis diſceſſero, nusquam aut nullum fore: nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis, ſed eum eſſe in hoc corpore ex iis rebus, quas gerebam, videbatis.* Nonne hoc ſuavius eſt quam: *Nolite arbitrari, o mihi cariſſimi filii, me nusquam aut nullum fore, cum a vobis diſceſſero: nec enim animum meum videbatis, dum eram vobiscum, ſed eum eſſe in hoc corpore ex iis rebus videbatis, quas gerebam?* — Tali modo ſi quis per totam orationem aliquam vel librum diceret vel ſcriberet, nonne auditor lectorve taedio caperetur, imo ad ſomnum invitaretur? Sed ſimul notandum eſt, quod ſupra P. II c. 1 ſect. 23 n. XVIII jam monuimus, periodos nec ubique nec nimis longas eſſe ponendas: nimia enim ſuavitas fit taedio: et nimia longitudo defatigat mentem audientis et legentis.

Ceterum miror artificium periodicae orationis in vernacula lingua tam raro uſurpari, ut potius plerique per membra, quod ajunt, ſcribere gaudeant. Ac, ſi qui periodice ſcribunt, fit hoc plerumque caſu, non de induſtria, quemadmodum Herodoto interdum periodus aliqua praeter ejus voluntatem excidit. Cauſa illius rei videtur eſſe haec, quia vulgo credunt, quidquid intra bina ſigna diſtinctionis maximae, quae *Puncta* vulgo dicuntur, incluſum ſit, id eſſe periodum. Hinc nemo eſt, qui non periodice ſcribere ſibi videatur.

XXVII) ***Numero oratorio*** vel potius ***numeris oratoriis*** h. e. partibus ſententiae majoris ſibi aequalibus; unde patet, *numeros* rectius quam *numerum* dici. Sententia his numeris ornata vocatur *ſententia numeroſa* vel etiam *oratio numeroſa*, itemque *concinnitas membrorum.* — Cernuntur *numeri oratorii* in aequalitate ſ. proportione earum enuntiationum, quae ad ſe invicem referuntur

tur et idearum ratione cohaerent, in primis contrariarum, ut, si unum membrum uno, duobus, tribus etc. vocabulis constet, alterum totidem vocabula habeat, et vocabula sibi respondentia sint ejusdem generis, h. e. vel *ablativi* vel *genitivi* vel *participia* etc.

V. c. ***non audivi, sed vidi: hinc pudicitia, illinc stuprum: Est haec non scripta sed nata lex*** etc., ubi vocabula: ***singula singulis*** opponuntur, ***audivi*** et ***vidi***, ***pudicitia*** et ***stuprum***, ***scripta*** et ***nata***. — Sic ***bina binis***: v. c. ***specie honestus, re improbus***; ubi ***specie*** et ***re***, ***honestus*** et ***improbus***, sibi opponuntur. Sic Cic. Rosc. Am. 26 ***Etenim quid est tam commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?*** ubi ***spiritus, terra, mare, litus*** ac deinde ***vivis, mortuis, fluctuantibus, ejectis*** sibi pari modo respondent. Quod si pro ***fluctuantibus*** ponas ***iis, qui fluctibus agitantur***, vel pro ***ejectis*** dicas ***iis, qui tandem ejecti sunt***, statim sentias aliquid injucunditatis. — Sic ***terna ternis***, v. c. ***armorum vi oppressus*** et ***clementiae beneficio recreatus***: ubi ***armorum*** et ***clementiae***, ***vi*** et ***beneficio***, ***oppressus*** et ***recreatus*** sibi respondent. Sic Cic. Orat. I, 9 ***Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum, in montibus ac sylvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius quam disertorum oratione delinitum se oppidis moenibusque sepsisse?*** Quam suaviter sibi hic respondent ***prudentium consiliis compulsum*** et ***disertorum oratione delinitum!*** Mutes aliquid et dicas v. c. ***per prudentes*** pro ***prudentium consiliis*** vel ***per disertos*** pro ***disertorum oratione*** vel omittas ***compulsum*** aut ***delinitum***: et facile sentias aliquid deesse, et sentias simul aliquid injucunditatis. Res est manifesta: et suavem esse istam membrorum aequalitatem per se patet. Omnis enim aequalitas partium, omnis proportio placet et pulchra habetur, ut in aedificiis, ita in sonis, verbis etc. — Ad ***numerum*** referunt quoque vulgo, quod membrum sententiae extremum, nisi aequale, at paulo longius, saltem non multo brevius, si quidem fieri potest, esse debet. Sed hoc magis ad perspicuitatem et gravitatem retulerim. — Referunt illuc quoque, quod ultimum vocabulum productius esse et paenultimam syllabam longam habere debet. Sed et hoc magis ad perspicuitatem et gravitatem quam ad suavitatem referendum puto, nisi forte hactenus ad hanc referendum censeas, quia perspicuitas et gravitas ipsa suavis est. Sed de tali suavitate hic non loquimur.

Ceterum de *numeris* ipſis eorumque natura ſupra in peculiari capite dictum eſt P. I cap. 6, ubi ſimul monuimus, non nimis adfectandos, ſed in iis ſemper idearum rationem habendam eſſe.

XXVIII) *Vitanda inani vocabuli ejusdem, multo magis plurium, repetitione, praeſertim crebra.*

Repetitio vocabuli inanis eſt, quae fit ſine majori perſpicuitate et gravitate: v. c. *homo, qui alios amare non poteſt, aliorum amorem exſpectare non poteſt*, injucundum eſt ob inanem repetitionem verbi *poteſt;* ſuavius erit; *qui alios amare nequit, aliorum amorem exſpectare non poteſt* vel *qui alios amare non poteſt, aliorum amorem exſpectare nequit;* niſi alia variatione uti malis. — At repetitio, ſi gravis eſt, placet. V. c. Ovid. Met. I, 523 *nec proſunt domino, quae proſunt omnibus, artes:* eſt enim oppoſitio. Sic *pater es; quomodo patris animum exuere potes?* rectius hic *patris* quam *genitoris*. Sed, ut iſta repetitio inanis diſplicet, ita magis diſplicet, ſi crebra eſt; v. c. ſi quis dicat: *Non fratri tuo liber placere poteſt, quia non intelligere eum poteſt, ac ne ſatis quidem legere poteſt.* — Excuſanda tamen iſta repetitio inanis eſt, ſi aliud vocabulum non exſtat, v. c. *legem ferre, promulgare, perferre, ſuadere* etc. *concionem habere, epiſtolam reddere, epiſtolam ſcribere, legere; bibere, ſtare* etc., ubi variatio difficillima eſt et plerumque affectati quid continet. V. c. Cic. *τὸ eſt* crebro repetiit Verr. IIII, 42 *Quid? ubi eſt? praeſto eſt: teſtis eſt. Proagori Sopatri juſſu. Quis eſt hic? qui ad ſtatuam adſtrictus eſt. Quid? ubi eſt? teſtis eſt.* Sed quid, quaeſo, vocabuli *τῷ eſt* ſubſtituere debuit ac potuit? ut taceam iſtam repetitionem ad gravitatem dicendi referri poſſe. — Excuſatur etiam iſta repetitio, ſi vocabulum non ſtatim repetitur, ſed interjectis pluribus verbis, praeſertim in materia tenui ac vulgari: v. c. *Non poteſt ille liber fratri tuo placere, quia ſententias, quae illo continentur, intelligere non poteſt:* melius quidem fortaſſe poſteriori loco foret *nequit*, at tamen tolerabile ſit quoque *non poteſt*.

Ceterum, ipſos priſcos in iſta repetitione inani negligentes fuiſſe et peccaſſe, ſexcentis eorum locis oſtendi poſſit, v. c. Cic. Orat. 13 *Me autem, qui Iſocratem non diligunt, una cum Socrate et cum Platone errare patiantur:* ubi poſterius *cum* abeſſe poterat. — Ibid. cap. 59 in. *Solet autem quaeri, totone in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus atque in extremis;* ubi *in* ter repetitur; poſt-

remum

remum saltem abesse poterat, salva sententia. — Et statim: *Est autem, ut id deceat, non id solum. Ponendus enim ambitus* etc., ubi pro posteriori *id* dicere poterat *hoc*. Est igitur negligentia. — Nec longe post: *Id autem bona disciplina exercitatis, qui et multa scripserint et, quaecunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum:* ubi est *scripserint, scripto, scriptorum*. At vix aliter dicere poterat. — Cic. ad Div. V ep. 12 §. 14, 15, 16 ter usurpavit *enim: Nihil est enim* etc. *Habet enim* etc. *Quem enim nostrum* etc. — Ibid. §. 21, 22, 23, 24 ter *neque* et quater *enim* legitur: *Neque enim tu is es, qui, quid sis, nescias* etc. *Neque autem ego sum ita demens* etc. *Neque enim Alexander ille gratiae causa ab Apelle* etc. *Nec minus enim est Spartiates Agesilaus ille perhibendus* etc. *Unus enim Xenophontis libellus* etc. Est negligentia: poterat *nam* quoque ponere. — Cic. ad Div. VI ep. 1 quatuor priores periodi per *etsi* incipiunt: a) *Etsi ea perturbatio est omnium rerum* etc. b) *Nam etsi, quocunque in loco quisquis est* etc. c) *Quare etsi multarum rerum* etc. d) *Etsi enim cum magna* etc. Ciceronem vitium negligentiae hic commisisse nemo sanus neget: poterat enim *quamquam, licet* etc., quoque dicere. Oblitus ergo sui est paululum. Et injucundum est hanc crebram repetitionem legere. Sed quis non interdum peccet? — Cic. ad Div. XI ep. 16 in. *Permagni interest, quo tibi haec tempore epistola reddita sit: utrum cum sollicitudinis aliquid haberes, an cum ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei praecepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolae tibi reddendae. Nam, quemadmodum coram, qui ad nos intempestive adeunt, molesti saepe sunt, sic epistolae offendunt non loco redditae:* ubi *reddita, reddendae, redditae*. Sed vix aliud aptum verbum habuit. Hinc excusandus. — Sic Liv. I, 3 *Is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanae urbis, cognomen colli fecit:* hic est *colle, colli*. Gronovio patri haec repetitio non placet; malitque ipse *colle* omissum esse. At primum, si omnes scriptores accurate ubique loqui debent, et nihil redundantiae concedatur, quid non corrigendum fit? Sic enim et Livius I, 53 perperam dixisset in his verbis: *concepit animo eam amplitudinem Iovis templi, quae digna deum hominumque rege, quae romano imperio, quae ipsius etiam loci majestate esset. Captivam pecuniam in aedificationem ejus templi seposuit.* Hic etiam non opus fuisset *templi* repetere. Deinde in priore Livii loco τὸ *colle*, quod Gronovius abesse cupit, salva perspicuitate abesse non recte potest. An credibile est Livium, scriptorem tam accuratum

et apertum, ponere *in eo*, sine substantivo, et velle, ut lectores e vocabulo *colle*, quod post septem demum vocabula sequitur, *colli* ad *τὰ in eo* trahant? Et in altero loco repetitio *templi* perspicuitati consentanea erat. Aliud frigidus Criticus cogitat, aliud scriptor, fervido et occupato materia apte conjungenda ingenio scribens. Add. Liv. I, 41 *Interim Servio Tullio jubere populum dicto audientem esse. Eum jura redditurum, obiturumque alia regis munia esse.* Ingrata est haec repetitio verbi *esse*, et omitti poterat: plura exempla hujus repetitionis habet ibi Gronovius. — Sic et Caesar, isque in primis: v. c. B. Gall. I, 6 extr. *Omnibus rebus ad profectionem comparatis diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant. Is dies erat a. d. V Kal. Apr.* etc. Hic vocabulum *diei* crebro repetitur. Ibid. cap. 49 *ultra eum locum, quo in loco Germani consederant, circiter passus quingentos ab his, castris idoneum locum delegit, acieque triplici instructa ad eum locum venit.* Haec repetitio vocabuli *loci* tam crebra est inanis et ingrata: poterat Caesar dicere: *ultra eum locum, in quo Germani consederant, circiter passus quingentos ab his, castris idoneum locum delegit, acieque triplici instructa ad eum venit.* Sic bis omisisset. Sed celeritate scribendi abreptus non adtendit ad ea, quae supervacanea essent. Sic Ibid. B. G. V, 50 *Caesar consulto equites cedere seque in castra recipere jubet; simul, ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri, portasque obstrui, atque in his administrandis rebus quam maxime concursari et cum simulatione timoris agi jubet:* ubi *jubet* repetitur, quae tamen repetitio post tot interjecta verba tolerari potest. — Caesar omnino, ut vere est scriptor elegantissimus, h. e. optima quaeque verba ad ideas exprimendas eligit, resque quam diligentissime ac brevissime describit, sic in verborum repetitione valde negligens fuit; quae negligentia non nisi ex ipsius cupiditate res celerrime literis mandandi orta est. Hactenus ei ignosci debet. Negligentiae hujus specimen insigne dedit Bell. Gall. I, 3 *Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt, in tertium annum profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur* etc. Hic quatuor adeo verba *Ad eas res conficiendas* parvo spatio interjecto repetuntur. Sed, qui Caesaris celeritatem scribendi cogitat, quae non singula accurate perpendit, ei nec illud mirum videbitur. Quidquid igitur est, repetitiones istas indicare negligentiam haud dubium est: sed negligentiam non suavem esse posse est aeque manifestum. Nostrum igitur, qui non sumus Caesares, est illam cavere. — Sed Cel. *Ernesti* ejusmodi

modi repetitiones vocabulorum inanes ad *gratam negligentiam* refert, in prolusione quadam de illa scripta, ut adeo de illius sententia non tam vituperandae quam laudandae videantur: quidquid enim *gratum* est, reprehendi nequit. — Sed, ut pauca hac de re dicamus, primum omnis negligentia scribentis et dicentis indicat contemtum lectorum et auditorum, atque ita quandam arrogantiam. Deinde *simplicitas*, quae est orationis quaedam virtus certissima, h. e. *fuga omnis artificii*, non confundenda est cum illa sic dicta grata negligentia. Verum quidem est, placere scriptorem et oratorem, qui magis ad res, quas tractat, quam ad verborum curam respiciat: sed in verbis debet tamen quoque esse quaedam diligentia, sed non nimis adparens, sed talis, ut verbum quodlibet se sua sponte obtulisse videatur. Et haec est illa *simplicitas, simplex venustas*. At haec *simplicitas*, haec *simplex venustas*, majorem saepe curam ac diligentiam postulat, quam omne *artificium* adparens. Latet autem vere in ista simplicitate artificium quoddam et majus, at *tectum: ars tegitur arte*, ut sic loquar. Matrona simplicitate ornatus gaudens non abjicit diligentiam: imo haec adest, sed tecte. Ac profecto vellem, Cicero nunquam vocabulo *gratae* seu *non ingratae negligentiae* usus esset: sic enim nemo cultorum ejus et ad hunc et ad alios scriptores, qui interdum vere, non jucunde, negligentes fuere, defendendos istud vocabulum usurparet. Cf. Cic. Orat. 23 prope fin., ubi etiam de ista negligentia ait: — *non negligenter tractanda sunt: sed quaedam etiam negligentia est diligens* etc. Ergo Cicero nobiscum facit. — Tum Cel. Ernesti inter exempla gratae negligentiae, quam commendat, non modo repetitiones inanes sed etiam necessarias gravesque numerat. Exempla ejus sunt 1) Hom. Odyss. τ. 204 ss., ubi quinque versibus quinquies τήκεσθαι et κατατήκεσθαι i. e. *liquescere* occurrit. At ipse Ernesti concedit, hoc omnium aptissimum fuisse. Narratur ibi, *Ulyssem, hominis incogniti et mendici persona indutum, ad Penelopen venisse et narrasse, se vidisse et cognovisse Ulyssem* etc.: *his verbis auditis e Penelopes oculis lacrymas fluxisse, et ipsius genas liquefactas esse* (s. *tabuisse* i. e. plenas lacrymarum fuisse: sic *tabescere fletu* Catull. LXVIII, 55), *quemadmodum nix soleat liquescere in altis montibus, quando eam Eurus liquefaciat et Zephyrus defundat* s. *dejiciat*. Egregia descriptio et similitudo! Decebat utique in comparando Penelopes animo commoto vultuque tristi ac lacrymis fere tabescente cum nive liquescente vocabulum *liquescendi* retinere, ut similitudo magis adpareret et vim suam in ani-

mis lectorum exsereret. Magnam artem in conservatione hujus verbi agnosco. Si quis tamen simplicitatem naturae magis hic agnoscat, ei non repugnabo. Ars enim tum demum magna est, cum imitatur exprimitque naturam. At negligentiam, licet gratam, tamen quidem non adpellaverim. — 2) alter locus est Cic. ad Div. XI ep. 16 in., quem supra jam attuli. Ibi in tribus sententiis plenis et per se absolutis ter occurrit vocabulum *reddendi* de epistola: primum *reddita*, deinde *reddendae*, tandem *redditae*. At primum est verbum proprium in ista re; deinde aliquot versus intercedunt inter singulas repetitiones, ut talis repetitio, praesertim in epistola et in re vulgari, valde excusanda sit. An vero aliquam *gratiam* habeat, dubito. Si Cicero aliud vocabulum habuisset, haud dubie posuisset. — 3) tertius locus est Cic. Mil. 11 *Insidias factas esse constat: et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factae sint, incertum est: de hoc igitur latum est ut quaereretur.* Hic repetitur *factas, factum, factae.* At haec repetitio, si quid video, gravitati servit, nec est inanis. Senatus decreverat, caedem Clodii contra rempublicam factam esse. Cicero callidus istud decretum hic ita explicat, tanquam non ipsa caedes, sed insidiae factae sint contra rempublicam, ut, si insidiae Clodio tribui possint, Milo liberetur. Thesis igitur Ciceronis demonstranda nunc sit haec: *ab utro factae sint insidiae?* Vocabulum *factae* retinere debebat, ut ipsa vocabula decreti retinere videretur. Tria igitur hic dicit Cicero: a) *factum ipsum* h. e. e mente senatus *caedes Clodii*, e mente Ciceronis *insidiae* constant, b) *factas esse has contra rempublicam quoque constat*, quia senatus ita judicavit; c) *de facti* vero *auctore* adhuc quaeritur, hic incertus est, seu *ab utro insidiae factae sint, incertum est.* Si Cicero alia vocabula sumsisset, gravitati causae suae offecisset. Cf. P. II c. 2 sect. 3 n. XXX — 4) quartus locus est Caes. B. G. V, 50 supra p. 744 adlatus. Hic est *recipere jubet*, *simul* etc. ac post quatuor versus *agi jubet.* Sed haec repetitio τȣ̃ *jubet* post quatuor versus cui tolerabilis non videtur? Quis enim Caesaris celeritatem haud novit? Sed tamen est negligentia: an grata? vix putem. Mihi saltem ea, quae excusatione indigent, non placent. Supra illustriora negligentiae Caesarianae specimina dedimus. — 5) quintus locus est Liv. XXX, 33, qui sic se habet; nam oculis conspici debet, si negligentiae Livii veniam dare cupis: *Hannibal ad terrorem primum elephantos — instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumque, Balearibus Maurisque admixtis: in secunda acie Carthaginienses Afrosque et Macedonum*

donum legionem; modico inde intervallo relicto subsidiariam aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac necessitate plures quam sua voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. Hic post quinque versus repetitur *instruxit:* at a) erat aptissimum omnium verbum, b) tanto intervallo. — 6) sextus locus est Liv. II. 32 *Ea frequentior fama est, quam, cujus Piso auctor est, in Aventinum secessionem factam esse.* Repetitur *est* et tam modico intervallo: est ergo negligentia: at quomodo Livius dicere voluit? An sic: *quam, quam Piso tradit?* hoc multo injucundius fuisset. Sed non omnia ad vivum resecanda sunt in rebus minutis. — 7) septimus locus est Liv. IIII, 3, ubi Canulejus acerrime disputans contra patres de altero consule e plebe eligendo: *Si populo romano liberum suffragium datur, ut, quibus velit, consulatum mandet, et non praeciditur spes plebejo quoque, si dignus summo honore* (i. e. consulatu) *erit, apiscendi* (pro *adipiscendi*) *summi honoris, stare urbs haec non poterit?* Salse et acerbe dictum. Repetitur hic *summi honoris:* at hoc fit ob gravitatem, quia de *summo honore* i. e. *consulatu* quaestio est: haec est primaria idea. Poterat quidem dicere vel *si dignus erit* vel *apiscendi ejus:* at quanto fortior est repetitio? — 8) octavus locus est Liv. XXXII, 21. Aristaenus praetor Achaeorum, hanc gentem Romanis jungi cupiens, post alia multa, quae hoc suadeant, tandem ait: *Nolite, quia ultro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis ac summa ope petendum erat, fastidire:* post adlata deinde argumenta, et interjectis duodecim (non igitur paucis) versibus repetit eandem sententiam his verbis: *Nolite, si, quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire.* Hanc repetitionem numerat Ernesti ibidem inter inanes repetitiones. At a) de re gravi sermo est, quae ut repeteretur, digna Aristaeno videbatur: ergo ad gravitatem dicendi pertinet; b) repetitio fit aliis verbis; c) post duodecim demum versus. — 9) nonus locus est ibid. cap. 22 *Dymaei ac Megalopolitani et quidam Argivorum prius, quam decretum fieret, consurrexerunt ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo neque improbante.* Deinde causae memorantur; tandem post septem vel octo versus pergit Livius: *Ob haec* (i. e. ob causas memoratas) *concilio, quod inclinaverat ad romanam societatem jubendam, excesserunt; veniaque iis hujus secessionis fuit et magnis et recentibus obligatis beneficiis.* Hanc repetitionem, quae tamen longe aliis verbis fit, numerat Cel. Ernestius etiam inter repetitiones inanes. An ita plane nihil repeti debet, sed singulae ideae semel tantum proferendae sunt? Ejusmodi repeti-

tiones

tiones aliis vocabulis factae saepe perspicuitati serviunt; et sic non modo oratores, sed et historici, poetae etc. Haec sunt loca ab Ernestio laudata. Quae deinde Vir Celeberr. de negligentia grata in collocatione verborum, v. c. *pleniore ore* etc., dicit, infra n. XXX et XXXI memorabuntur.

XXVIIII) *Vitanda repetitione ejusdem syllabae, praesertim crebra.* Et, quo propior sibi est ista repetitio, eo injucundior est.

V. c. *monet et hortatur*, ubi *et* bis est; quod facile excusatur atque a plerisque lectoribus aut auditoribus ne sentitur quidem: *at ad illum* etc. vel *at ad Adolphum veniamus* etc., ubi *ad* ter est; quae repetitio eo plus injucunditatis habet. Nolim dicere: *Utinam ille tibi non modo polliceatur, sed et det;* malim *sed etiam det.* Nolim dicere *per perbreve tempus* sed *per tempus perbreve.* Nolim dicere: *cum cum patre locutus essem*, sed *ubi cum patre locutus eram* etc. — Peccarunt hic prisci interdum, si sic loqui decet, v. c. Cic. ad Div. IIII ep. 3 §. 3 *sed multo etiam magis monente et denuntiante te;* ubi *te* repetitur continuo: sic *de te* Cic. Acad. I, 4 in. Cic. Tusc. IIII, 27 med. Cic. ad Div. XIII ep. 26 §. 7 *si eos, cum cum senatore res est, Romam rejeceris;* nam, etiamsi scribas *quum cum* pro *cum cum*, tamen eadem fuit priscis pronuntiatio. Cic. Quint. 26 in. *An antequam postulasti* etc. Sic saepissime Cicero dixit *qui quia* etc. At hic concursus syllabae ejusdem, si non creber est, si pulchra vel gravi idea compensatur, facile excusatur et vix a legente et audiente animadvertitur. Si crebrius fit, sentitur insuavitas. — Magis injucundum videtur in pluribus vocabulis continuo se excipientibus. V. c. Cic. Divin. II, 69 extr. *visus est in somnis amicae esse amictus amiculo:* qui locus tamen ab Ernestio refertur ad gratam negligentiam.

XXX) *Vitanda eadem terminatione plurium vocabulorum*, quae, quo crebrior, eo insuavior est.

Est duplex: repetitur vel una syllaba vel duae.

1) *Repetitio ejusdem terminationis in una syllaba;* v. c. *pulchram illam sententiam:* quod injucundum videtur: injucundius vero, cum dicitur: *pulchram illam magnamque sententiam nunquam quisquam protulit.* Huc pertinet illud poetae ap. Auct. ad Herenn. IIII, 12: *Quidquam quisquam cui-*

cuiquam quod conveniat, neget. Tale quid vitandum est. — At peccarunt hic priscorum optimi quique, v. c. Cic. Verr. V, 36 prope fin. *Unam illam solam noctem* etc., ubi *am* ter adparet: et ibid. paulo ante: *tum flagitiosa illa convivia*, ubi tria vocabula in *a* desinunt. Cic. Philipp. II, 4 *quantam jam proferam.* Cic. Verr. II, 30 extr. *privato illo judicio transacto aut dilato* etc.: ubi quinque vocabula in *o* desinunt. Cic. Orat. I, 19 prope fin. *Haec autem esse penitus in media philosophia retrusa atque abdita.* Cic. ad Div. VI ep. 6 §. 24 *etiam externos multos claros viros nominarem:* quod in primis injucundum est. Cic. Offic. I, 20 in. *fortis animus et magnus duabus rebus maxime cernitur:* qui locus ab Ernestio l. c. laudatur, ubi ejusmodi repetitio inter genera gratae negligentiae refertur, et Gronovius ad Liv. XXXI, 22 citatur, cujus exempla e priscis tamen vulgaria nec valde notabilia sunt. Ovid. Met. I, 327 *Innocuos ambos, cultores numinis ambos.* Et sic plura reperiantur facile. — Hanc repetitionem injucundam esse ac negligentiam quandam indicare, quis non sentiat? Verum ista exempla, licet non commendanda sint, tamen videntur excusanda. Cui enim tale quid non excidat rem acriter meditanti? — At major est injucunditas, si duae posteriores syllabae in duobus vocabulis repetuntur: de qua re statim.

2) *Repetitio* ejusdem terminationis in *duabus syllabis* seu *repetitio duarum syllabarum in duobus* vel *pluribus vocabulis:* quae valde injucunda est a) in vocabulis junctis, v. c. *rebus duabus* vel *duabus rebus* Cic. Off. I, 20, quod tamen fortasse vix animadvertitur; hinc injucundus est versus Ciceronis: *O fortunatam natam me consule Romam.* Possit et huc referri *duabus filiabus* Liv. XXIIII, 26. Huc pertinet illud in primis ap. Auct. ad Herenn. IIII, 12 *Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes,* quod aures valde offendit. Cic. Offic. I, 18 prope fin. *pleniore ore:* quem locum Ernesti l. c. adfert et ad gratam negligentiam refert. Cic. Phil. II, 28 *quod natum, conflatum* etc., quod valde injucundum. b) interjectis aliquot verbis, v. c. *injucundum non erat faciundum;* quod insuave est. c) in membrorum, praecipue brevium, fine, v. c. Nolim dicere: *Quamquam te semper amavi, magni aestimavi et tibi viam ad felicitatem monstravi:* τὸ *avi* toties repetitum aures forsitan offendit. Huc pertinet illud Cic. Tusc. I, 35. III, 19 e poeta vetere: *haec omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam evitari. Jovis aram sanguine turpari;* Cicero addit, praeclarum esse carmen. Sic et Cic. Verr. V, 37 in. *Quem posteaquam inanem locum offenderunt, et*

praetorem commovisse ex eo loco castra senserunt, statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare coeperunt: ubi repetitio τῦ *erunt* paululum ingrata est: sic Cic. Quint. II ante med. *quicum contraxisset, recessisset et ad heredem pervenisset, non heredem, cum primum vidisset* etc.

XXXI) *Vitando nimio concursu ejusdem literae.*

V. c. *Si ii igitur,* ubi quater *i* reperitur: Cic. Orat. I, 22 *hodieque faciunt, ut nulla* etc., ubi *u* ter est. Sic *dolo novo oppressus.* Sic *si mihi id vis indicare.* Cic. Verr. V, 36 extr. *statuerant, sese, si ea* etc., ubi *sese si* paulo injucundius. Horat. Art. 36 *pravo vivere naso:* ubi tria *v* aures offendunt. Sed haec singula, modo egregiis ideis compensentur, facile excusantur. — Idem de tribus istis Ciceronis locis judicandum, quae Ernesti l. c. laudat et ad gratam negligentiam refert. Sunt haec: primum Cic. ad Div. XII ep. 2 med. §. 7 *tres esse consulares, qui, quia, quae de republica bene senserint, libere locuti sunt, tuto in senatum venire non possint:* ubi *qui quia quae* notandum. Deinde Cic. Quint. 11 post med. *qui, quia, quod debitum nunquam est, id datum non est, non pecuniam modo* etc., ubi *qui quia quod* occurrit. Et tandem Cic. Nat. Deor. I, 20 ante med. *Quod* (non *qui*) *quia, quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis:* ubi *quod quia quemadmodum.* At in his tribus locis nihil video negligentiae neque gratae neque ingratae. Artificium connexionis, de quo supra, ita postulabat: ac, si singulas repetitiones tanto vitio vertere volumus, quis scriptor hic non peccasse dicendus sit? nam sic ne *sese* quidem dici possit, it. *quemquem, quisquis, quoquo, ubiubi* etc. it. *ii; quaeque, tartarus, intendentem, contendendum* etc. — Videndum tantum, ne nimis crebro fiat: ac cavendum, ne lectori auditorive videamur de industria ejusmodi inanes repetitiones fecisse. Qui enim de industria hoc facit, videtur aliquid in eo quaerere sibique valde placere, quod est signum arrogantiae, quae nec lectoribus nec auditoribus unquam placet. Iure igitur displicet versus illius poetae ap. Auct. ad Herenn. IIII, 12 *O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti:* Omne enim nimium vertitur in vitium.

XXXII) *Vitando aspero vocabulorum concursu, et contra laevi sequendo.*

De

De hac re magis hic loquor, ne quid deeſſe videatur, quam quod in noſtra tempora valde cadere exiſtimem. Laevis duorum vocabulorum concurſus dicitur, quando vel prius in vocalem exit et poſterius conſonante incipit vel prius conſonante terminatur ac poſterius incipit vocali: v. c. *Nemo debet ita ſtatuere de rebus iſtis.* Aſper contra eſt, quando binae vel conſonantes vel vocales ſe excipiunt, v. c. *ego ivi ad patrem noſtrum;* vel *nullus ſic debet ſtatuere* etc. Et, quo plures conſonantes in tali conjunctione concurrunt, eo aſperior eſſe creditur conjunctio; v. c. *nam ſpecies*, ubi tres; *poſt triduum, trans fluvium*, ubi quatuor; *poſt ſtrepitum, amans ſtruere*, ubi quinque conjunguntur conſonantes. At

1) hoc nemo obſervavit; nec obſervare quisquam poteſt, niſi omnem ſententiarum pulchritudinem evertere velit. Nam laevis iſta ſtructura vocabulorum haec ſuo ordine per gravitatem aliamve cauſam iis debito privaret: et cui meditanti res et ſententias earumque juſtam explicationem ac vocabula juſta etc. tempus ſuppetat ad laevem iſtam vocabulorum conjunctionem obſervandam? Et haud dubie iſta diligentia foret ingratiſſima et maxime putida. — Exempla dabimus ex ipſo Cicerone, praeceptore iſtius rei, e quibus videbimus ipſi accidiſſe, quod vulgo hominibus accidere ſolet, ut, quae praeceperint et commendarint, ipſi non agant, et; ut facilius ſit praecipere quam facere. Orat. I, 22 *Graeculo otioſo et loquaci et fortaſſe docto atque erudito* etc. cap. 23 *ex rebus penitus perſpectis planeque cognitis* etc. En laevem ſcilicet ſtructuram! Et ſic millies: etiam in orationibus, v. c. in Philippica illa ſecunda cap. 28 extr. *bellum, quod natum, conflatum, ſusceptum* etc. cap. 29 in. *bello tum propter timiditatem tuam tum propter libidines defuiſti: guſtaras civilem ſanguinem vel potius exſorbueras* etc. ac paulo poſt: *perſecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſae, cur in Africam Caeſarem non ſequerere, cum praeſertim belli pars tanta reſtaret?* Et ſic fere ubique. — Et, quam parum Romani iſti laevitati conjunctionis ſtudere voluerint, docent ipſa eorum vocabula tum ſimplicia tum compoſita: v. c. *ii, eo, abiit, euntium, fructuum, artium, menſium, conſtructus, congregavit, abstraxit, distraxit, transgreſſus, transſcribo* vel *tranſcribo, tranſcriptus* etc. ut *ſtlata, ſtlis* pro *lata, lis* etc., it. *ab* praepoſ. ante conſonantem etc. praetermittatur.

2) Hinc Cicero ipſe, ſui ipſius conſcius, qui ejusmodi concurſum tantopere damnarat, alibi eum adeo laudat, loquens de ſubmiſſo et Attico oratore: dicit Orat. 23 *Habet*

enim

enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis. At bonus Cicero sibi non constat: vid. cap. 44, ubi inter alia ait: *Nam, ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat aut asperas. — Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, quin vocales nolit conjungere.* Dicit ergo hic, neminem tam rusticum esse, qui non vitet concursum vocalium duarum. Recepit tamen Ernesti hoc loco *qui vocales* cet. pro *quin vocales* cet. et *conjungere* explicat *contrahere* scil. elidenda altera vocali. — Sed res haec in lingua latina sic se forsitan habuit, ut in vernacula, et fortasse in omnibus linguis se habet, ut in loquendo homines, etiam de plebe, omittant ultimam vocabuli vocalem, quando sequens vocabulum incipit vocali: v. c. in vernacula vulgo dicitur *Dies' Art, eine schön' Art, Fried' und Freud' und Ruhe* etc. pro *Diese, schöne, Friede, Freude* etc. An vero haec omissio vocalis ultimae laevem conjunctionem vocabulorum efficiat, non ausim definire. Nam

3) ne intelligimus quidem satis, quid sit asperum, quid laeve, in conjunctione vocabulorum. Pendet haec res ab auditu: et hujus suavitas et facilitas pendet et a consuetudine audiendi et a pronuntiatione aliorum. Qui v. c. asperum quorundam sonorum concursum in re musica audire diu consueverunt, iis ille non tam asper videtur quam aliis: res hic propter angustiam loci non potest late demonstrari: exemplum agricolarum et nationum in ultima terra habitantium docere quodam modo id potest. Deinde pronuntiatione multa aspera asperitatis suae multum amittere queunt. Sunt, qui conjunctionem multarum consonantium, quae vulgo aspera vocatur, tam presse et facile pronuntiare possint, ut nihil laevius esse videatur; cum contra alii vel laevissima quaeque tam vaste tamque aspere exprimant, ut nihil injucundius esse possit: consulatur hic sermo populorum singulorum gentis theodiscae vel etiam, si mavis, graecae. — Quidquid de asperitate vel laevitate conjunctionis vocabulorum dicitur, videtur adhuc inter hypotheses pertinere, quarum fundamentum certum nondum repertum est ac fortasse nunquam reperietur. Sed hoc parum curabunt ii, qui id tantum agunt, ut omnem pulchritudinem et suavitatem in ideis, non in verbis, quaerendam existiment.

4) Si quis tamen concursus literarum fugiendus est, eum puto fugiendum esse, qui ambiguitati faveat et perspicuitati noceat.

noceat. Videndum igitur est, ne vocabulum facile eadem consonante terminemus, qua sequens vocabulum incipiat: v. c. in nostra lingua *mit dem Namen* saepe fere sonat ut *mitten Namen: der Baum muß* etc. ut *der Bau muß* etc. *nahm mich* ut *nahm ich* etc. Sic et in latina *res sibi* ut *res ibi: dicit deinde* ut *dicite inde: salutis satis* ut *saluti satis* etc. Hoc tantummodo de pronuntiando valere per se patet.

5) Sunt tamen nonnulla vocabula, quae non conjungere nobis liceat pro libidine: v. c. *e republica*, non *ex republica*, dixisse veteres ob istam laevitatem Cicero credit Orat. 47. An laevitas ista causa sit, dubito, quia prisci *ex* saepe ante literam *R* ponere solent: v. c. *laborare ex renibus* Cic. Tusc. II, 25: *ex re istius* Terent. Phorm. V, 7, 76: cur in *ex republica* illam tantum spectarint? Annon Cicero forsitan erravit hic, ut in aliis? Et occurrit *ex republica* in ipso Cicerone v. c. Rabir. Post. 9 post init.: *ex reip. tempestate*, Balb. 27 post med. — Deinde tenenda sunt in primis duo vocabula *ac* et *neque*. a) *Ac* rarius seq. vocali apud priscos reperitur, plerumque seq. consonante; v. c. *ac pater, ac me* cet.; rarius vero v. c. *ac ego, ac ille* cet. pro quibus dicendum putant *atque ego, atque ille* cet. Causa latet: litera *c* non potest causa esse, quia *nec enim, sic enim, hoc enim, huc enim* etc. saepe dicitur: b) deinde *Neque vero* prisci libentius h. e. longe crebrius dixerunt quam *neque autem*. Occurrit *neque autem* semel, quod sciam, Cic. ad Div. V ep. 12 §. 21 *neque autem ego sum ita demens* etc. it. *nec autem* Lucret. V, 779. Sed causa, cur *neque autem* longe rarius usurparint quam *neque vero*, latet. Euphonia, quo vocabulo ad quidlibet defendendum, si non intelligunt, uti vel abuti multi solent, locum non habet. Nam, quodcunque rectum et consuetudine invectum est, bene sonat: et cur prisci alibi *neque* sequente diphthongo *au* posuerunt? v. c. Cic. Rosc. Am. 1 in. *neque auctoritate:* Catil. I, 1 extr. *neque auctoritas.* Virgil. Georg. I, 514 *neque audit* etc.: ergo in syllaba *au* non potest culpa esse: unde videtur causa non nisi usui dicendi tribuenda esse. Nam quis omnium rerum causas novit? V. c. cur prisci *nam* praeponere, *enim* postponere, alii vocabulo soleant? cum tamen *nam* et *enim* sint ejusdem significationis et ejusdem originis esse videantur. Sic *verum* praeponitur, *vero* postponitur; cujus rei causa aeque latet. Sic et *mecum, tecum* etc., pro *cum me, cum te* etc. Euphonia si regula deberet esse, quam fallax esset? quia alii jucunde alii injucunde eadem res sonat. Iudicium aurium est valde diversum, nisi certis legibus et regulis adstrictum iisque adsuetum est.

XXXIII) *Cavendo, ne sententiam orationis prosaicae absolutam clausula poetica terminemus*, v. c. *dicere possit, atque videbat* etc., vel *nobis in oratione prosaica totus versus poeticus excidat.*

At nec hoc grave vitium esse existimem, modo ne data opera tales clausulas talesque versus immisceamus. Nam 1) hoc vitium, si quidem vitium est, per se non injucundum est, sed tantum hactenus, quia videtur de industria tale quid quaesitum et adfectatum: et omne adfectatum seu studio quaesitum displicet, quia arrogantiam sapit, et orator scriptorve in illo magnam laudem ponere videtur. 2) Hoc olim poterat vitium aliquod esse, quia prisci, qui in vulgari sermone vocabula latina aeque ex syllabarum quantitate atque in carmine pronuntiasse videntur, facilius versum poeticum in oratione prosaica agnoscerent, quam a nobis hodie fieri potest, qui syllabas multas aliter in scansione, ut loquimur, aliter extra eam legimus: ut adeo ne timendum quidem facile sit, ne talis versus, si nobis excidisset, a multis hodie animadvertatur, 3) difficile est talem versum ubique evitare. — Priscis adeo ipsis multi hexametri, ut de aliis nihil dicamus, exciderunt: v. c. Sallust. Cat. 19 §. 4 *Cnei Pompeji veteres fidosque clientes.* Liv. Praef. in. est dimidius hexameter: *Facturusne operae pretium sim.* Tacit. Ann. 1 in. est totus hexameter: *Urbem Romam a principio reges habuere.* Etiam Ciceroni exciderunt, v. c. Arch. 1 in. *in quo me non infitior mediocriter esse* etc. Orat. III, 45 in. est hexameter dimidius: *Non est res tam difficilis, quam* etc. — Quod vero Cortius verba Ciceronis ad Div. XVI ep. 14 §. 3 *Nunc opus est te animo valere, ut corpore possis*, pro hexametro integro habet in nota ad h. l., in eo errat; quia syllaba prima verbi *valere* brevis est. Sic Heinecc. in fundam. styli p. 64 ait Ciceronem Orat. III, 5 totum distichon inseruisse: *Complexi, plus multo etiam vidisse videntur, Quam quantum nostrorum ingeniorum acies:* sed in Cicerone legitur non *plus multo*, sed *multo plus:* saltem sic est in editione Ernestiana et forsitan in omnibus. — Ac plures hexametri, si quaerere vacaret eque re hominis cujusquam esset, facile invenirentur: cui enim non excidunt? Ut taceam de aliis versuum generibus, v. c. *jambicis:* quos in primis saepissime occurrere verisimillimum est. Quis conquirat? et cui bono? Si igitur prisci evitare non potuerunt, quanto minus nos poterimus? Facile igitur ignoscitur, si cui tale quid excidit, modo oratio ejus praeclaris sententiis ornata reperiatur. Quia tamen sunt, qui, quidquid prisci pro vitio habue-

habuerint, etiam hodie pro vitio habendum putent, atque ita talem versum vel etiam clausulam versus poetici, si cui exciderit, culpandum arbitrentur; suaserim omnibus, qui latine dicant vel scribant, ut, quantum possint, illam rem caveant. In minimis etiam placere homini humanum est.

XXXIIII) *Vitando omni concursu syllabarum vel literarum, qui cum vocabulo aliquo obscoeni quid indicante similitudinem habeat, atque ita hanc ideam obscoenam in lectoris auditorisve mente excitare possit.* Omnis enim obscoenitas displicet, atque adeo memoria ejus injucunda est. Exempla adferre nequeo. Sed nec hoc fortasse nimis ad vivum resecandum est: alioquin peccassent Cicero et omnes prisci, qui *penates*, *Fidenates*, *Marianus*, *Caesarianus*, *Tullianum* etc. dixerunt: nam posteriores syllabae horum vocabulorum aliquid obscoeni continent; quo pertinent quoque *nato*, *natas*, *penes*, *penitus*, *animus* etc., in quarum priore parte inest, si quis quaerere vult, aliquid obscoeni: quamquam puto ista vocabula omnia a priscis saepe audita et lecta esse ita, ut de obscoenitate non cogitarent, et recentiores quoque eadem vocabula ac similia saepe legisse ita, ut nihil obscoeni iis in mentem veniret: nec minus a nobis hodie leguntur et audiuntur sine offensione aurium. Totam rem cujusque judicio permitto.

Ceterum huc refert Cicero Orat. 45 *nobiscum*, et dicit, sic ad evitandam obscoenitatem dici: nam in *cum nobis* literae obscoenius concurrerent. Sed supra P. I cap. 3 de *ordine verborum* sect. 1 n. 6 p. 215 ss. monuimus, causam istam Ciceronis ab obscoenitate ductam nullius pretii esse: quia prisci 1) dixerunt *cum nostri*, *cum nominis* etc., in quibus tamen eadem obscoenitas inest, quae in *cum nobis* esse dicitur: 2) quia et dixerunt *secum*, *mecum*, *tecum*, *vobiscum* pro *cum se*, *cum me*, *cum te*, *cum vobis*, in quibus tamen nulla obscoenitas inest: hinc *cum* adverb. et conjunct. seu *quum*, quod tamen aeque pronuntiatum est ac *cum* praepositio, occurrit

apud priscos sequente *se*, *me*, *te*, *vobis*: v. c. *tum te summis laudibus ad coelum extulerunt* Cic. ad Div. VIIII ep. 14 §. 2 etc. — Cicero quidem l. c. ait, *mecum, tecum*, dictum esse, ut simile esset illis *vobiscum* atque *nobiscum*. Egregiam causam! Videtur potius ordinis inversi in *mecum*, *tecum*, *secum*, *nobiscum*, *vobiscum* (it. *quocum*, *quacum*, *quitum*) ratio esse eadem: et haec res vel casu orta, ut apud nos nonnulli *Zweifels ohne*, *der Sache wegen*, pro *ohne Zweifel*, *wegen der Sache* dicunt, et vulgo dicitur *meinetwegen*, *deinetwegen*, *seinetwegen*, ubi nemo causam novit, cur *wegen* postponatur; et ut apud Graecos nonnullas praepositiones suis casibus postponi notum est. Causa latet: sed sic et *quo de* pro *de quo* cet. occurrit. Iudicent acutiores! conf. supra P. I cap. 3 sect. 1, ubi latius ista res tractata est.

Hactenus de *suavitate dicendi*: in qua tamen suaves praeclaraeque ideae principatum obtinent. Sapiens enim magis ideis quam verbis delectatur: nec tamen cultus verborum ei displicet, modo idearum praestantia ornata reperiantur. Virgo pulchra, negligenter vestita et ornata, tamen valde placet: magis placet, praeclare simul vestita et ornata.

FINIS PARTIS POSTERIORIS

APPEN

APPENDIX I

DE SUBSIDIIS QUIBUSDAM STYLI BENE LATINI

Quamquam e ſupra dictis natura ſtyli bene latini ſatis ſuperque cognoſci poteſt, ut fere non opus ſit quidquam addere: tamen, ut plane nihil omiſiſſe videamur, aliquot etiam ſubſidia paucis memorabimus. Ea ſunt in univerſum duo 1) *lectio priſcorum* 2) *exercitatio in ſcribendo.*

SECT. I

De lectione priſcorum.

Lectio priſcorum eſt primum ac praecipuum ſubſidium ſtyli bene latini. Ex illis enim praecipue diſcenda eſt bene latine dicendi ſcribendique ratio. Hic duo notanda:

I) *Lectio bonorum ſcriptorum debet eſſe adſidua.* Nam, ſi non multa quotidie legimus, quomodo ea omnia, quae ad bene ſcribendum pertinent, et quorum eſt ingens multitudo, colligere et diſcere poſſumus? deinde, quo plura legimus, eo crebrius eaedem res, eadem verba, iidem connectendi modi etc. redeunt, atque ita firmius in mente inhaerent. Legendi in primis ſunt ſcriptores aureae aetatis, ut Cicero, Caeſar, Livius, Terentius: in his ſcribendi genus eſt naturale et ab adfectatione fucoque alienum: ſpectarunt enim magis res quam verba: cum contra ſcriptores poſterioris aetatis ſub imperatoribus, adulandi neceſſitate invecta, verborum ornamenta et lenocinia magis quam rerum veritatem ac pondera curaverint, et, libertate ſentiendi amiſſa, coacto fere ſcribendi genere et adfectato uſi ſint, pauciſſimis

 for-

forsitan exceptis. — In primis tamen Cicero legendus 1) quia multos varii generis libros reliquit, in primis tales, quales hodie scribere solemus. Caesar et Livius scripsere libros historicos. Quotus vero quisque hodie est, qui historiam conscribat? Terentius comoedias: sed et has pauci hodie scribent. At Cicero scripsit epistolas, orationes, itemque de rebus ad doctrinam pertinentibus, v. c. de eloquentia comparanda, de philosophorum placitis, de officiis, de senectute, amicitia etc., ut ejus libri multis prodesse possint. Magnam quoque partem historiae temporum suorum v. c. de Catilina, Caesare, Octaviano, Antonio, Lepido etc. intexuit libris suis, v. c. epistolis, in quibus multa singularia repetiuntur, quae alibi non occurrunt. 2) quia fuit homo egregie doctus et egregio ingenio ornatus: hinc ex ejus libris multa discere, in primisque eorum lectione judicium nostrum acuere, possumus. Nam, quo quis est doctior, eo subtilior est in dicendo et scribendo, eoque magis acuunt ejus libri mentem lectorum. 3) quia fuit vir magnae experientiae, sapiens, Consul etc. Hinc ex eo prudentiam possumus nobis comparare et discere, quid ii, qui rempublicam gubernant, sentire, quid spectare, soleant, qualis eventus huic vel illi consilio respondere possit vel soleat etc., quae omnia nobis prosunt ad multa vel cavenda vel imitanda. Deinde, quo quis est ordine, loco, ac dignitate aliis superior, eo magis consuetudine hominum similis conditionis utitur, eoque venustior ejus est dicendi ratio: id quod in Ciceronem cadit: qui cum consul esset et familiaritate Pompeji, Caesaris, aliorumque principum civitatis frueretur, nonne venustius scribere poterat, quam si homo vulgaris conditionis fuisset, qui non nisi vulgaribus hominibus uti solet, e quorum usu parum venustatis acquiri potest? Nec dubitandum, quin nostri oratores majores oratores futuri essent, si principum et regum consuetudine quotidie uti possent vel ipsi

summo

summo loco nati essent. 4) quia fuit omnium Romanorum disertissimus h. e. perspicue, graviter, suaviterque dicendi peritissimus. Ex illo igitur artem perspicue, graviter, suaviterque dicendi ac scribendi, atque ita aptissima quaeque verba eligendi, uno verbo eloquentiam, per omnes ejus libros fusam, haurire possumus. 5) quia Romae plerumque mansit, ut senatui interesset; nec, nisi in Ciliciam provinciam, abiit, idque in unum annum. Hinc sequitur, ejus dicendi genus mansisse urbanum, nec peregrinitate ulla corruptum esse. Accedit 6) quod singulis fere diebus dicendum ei erat vel coram senatu vel in judiciis vel coram populo: hinc exercitatio in bene dicendo erat ipsi tam familiaris, ut, quidquid deinde diceret vel in sermone familiari, jam antea ab ipso bene dictum esset. Hoc non omnibus oratoribus contigit, ut tanta exercitatione uti possent, eaque coram auditoribus talibus.

Totum igitur Ciceronem saepe legere debemus, a) *Epistolas ejus*, in primis *ad diversos*, it. *ad Q. Fratrem*, b) *Orationes*, v. c. pro *Rosc. Am.*, *Verrinas*, *Manilianam*, *Agrarias*, *Catilinarias*, pro *Murena*, pro *Archia*, ad *Quir. post reditum*, pro *domo*, pro *Sextio*, pro *Milone*, pro *Marcello*, pro *Ligario*, *Philippicas* etc. c) libros de *Finibus bon.* et *mal.*, *Quaest. academ.*, *Quaest. Tusculanas*, de *nat. deorum*, de *divinatione*, de *officiis*, de *senectute*, de *amicitia* etc. d) *libros rhetoricos*, ut de *inventione*, de *oratore*, *Brutum*, *oratorem* etc.

Cum hac Ciceronis lectione lectio Caesaris, Livii, Terentii crebra conjungenda, utpote qui, quod ad verba adtinet, omninoque in apte venusteque dicendo Ciceronis sunt simillimi, atque ita bonae latinitatis culturam valde adjuvant et confirmant: itemque Nepotis et Sallustii lectio haud plane negligenda: etsi paululum discedunt a ratione Ciceronis, in primis Sallustius, qui in stylo singularia quaedam sectatur. Nec Plautus plane omittendus est: nec Varro de *re rust.* Huc acce-

dere debet lectio poetarum, Virgilii, Horatii, Ovidii etc., quae bonae latinitatis studioso propterea opus est, ut poetica a prosaicis discernere atque illa fugere sciat. Nam, ut *ignoti nulla cupido*, sic *ignoti nulla fuga est*. Possunt etiam isti poetae nostrum ingenium acuere et variis pulchrisque ideis locupletare. Haec de aurea aetate, in qua Terentium non male posuimus. Ex argentea aetate legi merentur *Quintilianus* et *Phaedrus*: item *Suetonius* et *Tacitus* ob historiam, et alii. Potest ex iis quoque disci, quid sit discriminis inter scriptores aureae et inter scriptores argenteae aetatis: quod valde prodest ad firmius inhaerendum in Ciceronis latinitate et stylo. Ceterum lectio haec *Ciceronis, Caesaris, Livii, Terentii*, debet esse crebra: in primis Cicero saepe est perlegendus, saltem ejus Epistolae et praecipuae orationes. Nam semel legere nihil prodest, ac ne bis quidem. — At non sufficit Ciceronem legisse, debes eum quoque recte intelligere. Hinc

II) *Lectio priscorum, maxime Ciceronis, debet esse quoque accurata* h. e. prisci ita legi debent ut plane intelligas singula verba, et scias, quid in singulis cogitaverit scriptor. Dupliciter haec lectio accurata instituenda:

A) Primum *praeeunte magistro in lectionibus publicis*, ut vocantur. Nam sine magistri ope hic vix quisquam initio recte proficiet. — Quaerunt nonnulli, utrum hic lectio *stataria* h. e., ubi singula accurate explicantur, an *cursoria* h. e., ubi celeriter scriptor perlegitur, instituenda sit. Hic haud dubie magni refert, quales sint discipuli. Equidem puto utramque apte conjungendam, in difficilioribus locis utendum *stataria*, in facilibus et per se expeditis *cursoria*. Sed magni quoque interest, quali magistro utare, utrum hic sciat, quid difficile sit, nec ne, et an rem quamque perspicue explicare possit. Sunt, qui in cursoria lectione rem quamque, licet breviter, at longe accuratius explicent, quam

alii

alii in stataria, qui interdum, omissa justa rerum (nam hae in primis explicandae sunt) et vocabulorum explicatione v. c. ex usu loquendi, ex etymologia, ex antiquitatibus, historia, e contextu, locis parallelis etc. arcessenda, in lata rerum inutilium et alienarum tractatione haerent ac v. c. scholiastarum et grammaticorum veterum saepe ad locum non facientium lata verbosaque recitatione, etymologiarum variarum, earumque saepe incertissimarum, nec ad loci explicationem pertinentium longis disquisitionibus, phrasium variarum operosa extractione et dictatione, tempus ita consumunt, ut vix paucos versus intra horae spatium absolvant, nec tamen satis explicent. O! talem lectionem statariam deus avertat ab omnibus scholis! Huc pertinent alii, aeque infelices, qui facilia latissime explicant, difficilia, tanquam facillima, praetermittunt. — Imo peritus magister nihil aliud aget, quam ut discipulus locum scriptoris plane intelligat et in hujus mentem animumque penetret; hinc nihil omittet, quod ad singula intelligenda pertineat. Quam in rem a) contextum totius loci, imo totius libri, epistolae, orationis etc. a discipulo ubique consuli jubebit. Nam sine contextu nulla intelligentia rei est certa. Docebit, quid quaque sententia contineatur; adtendi jubebit, an et quomodo singulae sententiae singulaque verba tum inter se conveniant tum cum praecedentibus et sequentibus cohaereant. Si hoc omittitur, si discipulus ad contextum sua sponte adtendere non mature discit, mens ejus non acuitur; ipse modicos facit progressus in discendo, et nihil certi discit. b) examinabit sententias (hoc non ubique fieri debere per se patet), an verae sint, an pulchrae, acutae, vulgares etc., et cur: it. argumenta, exempla, similitudines, descriptiones etc., an aptae sint. c) non modo verba sed etiam res explicabit. Non enim verbum intelligo, nisi rem intelligo in verbo latentem. Verbum a se explicari putant multi, quando vernaculum verbum

ei respondens recitant; v. c. gubernare *steuern* etc. At hoc non est *explicare* sed *vertere*. Locus potest saepe recte verti, nec recte intelligi atque explicari, et contra. Saepissime in loco explicando discipulo oritur difficultas inde, quod rem non intelligit: v. c. nescit, quid sit *navis*, quid sit *prora*, *carina*, *puppis*, *gubernaculum*, quid *clavus gubernaculi*; nescit, utrum prisci in adpellenda nave proram an puppim adverterint litori; nescit eas artes, e quibus innumerabilia vocabula in sermonem latinorum vulgarem translata sunt; nescit ritus priscorum, res gestas eorum etc. Quomodo is verba ipsa intelligat? nam non semper contextus hoc declarare potest. Iam, si ne ipse quidem magister rem intelligit, quomodo verbum illam exprimens explicare possit? Et hoc saepe accidere ac saepe a cocco coecum duci non mirum est. Hinc fit, ut multi magistri in explicanda phrasi *adpellere puppim litori* dicant *puppim* pro *tota nave* positam, et ut *clavum gubernaculi* per *gubernaculum ipsum* simpliciter explicent, omninoque duo substantiva pro uno posita saepe dicant, quia alterum non intelligunt. Magister saepe debet vocabulum per definitionem, non modo *nominalem*, ut vocant, sed in primis *realem*, explicare. Ego fateor, me multa loca priscorum non satis intelligere, quia res ipsas non satis intelligo. Et credo, si omnes omnino artes, etiam sellularias, recte intelligerem, me multo plura loca accuratius intellecturum. Nam, omnes ritus priscos, ad quos fortasse respicitur in loco quodam difficiliori, a nobis intellectum iri, nulla spes est: quod idem de historia prisca dicendum. — Errant igitur, si qui putant, linguae latinae accurata cognitione nos posse eo pervenire, ut res a priscis traditas plane intelligamus. Imo vero res ante sint notae necesse est, quam possis verba atque ita linguam accurate intelligere. Loquor hic de rebus difficilioribus, quas prisci ipsi non explicarunt. Sic res se habet in nostra lingua, sic se habet in omnibus linguis. d) explicabit

vero etiam ubi opus erit singula verba, et docebit sintne propria an tropica; et an tropus sit aptus et pulcher, ubi propria vis vocabulorum, ut per se patet, explicabitur; nam sine ejus cognitione non nisi nugae exsistunt. e) in homonymis docebit, quaenam significatio contextui isti conveniat, et cur: ubi interdum videre discipulum jubebit, an ceterae significationes locum habeant, et cur non habere possint. f) Addet quoque saepe, utrum vocabulum hoc vel illud necessarium fuerit, et cur; an omitti potuerit: it. an egregia sententia cum eo conjuncta sit, an sententia per id fortior facta sit. It. an saepe occurrat vel omnino vel ista significatione. Hoc in primis est necessarium: nam nihil fere est, quod non occurrat apud priscos, at raro: et rariora fere inter vitia numerantur. Nec Lexicon hic ubique sufficit. Unde discipulus discet? nonne a magistro? Hic debet esse optimum Lexicon. It. an Verbum vel adjectivum conveniat substantivo. Neque enim omnia vel adjectiva vel Verba cum substantivis conjungi possunt; v. c. *gradus magnus*, *gradum accipere:* quae conjungi nequeunt. g) ostendet etiam connexionem vocabulorum, enuntiationum et sententiarum absolutarum, v. c. per duplex *et*, *neque*, *qui* etc. h) periodos Ciceronis interdum resolvet, docebitque, cur enuntiationes insertae sint vel inseri debuerint. i) numeros oratorios notabit. k) in vertendis scriptoribus priscis curabit, ut singula verba, quoad quidem fieri possit, exprimantur. Versio sensum universum exprimens non est versio. l) Singula, quae recte explicata et versa sunt, imitari statim discipulum jubebit, ut videat, an recte intellecta sint. m) Omninoque singula frequenter et diversa ratione repetenda curabit etc.

Haec et plura magister peritus et fidelis aget, ut discipulus totam formam styli Ciceroniani perspiciat atque imitari discat.

At

At non sufficit *bona* scriptorum notasse, debent et *vitia* in iis occurrentia, sive ipsorum sive librariorum culpa commissa sint, diligenter animadverti, ne per ea discipulorum mens in errorem inducatur ac pro virtutibus illa habeat, sed, ut caveat. Vitia sunt duplicia, alia in rebus s. ideis, alia in verbis. Utriusque generis exempla sunt in priscis: pauca tantum hic notabimus. Tali vitiorum a priscis commissorum notatione, si a magistro saepius instituatur, nihil esse adcommodatius ad acuendos tironum animos tam certum est, quam quod certissimum.

1) Vitia in *rebus* s. ideis ac sententiis:

a) Cicero Rosc. Am. 27 et 29 repugnantia dicere videtur: priori enim loco ait: Roscium Romae fuisse, at non diu ibi mansisse: posteriori plane negat Roscium Romae fuisse. Verba sunt cap. 27: *unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit?* et cap. 29 *Roscio — objicient, et illam sicariorum multitudinem — huic crimini putabunt fore? qui non modo Romae non fuit, sed omnino, quid Romae ageretur, nesciret, propterea quod ruri adsiduus — fuit.* Debebat dicere: *qui non modo Romae non tum* (s. *isto tempore*, quo pater occisus est) *fuit* cet. — In ead. oratione cap. 25 Ciceronem nimis copiose ac fere pueriliter de parricidii atrocitate et poena dixisse, eandemque rem, augendi causa, nimis saepe verbis inanibus, licet ornate concinneque effictis, enuntiasse, hodie in confesso est. Paucula tantum de isto loco celeberrimo dicam. Posteaquam Cicero dixerat, majores sanxisse, ut, qui parentes necasset, in culeum insutus in flumen dejiceretur, exclamat: *O singularem sapientiam! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura* (i. e. ex mundo) *sustulisse et eripuisse, cui repente coelum, solem, aquam terramque ademerunt?* Male. Culeo insutus tamen in mundo manet. Causam deinde ingeniose comminiscitur, cur primum non feris objecerint, deinde cur non nudos in flumen dejecerint. *Noluerunt*, inquit, *feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus* (i. e. tam scelestum hominem) *adtigissent, immanioribus uteremur.* Quomodo bestiae parricida *adtingendo* (Ern. in clave explicat *devorando*, quod non opus est, imo illud gra-

gravius dictum) immaniores fieri possunt? Pergit: *non sic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent* etc. Tandem ait: *Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant.* Quam argute! quam speciose! a) si animam, h. e. spiritum, *de coelo ducere* nequeunt, quomodo vivere possunt? nonne hoc est repugnantia loqui? b) terra quidem ossa eorum non potest *tangere*; at culeum *tangit*, in quo corpus est. Sic nec apud nos corpora humatorum terra *tangit*, quia loculo (*im Sarge*) inclusa jacent. At quis hoc pro magna miseria habet? Imo miserum habetur, si corpus sine loculo humetur atque ita terra illud tangat. Sic nec magna miseria est, quando corpora illorum fluctibus non *abluuntur* etc. — Cic. Fontej. 17 ante med. rogat judices, ut Fontejum propter Fontejae sororis, quae Vestalis erat, lacrymas absolvant. Id praeter alia his exprimit verbis: *Prospicite, ne ille ignis aeternus, nocturnis Fontejae laboribus vigiliisque servatus, sacerdotis vestrae lacrymis exstinctus esse dicatur.* Grave sane argumentum! Sic fortasse nullus frater Vestalium damnari potuit, si ista vis lacrymarum timenda sit. — Cic. Verr. III, 98 ait: *Totae autem res rusticae ejusmodi sunt, ut eas non ratio* (h. e. nulla praecepta oeconomica, nulla ars,) *neque labor, sed res incertissimae, venti tempestatesque, moderentur.* Quid? ars, sapientia et labor nihil prosint agricolae? Cicero saltem debuisset addere *saepe, saepissime*, vel etiam *plerumque.* — Cic. Manil. 10 Pompejum, patronum suum, nimis hyperbolice hisce laudat verbis: *qui saepius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico* (mit einem Privatgegner) *concertavit* (v. c. in foro, in curia), *plura bella gessit, quam ceteri legerunt, plures provincias confecit, quam alii concupiverunt, cujus adolescentia — non stipendiis* (i. e. Feldzügen, Kriegsdiensten) *sed triumphis est erudita?* O magnum adulatorem! An credibile est, Pompejum plura bella gessisse, quam alii legerint? Intra paucos dies multa bella legere, at non gerere, licet. Ut uno verbo dicam, omnia nimis aucta sunt. — Cic. Marcell. 7 extr., posteaquam satis adulatorie dixerat, in Caesaris vita consistere rempublicam, addit: si insidiae, quas Caesar timere dicebatur, hujus vitae vere parentur: *quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicae credamus?* Quid magis adulatorie et simul impie dici potest? Et Cicero tamen

tamen alibi dixit, potentia divina omnia gubernari, et rempublicam sola deorum ope contra Catilinarios defensam et servatam esse. Nec post Caesaris caedem quisquam audivit Ciceronem dicere: *rempublicam periisse.* — Contra historiam peccasse videtur Cicero Dejot. 7, ubi dixit, Attalum fuisse liberalem erga P. Africanum. Pro *Attalo* constat legi debere *Antiochum.* Multi ad defendendum bonum Ciceronem malunt librarios peccasse et Attali nomen pro Antiocho posuisse. Alii Ciceronem ipsum erroris accusant. Et quidni Cicero errare potuerit? Nemo mortalium est, qui non interdum memoria labatur.

b) *Virgilius* confundit Scyllas Eclog. VII, 74. Vocat ibi *Nisi filiam*, quam *Phorci* nominare debebat. At poetas in Mythologia, quam ipsi maximam partem excogitarunt, peccasse non mirum est. — Narratio de Palinuro, quem Somnus deus in mare dejecerat Aen. V extr., et qui deinde in orco ab Aenea conspicitur, nunquam, puto, omni difficultate carebit. Aeneas ibi ita illum adloquitur Aen. VI, 341: *Quis te — deorum — sub aequore mersit? — namque — hoc uno responso animum delusit Apollo, qui fore te ponto incolumem finesque canebat venturum Ausonios.* Ille contra: *Neque te Phoebi cortina fefellit — nec me deus aequore mersit* etc., ubi deinceps narrat, se traxisse secum gubernaculum et, tres noctes diesque vectum aquis, tandem quarto die adnasse Italiae, sed crudelitatem incolarum expertum esse etc. Hic non ego cum Servio haereo in verbis: *nec me deus — aequore mersit* h. e. *nullus deus fecit, ut perirem fluctibus,* sed in eo, quod Palinurus Aeneae de falso Apollinis oraculo conquerenti dicere audet: *Neque te Phoebi cortina fefellit.* Nam utique fefellerat. Non enim satis erat, eum venire ad Italiam; debebat etiam *incolumis* venire. Et, qui tres dies noctesque maris undis fertur, vestibus gravatus, an eum credibile est vivum manere posse? Nihil hac de re ill. Heynius: nec video, quomodo Palinurus oraculo Phoebi fidem fecerit, quod Heynius credit. Sophistice magis quam vere respondisse videtur Palinurus. Nam τὸ *incolumem* refero quoque ad *venturum fines Ausonios.* Et sic Aeneas ipse retulit: nisi dicamus Phoebi oraculum fallax fuisse, ipsumque praedixisse, Palinurum in ponto incolumem fore, et ad fines Ausonios venturum: sed, utrum incolumis eo venturus esset nec ne, non addidisse. Tali modo respondisset eventus oraculo. Attamen semper haec duo sunt mira, a) Aeneam intellexisse oraculum de *incolumitate* Palinuri in adventu

ventu in Italiam: b) Palinurum tres noctes diesque vivum manere potuisse. — Deinde sui oblitus videtur poeta Aen. VI, 445, ubi Eriphylen *in lugentibus campis ponit*, in quibus tamen eos esse dixerat v. 442 *quos durus amor crudeli tabe peredit*, cum tamen illa non *duro amore peresa* sed *a filio occisa* fuerit, neque ita jure campos illos teneat, nisi dicamus, campos lugentes non tantum misere amantes sed plures infelices heroinas complexos esse, et Poetam hoc dicere oblitum, nec satis subtiliter locutum. Cf. cel. Heyn. exc. 8 — Quod tandem poeta Aeneam lib. VI extr. per *portam eburneam* h. e. eam, unde falsa somnia mortalibus immittuntur, orco emittit, eruditi omnes eum damnant, quia sic indicare videtur, omnia, quae in illo libro egregie et cum magnae eloquentiae ac doctrinae laude tradiderit, nihil aliud fuisse quam somnium. Excusat eum ill. Heynius ita, ut crimine negligentiae non liberet. Ait, poetam istud posuisse parum memorem, quid inde sequeretur, aut hoc fuisse inter ea, quae Maro aliquando emendare voluisset. Ac sane, cum sciamus, quam imperfectum Maro opus Aeneidos reliquerit, in eo judicando haud nimis acres censores esse debemus.

c) *Ovidium*, ut omnino ingenii copia, ita maxime in descriptione rerum peccasse tralaticium. Memorabo tantum duo: 1) notissimam illam fabulam de Narcisso Metam. III, 406 — 510. Narcissus, adolescens egregiae formae, cum in limpido fonte, ad quem bibendi gratia procubuerat, faciem suam vidisset, repente, quia non suam sed alius hominis esse opinabatur, amore hujus faciei atque ita sui ipsius vehementer arsit. Hactenus bene: nam credibile est, aliquem tali modo per imprudentiam sua ipsius forma capi et ardere amore posse: et totus locus est longe suavissimus. At postea adolescens sensit, se esse eum ipsum, cujus amore flagraret: et hic desinere poeta debebat, quia naturae humanae conveniens est, aliquem, si errorem suum senserit, talem amorem abjicere. At poeta, ut fit, ingenium suum coercere non poterat. Narcissus pergit sui amore ardere, et sic tandem periit inque florem sui nominis mutatus est. Haud dubie poeta hoc fecit, ut acutas sententiolas adferre posset: v. c. *flammas moveoque feroque; roger anne rogem? quod cupio, mecum est; inopem me copia fecit:* quae omnia pulcherrima forent, modo res ipsa verisimilis esset. 2) Halcyone Met. XI, 700 marito, qui, ipsa inscia, naufragio perierat, per somnum viso, ita domi secum loquitur: *Nunc absens pereo, jactor*

nunc

nunc fluctibus absens et, sine me, me pontus habet. Dicere volebat: *maritus me absente perit, maritus fluctibus jactatur me absente, pontus maritum sine me habet.* Pro *marito* ponit *se ipsam.* Haud dubie istud est ingeniosius et acutius dictum, at non vere. Nam, licet interdum proverbio dicantur conjuges esse duae dimidiae partes unius corporis, tamen hoc in cogitatione sola, non in re, consistit. Et uxor non ubique pro *viri* nomine *se* nominare potest.

Ejusmodi igitur vitia (qualia et supra passim notavi) in priscis obvia discipulis indicari diligenter debent, ut eorum mens acuatur, adtentionique mature adsuefiat, ac scriptores priscos, non propter eorum nomen ac famam, nec propter vocabula bene sonantia, sed ob sententias veras ac pulchras admirari discat.

2) Vitia *verborum* vel duras locutiones speciminis loco subjiciemus:

a) in *Cicerone.* Verr. IIII cap. 35 med. *Quid hoc tota Sicilia est clarius, quam omnes Segestanas matronas et virgines convenisse* etc. τὸ *hoc* ineptum est, quia jam sequitur *quam omnes* etc. Eadem tamen redundantia occurrit saepius ap. Ciceron. v. c. Cic. Acad. I, 12 post med. *neque hoc quidquam esse turpius, quam — praecurrere:* Cic. ad Attic. IIII ep. 8 med. *Quid enim hoc miserius, quam eum — fieri non posse?* Cic. Or. I, 37 post init.: *quid ergo hoc fieri turpius — potest, quam* etc.: et Divin. I, 39 extr. *quid vero hoc turpius, quam quod idem nullam sensit* etc. In his locis τὸ *hoc* manifesto redundat: sic et *quo*, v. c. *Quo quid absurdius, quam — adficere* etc. Cic. Nat. D. I, 15 post init. Sic et Xenoph. Cyrop. VIII, 7, 25 Τί γὰρ τȣ̃τȣ μακαριώτερον τȣ̃ γῇ μιχθῆναι, ubi τȣ́τȣ similiter abesse poterat. — Agrar. II, 3 med. *Neque enim ullo modo facere possum, ut — non essem popularis:* debet esse *sim* pro *essem.* Et sic recep. Ernesti. — Ibid. cap. 35 *Ex hac copia atque omnium rerum adfluentia* (Campanorum) *primum illa nata sunt: arrogantia, quae a majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit; deinde ea luxuries* etc. Verba *primum illa nata sunt* debent hoc ordine legi: *illa nata sunt: primum arrogantia* etc. Nihil manifestius esse putaverim. Nihil monuit Ernesti. — Muren. 29 *Et quoniam non est nobis haec oratio habenda aut cum imperita multitudine aut in aliquo conventu agrestium* etc. Pro *cum* videtur

videtur legendum *coram*. Attamen sic Caes. B. G. VII, 47 in. *legionisque decimae, quacum erat concionatus* etc. — Arch. 12 *An, cum statuas — multi — reliquerunt, — virtutum effigiem nonne multo malle debemus* etc.? *An* hic redundat: est igitur vitium negligentiae, nisi *ac* legere velimus. Ernesti **non** pro **nonne** dedit. — Flacc. 26 in. *Quis ignorat, qui modo unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Graecorum genera sint vere?* ubi notes, *quin* post *ignorat* poni pro *tria Graecorum genera esse*. Sic tamen τὸ *quin* etiam post *negare* est Liv. XXXX, 36 in. *negare non posse, quin rectius sit:* et post *suspicio*, Caes. B. G. I, 4 *non abest suspicio, quin ipse sibi mortem consciverit.* — Dom. 30 med. *Quod si non fuit* (h. e. si Sedulius Romae illo die non fuit), *quid te audacius, qui in ejus nomen incideris?* Viri docti vel *in* omittendum vel *aes* post *in* excidisse putant. Utrumvis recte. Sensus est: *quod nomen Sedulii in lege illa posueris, tanquam is eam in primis sciverit* s. *jusserit*. Leges in aes incisas esse notum est. Ernesti, illo sensu non contentus, vulgatam praefert (in Clav. Cic. v. *incidere*) et intelligit *legem*, ut sensus sit: *quod ejus nomine legem scripseris* s. *scribi curaveris*. At primum durum est *legem* intelligere, cum hoc vocabulum non praecesserit: ac simpliciter *incidere* sic non dici potest. Deinde dubito, an Latini dicant et dicere possint *in nomen ejus* pro *nomine ejus*, licet vernacule dicamus v. c. *auf eines Namen lügen, borgen*, quod Ernesti exempli causa adfert. At totus locus docet, Sedulium fuisse, qui legem sciverit, non qui scripserit: sequitur v. c. *sin autem is primus scivit* etc. et paulo post: *si Sedulii centum se velle et jubere dixerint* etc. — Ad Div. II ep. 19 §. 6 *Quamobrem, quaecunque a me ornamenta in te proficiscentur, ut omnes intelligant, a me habitam esse rationem tuae majorumque tuorum dignitatis*. Si *quaecunque* esset *omnia*, sensus facilis foret. Verum semper ap. Ciceronem est *omnia, quae:* hinc τὸ *ut* non habet, unde pendeat. Locus est vel vitiosus vel mancus. Editores nonnulli ad sensum perficiendum ante *ut* inserunt *elaborabo*, quod in nullo codice reperitur: de eo igitur monendi sunt discipuli, plerumque utentes editionibus levioribus, ne credant *elaborabo* certo profectum esse a Cicerone. — Ad Div. VI ep. 6 §. 24 peccatum est contra suavitatem: *externos multos claros viros nominarem;* ut supra P. II c. 3 sect. 4 n. XXX monitum. — Ad Div. VI ep. 3 §. 6 *quam quemvis aut eorum, qui discesserint: alteri dimicant, alteri victorem timent:* ubi

haud dubie membrum deest respondens verbis *aut eorum, qui discesserint*, quidquid Cortius contra dicat. Editores propter sensum addiderunt, *aut eorum, qui remanserint:* haec igitur verba non certo esse a Ciceronis manu, admonendi sunt discipuli. — Ibid. ep. 4 §. 3 legitur: *Equidem, cum haec scribebam, aliquid jam actum putabam, non quo, sed quod difficilis erat conjectura.* Sic Codd. habent, sed sine sensu: hinc editores ad sensum complendum ita dederunt: *non quo ego certo sciam* (Ernest. *scirem*), *sed quod haud difficilis erat conjectura.* Add. Sulpic. ad Cic. in epp. ad Div. IIII ep. 12 in. *visum est faciendum, quoquo modo res se haberet, vos certiores facere.* Aut debebat esse: *faciendum, ut vos certiores facerem,* aut potius: *visum est — vos certiores facere,* omisso τῷ *faciendum,* quod manu aliena invectum videtur. Certe *visum est faciendum facere* est soloecismus. Cortio adeo elegantiam videri potuisse miror: quamquam hic vir, quidquid rari et duri reperisset, id inter elegantias referre et ineptis saepe exemplis defendere solitus est. — Cicero habet quoque quaedam rariora, v. c. *absque* pro *sine,* v. c. Invent. I, 36 in. *absque approbatione;* ubi Ernesti pro *absque,* quod ei vix latinum videbatur, *sine* edidit; et Attic. I, 19 in. *absque argumento;* ubi, quod miror, Ernesti nil monuit. it. ad *placandum deos* Catil. III, 8, pro quo usitatius *placandos.*

Ceterum hinc patet, quam necessaria sit studioso latinitatis ars critica, quamque errent, qui putent, hanc non esse rem adolescentum. Sine ea saepe nesciremus, utrum vocabula a Cicerone profecta, an a librariis vel typographis efficta, explicaremus.

b) In *Nepote* multa vitia vel etiam dura aut saltem singularia deprehenduntur; quae nisi a magistro diligenter indicantur, nunquam tiro certam latinitatis ideam nanciscitur, praesertim cum hic scriptor fere primus sit, qui latinitatis studiosis explicari soleat. Nonnulla, partim ab editoribus jam notata, memorabimus: In praefat. *Nulla Lacedaemoni tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat mercede conducta.* Haec sensu vitiosa esse sensuque carere notum est. Nam primum *ad scenam ire* vix significare potest *comoediam agere, actorem esse:* actores enim non *ad scenam* sed *in scenam eunt* seu *prodeunt.* Et ipse Nepos paulo post *in scenam prodire.* Deinde incredibile est, *viduas nobiles* h. e. stirpe generosa ortas *in scenam prodiisse mercede conductas.* Nec quisquam demonstravit, hoc unquam factum esse. Hinc Barth. pro *scenam* legit *stivam,*

Alii

Alii malunt *coenam.* At neutrum explicari satis potest. Venit mihi aliquando in mentem legere: *quae non ad lenam eat mercede conductam,* ut Nepos dicat, matronas honestissimas post maritorum mortem non puduisse ad lenam ire, ibique ad libidinem explendam consuetudine virorum uti.*) — Milt. 4 extr. *civibus animum accessurum, cum viderent, de eorum virtute non desperari:* debebat esse *de sua virtute;* et statim: *et hostes fore tardiores, si animadverterent, auderi* etc. pro *animadvertissent.* Sed sic saepius Nepos. — Themist. 4 §. 3 *tam angusto mari conflixit, ut multitudo navium explicari non potuerit* pro *posset.* Sed sic saepius et Nepos et alii. — Ibid. 10 §. 2 *ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant, qui in Perside erant nati.* Debebat esse *possent* pro *poterant,* et *essent* pro *erant.* — Alcib. 1 in. *In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta:* rectius *posset.* Quamquam fortasse nec *possit* plane spernendum scil. *in universum.* — Epam. 8 §. 2 *Omniaque, quae collegae dixerunt, confessus est.* Ut taceam *omniaque quae* injucunde dictum, pro *dixerunt* debebat esse *dixerant.* Et Heusingerum sic edidisse didici post tum ex cl. Harlesii nota ad h. l. tum ex cl. Fischeri libello variarum lectionum repetitae Bosii editioni adjecto. — Ibid. *Sed unum ab iis petivit, ut in periculo suo inscriberent* etc. Vocabulum *periculo* est crux Criticorum. Sunt, qui mutent in *sepulcro, cippo, titulo, pariculo* etc. Alii retinent *periculo* et explicant *Commentariis publicis,* quos *Protocollum* vulgo vocant, quia Ciceronem Verr. III, 79 putant *pericula magistratuum* ita dixisse. At hoc est e loco obscuro locum obscurum illustrare: ac praeterea diversus est valde utriusque loci contextus: nam in Cicerone dicuntur *tabulae publicae* (i. e. Protocoll) *periculaque magistratuum scribarum fidei committi,* ubi forsan, si locus salvus, ad *periculum* proprie dictum respici potuit, quod in Nepote locum non habet. Si Nepos scripsisset *columna,* ut Plutarchus de eadem re loquens ait, vel simile quid, nihil difficultatis esset. — Ages. 5 §. 2 *tantum*

*) **Postea didici ex Edit. Nepotis Harlesiana, I. M. Heusingerum itidem *lenam* pro *scenam* legendum putasse. Neque enim ipse Editione Heusing. unquam usus sum. Id quod hic monendum duco, ne quis homo praecipitis malignive ingenii forte opinetur, me istam conjecturam ex Heusingero, nomine ejus dissimulato, hausisse. Talem fraudem committere est hominis illiberalis et a mea persona alienum.**

tum abfuit ab insolentia, ut commiseratus sit pro *commiseraretur:* at sic et alii. — Eum. 1 extr. *praefuit alterae equitum alae* etc. Sic Codd. et edit. Bos. pro *alteri:* et sic Caesar B. G. V, 27 *ne qua legio alterae legioni subsidio venire* etc., ut Oudend. e codd. recepit. Sic et Colum. V, 11 §. 10. Sic et *altero fratri* pro *alteri*, Cic. Nat. D. II, 26 in. — Eum. 6 in. *Ad hunc Olympias — cum literas — misisset in Asiam consultum, utrum repetitum Macedoniam veniret — et eas res occuparet: huic ille primum suasit* etc. Hic *utrum* ponitur non sequente *an;* at non semel ita Cicero, vid. Lexic. aut etiam Observ. in Script. prisc. ad h. l. — Ibid. 13 extr. *Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit. Hi militari honesto funere comitante toto exercitu humaverunt, ossaque ejus in Cappadociam ad matrem — deportanda curarunt:* Quomodo Eumenem *humare* et deinde ejus *ossa* in Cappadociam *deportare* potuerunt? Hinc nonnulli pro *humaverunt* leg. *cremaverunt:* alii *humaverunt* explicarunt per *cremaverunt*, quia fortasse viderunt, *sepelire* pro *cremare mortuos* dici. At *humare* est non nisi *humo tegere:* docet hoc etymologia et usus priscorum. Credit quidem Cel. Ernesti in clave Cic. h. v. *humare* ap. Nepot. dictum esse pro *cremare*, fretus loco Cic. Legg. II, 22. At Cicero ibi tantum dicit, sua aetate omnes sepultos i. e. crematos (nam *sepelire* est *cremare*) dici *humatos* h. e. humo tectos; quia scilicet ossa post cremationem humo teguntur atque ita humantur. Non vero hinc sequitur, *humare* esse *cremare*. Nam *esse* et *dici* saepe differunt. Sic nos omnem *mortuum* possumus hodie post aliquod tempus vocare *humatum;* quia omnes mortui apud nos humantur: sed propterea *mori* et *humari* non sunt eadem. Verba Ciceronis sunt haec: *et quod nunc communiter in omnibus sepultis tenet* (sic equidem lego pro *penitus*, quod sensu omni hic caret), *ut humati dicantur, id erat proprium tum in iis, quos humus injecta contegeret.* Et semper *humare* a priscis pro *humo tegere* dicitur et a *cremare* distinguitur. Sic Cicero ibid. paulo post: *Nam, priusquam in os injecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus, nihil habet religionis. Injecta gleba tum et illic humatus est et gleba vocatur* etc. Recte igitur leg. *cremaverunt*, nisi forte dicere velis, propinquos Eumenis cineres modo humasse ac deinde ossa in Cappadociam misisse. — Eum. 8 §. 4 *Hoc Antigonus cum comperisset, intelligeretque* etc. pro *intellexissetque.* Quamquam hoc tolerabile. — Hannib. 1 in. *Si verum est — ut populus*

populus romanus etc. durum est τὸ *ut*. Sed sic *ut* post *verisimile est*, Cic. Rosc. Am. 41: Sext. 36: Verr. IIII, 6; post *inusitatum est*, Cic. Manil. 21; post *certum est*, v. c. *nihil esse certius, quam ut* etc. Cic. Att. X, 4 med.; post *accedit*, Cic. Or. I, 8. — Ibid. 6 in. *Hic bellum gessit adversus P. Scipionis filium, quem ipse — fugaverat.* Tò *quem* debet, postulante historia, ad *Scipionis*, non ad *filium*, referri, quod durum est. — Ibid. 13 *Hujus bella gesta* etc. est pleonasmus; et paulo post: *tempus est facere finem* pro *faciendi*. Sic tamen prisci saepius, vid. supra P. II c. 1 sect. 23 n. XV. — Attic. 4 *noli, oro te, inquit Pomponius, adversus eos me velle ducere:* ubi not. *noli velle ducere* pro *noli ducere;* ubi *velle* redundat. Sic tamen saepius, v. c. *nolite velle experiri*, Liv. VII, 40 prope fin.: Cf. Cic. Balb. 28 ante med.: Coel. 32 prope fin.: Philipp. VII, 9 ante med. — Attic. 12 *tantum abfuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus sit* etc. pro *uteretur:* sed sic saepius Nepos etc.

c) Neque est scriptor, in quo non ejusmodi vel vitia vel durae locutiones occurrant, v. c. Caes. B. Civ. I, 65 *Quos ubi Afranius procul visos cum Petrejo conspexit* etc., ubi *visos* abesse debebat, licet Heinecc. in fundam. styli I, 1, 20 pro elegantia habeat. Clarkius editor Caesaris, ut hunc de more editorum defendat, explicat ita, ut dicat, hostes prius *procul visos esse*, quam eos *conspexerit* Afranius. Coacte satis et frigide. — Sallust. Cat, 30 §. 3 occurrit *senati decreto* pro *senatus;* Liv. II, 35 *bellum romanum* i. e. *contra Romanos;* sic III, 19 *divina* et *humana scelera* i. e. contra deos etc. — Horatius Epod. 17 Hectorem vocat *homicidam*, cum hic fuerit *virorum interfector* et apud Homer. dicatur ἀνδροκτόνος, quod vertere voluit Horatius. Hectori vero honorificentius erat viros *(Männer, Helden)* vincere ac prosternere, quam homines in universum: hoc est etiam latronum. Curtius duplex *an* usurpat pro *utrum, an:* pro eo Tacitus dixit *sive, an* etc.

Ejusmodi igitur vel vitia vel singularia discipulis indicanda esse manifestum est, nec solum, quando occurrant, sed, etiamsi prisci recte loquantur, tamen saepe dicendum est, alios interdum aliter ac vitiose pro eo loqui: v. c. quando occurrat *sine ulla dubitatione* etc., dixerim usitatius sic dici, quam *sine omni dubitatione* etc. Quando accusat. cum infinitivo post verba sentiendi, cogitandi, significandi et sperandi occurrat, monuerim, alios hodie *quod* hic male

usurpare: it. quando *arcesso*, *vindico*, *deverto einkehren* v. c. in villam, *auctor* etc. occurrat, moneam, male hic alios scribere *accerso*, *vendico*, *diverto*, *author* vel *autor* etc.

At cavendum quoque est, ne, quae vitia non sint, pro vitiis habeamus et venditemus: quod a magistris imperitis interdum fieri solet, v. c. 1) *si aliquis*, *si aliqua res*, recte quoque dicitur pro *si quis*, *si qua*: it. *si qui*, *si quae*, rectum est. Triplici enim hoc modo locuti sunt prisci. Alterum tamen usitatissimum omnium. 2) *fructu*, *luxu*, *casu*, *usu* recte quoque dicitur pro *fructui*, *luxui*, *casui*, *usui* etc. v. c. Cic. ad Div. XIII ep. 71 *magno usu fuisse*: et Planc. ad Cic. in Cic. epp. ad Div. X ep. 24 §. 6 *subito impetu ac latrocinio parricidarum resistat*: Caes. B. G. VI, 42 *casu locum relinqui* etc. 3) Sallust. Iug. 58 §. 6 *locum hostibus introeundi dedit*: *eaque Numidae cuncti irrupere*. Hic *eaque* rectum est, intell. *parte*: nec legendum *eoque* scil. *loco*. Sic Caes. B. G. V, 51 *obstructis portis, quod ea* etc., int. *parte*. Sic saepius: it. *qua*, int. *parte*, pro *ubi wo* saepissime occurrit. 4) Varro R. R. III, 16 §. 7 dixit: *his diis* (i. e. Musis) *Heliconem adtribuerunt homines* pro *deabus*. Omninoque terminatio in *abus* v. c. in *equa*, *dea* etc. rarior est, nec fere a priscis usurpatur, nisi, ubi sexum aliter discernere nequeunt: v. c. Cic. Rab. perd. 2 *diis deabusque*. At *duabus filiis*, *asinis* etc., malim fere dicere quam *duabus filiabus* etc. sed et *duabus filiabus* recte dicitur; sic dixit Liv. XXIIII, 26 in. 5) *cadere humi* recte dicitur pro *humum*, licet motum, non quietem, indicet: sic *ponere in terra* recte dicitur etc. Haec hactenus. — Innumerabilia sunt, quae, cum recta sint, ab imperitis magistris pro vitiis habeantur, atque in discipulorum speciminibus, quae *Exercitia* vulgo dicuntur, corrigantur; cum contra, quae aperte falsa sint, saepissime tolerentur, imo inter elegantias referantur. Hinc illae lacrymae! Hinc fit, ut discipulorum mens in di-

judicanda latinitate vagetur, nec, quid bonum malumve sit, certo sciat, praesertim si ipsi varios magistros habent, quorum alius id damnat, quod alius laudat. — Huc pertinet, quod priscorum sententias variare aliis verbis conantur: Variare licet in nostris quidem: at non semper in alienis, praesertim si haec tam accurate sint efficta, ut aliam formam non desiderent.

B) *Deinde accedere debet domestica lectio*, h. e. tum repetitio crebra lectionis in scholis institutae tum lectio aliorum librorum in scholis non tractatorum, ut discipulus ipse discat periculum facere scientiae suae, et, quae desint, suppleat. Neque enim in scholis omnes scriptores, imo ne Cicero quidem totus perlegi potest. Haec igitur domestica lectio debet aeque accurata esse, h. e. eodem modo institui, quo scholastica praeeunte magistro bono fuit. Ac solet quoque accurata esse, si bonum magistrum nactus es. Nam, qui bene coepit, bene pergit. — Ut autem ista eo felicior fiat, utendum est bonis veterum scriptorum editionibus cura *Criticorum* et *Philologorum* bonorum factis. Bonarum editionum duplex esse solet genus. Alterum pertinet ad textus integritatem, quod *criticum* vulgo dici solet: alterum ad explicationes locorum difficiliorum, quod *philologicum* dici possit. *Critica* editio est, in qua auctor codicibus bonis aut paucis aut, quod melius est, multis ac simul editionibus antiquis vel ipse vel, si haec inspectio non ei contigit, lectionibus inde per alios fide dignos viros excerptis usus est, atque vel has lectiones tantummodo recenset, judicio de iis non addito, vel, quod melius est, de iis simul judicat, atque harum ope aut lectionem vulgatam stabilit aut aliam, eamque certiorem et meliorem, in textum recipit, caussis justis ubique indicatis. *Philologica* editio est, ubi difficiles loci e contextu, historia, antiquitatibus etc. explicantur, explicatioque usu loquendi, ubi opus, confirmatur, ac simul, quid in singulis locis pulchrum, grave, langui-

dum etc. sit, indicatur. — *Critica* editio, praesertim ubi judicium additur, semper est bona, licet explicationibus careat: atque adeo eae sunt bonae editiones, quae ad ejus exemplar confectae sunt: et talibus contenti possunt tirones esse, magistrum bonum audientes. Nec sine *critica* potest *philologica* multum utilitatis adferre, quia lector semper dubius est, an verba, quae legit et explicat, e Codd. ducta et a manu scriptoris ipsius profecta sint. At si utraque, et *critica* et *philologica*, conjungitur, eo melior est adolescentibusque, qui ejus ope crescere cognitione cupiunt, utilior. Non enim iis sufficit, videre locum recte constitutum, sed cupiunt etiam illum intelligere. Notae *philologicae* conjunctae cum *criticis* sunt instar magistri, et ex illis non minus quam per hunc doctus fieri adolescens potest.

Aliquot *bonas editiones* scriptorum nominabo ex eo ordine, quo ipsi legi soleant. Consuli hic possunt *Fabricii* biblioth. lat.; it. Clar. *Harlesii* Introductio in ling. lat. etc.

1) *Nepotis*, non a pueris solis, sed etiam ab adolescentibus, imo viris ob historiam legendi editiones bonas habemus: *Bosii*, qui, praeter notas, copiosum indicem adjecit: in primis *Augustini van Staveren*, quae est cum notis variorum suisque, it. *Heusingeri*: nec contemnenda est *Cellariana*, quae saepe repetita est. Bona etiam est editio Cl. *Harlesii*, 1774, quam notis *Augustini van Staveren* suisque instruxit: it. Clar. *Tzschuckii*.

2) *Cicero* varie est editus.

a) *Epistolas* ad *diversos* seu, ut alii loquuntur, *ad familiares* edidit *Graevius* cum suis et aliorum notis, at paucis, v. c. *I. F. Gronovii*; et adjecit commentarium *Pauli Manutii* utilissimum sane: it. *Cellarius* cum notis, ut solet, brevibus, ad geographiam, historiam, et latinitatem pertinentibus: rei criticae non valde rationem ipse habet, sed nititur fere editione et judicio Graevii. *Cellarianam* repetiit *Gottl. Kortte*, suisque notis criticis et philologicis auxit: sed in his persaepe explicat res facillimas et tralatitias, omittit difficillimas, interdum defendit vulgatam valde contorte et coacte, usus in hanc rem interdum locis poetarum omnis generis et scriptorum posteriorum saepe

non textui Ciceronis similibus, ac Graevii lectiones labefactare studet, sed et hic et omnino in explicatione non valde felix fuit. Et tamen haec editio *Cellario-Kortiana* saepe recusa est, quia parabilis est, nec forsitan iisdem sumtibus melior comparari potest. Edidere postea b. *Strothius* aliique. Ceterum hae epistolae in primis legi merentur.

b) *Epistolae ad Atticum* editae ab *Graevio*. At hae epistolae sunt saepe intellectu difficiles ob res, quas continent: saepe ad ea respicitur, quae nobis ignota sunt.

c) Libri de *officiis*, de *senectute* et de *amicitia*, ejusdem *Graevii* cura editi sunt: it. a *Pearcio*, Anglo: inprimis libri de *officiis* a b. Iac. Frid. Heusingero cum suis suique patrui animadversionibus Brunsv. 1783 8 maj.; quae editio ob summam diligentiam in contextu tum constituendo tum explicando adhibitam superioribus omnibus melior haberi mea sententia videtur.

d) *Orationes* edidit *Graevius* cum egregiis notis variorum eruditorum. Selectas quasdam, v. c. pro *Roscio* Am., pro lege *Manil.*, pro *Milone* etc. nonnulli edidere; ut *Cellarius*, *Heumannus*, et doctiss. *Otto* 1777.

e) Libros de *oratore* edidit *Pearce*.

f) Libros de *inventione* una cum libris incerti Auct. ad *Herennium* edidit *Burmannus* secundus 1761.

g) *Quaestiones academicas*, libros de *finibus* bonorum et malorum, quaestiones *Tusculanas*, libros de *natura deorum*, de *divinatione* et *Fato*, edidit *Davisius*, Anglus. *Quaestiones Tuscul.* separatim prodierunt e recens. Clar. *Wolfii*, Prof. Hal., 1792, ubi textus aliter est constitutus atque in ceteris editionibus. Libros de *divinatione* vernacule vertit Clar. I. I. *Hottingerus*, qui postea criticam eorum editionem dedit. Libros de *nat. deorum* edidit Clar. *Kindervater* et luculentis animadversionibus illustravit.

h) *Opera omnia* edidere Iac. *Gronovius* (quam editionem bis repetiit *Ernesti*, una cum varietate lectionis Graevianae et Davisianae et indice), *Verburgius* 1724 et *Olivetus* 1740; recentissima editio est *Ernestii* cum notis ipsius, quae Halis Saxonum 1773 — 1776 cum Clave prodiit octonis, constans IIII Volum. praeter Clavem.

Addi hic meretur *Gesneri* Chrestomathia Ciceroniana, liber utilissimus et saepe editus: et *Nizolii* Lexicon Ciceronianum, auctum a *Facciolato*; it. *Corradi* Quaestura.

3) *Iul. Caesar* scripsit libros VII de bello gallico et tres de bello civili: ceteri sunt ab alio. Editiones sunt *Davisii*,

Clarkii, Oudendorpii, qui Davisii, Clarkii, et Dion. Vossii notas addidit. Nec contemnenda est *Cellariana*, brevibus notulis et mappis geographicis instructa, sed ad criticum usum, ut omnes Cellarianae, parum utilis. Nuper *Sam. Fr. Nathan. Morus*, Prof. Lipf., sed praematura morte cum omnium dolore vivis ereptus Caesarem edidit e recens. Oudendorp. quidem, sed cum ipsius notis utilissimis, Lipf. 1780, 8.

4) *Livium*, e cujus 140 libris priores decem, deinde ab 21 ad 45, superstites habemus (omissos supplevit Freinshemius), edidere in primis 1) I. Fr. *Gronovius* 2) Iac. *Gronovius* filius, qui patris editionem repetiit et suis notis auxit: repetita ea est Basileae 1740. 3) *Doujatius* in usum Delphini cum notis et supplementis Freinshemianis. 4) *Clericus* cum pauculis notis, itemque supplementis modo dictis: quam editionem, omissis his supplementis, repetiit *Gesnerus*. 5) *Creverius* cum notis et supplementis. 6) praestantissima et copiosissima est *Arn. Drakenborchii*, Tomis VII constans, quaternis: in qua praeter suas congessit priorum editorum et aliorum notas: in quibus, praeter Sigonium et Gronovium utrumque, Perizonii et Dukeri animadversiones sunt sane egregiae et acutissimae: adjectis quoque supplementis Freinshemianis. Haec editio, quia ob magnum pretium non ab omnibus cupientibus emi potest, repetita est, omissis tamen et notis et supplementis, a Cl. *Aug. Wilh. Ernestio*, Prof. Lipf., qui tamen ad damnum illud quodam modo resarciendum adjecit Glossarium. Sed utinam possit aliquis notas Gronovii utriusque, Perizonii, Dukeri, Drakenborchii in compendium redigere, ut possint pluribus prodesse! 6) *Strothius*, Rect. Gothanus doctissimus coepit Livium per partes edere, suisque egregiis animadversionibus illustrare, sed totum Livium absolvere ob praematuram mortem non potuit.

5) *Sallustii* editiones habemus a) *Wassianam*, quam repetiit *Haverkampius*; b) *Cortianam*, in qua *Kortte* more suo saepe nimis praeter rem copiosus est: c) *Tellerianam*. Auct. est celeberr. ille W. Abr. *Tellerus*, Antistes Berolinensis, cujus merita in remp. literariam nemo est quin sciat.

6) *Varronis* libros de re rustica, suavissimos sane, edidit *Gesnerus* una cum scriptoribus rei rusticae, Catone, Columella, Palladio: quae editio postea cura *Ernestii* repetita est, tandemque ante paucos annos Cl. *Schneiderus*, Prof. Francof. Istos libros suis superiorumque interpretum commentariis illustratos edidit 1794, 8 Lipf. ap. Fritsch.

7) *Terentius* et *Plautus*, licet ante istam aetatem vixerint, tamen ad eam quodam modo pertinent, in primis *Terentius*

rentius creberrime legi meretur, ob praeclaras sententias et ob latinitatem. Terentium edidit a) *Lindenbrogius* cum notis haud satis multis b) *Bentlejus;* quae est critica editio. c) *Westerhovius:* qui animadversionibus suis, additis Donati et Calpurnii scholiis, illustrare studuit: d) Clar. *Schmiederus*, Rect. Gymn. Hal. At hae editiones adolescenti non sufficiunt ad Terentium recte intelligendum. Hinc versio *Daceriae* francogallica valde commendanda est: itemque versio vernacula Clar. *Schmiederi.* Qui Terentium edere vult, debet esse rei dramaticae peritissimus. — *Plauti* editionem habemus *Taubmannianam*, et in primis *Gronovianam.* Sed neutra sufficit ad intelligendum Plautum. Utinam aliquis eruditorum accuratiorem ejus editionem nobis donet: Plautus bonus quidem id mereatur.

8) *Virgilium* edidere a) *de la Cerda*, Hispanus, cum egregio doctissimoque commentario. b) *Emmenessius* cum notis. c) *Taubmannus* cum notis e Servio vel aliunde petitis, nec satis subtilibus: congerit multa, nec ipse judicat. d) *Ruaeus* in usum Delphini cum bonis animadversionibus. e) recentissima est Cel. *Heynii:* et multis de causis praeclarissima, praesertim edit. secunda. Legi etiam merentur duae versiones Georgicorum Virgilii a) *Martynii*, Britanni, quae in linguam theodiscam translata est 1759: b) in primis *Io. Henr. Vossii*, poetae satis noti, quae prodiit 1789.

9) *Ovidii* editio optima adhuc est *Burmanniana*, in qua sunt *Heinsii* notae: *Heinsianam* repetiit Clar. *Fischerus*, Lips. 1758. Edidit etiam Ovidium I. P. *Millerus*, Rect. Ulm. sine notis, subjecto tamen Glossario, in qua mythologia et interdum latinitas difficilior explicatur. Ad totum Ovidium accurate edendum vix quisquam accedet, quia est longissimus liber: quotus quisque est, cui tempus suppetat ad illum saepius legendum: et tale quid postulatur ab eo, qui istum librum tam magnum edere cupit. Minores libri, v. c. Anacreon etc., facilius leguntur, intelliguntur, eduntur et venduntur. Libros *Tristium* et *ex Ponto* separatim cum notis edidit Clar. *Harlesius* 1772. Libros *Metamorphoseon* cum notis edidit Clar. *Gierig.* Libros *Fastorum* olim docte illustravit *Neapolis;* quae editio paulo rarior est. In primis legendi sunt libri *Metamorphoseon*, itemque libri *Tristium*, *ex Ponto*, *Fastorum*, et *Epistolae Heroidum.*

10) *Horatii*, qui *odas*, librum *Epodon*, libros *satirarum* s. *sermonum*, et *Epistolarum*, ac libellum de *arte poetica* s. *Epistolam* ad *Pisones* scripsit, editiones bonae sunt a) *Baxteriana*, a *Gesnero* praeclaris adnotationibus locupletata. b) *Bent-*

Bentlejana c) *Torrentiana* etc. Edere etiam Horatium coepit Clar. *Iani*, Rect. Isleb., nuper mortuus, qui tamen nonnisi libros IIII odarum edidit, has latissimo commentario illustravit. Memorandae hic quoque sunt versiones theodiscae *Satirarum* et *Epistolarum* Horatii a *Wielando*, poeta nobili profectae.

11) *Tibullus* et *Propertius*, quorum uterque scripsit elegias, editi sunt a *Passeratio* et *Broukhusio*: in primis *Tibullum* praeclaris notis illustravit Cel. *Heynius*; ac *Propertium* *Fr. G. Barthius*, Rect. Portensis, nuper mortuus, Lipſ. 1777. Cum *Tibullo* et *Propertio* vulgo conjungi solet *Catullus*, quem separatim doctis notis illustravit Isaac *Vossius*; itemque Clar. *Doering*, Rect. Gymnasii Gothani, 1788.

12) Nec *Lucretius* negligendus: quamquam hodie non a multis legitur: edidit eum *Creechius*, Anglus: it. *Lambinus*.

13) *Quintiliani institutiones oratorias* omnes studiosi latinitatis legere debent: edidit eas *Gesnerus*, cum notis non nimis multis, et *Burmannus* una cum *declamationibus* Quintiliani nomen vulgo gerentibus.

14) *Phaedri* fabulae in primis lectioni adolescentum commendandae: ediderunt eas a) Tan. *Faber* b) *Schefferus*, cujus notae tirones egregie docent propriam vim vocabulorum. c) ditissima ac notissima est *Burmanni*, quae duplex est, una octonis cum notis *Fabri*, *Schefferi*, *Heinsii*, *Gudii* etc., altera quaternis cum perpetuo Burmanni commentario.

15) *Suetonius* in primis quidem prodest ad historiam, sed etiam ad latinitatem. Edidere illum v. c. *Casaubonus*, *Graevius*, *Ernesti*, et inprimis *Oudendorpius*, cujus editio omnium optima est.

16) *Plinii Epistolae* et *Panegyricus*. Edidit epistolas simul cum *Longolio**) *Kortte*, et deinde cum Panegyrico *Gesnerus*, quam editionem paulo auctiorem repetiit Clar. A. W. *Ernesti*. Nec contemnenda est editio *Cellariana*. *Plinii* Panegyricum separatim cum notis variorum *Arntzenius* edidit 1738 et postea *Schwarzius* Altorfinus, philologus notissimus, 1746.

17) *Gellius* scripsit *noctes Atticas*, opus studioso latinitatis legendum. Edidit a) *Gronovius* cum notis, quam editionem *Conradi* repetiit Lipsiae, b) *Longolius*, sine notis, at cum indice bono.

18) *Cur-*

*) Proprie *Longolius*, quia *Kortte* jam vita excesserat, edidit 1734. quaternis, cum selectis notis superiorum interpretum.

18) *Curtii* editio optima est *Snakenburgii*. — Haec hactenus. Non omnes scriptores nec omnes editiones hic memorare adtinebat. Qui latiorem hujus rei cognitionem nancisci cupit, adeat v. c. Fabricii biblioth. lat. auctam per Cel. *Ernesti*, item Clar. *Harlesii* introduct. in linguam latinam.

Ceterum, qui scriptores priscos notis virorum doctorum instructos legere cupit, is notet haec:

1) ne statim notas in loco difficili inspiciat; sed prius locum accurate et ex omnibus partibus contempletur, videatque, an suis ipsius viribus adjutus eum explicare possit. Ubi sensum nullo modo ad extremum extorquere potest, tum demum notas adeat: quae sic magis proderunt, quam statim consultae. Interdum tali modo videbit, ubi ipse haereat, ibi haerere quoque editores, et hos saepe nihil in difficillimo loco monuisse, quia facilis iis visus est. Etiam suavius est, sensu sua sponte reperto, interpretes consuluisse, ut videamus, utrum eorum explicatio, si qua addita est, nostrae explicationi similis sit nec ne. Haec est via ad subtilem linguae rerumque cognitionem. Qui mature id agunt, ut, simul locum non intelligunt, statim interpretes consulant, hi nunquam recte explicare scriptorem discent; hi per omnem vitam auctoritate aliorum nitentur, et non nisi citationibus doctorum res explicabunt, quia ipsi cogitare nesciunt.

2) Alia subsidia conjungere debet, v. c.

a) *bonum Lexicon.* Hic non nisi *Thesaurus Gesnerianus* vel *Faber Gesnerianus* vel *Lexicon Forcellini* memorari meretur. Iam multorum tironum paupertatem tantam esse scio, ut non facile unum horum Lexicorum sibi emere queant. Sed, cum ista Lexica non ubique satis accurate scripta sint, ac praeterea care vendantur, ego ipse, postquam ante aliquot annos Lexicon minus ad formam libri memorialis *Cellariani* edideram, 1783 Lexicon edidi majus, quod inscribitur: *Ausführliches und möglichst vollständiges lateinischdeutsches und deutschlateinisches Lexicon* cet., in quo pro viribus curavi, ut omnes vocabulorum significationes accurate et ordine justo traditae reperirentur, et simul pretium libri tale esset, ut et a pauperibus emi posset, quod postea longe auctius et emendatius prodiit 1788; ac, si quando denuo edendum sit, longe auctius emendatiusque prodibit. Sed ut pauperibus eo magis consuleretur illud in Compendium redegi, quod Compendium inscripsi *Lateinischdeutsches und deutschlateinisches Handlexicon*

lexicon etc. — Huc pertinet etiam magni Ernesti *clavis Ciceroniana* multa praeclara continens, *Horatii Tursellini liber* de *particulis* egregius, auctus per Schwarzium et postea per Ernestium, *Noltenii Lexicon Antibarbarum*, aliique minores libelli de lingua latina, ut *Goclenii*, *Hadriani Cardinalis*, *Gifanii observationes in linguam latinam* etc. In primis legenda est ei, qui accuratam tenere cupit linguae latinae cognitionem, *Sanctii Minerva*, egregiis magni Perizonii animadversionibus aucta (inde ab anno 1714). E quibus animadversionibus quantum disci possit, vix dici potest. Nam, si quis eruditorum linguam, ut graecam, ita latinam accurate intellexit, is fuit praecipue *Iac. Perizonius*. Ubique judicium ejus est subtile, caussis nixum, sanum et veritatis amans. Equidem, quidquid fere boni habet vel *Sanctius* vel *Perizonius*, inserui *Grammaticae* meae latinae.

b) libellos quoque eruditorum, in quibus multa scriptorum veterum loca explicantur, illustrantur, vindicantur, emendantur: v. c. *Gronovii observationes*, *Cuperi observationes*, *Bosii animadversiones in scriptores nonnullos*, *Victorii*, *Mureti*, *Canteri*, *Rutgersii* cet. *varias Lectiones*, inprimis *Observationes Miscell.*, quae Burmanni et Dorvillii cura prodierunt, cet.

c) *cognitionem historiae* ac *geographiae priscae*. Nam sine ea multa loca intelligi non possunt. — Huc pertinent opiniones priscorum philosophorum: quarum scientia saepe locum priscorum difficilem aperit.

d) *cognitionem antiquitatum*, *mythologiae* etc. Hinc legendi sunt mature libri huc ducentes: v. c. *Nieuporti succincta rituum romanorum* explicatio initio suffecerit. Post legendi sunt v. c. *Lipsius* de *militia romana*, *Sigonius* de *antiquo jure civium* etc. It. in Lexicis supra memoratis, v. c. *Lexico Fabri Gesneriano* itemque meo, multae antiquitates explicatae sunt breviter. In primis legendus est *Livius*, e quo solo fere antiquitatum romanarum certa cognitio peti debet, ita ut, qui primam decadem non legerit, parum illarum peritus reperiatur. — In Mythologia v. c. *Natalis Comes* quandam operam praestat: sed tamen melius est Ovidii Metamorphosin it. libros Fastorum legisse, itemque poetas alios, praesertim Graecos, ut *Homerum*, *Hesiodum* etc. Etiam prosaici scriptores prosunt, v. c. Cicero etc. Nam certius discuntur, quae ex ipsis fontibus hauriuntur. In nulla re fere scriptores recentiores tam incerti sunt, quam in tradenda mythologia et antiquitate.

Prae-

Praeterea valde prodest legere *Hyginum* et *Apollodorum*, nec non nonnullos recentiores.

e) *cognitionem linguae graecae:* sine ea nunquam cognitio linguae latinae accurata comparari potest. E lingua graeca facta est latina maximam partem, et scriptores latini innumerabilia graeca vocabula, graecas phrases, constructiones, connexiones etc. transtulerunt in linguam suam. Legatur v. c. *Vechneri hellenolexia,* per Heusingerum aucta, quae illud satis superque docet. Omninoque hic liber egregie prodest iis, qui de lingua latina accurate judicare cupiunt.

f) *notitiam multarum rerum, multarum artium,* v. c. agriculturae, rei hortensis, artis pictoriae etc. Nam non modo innumerabiles similitudines et descriptiones inde sumtae sunt, quas homo artium ipsarum plane rudis intelligere non potest, sed etiam innumerabilia vocabula ex istis artibus petita et in vulgarem sermonem translata sunt; quemadmodum idem in vernacula millies contingit. Et quis, quaeso, scriptores rei rusticae, in primis Catonem, Varrorem, et Columellam, legere sine ulla rei rusticae notitia audet? Et hos libros, maxime Varronis et Columellae, ob suavitatem, latinitatem, aliamque utilitatem legendos esse, quis dubitat? *Pontedera, Schöttgenius,* et *Gesnerus* inprimisque Clar. *Schneiderus,* Prof. Francof., quem magna scimus historiae naturalis scientia instructum esse, quomodo multa illorum loca tam praeclare explicare et illustrare potuissent sine rei rusticae et hortensis scientia? Nam hic non res huc redit, ut sis latinae linguae peritus, sed ut sis ipsarum rerum peritus, ut sis rusticus, olitor etc. Non lingua latina per se me docet, an Varro, an Columella recte de olitore vel vinitore dixerit: sed ipse debeo esse olitor vel vinitor. Ac, si quando vir oriatur, qui, praeter accuratam linguae latinae criticamque scientiam, rerum ab scriptoribus rei rusticae traditarum peritior Schöttgenio, Gesnero etc., in primis usu ipso diuturnaque earum exercitatione subactus sit, nonne credendum est, eum multa loca ac verba, quorum sensus nondum satis explicari potuit, explicaturum recte esse? Sic, qui Artis medendi earumque rerum, quae ad illam pertinent, plane imperitus est, is, licet accuratissima linguae latinae notitia instructus sibi videatur, tamen multa loca, in quibus istarum rerum aliquid occurrit, explicare non poterit. Nam unde, quaeso, fit, ut multa loca priscorum vel plane non vel non satis intelligamus? Nonne in primis inde, quod multae res, priscis

priscis notae, nobis hodie ignotae sunt? Res est manifesta. Nam v. c. nos magnam partem priscorum rituum non intelligere neminem fugit, qui priscos ipse diligenter legit: nam, qui istorum rituum notitiam non nisi e Compendiis hauserit, eum plerumque credere, se eorum scientia perfecta instructum esse, minime mirum est. — Errant igitur, qui omnem rerum cognitionem e priscorum lectione petendam esse putant. Multae res inde disci possunt: fateor; sed non omnes. Iam nostrae artes plurimae, licet hodie aliam fere formam induerint ac priscorum aetate habuerant, v. c. ars medendi etc., tamen non plane aliae factae sunt; atque ita saepissime notitia earum prodest ad loca multa, in quibus istae artes tractantur vel ad eas respicitur, recte intelligenda.

SECT. II

De exercitatione in latine scribendo, loquendo, et meditando s. cogitando.

Haec tria conjungi debent, si res procedere bene debet.

I) *Exercitatio in latine scribendo*: quae prima post interpretationem priscorum rite institutam esse solet ac debet, si quidem velis deinde accurate scribere et loqui. In loquendo saepe lingua praecurrit mentem, atque haec non semper animadvertit, si quid vitii illa commisit. In scribendo vero adjuvant simul *oculi*: quibus adjuta mens facilius vitia sentit. Deinde etiam propterea a scribendo incipere solent pueri, quia magister vitia sic facilius corrigere potest; ut taceam, nobis crebriorem occasionem esse latine scribendi quam loquendi: quod secus est in vernacula aliisve linguis, quibus in vulgari sermone uti volumus: id quod non cadit in latinam. Qui, decepti fortasse similitudine vernaculae vel francogallicae, pueros volunt a prima inde aetate sibi latinitatem comparare *usu* h. e. *colloquendo*, vel de urbe, in qua omnes latine loquantur, condenda somniant; ii, ut ipsi non sermonis bene latini videntur periti esse, sic non cogitant, in tali urbe non bene latine dictum iri. Docet

cet hoc quotidiana experientia de vernacula lingua: qua etsi nostri pueri perpetuo et audiunt alios homines loquentes et ipsi confabulantur, tamen, quam exigua sit eorum scientia linguae vernaculae multos per annos, quis nescit? Imo plerique homines, maxime de plebe, etsi per omnem aetatem lingua vernacula vel ipsi locuti sunt vel alios loqui audiverunt, tamen ne in senectute quidem saepissime eam recte intelligunt, h. e. nesciunt, quomodo de singulis rebus perspicue et accurate loquantur, nesciunt vocabula propria rerum etc. Atque adeo plerumque tam confuse de rebus plerisque loquuntur, ut, nisi saepius eos de rebus singulis interroges, vix mentem eorum percipias. Nam, quod de paucis iisque vulgaribus rebus, de quibus millies locuti sunt vel alios audiverunt loquentes, quodam modo perspicue loqui possunt, hoc non eorum magnam scientiam linguae indicat. Loquuntur quidem celeriter et audacter de omnibus rebus. Quis vero celeritatem loquendi et audaciam pro re laudabili et pro signo cognitionis linguae habeat? Scribere igitur recte latine discamus ante, quam recte latine dicere velimus.

Duplex est haec exercitatio in latine scribendo 1) *scholastica* 2) *domestica.* — Utraque et recta esse et conjungi debet. *Recta* est, si non tantum vocabula Ciceronis adhibere, sed in primis ejus rationem connectendi, copiam dicendi, periodicam numerosamque verborum compositionem, omninoque ejus totum habitum h. e. perspicuitatem, gravitatem, suavitatemque dicendi imitari studes. Hoc enim est *imitari.* Stulti sunt, qui, si pueros jubent vocabula v. c. Nepotis, Ciceronis, usurpare, hoc vocant *imitari Nepotem*, *Ciceronem.* Ceterum

1) in *scholastica exercitatione* qua methodo utendum sit magistro, hujus judicio relinquendum est. Nam, si linguae latinae vere peritus est, h. e. scriptores optimos quosque in primis Ciceronem accurate legit et intellexit, ejusque scribendi rationem sibi familiarem reddidit, ei praecepta hic dare arrogantis foret. Is enim ipse varia via ducet discipulos ad Ciceronis elegantiam scribendi, quemadmodum is, qui

millies in urbe aliqua fuit ejusque regionem plane cognitam habet, alios facile variisque viis eo ducere potest. Contra, qui Ciceronem non ipse intelligit, neque ita ejus scribendi rationem satis novit, quomodo is alios eam docebit? Hic coecus coecum ducet.

Duplex autem in scholis solet esse *genus exercitationis* latine scribendi.

Unum genus est, cum dictatur a magistro aliquid vernacule, quod adolescentes latine vertant vel statim inter dictandum vel domi. Utrumque bene; modo sint discipuli isti labori pares h. e. tales, ut Ciceroniani styli indolem tum e praeceptis rite traditis tum maxime e lectione Ciceronis assidua accurataque jam calleant. Nam, etsi in subita versione, quam *extemporalem* vocant, a magistro perito adjuvari possunt, hic tamen non omnia dicere potest. In versione domestica, nisi sint bonae latinitatis satis periti, eo pejus scribunt, quo plus temporis ad meditandum habent. Hinc solent omni artificio, plerumque loco alieno, uti. Et correctio magistri, nisi accurata est, h. e. talis, ut singula vitia, etiam minima, ostendantur adjectis ubique caussis, parum prodest. At hoc in magno coetu fieri nequit, praesertim si magister domi corrigit nec coram discipulis: hi enim saepe non legunt correctiones, nec intelligunt etc. Quare, nisi magistro plane persuasum est, discipulos latine satis scire (nam ista themata domi vertenda, quae *exercitia* vulgo vocantur, dictantur proprie non tam *discendi*, unde tironibus imperitis tale quid dictari non potest, quam *exercendi* gratia: hinc vocantur quoque *exercitia* h. e. per quae discipulus exerceatur in iis, quae didicit), suaserim potius, ut magister, si tale thema latine vertendum dictaverit, id statim coram se a discipulis explicari vertique jubeat, ita, ut singuli praelegant sententiam absolutam et vertant, nec tamen chartae mandent; ubi monere potest, cur hoc vel illud vocabulum eligere debeant, cur aptius sit aliud alio, annon aliquod aptius eligere aut sententiam aliter exprimere possint; aliaque multa, quae ad connexionem membrorum, v. c. per pronomen *qui*, per duplex *et* etc., it. ad periodicam numerosamque orationis structuram pertinent, si discipuli nondum sciunt, subjicere potest. Haec ratio est valde utilis, quia sic non modo mature virtutes bonae latinitatis suggeri, sed etiam vitia simul caveri possunt. Vitia corrigere etsi, ut in omnibus rebus, ita in latinitate, non inutile est, tamen multo utilius est efficere ac praestare, ne vitia committantur. *In teneris consuescere multum est.* Ista ratio inde a pueritia incipienda et tamdiu persequenda est, donec disci-

pulus

pulus se ipse ubique juvare et domi quidlibet vernaculi apte vertere queat. Sed, ut diximus, omnia hic nituntur peritia fidelis magistri: et hic intra unius anni spatium plus efficere valet, quam imperitus intra octo: imo hic nunquam discipulos bene latine scribere docebit, quia ipse nescit. Ac profecto, si, quicunque latine scribere alios docerent et priscos iis explicarent, satis rei periti essent, perfecta linguae latinae cognitio annis duobus aut summum tribus acquiri posset. Nunc ea discitur sex, septem, octo et plures annos, et tamen tandem non addiscitur h. e. discipuli non facile audent aliquid latine scribere, quod in vulgus exire possit.

Alterum genus est, cum magister peritus, alius enim nec potest nec solet id facere, ***thema* s. *argumentum orationis*, *narrationis*, *epistolae*** etc. latinum discipulis proponit, quod hi, postquam in schola satis explicatum est, eadem lingua latius diffundant, illustrent et elaborent. Haec ratio est egregia: sic enim discipuli ipsi cogitare, ac simul latine cogitare, discunt, nec theodisca lingua, suam formam dicendi libenter suggerente, impediuntur, quo minus verba ac sententias vere latine componere, connectere etc., possint. — *Epistola* ista esse debet *vera*. Iubendi sunt discipuli v. c. epistolam gratulatoriam ad hominem verum, quem ipsi satis norunt, scribere de re vera, v. c. de nuptiis, de honoris accessione etc. Epistolae fictae nihil prosunt: nam in epistolis judicandis, utrum apte scriptae sint necne, magni refert, rem et personam, ad quam scribitur, nosse. Hujus utriusque ratio habenda est. In epistolis, quarum argumentum fictum est, et quae ad homines fictos scribuntur, nullam regulam habet discipulus, ad quam suum ingenium accommodet. Imo scribit, quidquid ei in mentem venit h. e. quidquid placet. — Sic se res quoque habet cum *narratione*. Proponitur discipulis factum aliquod, quod in Livio, Cicerone, vel alibi legerunt, aut aliunde constat certumque est. Hujus facti particulas jubentur justo ex ordine conjungere, factumque ipsum dilucide ac simul, ubi opus, caussis, similitudinibus, sententiisque adjectis enarrare. — In *oratione* elaboranda dictatur *thema*. Hic videndum est, an id intelligant; deinde adsuefaciendi sunt argumentis, exemplis, testimoniis, similitudinibus sponte sua inveniendis, adjuvante tamen sensim magistro: tum domi totam orationem elaborant. Haec ratio est optima: quia sic mens acuitur et colitur: at linguae peritiam non levem postulat. Ergo 1) non prius hoc tentandum, quam vires discipulorum patiantur: ubi tamen non negandum, magistrum peritum, adsiduum et fidelem istas discipulorum vi-

 res,

res, licet sint tenues, intra breve tempus alere et augere egregie posse, omninoque, quidquid velit, cito incipere ac feliciter celerrimeque ad exitum perducere valere, cum contra alii magistri id nullo modo fieri posse fortasse putent. 2) Antea tamen ratio prior, e vernacula in latinam linguam aliquid transferendi, aliquamdiu exercenda, atque etiam postea conservanda. — Sunt, qui plane nihil vernaculi latine verti, sed statim latine scribi jubeant. Expeditius utique et facilius est iis, qui linguam latinam callent, statim latine scribere, quam contextum theodiscum latine vertere. At etiam hoc opus est. Quid si enim jubeare a principe civitatis quodam vel rege aliquando v. c. orationem vernaculam vel librum celeberrimi viri cujusdam latine vertere? quomodo hoc perficere possis? Iis enim Philologis, qui non nisi latine scribi jubent, plerumque accidit, ut, licet egregie latine scribant, tamen e vernacula in latinum sermonem nihil apte transferre queant. Deinde certum est, si quis, adjuvante perito magistro, e lingua vernacula in latinam diligenter et crebro transfert, eum utriusque linguae fieri simul peritissimum, discrimenque, inter utramque intercedens, penitus perspicere, atque ita linguae latinae indolem longe melius et certius callere, quam alios, qui non nisi latine scribendo, sine interventu vernaculae, operam dederint, quos praeterea videmus, ut latinae linguae peritissimos, ita vernaculae imperitissimos esse: quae res turpitudine quadam non caret. Utramque igitur rationem, et crebro latine scribendi, sine interventu theodisci sermonis, et e vernacula in latinam multa transferendi, in scholis usurpandam censeo. Sed, ut diximus, sine magistro perito ac fideli ista omnia frustra sunt. — Ceterum in latine scribendo non modo vocabulorum latinorum sed et periodicae numerosaeque eorum structurae, omninoque eloquentiae, habendam esse rationem, e supra dictis luculenter adparet.

2) *Domestica exercitatio in latine scribendo* eadem esse debet, quae scholastica h. e. modo aliquid latine vertendum, modo latine statim scribendum est, sed semper habita ratione non modo vocabulorum et phrasium sed etiam connexionis, periodicae numerosaeque structurae, omninoque eorum omnium, quae ad perspicuitatem, gravitatem, ac suavitatem dicendi, uno verbo ad eloquentiam pertinent. Nam sine eloquentia nemo bene scribit aut dicit. Deinde ista exercitatio debet esse adsidua. Semper aliquid scribendum, v. c. narratio aliqua vel epistola ad commilitonem vel aliud quid. Exercitatio enim sola, post institutionem rite factam, reddit nos rei peritos: ipsa est magistra. Hinc recte Cicero monet, a

stylo

ſtylo i. e. exercitatione ne transverſum quidem unguem recedendum eſſe: *Stylus*, ut idem nomine Craſſi ait Orat. I, 33, *eſt optimus et praeſtantiſſimus dicendi* (it. *ſcribendi*) *effector ac magiſter.* In primis utilis eſt haec ratio, quando aliquem Ciceronis locum praeclarum accurate perlegimus, ſaepius repetimus, ac ſtatim aliquid ad ejus ſimilitudinem ſcribimus. Facilius enim eſt aliquem tum imitari, cum ejus forma et habitus totus noſtrae menti adhuc praeſens eſt, nosque ejus ſingulas particulas adhuc tenemus etc., quam poſt aliquod tempus. Hinc frequens lectio Ciceronis et priſcorum cum iſta imitatione conjungi debet, ut forma ſtyli latini ſaepius occurrat etc. Add. quae infra n. III de latine cogitando dicentur.

II) *Exercitatio in latine loquendo.* Equidem ſcio, permultos, licet in ſcholis ſe nunquam in latine dicendo exercuiſſent, tamen, quia in latine ſcribendo ſe egregie exercuerant, poſtea, ubi res poſtulaverat, bene et celeriter latine locutos eſſe: tamen, quia, quod nunquam fecimus, hoc nobis fere timoris neſcio quid incutere ſolet, nosque id, quod primum facere jubemur vel cogimur, cum timore facere plerumque ſolemus, commendanda adoleſcentibus utique eſt illa dicendi exercitatio, ut, ſi forte aliquando in *academicis disputationibus*, quae latine inſtituuntur et linguae celeritatem poſtulant, perſonam *reſpondentis*, *opponentis*, vel *praeſidis* gerere velint, hic aqua iis non haereat: deinde, ut, ſi forte eos aliquis latine adloquatur, latine ſtatim reſpondere poſſint, neque iis idem contingat, quod accidiſſe ajunt magnis illis viris, *Sigonio*, *Salmaſio*, *Freinshemio*, *Facciolato*, ut, licet egregie latinitatem noſſent, tamen latine loqui timerent: quod inde factum puto, quia ſe pulchre loqui ſtatim non poſſe videbant, famamque perdere nolebant, vel in dicendo non exercitati erant. His itaque de cauſis in latine loquendo exercendus eſt adoleſcens. Nec vero propterea haec exercitatio inſtituenda, ut lingua latina eo melius diſcatur, ut nonnulli perperam opinantur. Nam omnis exercitatio ejusmodi in quaque lingua nihil aliud efficit, quam ut celerius eam

proloquamur, et audaciam quandam, filiam illam diuturnae consuetudinis, adipiscamur. Nec vero hinc major ejus peritia exsistit. Imo, si quis in loquendo exercetur ante, quam firmam linguae certamque notitiam tenet, haec exercitatio facile efficere potest, ut ille multis vitiis sermonis latini sensim adsuefiat; quibus deinde liberari difficile est. Quis enim vim consuetudinis haud novit in utramque partem?

Quaeritur itaque, quando ista exercitatio dicendi incipienda et quomodo? 1) *quando?* haud dubie non ante, quam scribere scias et magnam linguae notitiam tibi comparaveris: quod vel serius vel citius accidere potest, prout vel ingenii vel institutionis ratio tulerit. 2) *quomodo?* a) coram magistro, v. c. in disputationibus, vel in lectionibus, ubi magister interrogat, discipulus respondet. Nam adolescentes inter se latine loqui vix debent, nisi linguam praeclare calleant, quia nemo est, qui eorum vitia corrigat; ac quia nesciunt, de quanam re loquantur. b) ita, ut minorem temporis partem loquendo, majorem scribendo, impendas. Nam, si de hominis scientia latinitatis et de ejus stylo judicamus, non ex ejus colloquiis latinis nec ex loquendo subito, sed ex iis, quae scribit vel cogitate dicit, v. c. oratione solenni, judicare solemus; quia hic plus temporis adhibuit. Ac profecto numerosa et periodica structura, ut alia taceamus, vix potest subito concinnari. Cicero ipse Orat. I, 33 sub persona Crassi *accurate* et *parate dicere* praefert τῷ *subito dicere.* Verba sunt: *Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subito saepe dicere, tamen illud utilius, sumto spatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere.* Et addit: *Caput autem est, quod, ut vere dicam, minime facimus, (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam plurimum scribere. Stylus optimus et praestantissimus dicendi effector ac magister: neque injuria. Nam, si subitam et fortuitam orationem commentatio* (i. e. meditatio) *et cogitatio facile vincit, hanc ipsam profecto adsidua ac diligens scriptura superabit.* Quod si Cicero hoc loco *subito dicere* non tantopere commendat, cum tamen ibi de oratore romano agat, qui saepissime subito dicere cogitur: cur nos, qui in istam necessitatem non adducimur, tantopere τὸ *loqui latine* commendemus? Confundunt vulgo linguam cum lingua. Alia ratio est vernaculae, alia latinae vel alius. Vernaculam discimus

mus potiſſimum *loquendi cauſa:* alioquin enim vivere cum hominibus noſtris non poſſimus: deinde utimur eadem in ſcribendo. At latinam diſcimus potiſſimum, ut libros illa conſcriptos intelligamus, et praeclaras magnorum virorum ſententias in noſtram mentem derivemus: deinde etiam quodam modo *ſcribendi cauſa*, quia haec lingua eruditis in omnibus terris nota eſt. Eodem conſilio Francogallicam diſcere debebamus; quia vero mos hodie ita fert, ut multi, contemta vernacula, Francogallica in colloquendo utantur; hinc fit, ut multi credant, omnes linguas ad *loquendum* eſſe diſcendas.

III) ***Exercitatio in latine cogitando et meditando.*** Haec eſt omnium utiliſſima, maxime neceſſaria, et tantopere commendanda, ut ſine ea duae illae exercitationes parum fere prodeſſe videantur. Haec ratio valet in omnibus linguis. In quibus ſi quis magnos progreſſus facere, earumque indolem recte tenere cupit, mature in iis meditari et cogitare diſcat neceſſe eſt. Qui vernacule bene cogitat, is vernacule bene ſcribit: ſic, qui latine, francogallice etc., bene cogitat ac meditatur, is latine ac francogallice cet. bene ſcribit. — Deinde haec exercitatio in *latine meditando et cogitando* ſaepius locum habet, quam exercitatio in latine *ſcribendo* et *latine loquendo.* Non enim ubique ac ſemper latine ſcribere poſſumus, quia v. c. chartam atramentumve ad manus non habemus vel aliam ob cauſam: nec ſemper et ubique latine loqui poſſumus, quia non ſemper eſt, quocum latine loqui poſſimus aut velimus. At latine cogitare et meditari ubique poſſumus.

[illegible] fieri poteſt ac debet dupliciter:

1) quando ſoli ſumus, nec librum latinum legimus, debemus cogitare, quomodo hoc vel illud latine exprimere debeamus: debemus totas ſententias abſolutas cum ſuis connexionibus, cum numeroſa periodicaque collocatione effingere etc. Quod qui ſaepius tentat, is ſane multum adjuvabitur.

2) in primis, quando librum latinum v. c. Ciceronis legimus, debemus in ſingulis enuntiationibus, in ſingulis ſententiis cogitare, quomodo rationem Ciceronianam imitemur,

 h. e.

h. e. statim aliquid ad ejus similitudinem effingere debemus. Ac felix est discipulus, si magister tale quid saepe facit, huicque rei illum mature adsuefacit. V. c. quando in principio orationis Ciceronis pro Rosc. Amer. lego: *Credo ego vos mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque ingenio* etc., quod proprie dictum est pro *Credo ego vos mirari, cur ego potissimum surrexerim, cum tamen tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant* etc. Quando igitur illa lego, et periodicam structuram imitandi cupidus sum, variis modis imitari possum, v. c. *valde miror, quid sit, quod, cum innumerabiles homines Ciceronis libros legant, paucissimi tamen ejus dicendi genus in scribendo adsequantur*, quod dictum est pro *quid sit, quod paucissimi Ciceronis dicendi genus in scribendo adsequantur, cum tamen innumerabiles homines ejus libros legant*; vel ita: *Mirabantur discipuli Christi, quid esset, quod Christus, cum se ab inferis tertio die rediturum esse promisisset, tamen nondum adpareret* pro *quid esset, quod Christus nondum adpareret, cum tamen se ab inferis tertio die rediturum esse promisisset.* — Sic, quando lego in Cic. Verr. V, 14: *Ita mihi meam voluntatem spemque reliquae vitae vestra populique romani existimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magistratus populus romanus mandavit, sic eos accepi, ut me omnium officiorum obstringi religione arbitrarer*; ubi *ita* est pro *quam verum est, me optare ut* etc., et *ut* est pro *tam verum est, me accepisse* etc., statim ego, usum τȣ̃ *ita* seq. *ut* tenendi cupidus, aliquid simile cogito, v. c. *Ita mea conata deus*, vel *divina existimatio, perpetuo comprobet, ut ego, quas mentis vires deus mihi dederit, iis recte uti cupio*: possum et aliis modis imitari, prout vel τὸ *ita* seq. *ut* vel totam sententiam imitando exprimere volo. Nam singula verba imitando exprimere est paulo difficilius, nec ubique quadrat: hinc, qui hic nimis diligentes sunt, in adfectatum ac puerile dicendi genus incidunt. — It., ubi ap. Cic. ad Div. VIIII ep. 14 §. 6 lego: *gratulor tibi, cum* (i. e. *quod*) *tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis filium valerem, jam salvi esse possemus* pro *cum tantum vales apud Dolabellam, ut, si ego tantum apud sororis filium* etc., statim ad eandem rationem pro *tu mihi tantum beneficiorum tribuisti, ut, si pater tantum tribuisset, contentus esse possem*, cogito et effingo haec: *tu mihi tantum beneficiorum tribuisti, quantum si pater tribuisset, contentus esse possem.* — Sic vel pueri, bonae latinitatis cupidi, simulac τὸ *qui* post *dignus* vident, statim simile aliquid componere sponte sua debent:

atque id facient, si a magistro ita adsuefacti fuerint. Sic, ubi legimus sententiam in Cicerone per pronom. *qui* pro *is vero, et is* etc., incipientem, statim similiter agere debemus, v. c. *Nondum literas accepi. Quas ubi accepero* etc. pro *Ubi vero eas accepero* etc. Ac sic in omnibus agendum est, si quidem artem latine scribendi addiscere brevi tempore cupimus. — Est in primis boni magistri, in lectionibus, ubicunque occasio tulerit, istam rationem diligenter sequi, ut supra jam monuimus. Nam profecto nihil utilius ista exercitatione esse potest: nec dubito, quin, quicunque bene latine scribere didicerint, hi omnes hanc facultatem in primis *latine cogitando* consecuti sint. Ac vix ullam aliam certiorem viam eo tendere posse censuerim.

Ceterum adjuvare hic quoque quodam modo poterunt libri supra nominati, *Lexicon Fabri* a *Gesnero* editum, *Thesaurus Gesneri*, *Nizolii Lexicon Ciceron.* a *Facciolato* editum cet.; it. *Erasmus* de *copia verborum;* it. *Ang. Politiani Epistolae*, *Cunaei Orationes* et *Satir. Menipp.;* it. *Gesneri Ernestiique scripta* etc. — Laudantur a nonnullis in hanc rem quoque *Sturmii* libellus de periodis et libri quatuor de universa ratione elocutionis rhetor.; it. *Strebaei* libellus de elect. et collocat. verborum: at sunt rari, ac forsitan sine iis bene latine scribere discemus, modo Ciceronis libros frequenter legere recteque intelligere possimus.

SECT. III

Additamenta de imitatione ipsa.

Omnia ea, quae hactenus dicta sunt, pertinent ad Ciceronis priscorumque aliorum imitationem. His enim imitandis discimus bene latine scribere. Hinc patet, eorum imitationem commendandam esse. — At *duplex* hic oritur *quaestio*, 1) *qualis debeat esse imitatio?* 2) *quis priscorum praecipue imitandus?* — Haec duplex quaestio, quae jam dudum ab iis, qui Ciceronem priscosque satis legerunt, ita disceptata est, ut non amplius dubia et incerta videatur, nostra aetate non amplius oriri debebat, nec forsitan amplius oriretur, si, quicunque de latine scribendo loquerentur, Ciceronem priscosque alios satis legissent ac satis intellexissent. Cum

 vero

vero linguae latinae hoc accidat, ut de ea ejusque adeo elegantia vel ii loquantur, qui ipsam non calleant, et tamen omnes de ea judicare posse sibi videantur, quia omnes eam didicerunt; cumque plerique eorum, qui de latine scribendo atque adeo de bene latine scribendo loquantur, unum alterumve scriptorem priscum ac vel Ciceronem plane ... vel minimam ejus particulam legerint: hinc saepe fit, ut, quia quisque non pessimum scriptorem legisse ac simul cum gustu, respondente cujusque cognitioni, legisse vult videri, interdum ista quaestio inter eos oriri soleat. Nos igitur, quorum est nos ad omnes accommodare, istam quaestionem, tanquam nova sit, proferre et ad eam denuo, licet breviter, disceptandam descendere debemus.

I) *Qualis debet esse imitatio?* duplex ejus virtus esse oportet:

1) *Primum debet esse talis, qualis esse debet lectio* h. e. pertinere debet ad totum habitum styli priscorum. Ergo imitatio non debet esse tantum *verborum;* haec enim non est *imitatio,* sed *compilatio;* si tamen *imitationem* vocare cupis, adpelles saltem imitationem puerilem: pueri enim, ut lapillos ludendi causa, ita verba sola captant. Imitatio debet esse *vera,* vel, si propter oppositionem ita adpellare vis, *virilis,* h. e. debet pertinere ad similitudinem cogitandi, ad delectum vocabulorum cogitatis aptissimorum et compositionem ac connexionem, ad periodi structuram, ad numerosam verborum et enuntiationum collocationem, omnes denique virtutes eloquentiae in hoc libro explicatas, justam brevitatem et copiam, in primis perspicuitatem, gravitatem, suavitatemque dicendi complecti, ut et passim et paulo ante de exercitatione scribendi monuimus. Haec qui in imitatione negligit, is ludit, non imitatur.

2) *Deinde debet ista imitatio sana esse nec nimis adparere* h. e. esse talis, ut sentiatur quidem a lectoribus intelligentibus, nos v. c. Ciceronis stylum imitando per totam nostrae orationis compagem expressisse, nemo vero dicere possit, ubi s. quibus locis illum imitati simus, unde nostra sumserimus etc. Debemus in Cicerone aliisque priscis imitandis exemplum apum sequi, quae e floribus succum ita sugunt,

ut,

ut, etsi omnes homines sciunt, e floribus haustum illum esse, tamen nemo possit dicere, quantum ex hoc vel illo flore eae hauserint. Debet itaque lectio priscorum, ut ita dicam, bene concocta esse, velut in apibus florum succi, ut, si quid scribere velimus, phrases, vocabula, figuras vel sententias e priscis non tum demum sollicite conquiramus, neque ubique Lexicon aliumve similem librum evolvamus (hoc sero tum fit) neque totos versus, multo minus totas sententias absolutas e priscis in nostros libros et orationes transferamus, sed ut nobis, materiam, quam tractare instituimus, diligenter cogitantibus, statim in mentem veniat, quid et quomodo sit scribendum, atque ut phrases, verba, periodi structura et numeri oratorii sponte sua sequantur. Nam omnia diu quaesita sunt plerumque inepta, coacta, adfectata, frigida: at, quidquid sponte sua in mentem venit, id plerumque rei naturae convenit, estque aptum ac pulchrum. Interdum quidem, h. e. si quando incertus sis de aliquo vocabulo, Lexicon bonum consulere licet. Ista quidem concoctio fit 1) recte intelligendo sententias priscorum, quod primum est. 2) saepius repetendo: 3) saepissime exercendo. Atque istam imitationem quoque voco virilem. Viros enim pudet, si quem ubique imitari videntur, non item pueros. Omnis imitatio nimis manifesta est injucunda, tum, quia animum parvum indicat, qui nihil nisi repetere aliorum dicta et cogitata potest, tum, quia ejusdem rei repetitio, eaque crebra, taedium creat, cum contra variatio semper delectet. *O imitatorum servum pecus!* recte ait Horatius. — Falluntur egregie vel superstitiosi sunt, qui magni sibi videntur, magnamque in eo laudem quaerunt, si dicere possint, se haec vel illa e Nepote, Livio, in primis Cicerone, sumsisse. Quoties repetitum est principium praefat. Nepotis: *Non dubito fore plerosque, qui* etc., vel initium orationis Tullianae pro Archia: *Si quid est in me ingenii, quod sentio, quam sit exiguum* etc.? At cui id placet? Quis tale quid legens non exclamat: *Quae necessitas te cogebat?* — Legatur hanc in rem *Politiani* epistola ad Cortesium lib. 8, qui, licet Ciceronem imitari sciret, tamen ejus imitationem scil. anxiam dissuasit. Ait v. c. *Mihi vero longe honestior tauri facies aut item leonis, quam simiae videtur, quae tamen homini similior est:* et paulo post *Mihi certe, quicunque tantum componunt ex imitatione, similes esse vel psittaco vel picae videntur, proferentibus, quae nec intelligunt. Carent enim, quae scribunt isti, viribus et vita, carent actu, carent adfectu, carent indole, jacent, dormiunt, stertunt. Non exprimis, inquit aliquis, Ciceronem.*

Quid

Quid tum? Non enim sum Cicero, me tamen, ut opinor, exprimo. Et tandem: *quaeso, ne superstitione ista te adliges, ut nihil delectet, quod tuum plane sit* etc. *Sed, cum Ciceronem, cum bonos alios, multum diuque legeris, contriveris, edidiceris, concoxeris, et rerum multarum cognitione impleveris ac jam componere aliquid ipse parabis, tum demum velim, quod dicitur, sine cortice nates, atque ipse tibi sis aliquando in consilio — tuasque denique vires universas periclitaris.* Vere. — Multi majores viri facti essent, nisi soli imitationi se tradidissent. Incitantur interdum clamore multorum: *Nihil praestantius esse potest Homero, Virgilio, Cicerone* etc. Quaeritur, annon, ut hi triumviri eos, qui ante se vixerant, vincere poterant, ita ipsi ab aliis vinci possint. Fortasse multi vincerent, si vincere se posse putarent. Quemadmodum igitur, *qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palaestrae, sed indicat ipse motus, didicerintne palaestram an nesciant*, ut Cicero ait Orat. I, 16, sic, qui latine scribunt, etsi periodis ac sententiis Tullianis, Livianis etc., non proprie utuntur, tamen ipsa scriptione declarant, se eorum rationem cogitandi et scribendi imitatione exprimere.

Quid autem statuendum est de priscis latinis, qui alios, v. c. Graecos, saepissime imitati dicuntur? Hic

1) concedendum est poetis, si nonnunquam similitudines ex aliis poetis sumsere, v. c. Virgilius ex Homero etc., quia forsitan in rerum natura non aptiores res inveniebant, quas similitudinis caussa usurpare possent, v. c. quando hominem fortem, constantem, ac cedere nescium comparant cum *caute* s. *saxo* undis maris resistente vel cum *ilice* s. *quercu* ventos contemnente etc. At in ceteris rebus poetae omnesque scriptores plerumque alios ita imitati repeiuntur, ut imitatio vix sentiatur. Si tamen accidat, ut interdum eorum imitatio nimis adparens videatur, hoc in vitiis referendum.

2) Saepe docti credunt, aliquem priscorum hoc vel illud ex alio sumsisse, quia uterque eandem rem memorat, vel eam fere eadem ratione tractat, iisdemve fere verbis interdum exprimit: cum tamen aeque credibile sit, utrumque in istam rem, in istam sententiam, in istam verborum formam sponte sua incidisse et ipsum illam invenisse. Nam cur duo homines eadem sententia non sponte sua utantur? atque iisdem fere verbis eloquantur? Quis tam humanitatis expers

expers eſt vel mentes hominum tam parum novit, ut ſibi perſuadeat, *unam* ſententiam non niſi ab *uno* inveniri et cogitari poſſe? Alicui imitationem alterius objicere eſt res valde lubrica et incerta, niſi vel ipſe fatetur, ſe ex alio hauſiſſe, vel ſententia tam ſingularis et uni ita familiaris ac propria eſt, ut vix alii in mentem venire potuiſſe credibile ſit. — Memini, aliquem aliquid pro concione dicere, quod alius e Voltario ſumtum eſſe adfirmaret, quia totam ſententiam in Voltarii ſcriptis verbis fere iisdem reperiſſet, cum tamen ille ne vidiſſet quidem Voltarii ſcripta unquam. — Regnant quoque ſaepe in populo aliquo ſententiae ac proverbia; quae unde orta, a quo inventa ſint, nemo ſcit. Iam, ſi forte accidat, ut talis ſententia vel proverbium in libris duorum ſcriptorum occurrat, an ſtatim dicamus, alterum ex altero ſumſiſſe? Valde hic erret, qui contendat, temporis habendam eſſe rationem, et, qui ſerius vixerit et ſcripſerit, ab eo, qui prius ſcripſerit, hauſiſſe. Paulum Apoſtolum ſcimus aliquot verſus graecos in epiſtolis ſuis protuliſſe, quos hodie in poetis quibusdam invenimus: at inde nondum ſequitur, Paulum iſtos verſus ex iſtis poetis ſumſiſſe. — Imprudenter igitur agunt eruditi, qui, ſi quid in ſcriptore latino reperiunt, quod in alio ſcriptore aetatis ſuperioris vel latino vel graeco occurrit, ſtatim in notis ad iſtum ſcriptorem exclamant: *hoc ſumtum eſt ex Homero, ex Aeſchylo, ex Euripide, e Cicerone, Virgilio* etc., quaſi nihil certius eſſe poſſit, et quaſi ipſi viderint ſcriptorem e ſcriptore ſumere. Hunc in numerum praeter multos alios referendus eſt *Cortius*, qui ad haec verba Salluſtii Catil. init. *veluti pecora, quae natura prona atque ventri obedientia finxit*, poſt alia longe petita tandem ait: „Imitatur plane Aur. Vict. Caeſ. cap. IIII n. 1 Claudius *ventri* foede *obediens*: et Epitom. cap. IIII n. 3 Hic *ventri*, vino, libidini foedae *obediens*.“ Unde hoc norat Cortius? Cur non potius dicebat: *ſimiliter fere Aurelius*, vel *forſitan huc reſpexit Aur. Vict.* etc.? — Idem ad haec verba cap. I extr. *Nam et prius, quam incipias, conſulto: et, ubi conſulueris, mature facto opus eſt*, quae haud dubie eſt ſententia, quam hodie vel indoctus, qui priſcos non legit, invenire poſſit, ita loquitur: „*Noſter Demoſthenem expreſſit*, qui ita Ex. XXII δεῖ δὲ βουλεύεσθαι μὲν ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς, aut Iſocratem ad Demonic. βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα, aut alium quem veterem. Nam Ariſtoteles VI Ethic. cap. X proverbio celebrari ait: πράττειν μὲν δεῖ ταχὺ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. et ſic Herodian.

dian. II cap. VIIII. Miror Ios. Wassium Themistium Orat. III p. 82 Zosimum Lib. I p. 49 citare, et tamen omittere potuisse Leonem in Tactic. cap. III n. 9, qui *manifeste nostram reddidit;* adde Herodot. VII cap. XXXXVIIII, Valer. Max. II cap. VII ext. 1, III cap. VIII ext. 2, Corn. Nep. Them. cap. IIII, Datam. cap. VII; Vellej. Pat. II cap. LXXVIIII." Haec Cortius. O diligentiam putidam! Nonne Sallustium, senatorem romanum, virum doctissimum, credibile est sententiam istam, quam nostri adolescentes norunt, aut a patre aliquando inde a prima pueritia audivisse ac didicisse aut sponte sua invenisse? Plures commemorare taedet. Istud vero plerumque inde oritur, quod in citandis multis scriptoribus magna laus vulgo ponitur, et, quo quis plura legit atque ita plura citare potest, eo doctior habetur; quasi lectio multorum librorum sit signum magnae doctrinae certissimum. — Ac saepe vidimus aliquem propterea vituperari, quod non hunc vel illum scriptorem citaverit, quasi res nulla sine ista citatione possit esse certa, et quasi auctoritate aliorum et testimonio veritas nitatur. Ignoscendum igitur est ambitioni eruditorum, qui, quidquid legerunt, id in loco ponere et lectionem suam venditare et in lucem proferre festinant.

Ceterum ex iis, quae diximus, patet, nos in priscis pueriliter imitandis h. e. vel totis sententiis ex illorum scriptis in nostra transferendis non posse ad ipsorum exemplum et auctoritatem certo tutoque provocare. Sed faciamus, eos interdum pueriliter imitatos esse, tamen quaeratur, an deceat nos ad eorum exemplum accommodare vel nos eorum exemplo et auctoritate defendere. Priscorum enim virtutes amare, vitia odisse et fugere, debemus.

II) *Quis priscorum praecipue imitandus?* Cognovi enim, non modo multos eruditos, qui bonae latinitatis indolem nosse beneque latine scribendi periti esse sibi videbantur, sed etiam, quod mirere, magistros non paucos credere, parum vel nihil differre, utrum Ciceronem, an alium ex aurea aetate, quae vulgo dicitur, scriptorem, ut Nepotem, Caesarem, Livium, it. Curtium imiteris. Vidi adeo, eos, qui Nepotis stylum exprimerent, aeque laudatos esse ac qui Ciceronis. Imo interdum audivi, Ciceronem, quia paulo copiosius scriberet, a nonnullis pro scriptore non praeclaro habitum, eique Nepotem praelatum esse. Suus cuique gustus placet; fateor; sed omnis gustus

pendet

pendet a cognitione rerum; quae si est accurata, ille est rectus: sin tralaticia, gustus est vel incertus vel pravus. Res, puto, facile decerni potest. — Si in latine scribendo non nisi vocabulorum et phrasium, ut multi temere et imperite opinantur, ratio haberi deberet, nihil interesset, utrum Ciceronem, an Caesarem, Nepotem, Livium, Terentium etc. imitandum tibi sumeres. Nam in his omnibus insunt bona vocabula, bonae phrases. Nec fere obesset, si quem ex argentea aetate scriptorem, ut Curtium, Senecam, Iustinum etc. imitando exprimeres. Quid? quod ne opus quidem forsitan esset, scriptorum veterum quemquam legi: quia e bono Lexico vocabula et phrases quaelibet peti et congeri possent. Et quid refert, utrum vocabula, si eorum tantum ratio habetur, ex aurea, an ex argentea aetate ducta sint, modo a lectoribus intelligantur? Verum, de intelligentium sententia, in latine scribendo non sola verba, non solae phrases, sed totus orationis habitus spectatur, qui in recta rerum et idearum tractatione, ordine, conjunctione, elocutione, venusta gravique sententiarum singularum conformatione, connexione, justa brevitate et copia, omninoque vera perspicuitate, gravitate, et suavitate h. e. eloquentia cernitur. — Iam quaeritur, an haec omnia ex omnibus scriptoribus latinis disci, et an pari modo disci possint? Magnum enim inter ipsos discrimen intercedere facile patet ei, qui eos omnes vel saltem ex iis singulis particulam aliquam diligenter legit. Omnes scriptores, quacunque lingua scribant, inter se valde differunt 1) *tempore*, quo vivunt, et *statu reipublicae*, in qua scribunt; aliter scribit, qui in libera republica vivit, aliter, qui in republica non libera versatur: 2) *charactere* seu genere scribendi materiae, quam tractant, proprio. Aliter scribit historicus, aliter comicus, aliter orator, aliter philosophus. Sed et hic iterum est discrimen. — Aliter scribit historicus, rem breviter narrans; qualis fuit *Caesar*, qui, quidquid gessisset, celeriter et breviter perscripsit: hinc ejus negligentia non mira est; magis mirandum est, quod in tanta celeritate et in tantis occupationibus non negligentius scripsit, sed plerasque res diligentissime et tamen simul brevissime perscripsit: id quod maximum et divinum Caesaris ingenium, maximam doctrinam et exercitationem in scribendo luculenter declarat. Et magni viri interdum longe praeclarius scribunt celeriter scribentes, quam alii, multum temporis suis scriptis impendentes. Eodem pertinet *Nepos*, qui vitas virorum prae-

praeclarorum breviter exposuit. Aliter vero scribit historicus, qui res non modo enarrat, sed causas earum quoque adfert, ut lectores de iis judicare ac prudentiores fieri possint. Cujusmodi historiam possis vocare *historiam philosophicam*. Talis fuit *Livius* ac posteriori aetate *Tacitus*. — Aliter scribit comicus, personam heri vel prudentis hominis, aliter, servi et hominis nequam personam inducens. — Aliter scribit orator, coram plebe dicturus, aliter, coram rege vel senatu romano etc. — Aliter scribit philosophus philosophis, aliter, ubi imperitos erudiendi causa populari sermone utitur: quod fecit Cicero in variis libris. Iam, ut similes cum similibus, ex veteri proverbio, libenter se congregare solent, ita sibi quisque ex eo scribendi genere, quod persequi cogitat, scriptorem, quem sequatur, eligere solet; h. e. comicum, si comicus, oratorem, si orator, historicum, si historicus fieri cupit. Iam quisque sua sponte sentiet, utrum Cicero, an Nepos, Caesar etc. praeoptandus sit. 3) *ordine* et *gradu honoris*. Aliter scribit rex eruditus, aliter civis eruditus, aliter consul romanus. Per se enim patet, quo quis eruditorum honoris gradu et muneris amplitudine magis excellat, eo doctiorem ac prudentiorem, ob faciliorem haec comparandi copiam, atque ita scribendi dicendique peritiorem fieri posse. 4) *doctrina* et *ingenio:* id quod per se manifestum est. Forsitan opinetur aliquis me de *loci* natura, in quo scriptor vivit, seu de *climate*, ut adpellant, dicere hic oblitum. At consulto tacui. Ego enim omnem ingeniorum vim et animorum rationem non climati, quod dicunt, sed institutioni, consuetudini, et statui reipublicae tribuendam dudum existimavi et adhuc existimo, nec de hac sententia per ea, quae pro vi climatis magna scripta legi, demoveri adhuc potui. De hac re fortasse alibi. — Iam, uti res se habet cum scriptoribus omnium nationum, sic et cum latinis. Differunt scriptores latini et *tempore* ac *statu reipublicae*, in quo vixerunt, et *genere scribendi materiae ab iis elaboratae proprio*, et *honoris gradu munerisque amplitudine* et *doctrina* atque *ingenio*. — Aurea aetate i. e. tempore liberae reipublicae scriptores rerum, quam verborum, studiosiores erant; simplicius scribebant magisque perspicuitatem sequebantur, quam argentea, in qua lenociniis verborum, quam rerum justae tractationi, plus dabatur operae. Causa inest in statu reipublicae. Libera republica cives, uti res gerebant, ita res tractabant in scribendo ac dicendo: oppressa republica, rerum gerendarum potestas erat penes

Augu-

Augustum ejusque successores: ac civibus nihil nisi potestas loquendi relicta est. Cura ergo rerum amissa, curam vocabulorum suscipiebant: nam otiosi tamen esse non plane poterant. Libera republica, ubi nemini opus est alterum timere vel adulari, ingenium civium, ad quodcunque vult, se erigit; dicit quisque libere, quidquid sentit; neminis beneficiis valde obligatus est, nec obligatum iri sperat; atque ita dicit *vere*. Sed *τὸ vere dicere* est fundamentum *τῦ pulchre graviterque dicere*, omninoque *eloquentiae*. Nihil pulchrum est, quod non verum est. Libere sentiendi potestas ingenia vehementer acuit alitque et ad praestantissimum quidque proferendum viam sternit. — Libera porro republica, in qua eloquentiam certa et amplissima praemia exspectabant, quisque, si praeclaro ingenio erat praeditus, ad eloquentiae studium incitatissimo gradu ferebatur. Quis enim ei non magnopere studeret, per quam videret homines posse summos honores, praeturam et consulatum, consequi? Nec fortasse Cicero tam eloquens factus esset, nisi spes summorum honorum ipsum inflammasset. In libera republica romana oratores, atque ita scriptores, erant principes, duces, et gubernatores civitatis, sine quibus haec nullam legem sciscere vel antiquare omninoque nihil agere et jubere poterat, qui animos civium, ad quodcunque vellent, incitare, et, a quacunque re vellent, reflectere poterant: erant igitur viri reipublicae gerendae peritissimi, erant viri summa ac fere regia auctoritate et dignitate; v. c. Caesar, Cicero etc. At, quo quis genere, dignitate, et honore est superior, et quo quis majores res quotidie tractat, eo altiores cogitationes imbibit, eo magnificentius sentiendi et dicendi facultatem habet, eoque pulchrius loquitur ac scribit, praesertim si ingenium summa doctrina excoluit. Accedit, quod talis vir non nisi summorum virorum reique publicae gerendae peritorum consuetudine utitur, cum iis quotidie colloquitur, atque ita tum majoribus rebus cogitandis tum venustius et gravius dicendo in dies magis adsuescit. Tales erant Caesar, Cicero etc. Ac profecto, si hodie principes ac reges, iique doctrina eloquentiaque summa praediti, vel saltem non nisi viri nobilissimo genere nati, reique publicae administrandae adsueti, ac simul doctissimi et eloquentissimi vel orationes vel libros ederent, profecto *aetas aurea* scriptorum vernaculorum eodem modo veniret, quo aetas aurea latinorum scriptorum Ciceronis et Caesaris tempore fuit. Nam oratores et scriptores humili genere nati et non nisi rebus humili-

bus et vulgaribus occupati, qui pulchritudinem et gravitatem cogitandi ac dicendi sublimesque sententias e scriptoribus demum edifcere coguntur, non nimis longe progredi possunt: iis enim cum nimis multis difficultatibus et impedimentis luctandum est etc. Sed ista omnia praeclara, quibus libera res publica romana se efferre poterat, mutabantur mutata illa et amissa libertate. Hic Imperator, v. c. Augustus, Tiberius, Nero etc., solus erat *princeps*, solus magnas res gerebat etc. Lingua civium non, quod suae menti, sed quod Imperatori ejusque amicis placebat, eloqui poterat. Eloquentia discebatur non amplius ad civitatem regendam, ut a Cicerone et Caesare factum erat, sed tantum ab iis discebatur, qui patroni caussarum aliquando fieri cupiebant, atque ita ea plane carere non poterant. Eloquentia, quia libertate sentiendi et magnificentia cogitandi carebat, fiebat enervis, sicca, haerebatque fere in verbis solis eorumque ornatu et fuco etc. Oratores et scriptores nunc erant genere, honore etc., humiliores. Et sic eloquentia deinde magis magisque lapsa est. Exorti quidem interdum sunt postea viri, eloquentia insignes, quemadmodum in cinere interdum scintilla aliqua reviviscit. At hae sunt *exceptiones*. Quaenam enim est terra, in qua non interdum praeclarus vir nascatur? Et tamen eloquentia illorum nihil est ad eloquentiam Ciceronis nervosam.

Ex his itaque summatim disputatis adparet *primum*, auream aetatem illam, quam dicunt, ob simplicitatem, veritatem, magnificentiam ac pulchritudinem cogitandi, omninoque ob eloquentiam veram ac nervosam praeferendam esse argenteae ac ceteris aetatibus. Ac res ipsa patet ex scriptoribus aetatis argenteae, v. c. ex Floro, verborum interdum quam rerum studiosiore, itemque Seneca, qui lenociniis verborum abreptus plus interdum dixit, quam sensit. Etiam Quintilianus, Ciceronis admirator et imitator, nonnunquam coacta scribendi ratione utitur. Culpa est aut in imitatione, quae semper aliquid coacti habet, si nimia est, aut in aetate, aut in utraque. — Deinde adparet, e scriptoribus aureae aetatis Ciceronem ceteris praeferendum et digniorem esse, quem imitemur; quia a) fuit omnium tum viventium doctissimus: atque hinc eum accuratissime et optime scribere potuisse, quis dubitet? b) quia fuit ingeniosissimus et eloquentissimus. At *eloquentem esse* et *bene scribere* idem est. Et, qui ingenio magno instruc-

instructus est, quid is non praeclare explicare potest? c) quia fuit princeps, fuit consul, consularis et rebus maximis in senatu vel cum populo agendis non modo interfuit, sed plerumque praefuit: hinc non modo magna cogitabat, sed etiam inter magnos viros adsidue versabatur, eorumque consuetudine, familiaritate, colloquiis, unde sane multa disci possunt, perpetuo utebatur: hinc contingere ei poterat, ut venustissima, suavissima, et optima dicendi ratione uteretur: ac profecto credendus est vocabulis plebejis, obscoenis etc., quam maxime abstinuisse. d) in primis, quia ex omnibus scriptoribus aureae aetatis unus est, qui non modo permulta, sed et talia scripserit, qualia hodie ab eruditis scribi fere soleant. Nam praeter permultas orationes et epistolas omnis fere generis reliquit dissertationes uberrimas de rebus ad eruditionem disciplinasque pertinentibus, ut libros rhetoricos, quo pertinent libri de Inventione, de Oratore, Orator, Brutus etc., et philosophicos, quo pertinent libri Academicarum quaestionum, libri quinque de Finibus bonorum et malorum, libri Tusculanarum quaestionum quinque, libri tres de natura deorum, duo de divinatione, unus de fato, tres de legibus, tres de officiis, unus de senectute, itemque de amicitia, de paradoxis Stoicorum etc. — Iam cum ea, quae ab eruditis hodie scribuntur et eduntur, sint fere orationes, epistolae aut dissertationes ac libri disciplinam aliquam vel ejus particulam illustrantes, nonne convenit, eos potius Ciceronem, quam Terentium, Livium, Caesarem, Nepotem etc. imitari? (scilicet in tota orationis forma: nam in verbis ipsis fere conveniunt inter se isti scriptores). Nam, si quem imitandum nobis sumimus, aequum est, nos, ut doctissimum venustissimumque scriptorem, ita simul eum eligere, qui de eadem materia, de qua nobis in animo est scribere, vel saltem de simili scripserit. — At, si quis historiam simplicem scribere conetur, ei suaserim, ut Caesarem vel Nepotem, ac, si instructam s. pragmaticam, ut Livium hanc in rem legat et imitetur. Quotus vero quisque hodie est, qui historiam latine concinnare cogitet? — Sic, si quis Comoediam scribere instituat vel in latine colloquendo cum aliis se exercere velit, ei auctor sim, ut Terentium (it. Plautum) legat ejusque genus dicendi imitetur. Sed nec Comoedias hodie multi latine scribent et latine cum amicis colloqui pertinet inter res secundarias, quamquam tale consilium non rejecerim aut damnarim, imo utile esse quoque censeo. Quare, ut

 nullus

nullus scriptor priscus negligendus vel contemnendus, sed legendus quoque est, sic Cicero tamen in primis, qui diligentissime legatur et imitatione maxime exprimatur, dignissimus videtur. — Hanc porro imitationem quemadmodum non, ut jam aliquoties dictum est, ponere debemus in verbis, nam haec in aliis scriptoribus plerumque aeque bona sunt, sed in toto orationis habitu, ita, si quis verba Ciceronis verbis aliorum scriptorum praefert, hoc ei vitio non vertendum est. Nam, si quis aliquem in argumentorum, sententiarum, aliarumque rerum tractatione, in copia, perspicuitate etc., et omnino in tota orationis forma imitari vehementer cupit et diligenter studet, is illum et diligentissime et saepissime perlegat necesse est, quia scriptorem semel legisse nihil fere aliud est quam non legisse. Iam, si eum saepius cum summa adtentione perlegit, quid mirum, si ipsi verba istius scriptoris ob consuetudinem notiora sunt faciliusque in mentem veniunt, quam verba aliorum? Causa igitur latet in familiaritate cum illo scriptore contracta. — Desinant igitur contemtores imitatorum Ciceronis hos calumniari, tanquam verba Ciceronis per se meliora ubique esse putent. Hoc quemquam Philologorum sanorum putare incredibile est. Si quis tamen Philologorum sit, qui credat, Ciceronis verba per se et extra contextum h. e. relationem idearum sibi respondentium ubique esse praeclara et aliis semper meliora, is videat, quomodo se defendat: equidem ejus causam agere nolo. Interdum etiam ex scholis aliquid, minus accurate dictum, haerere solet etc.

APPENDIX II

DE ELABORATIONIBUS

Ut de his diceremus, fecit exemplum aliorum. Quamquam vocabulum *elaborationis* a *labore* ductum est, tamen huc referimus omne, quod conscribitur, licet *sine labore* interdum fiat, v. c. epistolas ad familiares etc. Paucis defungemur.

SECT.

SECT. I

De elaborationibus s. scriptionibus in genere.

Elaborare thesin s. thema est rem propositam perspicue, suaviter, ac, si opus est, graviter explicare. Vix opus sunt ei praecepta, qui perspicue, graviter, ac suaviter scribere didicit. Ad perspicuitatem dicendi referimus quoque, ut supra jam monitum est, id, quod alii dicunt *ad persuadendum apte dicere.* Persuademus argumentis: nemo vero satis perspicue dicit remve explicat, nisi eam argumentis stabilit.

Hic igitur haec paucula tantum monebimus:

1) De nulla re facile dicamus vel scribamus, nisi primum notabilis sit (nisi forte jussi simus a superiore etc.), deinde, nisi eam plane ipsi intelligamus et sentiamus, hoc est, argumenta seu causas ejus satis multas satisque firmas teneamus.

2) Haec igitur argumenta ante, quam scribamus, sedulo examinanda sunt h. e. cum themate saepius ac diligenter comparanda, ut videamus, an propter ea thema ipsum credibile vel certum sit. Prodest hic illa chartae ex ordine mandare, atque ita oculis subjicere. Melius rem mens perspicit, oculorum ministerio adjuta.

3) In primis adtendenda est connexio cum argumentorum, quo exempla simul referimus, tum singularum enuntiationum, sententiarum, membrorum ac verborum. Hinc non modo ante elaborationem connexionem hanc in universum meditari debemus, sed in ipsa quoque elaboratione, quando unum argumentum vel unam partem materiae tractavimus et chartae mandavimus, perlegenda sunt singula membra, singulae sententiae, et videndum, an bene cohaereant. Et sic in ceteris agendum est. Ac, si omnia tractata et elaborata chartaeque commissa sunt, universus contextus diligenter perlegendus est, et videndum, an singula cum singulis apte cohaereant. Nec obest, totum contextum post aliquod tempus denuo perlegisse: imo prodest egregie. Saepe id, quod initio placebat, aliquanto post displicet. Sed hic judicio opus est: suus quisque ipsius judex esse debet.

4) Verborum delectus et ordo adtendendus quoque est. Hinc *scriptum totum* aliquoties perlegendum, et videndum, an forsitan hoc vel illo loco aptius graviusve vocabulum eligi, aut aptior, gravior, venustiorve ordo verborum institui possit ac debeat. Nec tamen hoc sufficit. Debemus etiam scriptum ad tempus aliquod v. c. aliquot dies seponere, et postea ad id diligenter perlegendum redire ac videre, quid emendari ac poliri possit. Saepe vocabulum, quod antea forte vel aptissimum videbatur, post aliquod temporis spatium videtur esse languidum et ineptum. Et haec ratio saepe repetenda. Sed hic, ut ante dictum, judicio et doctrina opus est, ne forte non corrigenda corrigamus et corrigenda suo loco manere sinamus. Saepe enim fit, ut aliquis id, quod scripserit, corrigat, quotiescunque legat, et eandem rem tamdiu corrigat, donec corruperit. Saepe enim id, quod statim ab initio posueramus, omnium optimum fuit. Prodest hic aures amicorum acutorum, nec facile adulantium, consuluisse. Praelegamus iis, si quid scripsimus, et, quid de eo judicent, ita quaeramus, ut, etiamsi id valde vituperent, nos tamen non aegre feramus.

6) Habenda sedulo est ratio lectorum et auditorum: nam non omnibus ubique eadem eodemve modo scribenda ac dicenda sunt: ut supra monuimus.

SECT. II

De elaborationibus seu scriptionibus in specie.

Quatuor in primis solent vulgo esse ea, quae scribuntur: 1) *orationes* 2) *narrationes* 3) *epistolae* ad homines doctos 4) *libri* et *dissertationes* de rebus ad doctrinam pertinentibus. — De singulis pauca dicemus.

SECT. III

De orationibus proprie sic dictis.

Oratio, proprie ita dicta, constare solet in universum tribus partibus, 1) exordio 2) themate 3) conclusione.

D Ex.

I) *Exordium* proprie non opus esset, nisi consuetudo invexisset. Ac non nemini exordium majorem saepe difficultatem creat, quam tota oratio. — Quale debet esse exordium? *Debet auditorem ad thema praeparare.* Et haec haud dubie causa est, cur inventum sit a priscis. Ergo debet tale esse, ut themati suo soli praeponi possit vel praeponi posse videatur. V. c. Si thema est: *historia literaria est studioso literarum utilis*, possit in exordio agi de *nonnullorum errore, putantium eam inutilem esse*, vel de *causis*, *cur ejus studium a multis negligatur*, vel possit exordium *querelas* continere *de multorum contemtu historiae literariae* etc. — In omni itaque exordio debet esse 1) *thema* s. *propositio aliqua*, quam explicare et argumentis confirmare debemus: ubi ea notanda, quae supra de causis earumque tractatione in P. II c. 1 de *perspicuitate* Sect. 6 p. 527 ss. diximus: in exordio tamen brevitate quadam opus est. 2) *connexio hujus thematis* s. *propositionis cum themate orationis.* V. c. si thema orationis est: *historia literaria est studiosis literarum utilissima*, et exordium s. thema exordii: *multi contemnunt historiam literariam.* Causa: *quia ejus utilitatem non intelligunt.* Causae causa: *quia non ipsam didicerunt* etc. Connexio: *Quare de hac utilitate dicam* s. *dicere operae pretium erit.* Vel sic: Exordii thema: *multi putant historiam literariam ad adolescentes literarum studiosos non pertinere.* Causa duplex: una, *quia illi facile ejus suavitate ita abripi possint, ut ei se deinde totos tradant, ceterasque res negligant:* altera, *quia tempus melius collocari et rebus magis necessariis et utilibus tribui possit.* Connexio cum themate orationis: *At* 1) *abusus non tollit usum, nec tollere debet. Si propter timorem, ne re abutamur, eam plane negligere, ea plane carere, debemus, quid non negligendum? qua re non carendum?* (v. c. igne, studiis literarum etc.) 2) *et quod ad tempus adtinet, non video, quomodo, ceteris tamen rebus haud neglectis, id melius collocari queat, quam in discenda historia literaria. Quod ut adpareat, dicam de* etc. Totam rem uberius explicari illustrarique debere per se patet. Quod quis hic a nobis postulet?

Interdum potest exordium etiam a persona dicentis; vel ab occasione, loco, ubi dicitur, tempore etc. duci: v. c. a) quando quis primum coram auditoribus dicit, ubi v. c. de honore loquitur, quem ex eorum praesentia capit etc., ac deinde vel aliud exordium cum themate orationis cohaerens addit, vel, si tempus non suppetit, statim thema orationis profert. b) quando dies, quo dicitur, est singularis et maxi-

me illustris, v. c. natalis Principis etc. Attamen et hic decet exordii connexionem aliquam cum themate orationis observare: quod facile fit, si v. c. thema orationis isti diei consentaneum est, ac v. c. de *virtutibus boni principis* vel *de una virtute ejus* vel *in universum de bono, felici, principe, agit.* Hic omnia nituntur ingenio ac doctrina dicentis.

II) *Thema orationis.* Hic not. 1) *thema ipsum* 2) *ejus tractatio.*

1) *Thema* ipsum est vel *infinitum* vel *finitum:*

a) *infinitum* f. *indefinitum*, h. e. cum res in universum tractatur, nec ad certum hominem, certum tempus aut locum, refertur, v. c. cum sermo est de virtutibus vel de modestia universa etc. Ac tum potest esse vel *generalius*, ubi de *genere* loquimur, v. c. de virtutibus in universum, vel *specialius*, v. c. de una *virtute*, ut *modestia*, *humanitate*, it. de *paupertate*, de *divitiis* etc., vel *specialissimum*, v. c. de *modestia erga inferiores* vel *superiores*, de *liberalitate erga homines, qui incendio fortunas amiserunt* etc., it. de *modestiae difficultate*, de *via ad modestiam*, de *utilitate paupertatis*, de *divitiarum recto usu* etc.

b) *finitum* f. *definitum*, h. e. quando thema ad certos homines vel certum hominem, ad certam urbem, certum tempus pertinet, v. c. *an Pompejo imperium sit committendum* etc., estque vel *generalius*, v. c. de *virtutibus principis* vel *studiosi literarum* etc., vel *specialius*, v. c. de *liberalitate principis*, vel *specialissimum*, v. c. de *liberalitate principis erga eos, quibus incendium fortunas eripuit*, aut *erga suos tempore egestatis publicae* etc.

Quo generalius est thema, eo plus quidem materiae ad dicendum datur, sed eo minus accurate ob temporis brevitatem res potest tractari. Tirones plerumque ejusmodi themata sibi eligunt. Quale igitur thema oratori eligendum est? 1) id, quod maxime auditorum adtentionem excitat atque conservat: ergo non *vulgaria* h. e. *generaliora* sunt eligenda. 2) id, quod satis accurate et copiose tractari potest: ergo non generaliora sumenda. 3) quod ad movendos auditorum animos aptius est: ergo generalioribus abstinendum. Hinc sequitur, quo specialius thema sit, eo melius esse: hoc enim 1) adtentionem auditorum excitat et conservat; 2) satis accurate et copiose tractari potest, cum contra, quo generalior res est, eo magis

gis ſummatim tractanda ſit et tantum ejus capita breviter adtingenda, ob materiae copiam ac temporis inopiam: 3) animos auditorum plus movet. Genus et Totum nimis remota ſunt a cognitione et ſenſu hominum; at partes Totius et ſpecies atque individua ſunt propiora ei. Malim ergo dicere v. c. de *modeſtia eruditi* aliusve hominis quam de *modeſtia univerſa;* malim *principem laudare ob unam virtutem,* quam *ob omnes,* et malim de *virtute ejus aliqua certo loco* et *occaſione oſtenſa* loqui, quam de iſta virtute univerſa: malim *unam rem geſtam ducis bellici tractare,* quam *totam ejus vitam.* Pertinent huc multa themata, v. c. *An Phyſice proſit Theologo* vel *quantum proſit? an paupertas ſit malum? quomodo paupertas tolerabilis reddi poſſit? paupertatem eſſe adjutricem doctrinae,* it. *matrem modeſtiae* etc.; *quid in divitiis colligendis ſpectari debeat? ſuperbiam eſſe fontem irae: an poenae proſint reipublicae? cur poenae non arceant alios a malefactis? animum non poſſe corrigi, niſi mens corrigatur* etc.

2) *Tractatio thematis.* Huc omnia ea pertinent, quae ſupra de perſpicuitate, gravitate, et ſuavitate dicta ſunt. Paucula ergo hic dicemus. ***Thema*** eſt enuntiatio, conſtans ſubjecto et praedicato. Hic igitur ſpectanda ſunt in primis tria: ***thematis explicatio, confirmatio,*** et ***illuſtratio.***

A) *Thematis explicatio.* Explicari debet, ſi opus eſt, ſubjectum, interdum praedicatum, interdum utrumque. Subjectum explicatur vel ex hiſtoria vel per definitionem. Hic auditorum reique ipſius habenda eſt ratio, v. c. ſi thema eſt: *divitiae recte uſurpandae ſunt,* non facile opus eſt divitias explicare, quia quisque novit, quid per divitias intelligere debeat. Sin thema eſt: ***Paupertas prodeſt artibus, eſt mater virtutis, prodeſt reipublicae*** etc., docendum eſt, paupertatem hic non eſſe eam, quae mendicare cogatur, ſed eam, quae labore tantum comparet, quantum ad vitam ſuſtentandam ſufficiat. Sic: ſi thema eſt: *Caeſar ob veniam Marcello* ***datam admirandus eſt,*** vel brevius ***venia a Caeſare Marcello data eſt admiranda,*** explicandum eſt ex hiſtoria, qualis haec venia fuerit, quid peccaverit Marcellus, quam gravis inimicus Caeſaris fuerit, quamque hunc laeſerit Senatus conſulto illo, quo Caeſar jubebatur Galliam relinquere et Romae Conſulatum praeſens petere, qua re Marcellus cum Pompejo id ſpectabat, ut Caeſar exercitu atque ita omnibus opibus privaretur: quia apud Romanos imperator, ſimul Romam

 ingreſſ.

ingressus erat, exercitum amittebat, nec amplius ejus dux esse poterat etc. Sic, si thema est: *Paupertas alit artes,* explicari debet, quid sit *alere artes* h. e. *incrementum iis adferre, efficere, ut floreant* etc. Explicatio potest esse vel brevior vel longior, prout res ipsa et auditorum ratio postulat. Si vel subjectum vel praedicatum per se statim intelligitur, ridicula est ejus explicatio. Inepti sunt, qui omnia omnino explicare volunt.

B) *Thematis confirmatio,* quae est res omnium maxime necessaria. *Thema* confirmamus, quando docemus, ipsum esse *verum,* h. e. praedicatum subjecto vere et haud dubie convenire: idque fit argumentis seu caussis, quo pertinent saepe exempla, quae non modo illustrant, sed in nonnullis rebus quoque confirmant, item *testimonia,* praesertim in rebus historicis, ut supra in P. II c. 1 de *perspicuitate* S. 7 et 8 diximus. Hic tantum in argumentis paululum morabimur.

a) *Argumenta debent esse satis multa et satis firma.*

b) *debent recte digeri.* Fortius minus forti postponendum, quia auditores postrema quaeque memoria melius tenent. Levia argumenta plane omittenda. Sunt, qui ea fortibus immisceant, veluti mercatores bonis mercibus leves vel homines leves bonis numis adulterinos interdum immiscent. Ita prisci interdum oratores: at iis hac re opus erat, quia non loqui semper poterant, quae vellent, sed saepe defendere cogebantur homines improbissimos, it. loquebantur coram plebe, quae saepe argumenta numerare non pendere solet. At nos hodie, cum nostra sponte loquamur et coram hominibus prudentibus, deque rebus gravibus, ac raro accidat, ut aliquid laudare jubeamur non laudandum, cumque ipsam materiam eligere nobis liceat, non nisi certis firmissimisque utendum est argumentis. Pauca argumenta, si certa sunt, magnam vim habere possunt: nec res in multitudine, sed in recta tractatione argumentorum vertitur.

c) *Argumenta debent saepius repeti,* in primis aliis verbis, ut vis eorum ex animis auditorum ne elabatur sed crescat.

d) *In primis argumenta debent recte tractari,* h. e. debet effici, ut eorum vis vere adpareat. Fit hoc duabus rebus 1) *confirmatione* eorum per nova argumenta; 2) *ostendenda eorum connexione cum themate. Primum* igitur

tur *argumentum debet aliis argumentis confirmari*, quo in nonnullis rebus pertinent *exempla* et *testimonia;* itemque *exemplis et comparatione cum similibus illustrari et adjuvari.* Saepe ista nova argumenta, quibus argumentum thematis confirmatur, iterum novis argumentis fulciri, imo et haec saepe rursus aliis argumentis confirmari, debent. Non hic definire et constituere licet, quoad in confirmatione argumentorum per alia argumenta progrediendum et quando subsistendum sit. Quisque orator per se sentiat et judicet necesse est, quando desinendum sit, h. e. debet scire, quid argumentis indigeat, quid non, quid manifestum sit, quid non. Posteriora tamen, quibus priora fulciantur, breviora esse debere per se intelligitur, ne confusio oriatur. Nam, si omnia argumenta posteriora, quae priorum confirmationi serviunt, aeque late tractarentur, ac priora, quae thema confirmant, auditor fortasse totum contextum amitteret. Saepe posteriora ista argumenta una enuntiatione, interdum duobus verbis, constare possunt ac debent. Sed nihil definiri hic potest, quia materiae ratio valde diversa est, et alia latiorem, alia breviorem argumentorum posteriorum confirmationem postulare potest. — *Deinde debet in primis cujusque argumenti*, per quod thema confirmatur, *connexio cum themate ostendi*, h. e. debet doceri, quomodo propter istud argumentum, recte explicatum, confirmatum et illustratum, thema ipsum verum esse debeat. Hoc fit per *locum communem.* Hic locus communis nihil fere aliud est, quam *dictum illud de Omni et Nullo*, ut in logicis libellis vocatur: h. e. *quod universis convenit, id convenit quoque singulis: et quod contra de Nullo dici potest, id aperte de singulis dici nequit:* sic, *quod Toti et Generi convenit, id convenit etiam parti et speciei: et, quod de specie dici potest, idem licet etiam de individuis dicere.* Exemplum tironum causa subjiciam. Thema: *venia, a Caesare Marcello data, est res admiranda. Argumentum: quia est res magna:* cur? *quia est difficilis:* cur? *ob cupiditatem hominibus insitam se ulciscendi*, quod experientia docet. *Connexio: Iam omnes res magnae nostram admirationem excitant:* quod experientia itidem docet. *Repetitio thematis: Ergo manifestum est, illam veniam esse rem magnam.* Not. nos hic nimis breviter rem proposuimus, quia nonnisi ordinem indicare voluimus. Nam aliis verbis, aliis sententiis, iisque pluribus rem explicandam et ornandam esse per se patet. Aliud exemplum. *Thema:*

ma: historia literaria studioso literarum est valde utilis. Argumentum: per eam enim *cognoscit viros eruditos, eorum libros, vitam* etc. *atque ita videt, quantum sibi discendum restet*, it. *incitatur vita eorum legenda ad ipsos imitandos. Connexio: atqui omnia, quae studiosum ad discendum* vel *ad augendam doctrinam incitant, ei sunt valde utilia et commendanda.*

Omnis igitur confirmatio thematis per unum argumentum, atque ita omnis tractatio unius argumenti, est syllogismus logicus inversus. Syllogismi logici conclusio est *thema* orationis, propositio syllogismi minor, ut dicitur, est *argumentum* thematis, et propositio syllogismi major est *connexio argumenti* cu i themate seu locus communis. Quod igitur Logici primo loco, id Oratores ultimo, ponunt, et quod illi ultimo, hi primo. Logici e duabus enuntiationibus, quas, ut jam notas certasque, sumunt, et *praemissas* vocant, eliciunt novam enuntiationem illarum veritate nitentem, quam *conclusionem* vocant. Oratores hanc enuntiationem, quam Logici demum eliciunt, statim ab initio ponunt, sub nomine thematis, et istas duas enuntiationes, quas Logici ut notas praemiserunt, quaerunt demum. En exemplum utriusque rationis:

a) Logicae:

Omnia, quae studiosum literarum ad eas acrius discendas incitant, sunt ei utilia et commendanda,

Atqui *Historia literaria incitat eum ad literas acrius discendas,*

Ergo *est ei valde utilis et commendanda.*

b) Oratoriae:

Historia literaria est studioso valde utilis et commendanda. Hoc est thema.

Nam incitat eum ad acrius discendas literas. Hoc est argumentum.

Sed *quis dubitet ea utilia esse et commendanda studioso literarum, quae illum ad acrius discendum incitant?* hic est locus communis, connexioni duarum praecedentium enuntiationum h. e. thematis et argumenti serviens. — En aliud exemplum:

a) Ra-

a) Rationis Logicae:

Quidquid magnum eſt, id eſt admirandum,
Atqui *venia Marcello a Caeſare data eſt res magna,*
Ergo *haec eſt admiranda.*

b) Rationis Oratoriae:

Venia a Caeſare Marcello data eſt res haud dubie admiranda.

Nam *eſt res magna*, h. e. propter difficultates varias a paucis perfici poteſt etc.

Sed *omnes res magnae ſunt admirandae.*

Differunt itaque Oratores et Logici ita:

a) Logici e praemiſſis enuntiationibus eliciunt enuntiationem aliquam, quae inde neceſſario fluit: quod facilius eſt: at Oratores ſtatim ab initio ponunt hanc enuntiationem, et deinde argumenta eorumque cum illa connexionem deinde quaerunt: quod difficilius eſt.

b) Logici non ſingulas enuntiationes argumentis confirmant, illuſtrant etc. At Oratorum eſt, iſtas enuntiationes uberrime explicare, confirmare, illuſtrare.

Ceterum ita eſt oratori in omnibus argumentis agendum; et, quot ſunt ei argumenta, tot ſunt ei ſyllogiſmi inverſi; quorum concluſio eſt thema. Qui haec, quae diximus, tenet, ei facile eſſe puto argumentum tractare: ſed delectus argumentorum et elocutionis varietas atque ubertas, quae ſimul poſtulatur, pendet ab oratoris doctrina et ingenio. Conf. hic ſupra dicta in capp. de *perſpicuitate, gravitate,* et *ſuavitate dicendi.*

C) *Thematis illuſtratio* per exempla et Similia, ubi v. c. a minori ad majus concluditur vel contra etc. Eodem modo argumenta ipſa illuſtrantur.

III) *Epilogus* ſ. *concluſio* it. *peroratio* (ἐπίλογος) proprie nihil aliud eſt, quam finis orationis. Ac profecto, poſtquam thema ſatis explicatum eſt, finis orationis per ſe eſſe poterat; et in libris dogmaticis, quando theſis ſatis explicata eſt, ſtatim deſinere plerumque ſolemus. At

a) Romani graecique oratores, quorum orationes omnes in movendis auditorum, v. c. judicum et plebis, animis verſabantur, ſolebant, re ipſa ſatis explicata, confirmata et illuſtrata, tandem ad judices vel populum propius

pius se convertere, atque 1) rem cum argumentis summatim repetere et auditoribus in memoriam revocare; 2) deinde omni Rhetorices artificio id agere, ut animos auditorum commoverent, ira, misericordia, cupiditate etc. implerent, atque eo certius ad aliquid vel agendum vel omittendum impellerent. Hinc finis orationis iis erat nova quasi tractatio: hincque epilogus s. peroratio facta est pars quaedam orationis, eaque extrema.

b) Nostra eloquentia e Romana maxime ducta est. Hinc item solemus non statim post explicatum atque confirmatum thema orationem finire, sed aliquid praeterea addere in epilogo; scilicet 1) argumenta breviter repetere, et inde concludere, thema certum esse, 2) deinde saepe aliquot praecepta atque admonitiones addere, et, ubi fieri decet, thema ad auditores transferre, et eorum animos vel ad agendum aliquid vel ad fugiendum incitare, hancque in rem commovere ac vel misericordia v. c. erga pauperes etc. vel odio v. c. erga peccata vel amore v. c. erga deum etc. vel cupiditate v. c. virtutis etc. implere. Utrumque recte: prius, quia auditores non omnia ab oratore dicta memoria accurate tenent; hinc repetitio prodest; posterius, quia commotio animorum praeclare procedit, si argumentorum ope jam auditoribus de re persuasum est. Hoc est labantem magis impellere. At not. 1) multi nimium tribuunt isti perorationi; thema ipsum et argumenta non recte tractant; deinde commovendis in fine auditoribus vocis intensione, figuris etc., efficere student, ut illis de re ipsa, quam tamen argumentis rite stabilire debuerant, persuadeatur. In quo errant. Nulla re tam commoventur animi, quam argumentis: et haec recte tractata, atque, ut prisci ajunt, contorta ac librata, per se et sine peroratione ista animos satis commovent. Neque igitur debemus auditores hortari, incitare etc., nisi argumentorum gravium justa tractatio praecesserit. Vox parum prodest, et ad tempus tantum. Plerumque, ubi vocis intensio desinit, etiam animi commotio desinit. At argumentis creatur commotio diutissime durans: haec enim nititur fundamento firmo; nec commotio animi, quae voce forti figurisque gignitur, est vera commotio. 2) Nec *τὸ commovere animos auditorum* ubique convenire putem, v. c. in oratione, ubi materia, ad doctrinam pertinens, explicatur, et, ubi nihil nisi docetur, quis hic animos commoveat? Omninoque coram eruditis dicens ego vix audeam eorum animos voce et figuris commovere,

movere, quia, ut ego nulla re nisi argumentis ad rem credendam ac vel agendam vel omittendam incitari soleo, ita et alios illis solis moveri puto.

Cum igitur mos ita ferat, ut epilogus s. peroratio addi debeat, quid in illa faciendum est? a) repetantur argumenta, sed commutatis verbis, una cum themate: b) addantur aliquot consecutiones, interdum praecepta et admonitiones, vel refutetur opinio aliorum nobis contraria; omninoque multa, quae alioquin in exordiis poni solent, ibi tractari possunt: ubi tamen semper auditorum reique ratio habenda est diligenter. Non debemus praecepta dare viris prudentibus etc. Interdum etiam epilogus ad solum dicentem pertinere potest et consistere v. c. in gratiarum actione pro praesentia et adtentione auditorum, si v. c. coram sapientibus viris de re ad doctrinae partem pertinente dixeris vel in commendatione sui, v. c. quando quis ex loco abiens auditores valere jubet; vel in promissione officiorum, v. c. quando quis munus solenni oratione auspicatur etc. — Ceterum orationem elaborare multis non tam difficile esset, nisi difficile multisque artificiis opus esse crederent. Qui ingenio valet, doctrina magna instructus est, se in elaborando saepe exercuit, et rem, de qua dicere vult, recte intelligit, ei facile erit dicere vel sine multis praeceptis.

SECT. IIII

De narrationibus.

Narratio est explicatio rei actae, estque duplex: *Primum*, quatenus est membrum *Orationis* proprie dictae, ac vel explicationi in primis thematis servit et modo ei praeponitur, modo postponitur, vel ad illustrationem argumenti pertinet et *exemplum* adpellari solet. Utraque narratio, ut ceteras virtutes narrationis habere debet, ita non nimis longa sit necesse est: id quod per se patet, quia est tantum particula parva orationis. Haec narratio est vel *simplex* h. e. ubi res narratur, ut gesta est, vel *ornata* h. e. cum singulae ejus partes eodem modo, quo argumenta trac-

tractantur, argumentis confirmantur et descriptionibus locorum etc. illustrantur. Hoc in oratione, cujus thema historicum est, vel cujus argumenta e factis arcessuntur, locum habet. Sic Cicero saepius, v. c. pro Roscio Amerino, ostensurus Roscium non fuisse patris sui interfectorem, maxime narrationibus utitur, v. c. Roscium non tum Romae fuisse, cum pater interfectus esset, nuntium caedis hujus non ad Roscium sed ad alium venisse etc. Sic in Verrinis docere studet, Verrem et Romae et in Sicilia contra jus et fas egisse, cives et provinciales vexasse, diripuisse, occidisse etc. Id quod non aliter declarare et confirmare poterat quam per *narrationes*. Hae, quia loco argumentorum erant, imo argumenta ipsa, etiam, ut argumenta, tractari et ornari nec simpliciter poni debebant. Ejusmodi narrationes ornatae v. c. in laudibus magni ducis bellici locum habent, ubi, si ejus victoriae singulae narrantur, non simpliciter eas narrari, sed ex suis caussis duci et cum aliorum victoriis magnis comparari debere per se intelligitur. Et sic in omni laude magnorum virorum narrationes virtutum illorum debent esse ornatae.

Deinde, quatenus narratio est peculiare scriptionis genus: cum v. c. vitam principis aliusque magni viri, bellum aliquod, vel res totius populi inde ab origine vel multorum populorum etc. exponimus, omninoque historici aut biographi partes suscipimus; quales fuere Livius, Caesar, Nepos etc. Et de hac narratione hic propie sermo est. Hic vitandae sunt omnes figurae commovendis adfectibus inventae, aliaque ornamenta huc spectantia. Historicus et biographus debet fidelis esse h. e. rem narrare, prout acta est: ac, si res gravis est et admiranda, ea per se commovere debet legentium animos. Si ipse commovere animos acriter studet, videtur vel diffidere narrationi suae vel nimis ea captus esse, quod vitium est. Peccavit

cavit hic nonnunquam Florus. Nihil eſt difficilius quam praeclare narrare. Homines plerumque ornatui nimis dediti ſunt, nec rem aliquam aequo animo conſiderare facile poſſunt, ſed vel amare et probare vel odiſſe et improbare eam ſolent. Iubent eruditi hiſtoricum neque patriae ſuae neque religionis nec ſectae philoſophicae nec alius cujusquam rei rationem habere. Quotus vero quisque eſt, qui iſta omnia in narrando obliviſci poſſit? praeſertim ſi ſit animo humano et facile ipſe moveatur re qualibet. Et hodie plerique ſcriptores ſtudent animos lectorum ita tractare ac fingere, ut facile moveantur et fere liqueſcant. Quae res non magnam ſpem nobis injicit, multos aliquando fore, qui bene narrent: cum contra odarum ſcriptores nunquam defore veriſimillimum ſit, quia his copia datur animo commoto loquendi. Facilius eſt hominibus ingenio praeclaro praeditis, commoto animo dicere ac ſcribere, quam placido. Omnia, quae ad narrationem bonam concinnandam pertinent, hic proferre non eſt hujus loci.

Notabimus duntaxat haec duo:

I) de *virtutibus narrationis univerſis.* Omnis narratio debet eſſe *vera*, *perſpicua*, et *ſuavis*. Haec judicio et ſcientiae ſcribentis relinquenda ſunt; attamen duobus verbis explicabimus:

1) *vera* eſt, ſi is, qui narrat, rem recte narrare et poteſt et vult. Utrumque conjungi debet. Interdum vult aliquis recte narrare, at non poteſt, quia ei juſta rei ſcientia deeſt: interdum poteſt aliquis recte narrare, at non vult ea, quae recte ſcit, fideliter referre. Recte narrare *poteſt* proprie is, qui rei ipſe interfuit, ac ſimul de ea judicare recte poteſt. Quia tamen nos omnes omnibus rebus intereſſe non poſſumus, etiam eum dicimus rem recte narrare poſſe, qui eam ab aliis, recta rei ſcientia et voluntate fideliter narrandi praeditis, didicerit. Recte narrare *vult* is, qui eſt veritatis perpetuo amantiſſimus, et, ut ipſe non niſi vera audire cupit, ita aliis non niſi vera narrare gaudet. Talis homo non curat homines, non praemia, non damna, non opiniones,

non laudes, non vituperationes aliorum, non sectas philosophorum: et nec patriae nec religionis, nec amicitiae nec inimicitiae, habet rationem, et narrat ita, tanquam solus sit in hac terra, ac nemo sit, a quo aliquid exspectare vel metuere queat, et tanquam sibi soli narret: narrat itaque rem ita, ut actam esse certo scit. An ejusmodi homines multi reperiri possint, quaeritur. Porro talis homo non nisi veritatem spectat; haec sola, ut sic loquar, per illius calamum loquitur, atque ita omnia ornamenta, quibus narratio gravior, suavior, probabilior fiat, omittit. Veritas per se gravis, suavis, et probabilis satis est. Omittit igitur figuras rhetoricas, animis lectorum movendis et incendendis aptas, v. c. exclamationes et interrogationes crebriores etc. Non enim adfectus excitare studet: sed hi sua sponte e re ipsa oriri debent. Veritas per se satis commovet, incendit, reflectit etc., modo satis sit intellecta. Fateor, rem magnam saepe scriptoris ipsius animum commovere, incendere, atque adeo abripere. At hunc ignem exstinguere, animum cohibere, et uno verbo se vincere debet. Quod quid aliud fere est quam naturam expellere? Magnum hoc esse ni fatear, mentiar. At propterea munus historici maximum quoque est. Hinc fit, ut historici tam rari sint, et ut nostri homines malint fictas narrationes conscribere, quia hic ingenio indulgere possunt, quod in veris narrationibus non licet. Et tamen nihil generi humano utilius esse crediderim narrationibus veris et historia: nec quidquam magis optandum est, quam multitudo historicorum. Fingere aliquid ingenii ope quis nequit? at vere loqui non est cujusvis hominis. Fictae res tantummodo delectant et tempori fallendo egregie serviunt; at veritas animos hominum nutrit, erudit, sapientia instruit et corrigit: imo etiam delectat, si quidem ei adsuetus es. Paene oblitus essem monere in narrationibus, quatenus est genus peculiare scriptionis, opus esse *testes* nominare, quorum auctoritate narratio nostra nitatur, et eorum gravitatem demonstrare.

2) *perspicua* est, si nihil omittitur, quod ad rem plane intelligendam pertineat, si ordo rerum ac temporum diligenter servatur, si nihil alieno loco immiscetur, quod seriem narrationis interrumpere, atque animum legentis perturbare incertumque reddere possit, si nimia brevitas dicendi vitatur, si verba usitata et satis nota remque optime exprimentia usurpantur, si ordo verborum est naturae idearum conveniens, de qua re supra dictum est. Add. et P. II c. 1 de *perspicuitate dicendi*.

3) *sua-*

3) *ſuavis* eſt a) ſi perſpicua eſt. Omnis enim perſpicuitas placet. Etiam narratio omnis, ſi quidem res non indignas auditu continet, facile placet, modo intelligatur. b) ſi juſta brevitas ſervatur h. e. ut non nimis res vel aliqua ejus particula dilatetur: id quod judicio ſcriptoris relinquendum eſt. c) in primis varietate rerum, ac ſimul varietate elocutionis: it. ſi inexſpectata multa continet, ſi praeſertim exitus mirabilis eſt; it. deſcriptionibus hominum et rerum venuſtis; it. genere ſcribendi vegeto nec tamen adfectato etc. Cf. ſupra cap. 3 de *ſuavitate dicendi.*

II) *Diviſio.* Narratio eſt vel *ſimplex* vel *pragmatica. Simplex* eſt, cum tantum res cum ſuis partibus ex ordine, quo ſingulae actae ſunt, ſimpliciter narratur, ita tamen, ut ipſa plane intelligatur; non additis facile judiciis de ea vel de ejus ratione etc. Talis eſt narratio Nepotis, Caeſaris. *Pragmatica,* cum non ſolum res per partes perſpicue narratur, ſed etiam, ſi quidem paulo major eſt, e primis initiis ducitur, et additur, cur ita facta ſit, nec aliter fieri potuerit, quid occaſionem praebuerit etc. it. judicia de natura rei, de cauſis, quatenus ipſae hoc vel illud efficere poſſint, de moribus populi, imperatoris, aliusve viri notabilis, per quem res magna geſta eſt, adduntur et loci communes tractantur etc. Per ejusmodi narrationes lector fit prudens h. e. diſcit cauſas rerum indagare, et veras a fictis, quae ſaepe ſerio pro veris venditantur, diſcernere, ac judicare, quid ex hac vel illa re ſequi ſoleat, poteſtque deinde in rebus agendis ipſe cautior fieri, aliisque praeclara conſilia dare. Tales ſunt magnam partem narrationes Livii et Taciti, ut Polybium, quia Graecus eſt, taceamus.

SECT. V

De conſcribendis epiſtolis.

Epiſtolarum ſcribendarum praecepta accurata et ſufficientia omnium minime tradi poſſunt. Nam materia, quae in iis ſcribendis tractatur, eſt tam diverſa, ac perſonae, quae ſcribunt et ad quas ſcribitur, ſunt tam diverſae v. c. aetate, guſtu, honoris gradu, omnique relatione ad ſe invicem, ut praeceptis iſta omnia comprehendi minime queant. Aliter enim ſcribimus de eadem re ad amicos, aliter ad inimicos, aliter

ad inferiores, aliter ad ſuperiores, aliter ad homines ſuperbos, aliter ad modeſtos, aliter ad notos, aliter ad ignotos etc.

Epiſtola univerſa eſt ſcriptum, cujus hoc eſt conſilium, ut abſenti idem dicamus, quod ei, ſi adeſſet, dicturi eſſemus. Ac, ſi ſemper ad homines amiciſſimos ſcriberemus, nulla difficultas foret, quia hic iisdem verbis, quibus in colloquendo cum praeſentibus illis uſuri fuiſſemus, uti poſſemus. At, credo, epiſtolarum ad amicos mittendarum praecepta non dantur, vel non dari opus eſt: hic enim animus loquitur: ſed earum potius, quas ad ignotos vel a nobis alienos, ac praecipue ad viros principes et ampliſſimis muneribus fungentes, ſcribimus. Gellertus in praefat. ad epiſtolas ſuas ait, nihil eſſe facilius quam epiſtolas ſcribere, modo naturam ducem in cogitando et ſcribendo ſequamur. Recte, ſi ad amicos ſcribimus, vel ſaltem ad eos, quorum conditio, ſenſus, et guſtus notiſſimus eſt, praeſertim ſi nobis non ſunt multo ſuperiores nobilitate, honoris amplitudine etc. At non, ſi ad alios; cum praeſertim ſenſus hominum et guſtus ſit tam multiplex, tam varius etc.

Pauciſſima igitur tantum hic dicemus:

I) In omnibus, quae ſcribimus, videndum, ut lector ea et intelligat et credat: hinc multa huc pertinent dicta in cap. de *perſpicuitate*. In primis, quando alicui aliquid confirmamus, cauſis hoc fulciendum eſt, ut lector videat, nos ſerio et ex animo loqui, nec tantum more vel adulatione ductos. Si quid v. c. laudamus, vituperamus, ſi cui gratulamur vel dolorem noſtrum ſignificamus, ſi promittimus, ſi ſpem metumve aliquem declaramus etc., haec omnia argumentis, modo breviter, modo late, confirmari et niti debent. V. c. nolim ſcribere alicui: *gratulor tibi, quod munus tam amplum nactus es*, et hic ſilere: vel *doleo, quod uxorem amiſiſti*, nec quidquam amplius addere. Malim v. c. ſcribere: *Gratulor tibi* vel *maxima laetitia adfectus ſum, quod munus nactus es, quod tu in primis bene ornare potes*, vel *quod nemo te praeclarius ornare poteſt*, vel *quod meritis*

tuis

tuis respondet, *quod occasionem tibi praebet*, *multos* (v. c. doctos, miseros etc.) *adjuvandi*, *et merita multorum praemiis adficiendi*. *Doleo* vel *lugeo cum omnibus bonis ereptam tibi esse conjugem*, *virtutibus excellentem*, *quae tibi summae voluptati et adjumento erat*, *quae amicas permultas solatio et consilio recreabat* etc. At per se patet, veritatem hic quoque sequendam esse, ne homini omnibus virtutibus carenti innumerabiles virtutes tribuamus.

II) Humanitas in primis ubique observanda est, v. c. humanius est: *Quod tibi rex munus tam amplum credidit, non tam tibi quam toti civitati* vel *reipublicae gratulor, quae quantum utilitatis ex tua prudentia et amore patriae captura sit, jam animo praevideo* etc., quam simpliciter: *gratulor tibi munus a rege acceptum.* Sic, si quid petimus ab aliquo, cum conditione petendum est, v. c. *si digni simus*, *si fieri possit*, *si nihil molestiae ei*, *a quo petitur*, *creet* etc. Sic, si recusare aliquid cogimur, hoc ita faciendum, ut adpareat, nos invitos recusare, v. c. addenda est *tristitia*, *qua adfici nos dicimus*, *quod non potuerimus* vel *non possimus negotium aliquod suscipere* etc. Et quis omnia signa humanitatis memorare queat? Cf. supra cap. de *suavitate*. In primis decet ubique de nobis nostrisque viribus ingenii et virtutibus modeste loqui, nos non laudare; item nos, quantum fieri possit, accommodare ad ejus, cui scribimus, gustum et intelligentiam, ne v. c. aliquid vehementer laudemus, quod ille vehementer oderit, vel vituperemus valde, quod ille impense amet, vel de re multa loquamur, quam ille non intelligat etc. Sed haec omnia nemo scit, atque ita se accommodare ad ea potest, nisi, qui eos, ad quos scribit, satis novit. Quotus vero quisque est, cui haec cognitio ubique contingat?

III) Observantia erga superiores, in primis viros summa dignitate summaque honorum amplitudine conspicuos, nunquam negligenda est. Licet enim nonnunquam hi ipsi dicant, se istam observantiam repudiare, nosque adeo jubeant secum ita loqui, ut cum nostris familiaribus: tamen haec verba curare non semper debemus, si quidem prudentes esse volumus. Quare v. c. ne facile dicamus: *Iterum scribo ad Te* vel *scripsi ad te*, *Comes Illustrissime*, vel cum Cicerone: *ad te scribendum putavi;* sed v. c. *ad Te scribere ausus sum*, *audeo; pietatis meae esse duxi*, *pietas a me flagitabat; officium postulabat; pietati meae denegare non potui*, vel simile quid.

quid. Hinc consuetudini cedendum, a qua saepe pendet observantia; hinc honorum nomina s. titulos, ut vulgo vocant, negligere vel latinius exprimere non debemus; sed morem sequi. Nam in colendis hominibus non quaeritur, quam latine, sed quam observanter, loquamur. Si quis tamen ista interdum bene latine, ac simul observanter, et vero etiam perspicue exprimere sciat, ejus judicio res relinquenda est. Nec causam video, cur non illa abstracta, v. c. *Serenitas, Excellentia tua* etc., a nobis usurpari possint. Non enim vivimus amplius in republica romana, ubi omnes erant pares, et ne *dominum* quidem quemquam adpellabant, sed tantum dicebant v. c. *Tu, Caesar; Tu, Cicero* etc. Et Cicero, si nostris temporibus viveret, aliter etiam in talibus rebus scriberet. Hinc nec cum Cicerone initio epistolae scripserim v. c. *Ioannes Fridericus N. N. S. P. D. Comiti Illustrissimo*, nec *Comiti Illustrissimo salutem plurimam dicit Io. Fridericus N. N.*, sed *Comes Illustrissime* etc. Alia ratio est nostrae aetatis, alia fuit Ciceronis. Sic et observantius est dicere *Tibi me*, quam *me Tibi* etc. Multa tamen hic vertuntur tum in eo, qualis sit is, ad quem scribimus, an sit modestus et a superbia alienus, an nos secum malit per literas colloqui familiariter Ciceronisve more, quam observanter more recepto, tum in necessitudine ac relatione, qua cum aliquo conjuncti sumus. Qui si est nobis conditione par vel fere par, si ipse nobis multa debet, nos illi nihil debemus, plus permittitur, quam si res aliter habet.

IIII) In epistola delectus et ordo verborum debet esse curatior quam in sermone: licet in utroque idem dicamus. Nam sermo s. colloquium cum praesente, ubi finitum est, mox evanescit, et is, qui nobiscum collocutus erat, non recordatur semper post aliquod tempus, *qualia verba* et *qualem eorum ordinem* tum usurpaverimus. At epistola saepe servatur: ac saepe fit, ut aliquoties perlegatur, ut adeo, si quid negligenter scriptum sit, id, nisi in prima, at in repetita lectione animadvertatur. It. epistola ostenditur interdum aliis, qui judicare possunt etc. Omninoque plus diligentiae in epistolis exspectatur, quam in sermone cum praesentibus, quia illic plus temporis conceditur, quam hic. Sed ornamenta oratoria, figurae etc., absint: nam epistola sermoni vulgari longe similior est, quam orationi.

V) Finis epistolae non debet facile esse: *Cura, ut valeas*, non, tanquam per se hoc reprehendendum sit, sed quia nimis

mis vulgaris eſt haec formula, et ſapit nimiam imitationem Ciceronis. Sic conſtat inter eos, qui bene latine ſcribere creduntur, ſubſcriptionem nominis cum contextu epiſtolae non cohaerere debere: v. c. rejiciunt hoc; — *mihi tribuas, qui perpetuo manebo, Comes Illuſtriſſime*, vel *Vir Illuſtris, tuo nomini illuſtri addictus N. N.*, ſed ita malunt poni: — *mihi tribuas.*

Comes Illuſtriſſime vel *Vir Illuſtris* etc.
Tuo Nomini Illuſtriſſimo vel *Illuſtri*
addictiſſimus
N. N.

In ejusmodi rebus, per ſe non magnis, multum valet mos receptus. Et hunc ſequi debemus, ſi offendere nolumus. Attamen equidem non video, cur ſubſcriptio nominis cum ipſa epiſtola non cohaerere bene poſſit, praeſertim cum more epiſtolarum francogallicarum per hanc connexionem non parum obſervantiae humanitatisque declarari poſſit.

VI) In adjectivis muneris amplitudinem, generis ſplendorem etc., indicantibus, quae vulgo *titulum honoris, den Titel, die Titulatur,* adpellant, ſervanda eſt magis conſuetudo, quam elegantia ſtyli Ciceroniani, ſi haec cum illa apte conjungi non poteſt. Offendimus animos hominum, ſi ipſis honoris titulum conſuetum et ſolennem non tribuimus, quia cum hoc titulo conjunctus eſt honoris gradus, ordo et locus, quo in conventibus hominum fruuntur. Adponam hic aliquot ejusmodi Adjectiva ſ. honoris titulos, prout vulgo uſurpari ſolent:

1) ad *Regem* ab initio epiſtolae ita ſcribitur:
Rex Sereniſſime ac *Potentiſſime,*
Domine longe Indulgentiſſime,
et in fine epiſtolae iterum:
Rex Seren. et *Potentiſſ.*
Dom. longe Indulgent.
Nomini Tuo Auguſtiſſimo
devotiſſimus
N. N.

Ita et ad *Imperatorem romanum*, niſi quod poſt *Potentiſſime* etiam addi ſolet *Invictiſſime.*

2) ad ***Principes Electores, Duces, Landgravios, Marchiones, Principes:***

Princeps Elector (Dux, Marchio, Princeps) Serenissime,
Domine Indulgentissime,
et in fine iterum:
Princeps Elector (Dux, Marchio etc.) *Serenissime,*
Domine Indulgentissime,
Nomini Tuo Serenissimo
devotus vel etiam *devotissimus*
N. N.

NB. Nonnulli, si ad Electorem Principem scribunt, addunt etiam *Potentissime* post *Serenissime.*

3) ad *Comitem Imperii* vel etiam *Comitem* in universum:
Comes Illustrissime,
Domine (Maecenas) Gratiosissime, it. vidi *Clementissime* etc. qui duo versus in fine repetuntur, deinde sequitur:
Nomini Tuo Illustrissimo
devotus vel *addictissimus*
N. N.

4) ad *Nobiles: Perillustris* etc. Si vero summo reipublicae munere funguntur, quales nobis sunt ii, qui *Status Ministri* adpellantur, dicitur etiam: *Illustrissime.* Et in fine: *Nomini Tuo Perillustri* vel *Illustrissimo*
devotus vel *addictissimus*
N. N.

5) ad eos, qui *non sunt nobiles*, varie scribi solet pro munerum ratione. Qui munere funguntur eo, quo alioquin nobiles fungi solent, vel qui inter eos, qui non nobiles sunt, amplissimum munus administrant, quales sunt *Consiliarii*, ad eos scribitur: *Vir Illustris* (vernacule *Wohlgeborner*). Deinde sequuntur vulgo *Praenobilissime* et *Nobilissime*, quae duo adjectiva creduntur vulgo respondere vernaculis *Hochedelgeborner* et *Hochedler*, it. *Hochwohledler* vel *Wohledler*. Hic quisque videre debet, quid cuique conveniat. Regnat enim in hoc genere magna confusio. Alterum versum quisque pro relatione, quae inter ipsum est et inter eum, ad quem scribet, adponere debet; v. c. *Vir Illustris* vel *Praenobilissime, Patrone* vel *Fautor magni aestimande:* sic et in fine uterque versus repetitur, et pro relatione vel necessitudine varie subscribitur, v. c. *Tuo Nomini Illustri addictissimus* vel *addictus;* si ad inferiorem scribitur, interdum sic clauditur: *Tui studiosissimus*, omissis duobus istis versibus. Habemus et *Excellentissime, Celeberrime*, quae nonnulli v. c. Pro-

Professoribus Academiarum tribuunt; it. *Praecellentissime;* it. *Amplissime* et *Consultissime*, quorum posterius Iureconsultis solis, prius et his et interdum aliis, tribuitur. Cuinam enim proprie conveniat τὸ *Amplissime*, nemo certo scit; it. *Experientissime,* quod *Medicis* tribuitur.

6) ad eos, qui munere *Sacerdotum* funguntur, quo pertinent quoque *Equites* et *Maltenses* et alii similes, ita vulgo scribitur:

a) ad *Papam romanum: Sanctissime Pater.*

b) ad *Cardinales: Eminentissime* etc.

c) ad *Archiepiscopos* et *Episcopos: Reverendissime* etc.

d) ad *Consiliarios ecclesiasticos* et *consistoriales*, *Superintendentes generales* et alios quoque *Superintendentes:* it. *Professores Theologiae academicos: Vir summe venerabilis et doctissime.*

e) ad *Inspectores* s. *Superintendentes* in minoribus oppidis (titulus enim hodie saepe variat pro oppidi vel parvitate vel magnitudine), *Archidiaconos* in majoribus oppidis et *Pastores oppidanos: Vir maxime venerabilis et doctissime* etc.

f) ad *Archidiaconos* minorum oppidorum, *Diaconos, Pastores* rure degentes eisque fere similes: *Vir plurimum reverende et doctissime* etc. Haec posui, prout more recepta vidi. Quae si cui non placeant, is non me sed morem debet reprehendere.

VII) Initium epistolae Cicero interdum facit per formulam *Si vales, bene est, ego quidem valeo:* qua vulgari formula qui inter amicos uti volet, ei non invidendum est. Alii statim a re ipsâ initium fieri volunt; nec hoc iniquum est, praesertim inter amicos. Interdum per ambages quasdam ad rem perveniri solet, v. c. si quid petitur, quod difficile videtur impetratu, vel si qua res tractatur, cautionem postulans.

VIII) Qui latine scripsit ad aliquem, is ne *titulum externum*, ut vocant, seu *inscriptionem*, *die Aufschrift*, latinis verbis ponat, sed, more ac simul perspicuitate ita jubente, francice, v. c. *A Son Excellence* etc. aut *A Monsieur* etc. Nam quid ei, qui epistolam reddit, opus est scire, eam esse latinam? Imo non satis recte tradet, si inscriptio latina est, quia eam fortasse non intelligit.

Cetera in latinis epiſtolis aeque obſervantur atque in theodiſcis: v. c. ut *titulum externum* ſ. *inſcriptionem* non eidem plagulae, qua literae ipſae continentur, imponamus, ſed alii chartae, illi circumdatae, ſ. *involucro*, vulgo *Couvert.* Poſtulat hoc et humanitas et neceſſitas. Poteſt enim epiſtola iſto involucro carens in aperiendo facile ſcindi. Tectior quoque eſt epiſtola involucro inſtructa, nec periculum eſt, ne quis furtim eam legat.

SECT. VI

De libellis ad doctrinam pertinentibus.

Scribuntur et ſaepiſſime libri vel libelli, in quibus materia ad doctrinae partem aliquam pertinens tractatur, v. c. disſertationes, programmata etc. De his multa dici nequeunt, quia, qui ad tales libros ſcribendos accedunt, ipſi ſine cortice, ut ajunt, natare ſciunt. Tironum cauſa monebimus tantum, in ejusmodi libellis ſervandam eſſe perſpicuitatem, ſuavitatem, interdum gravitatem dicendi.

Addamus paucas cautiones:

1) Hic non ea exornatione argumentorum opus eſt, quae in orationibus poſtulatur. Lectores enim ſunt eruditi; et hi per ſe poſſunt argumentorum pondera aeſtimare et metiri, modo perſpicue et ordine tradita ſint.

2) Abstinendum eſt ab adfectibus commovendis. Res eſt ſimpliciter proponenda et cauſis confirmanda. Figurae itaque gravitati ſervientes pleraeque vel vitandae vel ſaltem modice adhibendae. Lector eruditus vult argumentis vinci, non verborum lenociniis abripi: imo haec ei timorem injiciunt, ne forte decipiatur. Exſpectat ille explicationem et confirmationem rei, non commotionem animi. Si tamen res gravis immiſcetur, gravitas dicendi adſumenda eſt. Tum commotio animi non plane abeſſe poteſt.

3) Verborum ſimplicitas, cum juſto eorum ordine et tum verborum tum enuntiationum apta connexione, in primis commendanda eſt. Quo enim major eſt verborum ornatus, eo ſuſpectior eſt res, quam tractas. Et iſta ſimplicitas in libris dogmaticis tam neceſſaria, forſitan eſt illa *grata negligentia*, quam multi, auctore Cicerone, laudant: ſcilicet

cet grata est, quoad magis rerum quam verborum curam habuisse scriptorem adparet. Et hoc facere est omnium eruditorum de rebus ad aliquam eruditionis partem pertinentibus scribentium.

Haec de elaborationibus. Sunt et alia scriptionum genera, v. c. *dialogi* et *inscriptiones*, quales in marmoribus priscis exstant. At raro ejusmodi res hodie occurrunt. Ac, si quis sermonis vulgaris peritus est, hominum animos satis cognovit, non ingenio caret, ac praeterea perspicue, graviter et suaviter scribere didicit, is, ut in aliis rebus, ita in dialogis conscribendis non infelicem operam praestabit, dummodo materiam, cui par sit, tractare velit. In inscriptionibus spectatur brevitas et acumen. Materia praebetur ab ipsa re, quae inscriptione ornanda est, v. c. ab aedificio publico, vel ab homine, cujus memoria inscriptione v. c. in statua etc. conservari debet.

APPENDIX III

DE VARIIS DIVISIONIBUS GENERUM DICENDI APUD PRISCOS MEMORATIS

Cum in libellis rhetoricis vulgo variae generum dicendi partim a recentioribus, dividendi studiosis, partim a priscis inventae et a recentioribus, ut fit, conservatae et retentae divisiones memorentur: nos etiam tres illas divisiones priscorum, quamquam earum utilitatem non magnam esse credimus, tamen, quia putatur nihil ignotum esse debere et ne huic libello aliquid deesse credatur, memorandas hic esse duximus.

SECT.

SECT. I

Prima divisio.

Prima divisio est in *genus dicendi* (vel potius *causarum*, sic Cicero, h. e. materiae) *demonstrativum*, *deliberativum*, et *judiciale*. *Primum* dicunt versari in *laudando* vel *vituperando*: *Alterum* in *suadendo* vel *dissuadendo*; *Tertium* in *accusando* vel *defendendo*. Sed fortasse suavius erit, Ciceronis ipsius explicationem horum trium generum legere. Sic igitur ille Invent. I, 5 ait: *Aristoteles autem, qui huic arti (oratoriae) plurima adjumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris* (i. e. *oratoris*) *officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certae personae laudem aut vituperationem. Deliberativum est, quod, positum in disceptatione et consultatione civili, habet in se sententiae dictionem. Judiciale est, quod, positum in judicio, habet in se accusationem et defensionem aut petitionem et recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris* (romani) *ars et facultas in hac materia tripertita versari existimanda est.* Cicero hic loquitur non de tribus generibus dicendi in universum, sed de *materia tripertita*, in qua orator romanus tempore reipublicae liberae versari solebat et debebat. Et ipsa nomina *deliberativi* et *judicialis* docent, non nisi de oratore sermonem esse, qui vel deliberandi causa pro rostris stat, et legem aut suadet aut dissuadet, it. in curia senatum ad rem impellere studet, vel in foro judicibus persuadere cupit, ut nocentem condemnent, innocentem absolvant, eive, cui bona erepta sint, restituant etc. Recte igitur ista divisio cadit in illa tempora et in illum statum reipublicae. Temporibus Caesarum, cum oratoribus non amplius liceret reipublicae consulere, cum populo de legibus agere etc., elo-

eloquentia non amplius erat deliberativa, sed tantum judicialis; tandem et in judiciis auctoritatis suae magnam partem amisit. — Quaeritur igitur, an ista divisio nostris temporibus utilis sit. Sunt, qui eam non omni utilitate carere putent. Recte. Nihil enim est, quod non quodam modo saltem prosit. At non quaeritur, an quodam modo prosit, sed an ea carere plane possimus. Solent quidem et hodie oratores laudare, reprehendere, suadere et dissuadere, it. defendere aliquid: sed quo jure haec possumus vocabulis generis demonstrativi, deliberativi, et judicialis insignire? Memoria tironum vocabulis, quorum utilitas est vel nulla vel parva et quibus carere illi possunt, non obruenda est: praesertim cum rerum hodie discendarum sit tanta multitudo, ut ad omnes vix tempus suppetat, et ut magis utiles et necessariae praeferendae sint minus utilibus et minus necessariis.

SECT. II

Altera divisio.

Altera generum dicendi *divisio* est in *tenue, mediocre*, vel potius *temperatum*, et *sublime*. Difficile est singulorum, praesertim duorum priorum, characterem accurate definire, a) quia antiquitas nos de eo non satis erudiit, b) quia Cicero obscure et varie loquitur in Oratore; ubi cap. 23 tractat *submissum et humilem oratorem*, cui tenue dicendi genus videtur convenire; et cap. 28 loquitur de *tertio illo amplo, copioso, gravi, ornato*, cui sublime genus convenire videtur; et cap. 26 extr. et cap. 27 inter utrumque interjicit medium quoddam, quod sit *uberius humili* et *submissius amplissimo*, quod temperatum genus dicendi adpellare possis. c) quia vocabula ipsa sunt male lecta: nam *tenue* et *mediocre*, de quo Cicero cum laude loquitur, alibi in contemtum dicitur *schlecht, mittelmäßig:*

mäßig: deinde non *dicendi genus* est *tenue*, *mediocre*, *sublime*, sed *materia*, quae tractatur, est *tenuis*, *mediocris*, *sublimis:* ut adeo rectius dicatur *oratio de rebus tenuibus*, *mediocribus*, *sublimibus*.

Hoc triplex genus, prout intelligo ipse, paucis explicabo.

I) *Tenue*, quod Cicero etiam vocavit *subtile*, *submissum*, *enucleatum*, *humile* (*submissus* et *humilis orator* Cic. Or. 23 in.), fortasse melius dicatur *simplex* s. *ornatu carens*, pertinetque ad *res tenues* h. e. ornatum non capientes s. in quibus oratori non licet ornamenta et lumina addere et adfectus excitare, sed ubi tantum rem subtiliter et eleganter, h. e. recte, accurate, perspicueque narrare et explicare debet: brevius: ubi nihil aliud quaeritur, nisi ut lector auditorve rem *sciat* et *veram esse credat*. Quaeritur igitur, ubi istud simplex dicendi genus s. tenue, si ita vocare mavis, usurpandum sit. In rebus, ubi non nisi veritatem adparere volumus, neque animos aliorum commovere cupimus, v. c. 1) in *narrando*, si hominibus rem narramus, quae ad ipsos non pertinet, neque eorum animos tangere et movere potest, quam vulgo vocant *rem indifferentem*, et in qua narranda nihil aliud studemus efficere, quam ut illis nota fiat, v. c. quando nobis res Americanae, Africanae etc., narrantur. 2) in *genere dogmatico*, quando v. c. locum biblicum, locum scriptoris prisci, praecepta logica, metaphysica, physica etc. explicamus, idque eo animo, ut sensus illorum intelligatur. In quibus omnibus non licet ornamentis rhetoricis, locis communibus, exclamationibus, interrogationibus crebris, anaphora etc. uti: quia tota ista res ad mentem, non ad animum, pertinet h. e. volumus *erudire*, non *movere*. Istis ornamentis videremur animum legentis vel audientis occupare et decipere velle. 3) in *dialogis*, omninoque, ubi sermonem quotidianum imitamur, v. c. in Comoediis. 4) si de rebus parvis loquimur h. e. vulgaribus: quales interdum orationi ornatissimae quoque immiscentur: non omnes enim res possunt esse graves ac magnae. Sed puerile foret in rebus parvis uti ornamentis. Hac tenui h. e. simplici oratione et tractatione usi sunt Caesar, Nepos, itemque Cicero in libris oratoriis et philosophicis; hi sunt enim dogmatici: interdum etiam in orationibus; it. Livius saepe simpliciter narrat ac sine ullis ornamentis. Hac simplici rerum tractatione, modo recte et loco adhibeatur, nihil est suavius: hinc patet, quam indigne

indigne ea adpelletur ***tenuis;*** ac nemini in mentem potuisse venire, ei illud nomen contemtionis plenum tribuere (nam ***tenuis*** proprie non de laude dicitur), nisi ei, qui, copiae dicendi et aliis ornamentis ad ubertatem verborum et adfectus excitandos spectantibus adsuetus, contemnat ac pro rebus ***humilibus*** habet omnia ea, in quibus non copia dicendi summusque ornatus regnet. Et tales fuere Graeci: talis fuit eorum discipulus Cicero: quem deinde secutus est Quintilianus cum aliis. Bonus Cicero pro excellenti ingenio, quo instructus erat, interdum ipse sensit, quam laudabilis esset illa simplex ratio dicendi. Extollit eam valde interdum: sed praeceptis Graecorum adsuetus et aliorum opinione abreptus illam interdum deprimit, atque interdum de ea ita loquitur, ut, quid velit, ipse nescire videatur. Legatur ejus Orat. 23 — 26.

II) ***Mediocre;*** quod sic vel dicitur de ***rebus mediocribus,*** quas tractat (sed eae quae sint, definire non ausim) vel de ipsa tractatione, ut non tam sit ornatus expers, quam ***tenue,*** nec tamen tam ornatum, quam *sublime.* Cicero mire explicat Orat. 26 extr. dicens: *Uberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile* (tenue), *de quo dictum est; submissius autem, quam illud, de quo jam dicetur, amplissimum* (sublime). ***Hoc in genere nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius quam hoc enucleatum*** (tenue), ***quam autem illud ornatum, copiosumque, submissius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est in hac orationis forma suavitatis. In qua multi floruerunt*** etc. Hoc non est explicare, non characterem definire. Cicero tantum dicit, ***esse ornatius humili et minus ornatum quam illud amplissimum*** h. e. forsitan *sublime.* Ego puto, si hic putare licet, Ciceronem per ***mediocre*** intellexisse ***gravitatem illam dicendi.*** Quia vero res alia alia gravior est, atque ita majorem copiam dicendi postulat, Cicero vero ***tertium oratorem*** (i. e. tertium genus dicendi) ***amplum, copiosum, gravem, ornatum*** adpellat Orat. 28 in.: hinc orationem, qua res minus graves tractantur, ad aliquod discrimen servandum, adpellavit ***mediocrem.*** Haud dubie Cicero melius fecisset, si duplex tantum genus dicendi constituisset, unum simplex, alterum ornatum: ac deinde hic dixisset, alterum tamen altero esse ornatius et copiosius pro ratione materiae. — Mirum est, has divisiones omnes esse tripertitas, quasi in numero ternario aliquid praecipui vel perfecti insit. *Mediocre* igitur s. ***temperatum genus dicendi*** magis perspicue diceretur ***genus dicendi paulo orna-***

ornatius h. e. quo non modo res explicatur, sed etiam tropi pulchri, concinnitas membrorum etc., et figurae quaedam ad adsectus modice excitandos usurpantur; quo pertinet parcus usus exclamationis, anaphorae, aliarumque figurarum talium. Sic Cicero scripsisse videtur saepe in libris philosophicis, v. c. in descriptione naturae et corporis humani de Nat. D. II, it. in libris Rhetoricis passim; it. Livius etc.

III) ***Sublime dicendi genus* s. *oratio sublimis*** dicitur tropice pro ***oratione de re sublimi.*** Non enim *oratio*, h. e. verba, est *sublimis*, neque ita genus dicendi est sublime, sed ***res*** solae sunt sublimes. Si quis vero oratione sublimi sine re sublimi uti audet, atque de re aliqua parva ita loquitur, tanquam sit sublimis, hoc vocatur *frigus*, ***tumor***: *frigus*, quia animi non moventur et incenduntur: ***tumor***, quia in verbis magnificis nihil inest, velut in tumore proprie dicto nihil solet inesse. — Iam, si quaerimus, ***quid sit sublimitas orationis*** et ***quomodo efficiatur***, debemus antea quaerere, ***quid sit res sublimis.***

1) *Quid est res sublimis?* ***Sublime*** est proprie id, quod versatur in aëre atque ita supra homines. Hinc *sublimis abiit* de Romulo ap. Liv. I, 16 i. e. ***in coelum abiit.*** Res itaque *sublimis* est proprie ***ea***, ***quae in homines ob difficultatem non cadit;*** atque ita proprie tantum de ***divinis factis*** dicitur: deinde, si de hominibus usurpatur, dicitur, est res ea, quae ob difficultatem summam perrara est, quae fere a nemine, saltem a paucissimis quibusque, effici potest, atque ita se quasi eximit numero rerum humanarum consuetarum, seque e circulo mortalium altius tollit: et homo, talem rem patrans (si quidem homo eam patrare potest dici), supra ceteros mortales se tollit ac sublimis exstat. Inter ejusmodi res sublimes, quae semper bonae esse debent, referendus est in primis contemtus earum rerum, quae mortalibus vulgo tantae curae sunt, ut ab iis plane pendeant, in iis felicitatem vel infelicitatem summam ponant, easque adeo instar deorum venerentur ac timeant, v. c. ***divitiarum***, ***honoris*** (quo *existimatio*, *opinio* hominum bona etc., simul pertinet), ***offensionum gravium*** et ***mortis***. Hae quatuor res a mortalibus ita magni fieri solent, ut eum, qui istas contemnere possit, pro stulto vulgo habeant et aperte, ut amentem, derideant, et contra eum, qui illas cum vulgo magni faciat et laudet, pro prudente habeant et vere naturaeque convenienter judicare

care atque agere credant. Perraro igitur propter harum opinionum consuetudinem et propter cupiditatem ipsam hominibus insitam accidere, ut homo istas res contemnat, quis dubitet? Provoco hic ad diuturnam experientiam hominum prudentium et senum. Iam, si quis eo fortitudinis pervenit, ut eas res vere ac cum constantia quadam contemnere queat, magna pars hominum stupet, admiratur, et sublimem rem ab eo actam esse credit, praesertim si ipse non amplius est in vivis, quia plerumque eos, quorum virtus vera ipsorum aetate deridebatur vel contemnebatur, posteri demum admirandos colendosque putant. Sic, quod Socrates mortem et divitias contemsit, haec res fuit sublimis. Sed in judicanda hac re magna cautio est, ne omnem istum contemtum statim pro re sublimi habeamus. Debet is esse verus, voluntarius, et cum difficultatibus non mediocribus conjunctus. Nam, si quis 1) divitias et honores tandem contemnit, quia has res nunquam se consecuturum esse videt, aut quia eas haud novit nec usurpare scit; aut, si quis vel senex vel morbo diuturno gravique confectus mortem contemnit, quia effugere hanc non potest, aut vitae taedio captus est; aut si quis offensiones v. c. superiorum, quia se ulcisci non potest, contemnit, talis contemtus non est res sublimis, saltem nondum certum est, esse rem sublimem, quia non est difficilis. Contemnere enim, quod non novimus aut non consequi nos posse scimus (sic vulgo contemnimus regna) vel mutare non possumus, non difficile est. Talis contemtus non est verus, non voluntarius. Saltem non certum est, eum esse verum ac voluntarium. Sic 2) si quis vel divitias, quia jam ditissimus est, vel honorem, quia eo jam abunde ornatus est, vel vitam, quia diutissime vixit aut molestam vitam gerit, vel offensiones graves, quia jam saepe ultus est aut timido, ignavo, lentoque est ingenio, omnes omnino injurias ferente, contemnit, hoc itidem non difficile, atque ita non sublime est. — At, si quis pauperrimus divitias sibi honeste oblatas spernit, atque paupertatem illis sua sponte et cum judicio praefert; si quis gravissime laesus, cum potestatem sui ulciscendi vere habeat, tamen se ulcisci non vult, imo inimicos beneficiis sua sponte cumulat; si quis adolescens, sanitate corporis fruens, in honore et divitiis vivens, mortem sua sponte ac libenter ob bonum publicum subit, hae sunt profecto res sublimes. Sic Curius, pauperrimus ille consul, repudiata illa immensa vi pecuniae; sic Camillus et Fabius Cunctator, opem ferentes, ille Romae, a qua praeter dignitatem in exsilium ejectus erat, hic Minucio,

a quo gravissime laesus erat, cum uterque se egregie ulcisci posset; sic Decii consules, morte pro patria sua sponte subeunda etc., vere declararunt, se esse *sublimes*, vereque sublimes res gesserunt h. e. tales, quales non facile homo patrare potest.

2) *Quando igitur oratio est sublimis?* Quando per eam manifesto adparet, rem, quae tractatur, esse vere maximam, extraordinariam, ac sublimem h. e. talem, ut raro eam quisquam hominum perficere possit, atque adeo ut vix credibile sit, hominem tale quid efficere valuisse.

3) *Quomodo id efficitur?* Potest hoc saepe per simplicem orationem fieri: sic v. c. Moses singularem magnitudinem potentiae divinae egregie declarat his verbis simplicibus, ornatuque rhetorico omni carentibus: *Et deus dixit: fiat lux: et facta est lux.* Scriptor vel orator debet modo rei magnitudinem vere non tantum sentire, sed etiam intelligere h. e. adtributa et signa certa magnitudinis scire et ea recitare. At, quia *primum*, qui de magnis ac sublimibus rebus loquitur, mota est semper mente, cujus enim animum non commoveat res extraordinaria? *deinde*, quia auditor lectorve non semper veram magnitudinem rerum magnarum et extraordinariarum paucis, iisque simplicibus, verbis expressam, sentit; in primis imperiti homines de plebe, qui, ut de honestate vestis plerumque ad honestatem viri, atque adeo ad doctrinae magnitudinem, famae celebritatem etc., concludere solent, sic magnam rem simplici verborum forma expressam non facile ut magnam rem agnoscere possunt: hinc solent plerumque scriptores, rei sublimitatem tractantes, omnia ea adhibere, quibus magnitudo rei vel imperitissimo apparere possit, et 1) singula magnitudinis signa seu argumenta late copioseque exponere, comparationibus illustrare, argumentationibusque gravitatem adjuvare etc.: 2) figuras, quae gravitati rerum indicandae serviunt, et, ut animum dicentis commotum declarant, ita animos auditorum commovere possunt, adhibere: 3) periodica verborum conclusione, numerosaque collocatione, item vocabulis productioribus et sonantioribus uti etc., ut de vocis subsidio nihil dicam. Sed ista omnia satis jam supra in P. II cap. 2 de *gravitate* dicta sunt. Ac forsan *grave* nihil est nisi *sublime*. Certe Cicero Or. 28, ubi de tribus generibus dicendi agit, postquam de *tenui* et *temperato* dixit, tandem de tertio dicturus ait: *Tertius* (i. e. orator, atque ita tertium dicendi

dicendi genus) *est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi et copiam admiratae gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum* etc. *Hujus eloquentiae est tractare animos, hujus omni modo permovere: haec modo perfringit, modo irrepit in sensus, inserit novas opiniones, evellit insitas.*

Ceterum ex iis, quae diximus, patet,

1) neminem posse sublimi oratione uti, nisi re sublimi utatur: et stulti sunt, qui antea de illa quam de hac cogitant. Tirones citius et crebrius debebant rebus magnificis et sublimibus cognoscendis, cogitandis, et secum meditandis assuefieri, ut magnos generososque sensus mature imbiberent, quam de sublimitate orationis erudiri eave exerceri. Qui multas res sublimes novit, easque satis intelligit et sentit, ei non difficile est sublimiter dicere. Qui carens rebus magnificis et sublimibus de rebus vulgaribus magnifice et sublimiter loquitur, is *frigide* et *tumide* loqui dicitur, quia oratio ejus omni vi caret: *frigide*, quia auditores frigent h. e. eorum animus non commovetur; *tumide*, quia verba quidem sunt magnifica, sed in iis nihil inest magnificae rei.

2) neminem posse rem sublimem pro ejus dignitate explicare, atque ita vere sublimiter loqui, qui eam non plane ex omnibus partibus atque pro dignitate cogitare ac sentire queat. Moses sensit sublimitatem potentiae divinae: hinc dicere poterat: *Et deus dixit: fiat lux: et lux facta est.* Manifestum vero est, non quemlibet sentire magnitudinem et sublimitatem rei alicujus. Is proprie tantum, de mea sententia, vere eam cogitare et sentire potest, qui eandem vel similem rem efficere valeat. Nemo rem bello praeclare gestam recte sentit et cogitat, nisi qui talem vel similem gesserit vel gerere possit. Hannibalis transitum Alpium, rem semper admirandam, nemo recte cogitare atque ita recte describere potest, nisi qui similem rem tentaverit. Heroa magnum nemo, nisi heros magnus, magnum philosophum, magnum poetam etc. nemo, nisi magnus philosophus, magnus poeta etc., recte cogitare et recte laudare potest. Sic summam alicujus modestiam, liberalitatem aliamque summam virtutem, nemo recte cogitare, explicare, illustrare et laudare potest, nisi eadem sit instructus. Nam quomodo, quaeso, magnam rem cogitare et laudare possum, quam ipse non plane h. e. per experientiam novi? nam sine hac illam non recte novimus. An de vitiis idem dicendum, neminem scilicet posse vitia

magna, scelera ac flagitia, satis cogitare, explicare, et vituperare, nisi qui iis inquinatus fuerit, hic inquirere non est hujus loci. Hinc vero etiam intelligitur, quam paucis proprie facultas res sublimes pro dignitate exponendi, atque ita sublimi dicendi genere utendi possit contingere. Cum vero plerumque explicatio et exornatio sublimium rerum ad eos venire soleat, qui eas vel similes non patrarunt, nec patrare possunt aut volunt, nos autem res sublimes legere valde cupiamus: humanitatis utique est aliquid remittere, et istam facultatem iis quoque quodam modo concedere, qui, etiamsi non sublimes gessere vel gerere possunt, tamen primum generosum animum, qui illarum magnitudinem quodam modo capere ac sentire queat, et ingenii magni et praeclarae educationis et exemplorum magnorum, ad quae se fingere diligenter studuerunt, et experientiae diuturnae ope aliisque rebus consecuti sunt: deinde, qui virtutum omnium vere amantissimos et vitiis vere inimicissimos se praestiterunt et praestare adhuc gaudent: tum, qui magnis et sublimibus rebus, sedulo et accurate cognoscendis, earumque rationi et fontibus diligenter investigandis omnem operam dederunt, sibique istas res ab iis, qui explicare possent, explicandas studiose et saepissime curarunt, atque istis rebus meditandis, ponderandis, et cum judicio admirandis adsueverunt. At quisque prudens fatebitur, hanc tamen explicationem exornationemque semper imperfectam manere. Quis vero in hoc mundo aliquid perfecti omnibusque numeris absoluti exspectet? Sed longe alia res est, quando fictae res sublimes tractantur: quales interdum tradunt poetae. Hic scriptor sublimitatem ipse sibi talem finxit, qualem mens ejus cogitare et capere poterat; hancque in rem adtributa et signa sublimitatis hinc inde collegit vel pro libidine posuit. Sed, quod quis ipse finxit, id facilius tractare potest; quia primum nemo facile materiam fingit, cui non par sit: deinde ista res, quam ut grandem et sublimem proponit, non est in rerum natura, sed in scriptoris mente: hinc nemo lectorum de ejus ratione satis judicare potest. Sed, an sublimitas ficta, licet egregie tractata sit, magnam utilitatem lectorum animis adferre queat, aliis judicandum relinquo. Mihi quidem videtur tantum *delectare* posse, non *prodesse*, nisi delectationem quoque prodesse dicas.

3) Raro in rebus humanis rem sublimem, quae tractari possit, occurrere: nisi velis fictionibus uti. Ac profecto in

fabu-

fabulis romanensibus major multitudo rerum sublimium occurrit, quam in tota historia. Fingere enim quid non potest ingenium humanum? At, quid prosunt fictae res sublimes? Sed in deo est vera, propria, ac perpetua sublimitas; ejus res gestae sunt omnes sublimes, eaeque proprie.

4) Non facile orationem posse totam esse sublimem; quia non omnis materia, quae rei magnae illustrandae adhibetur, est sublimis, v. c. comparationes; deinde quia animus auditorum nimis defatigaretur, si eum orator perpetuo commovere studeret. Imo continua sublimitas vim suam tandem perderet. Omnia enim magna, si iis nimis adsuescimus, amittunt magnitudinis aliquid et incipiunt vulgaria fieri. Hinc variatione utendum, et interdum simpliciter et sine isto magno ornatu dicendum. Hoc Cicero in Oratore recte praecipit: v. c. cap. 28 *Qui enim nihil potest tranquille, nihil leviter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, praesertim cum causae partim totae sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandae: si is non praeparatis auribus inflammare rem coepit, furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur:* et cap. 29 de se loquitur: *Fuit ornandus in Manilia lege Pompejus: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae majestatis Rabirii causa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda et varianda sunt.* In omni oratione occurrunt fere *tenuia*, *modica*, et *magna*. Vere igitur est eloquens, qui, ut Cicero ibid. ait, *humilia subtiliter*, h. e. sine ornatu, et *magna graviter* et *mediocria temperate* potest dicere.

5) Sublimem scriptorem et oratorem seu dicentem et scribentem de rebus magnis et sublimibus non pluris esse per se faciendum, quam eum, qui tenui oratione utatur h. e. de rebus ornatum non admittentibus simpliciter et sine ornamentis dicat vel scribat, quod ii temere credunt, qui e veste hominem judicare solent. Materiae enim ratio utrumque postulat. Imo ambo scriptores et oratores sunt boni ac pari honore digni, si quidem materiam suam bene tractant. Ambo mentis nervos debent intendere. Et profecto non minoris est artis in tempore ornatu abstinere, quam illo uti in tempore. Imo vero fortasse paulo majoris artis et difficultatis est ornatu abstinere, quam illum adhibere, atque ita fere facilius est de sublimibus, quam de tenuibus rebus dicere.

 Nam

Nam 1) homines vulgo vel natura vel consuetudine quadam et ambitione ad ornatus studium valde propensi sunt, cum contra simplicitatem plerumque, nescio quo modo, contemnant, et de magnis rebus atque hominibus (v. c. regibus etc.) magis, quam de parvis loqui cupiant, atque ita magnas res malint exponere et describere quam humiles et tenues. Id quod videmus vel in adolescentibus, qui, si poeticen adtingunt, prius *Odas* concinnant, quam *elegias*, *fabulas aliave carmina*. Hinc vero etiam tot *tumores* etc. Sed, ad quod quis natura ducitur, id ei est facilius. 2) deinde res magnae et sublimes, si vere tales sunt, praebent tam largam de se dicendi materiam, et tot tamque luculenta signa atque argumenta continent, ut orator ea tantum observare et in luce clariori ponere debeat v. c. comparationibus etc., cum contra in rebus tenuibus saepe materia diu meditando conquirenda sit: id quod accidit Ciceroni in oratione pro Archia. 3) Magnae res per se commovent animum dicentis et scribentis. Mens vero commota per se loquitur: mens commota sapientis non nisi sapienter et graviter loquitur. Quod secus est in rebus tenuibus, ubi et animus et mens dicentis vel scribentis languida fere sit necesse est, nisi se ipsa interdum excitet et impellat. Hinc fugiunt vulgo homines tractationem rerum tenuium, v. c. narrationes etc. 4) tandem, qui in sublimi dicendi genere tractando interdum peccant, ii facilius veniam accipere solent, quam qui in tenui labuntur: quia vulgo creditur equo generoso lapsus facilius esse ignoscendus, quam ignobiliori, quasi longe facilius sit tenuiter quam sublimiter dicere ac scribere: scilicet pro recepta opinione, quo major res explicetur, eo difficiliorem esse, et, quo minor, eo faciliorem.

Ceterum hanc divisionem in *tenue*, *mediocre* s. *temperatum*, et *sublime genus dicendi* mancam et imperfectam esse monuit *Io. Guil. Bergerus*. Nec magnam inde utilitatem percipi video. Melius fortasse *genus dicendi* dividatur in *simplex*, h. e. ornatu carens, et *ornatum*, ubi deinde dici possit, aliud alio esse ornatius, prout res, quae tractetur, sit gravior alia: vel saltem, si vocabula recepta tueri placeat, in *tenue*, s. *submissum*, et *grave*, ubi addi possit, aliud alio esse debere gravius pro minori vel majori rei gravitate.

Nec

Nec forsitan vocabulo *sublimis* opus foret. Si tamen retinere placet, possit dici *sublimitas* esse summus gradus gravitatis. Forsitan etiam melius fuerit, in libris rhetoricis, omissis istis generibus dicendi, non nisi de rebus recte tractandis agere, et docere, quaenam sint proprie tenues, quaenam magnae vel maximae. Cicero ipse in libro praeclaro, qui *Orator* inscribitur, in explicandis istis tribus generibus ita se torsit, ut facile adpareat, istam divisionem, omninoque totam rem, ipsi non placuisse, neque tamen eum hanc divisionem, quam ipse inde a pueritia didicisset, et usu receptam omnibusque placere videret, refutare et abjicere ausum esse. Quotus enim quisque est, qui opiniones et distinctiones, quas inde a pueritia imbibit, ad quas se conformavit, quas omnibus probari videt, ad quas se omnes conformare et fingere solent, aperte oppugnare, in dubium vocare, vel negare audeat? Memorantur et alia genera dicendi v. c. *floridum*, *concitatum*, *moratum* etc., quae tantum virtutes quasdam generis cujusdam indicant. Sed quis tam innumerabilibus distinctionibus tirones torqueat? Hoc profecto est, eos a regia via ad semitas et deverticula et tandem sensim ad invia ducere.

SECT. III

Tertia divisio.

Tertia divisio est in genus dicendi *Asiaticum*, *Rhodium*, *Atticum*, quibus nonnulli addunt *Laconicum*, quod alii, Ciceronianae eloquentiae adsueti, omitti volunt, quia Lacones nunquam eloquentia usi fuerint, saltem non copiosa illa Ciceronis, cujus eloquentia omne genus dicendi metiri solemus. Tota haec res nititur maxime auctoritate Ciceronis in Bruto, quam Quintilianus aliique deinceps secuti sunt.

I) *Asiaticum* dicunt fuisse omnium diffusissimum, copiosissimum, h. e. omnibus ornamentis sententiarum et verborum abundasse, et, quidquid ad res ornandas amplificandasque dici posset, complexum esse. Quale si fuit, haud dubie vitiosum fuit: est enim in rebus, etiam optimis, modus servandus. Cicero creditur Asiatico more locutus esse in Orat. pro Rosc. Am. de parricidio: sed fortasse culpa est in adolescentia ejus. Omnes enim adolescentes fervidi ingenii, recentes a praeceptis magistrorum, et ambitiosi, diffuse dicere solent, praesertim si primum dicunt: quia tum doctrinam et artem ostentare cupiunt.

Totam rem sic fere cogitare debemus. Si verum est, quod Cicero Brut. 13 narrat, Asiaticos eloquentiam ex Athenis hausisse, qua re nihil verisimilius est, quia ad metropolin cetera oppida et oppidula se conformare solent: non mirum est, Asiaticos, quo remotiores erant a matre sua, Athenis, ubi doctrina vigebat, et ubi presse accurateque loquebantur, quo minus doctrinae operam dabant, et quo minus occasio dabatur eloquentiae ostentandae, eo magis praecepta Athenis hausta sensim oblitos esse et eloquentiam in verbosam loquentiam commutasse. Omnis eloquentia pendet a doctrinae magnitudine, a praemiis et honoribus, quos exspectat, et ab exercitatione. Athenis erant viri doctissimi: hi regebant rempublicam, ut Cicero Romam: hi summis praemiis et honoribus adficiebantur, laudabantur etc.: hi propterea valde exercebantur. Haec omnia deerant Asiaticis: quid mirum, eorum eloquentiam non tam accuratam fuisse quam Atheniensium? Et omnes Asiaticos inter se non fuisse aequales h. e. verbis abundantes, per se credibile est, quemadmodum non omnes Attici oratores presse locuti sunt. Pendet enim haec res quoque ab ingenio, educatione, aliisque multis rebus.

II) *Rhodium* dicunt medium tenuisse inter Asiaticum et Atticum, ac fuisse pressius Asiatico, copiosius Attico h. e. tantum ornamentorum, quantum ad pulchritudinem orationis opus esset, atque ita neque nimis multa, neque nimis pauca, complexum esse. Quod si est, fuit illud haud dubie optimum. At quisque sentiet, hanc descriptionem, quam dedimus (et aliam dare non possumus), valde indefinitam esse. Quid enim est: *pressius Asiatico*, *copiosius Attico* etc.? Debebat demonstrari, an multo pressius Asiatico, an multo copiosius Attico, et quatenus quibusque in rebus fuerit pressius illo,

illo, et copiosius hoc. Sed hoc non doceri potest: hinc illa descriptione contenti esse cogimur.

Res sic fortasse cogitanda. Eloquentia Rhodia, quae forsitan antea Asiaticae simillima fuit, correcta est per *Atticam.* Aeschines enim Orator Atticus clarissimus per Demosthenem Athenis expulsus venit Rhodum, ibique eloquentiam docuit; hinc illa pressior et accuratior facta. Deinde Rhodus erat respublica libera, in qua, ut in omnibus liberis civitatibus, eloquentia multum valebat, magnis praemiis adficiebatur, ac propterea studiose colebatur. Quid mirum, eloquentiam istam Atticam ibi conservatam esse? Et credibile est, post mortem Demosthenis eloquentiam Rhodi magis floruisse, quam Athenis. Cicero ipse usus est Rhodi Molone quodam magistro, a quo Asiaticam luxuriem et redundantiam dediscebat, et pressius dicere discebat.

III) *Atticum* nonnulli tempore Ciceronis in tenuiter siccque dicendo versari, et omni ornamentorum genere carere, atque ita ab illo *tenui, subtili, submissoque dicendi genere,* quod supra explicavimus, non discrepare putaverunt: et principes ejus fecerunt Thucydidem et Lysiam; vid. v. c. Cic. Orat. 9 et de opt. gen. orat. 4. At Cicero hoc negat; et recte; si quidem Isocrates, Aeschines, et in primis Demosthenes Attici oratores fuere; quod nemo sanus negaverit. Videtur igitur a Rhodio non multum discrepasse et in eo constitisse, ut de humilibus rebus humiliter s. tenuiter, de mediocribus s. temperatis temperate, de gravibus graviter et copiose diceretur, sed omnis illa redundantia Asiana vitaretur. Cf. Cic. Orat. 9, in primis Brut. 84 extr., ubi ait: *Ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant:* et de opt. gen. orat. 4 extr. *Ex quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes, hunc si quis imitetur, eum et Attice dicturum et optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.* Legatur item Quintil. XII, 10, qui inter alia §. 26 ait: *Melius de hoc nomine* (Attico) *sentiant, credantque Attice dicere esse optime dicere.*

Sed *haec divisio* et *tota res*

1) *est parvae vel nullius utilitatis.* Et nos eam duntaxat propter reverentiam erga antiquitatem, more alio-

aliorum, hic memoravimus. Pertinet illa non nisi ad historiam eloquentiae graecae, vel potius ad historiam opinionum romanarum de graeca eloquentia.

2) divisio ista totaque omnino res *non est subtilis* et *accurata*. Quis enim eloquentiam vel dicendi genus ab *urbe*, praesertim magna, atque adeo a tota *terra* nominet? An credibile est, Athenis, Rhodi, vel in tota Asia eandem eloquentiae formam viguisse, eamque semper? Nam primum omnis eloquentiae forma propter opinionum humanarum, a variis causis pendentium, inconstantiam, propter varietatem ingeniorum humanorum et studii literarum, a quibus eloquentia, nisi loquacitas debet esse, pendet, ac propter alias multas causas mutationi subjecta esse solet: et eloquentia post triginta vel quinquaginta summum annos aliam formam aliumque habitum plerumque induit, quam antea habuerat. Deinde in eadem urbe, praesertim magna et celebri, ubi ingens oratorum est numerus, non facile eadem est eloquentia. Nam, ut vincendi se invicem studium omittam, alius hac, alius illa via ad eloquentiam tendit, prout vel ingenium vel magistrum nactus est, vel prout optime se ad eam perventurum esse credit. Forma eloquentiae omnino pendet 1) a *forma reipublicae*, in qua quisque vivit: v. c. *Ciceronis* et *Demosthenis* eloquentia diversa est ab eloquentia posteriorum temporum: sic et Anglicana videtur differre a theodisca. 2) a *gustu plurium, eorumque magnorum*. Qui si copiam dicendi et ornamenta plurima amant, oratores has res adpetunt, et in iis consequendis magnam laudem ponunt: sin illi brevitatem dicendi ubique laudant, oratores hanc sequendam putant. Hinc Lacedaemone copia dicendi ab oratoribus, si qui sic dicendi sunt, negligebatur (nec forsitan ipsa tamen eloquentia), quia illam et principibus civitatis et vulgo displicere videbant. 3) a *magistri peritia* et *gustu*. Si hujus peritia

tia magna, si gustus verus est, fingit discipulos egregios: sin minus, discipuli parum proficiunt. Sed non omnes magistri sunt eadem peritia eodemve gustu. Hinc diversa discipulorum ratio. Nam, *quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu;* et *in teneris consuescere multum est.* Cicero incidit Rhodi in Molonem magistrum, qui praeclare sciebat, quid et quantum in quaque re dicendum esset; hinc Ciceronis eloquentia alia facta est, quam facta esset, si ipse in eum magistrum, quo Hortensius usus erat, incidisset. 4) a *magistri cujusdam celebritate* et *auctoritate:* quae saepe disciplinis et artibus certam formam dedit. At, si ille aut moritur aut amittit celebritatem nominis et auctoritatem, eloquentia aliam formam plerumque induit, nisi discipulos sui similes multos eosque fideles reliquit. 5) a *doctrina.* Quo quis doctior est, eo melior et accuratior fit orator. Docet hoc exemplum Ciceronis, qui ipse fatetur se literis h. e. philosophiae, cui diuturnam operam dedit, eloquentiam suam potissimum debere. 6) ab *aetate.* Adolescens aliter loquitur ac senex. Cicero aliter scripsit et dixit adolescens, aliter senex. Quantum differt oratio pro M. Marcello a Rosciana, item a Verrinis! In illa non nisi virilis eloquentia conspicitur, quae v. c. concinnitatem membrorum aliaque ornamenta non nimis studiose quaerit, sed adhibet, ubi se sua sponte offerunt. Sic libri de officiis, de amicitia etc., quam pleni sunt virilis eloquentiae! Sic Hortensius contra magis dicendo floruit adolescens, quam senior: vid. Cic. Brut. 94, 95. Erat scilicet nimis adsuetus generi dicendi Asiatico, quod adolescenti quidem convenire videbatur, non item seni. 7) ab *ingenio.* Quod quam diversum est in oratoribus, tam diversum reddit eorum genus dicendi. 8) a *materia*, quae tractatur. Non omnem materiam eundem ornatum admittere, manifestum est. Qui

magni-

magnificas res tractandi crebram occasionem habet, is gravius, copiosius, et ornatius dicere ac scribere potest, quam cui non nisi res tenues tractandae creduntur. Hinc Demosthenes, cui pro populo de rebus gravissimis et ad rempublicam summam pertinentibus saepe dicendi occasio erat, summa dicendi copia ornamentisque omnibus excelluit, cum contra Lysias non nisi res tenues tractans et parvarum rerum causulas oratiunculasque litigatoribus scribens, ut hi scilicet eas ediscerent, suoque ipsorum nomine haberent, non potuerit, nisi perraro, elate dicere. Qui si de rebus magnis dixisset, haud dubie non minus copiose quam Demosthenes aut Aeschines dixisset. Cf. Cic. de optimo gen. orator. 3. extr., ubi de Lysia haec ait: *Est enim* (Lysias) *multis in locis grandior. Sed, quia et privatas ille plerasque, et eas ipsas aliis, et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaverit.* Et consuetudo fit deinde saepe altera natura. Haec vera videtur esse causa discriminis inter Demosthenem et Lysiam. Sic Cicero, si non nisi Quintianam nobis orationem reliquisset, a nobis pro tenui oratore haberetur, ac, si non nisi causas Quintianae similes tractasset, vel tractandi occasionem habuisset, non illam amplam, copiosam, ornatamque eloquentiam consecutus esset, vel ostendere potuisset. Sed largam ornate copioseque dicendi occasionem dederunt illi causae graves, v. c. Verris nefanda scelera et flagitia, lex Manilia, et in primis Antonius etc. His debet laudem eloquentiae ejus, quam hodie admiramur. — Hae igitur a nobis adlatae causae, pluresque aliae, efficiunt, ut in eodem loco, eodem tempore, non eadem eloquentiae forma reperiri facile possit, multo minus in diversis locis et temporibus diversis. Alia Romae erat eloquentia Crassi, alia Antonii, alia Hortensii, alia Ciceronis, Caesaris etc., ut apud

apud Athenienses alia erat Demosthenis, alia Aeschinis, alia Lysiae, alia Thucydidis. Neque igitur eloquentiae forma s. dicendi genus quoddam ab urbe aut terra aliqua nominari debebat. Haec adpellatio, a loco petita, est similis cuidam recentiori adpellationi, cum ante multos annos vulgo genus dicendi sacrum seu methodum de sacris rebus in aede dicendi dividebant in *Ienensem* et *Lipsiensem methodum* (Ienaische et Leipziger Predigermethode), et orationes edendas ista inscriptione insigniebant, quasi haec vel illa methodus propria esset Ienae, Lipsiae etc. Melius prisci genus dicendi ab hominibus nominassent, v. c. *genus dicendi Demostheneum*, *Aeschineum*, *Lysianum* etc.

IIII) *Laconicum genus dicendi* an unquam fuerit, quaeritur adhuc. Fuerunt, qui adfirmarent: plures tamen hodie negant. Qui adfirmant, ponunt id in maxima ac fere nimia dicendi brevitate. Ac profecto Lacedaemonii omnem dicendi copiam fugiebant, et quam brevissime loqui solebant. Rescripsisse v. c. dicuntur ad verbosam Philippi Macedonis epistolam his pauculis verbis: Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ *Dionysius Corinthi*: quibus verbis docere eum volebant, *non esse, quod se tantopere iactaret, et Lacedaemoniis minaretur; tyrannorum regna non esse diuturna: Dionysium quoque, Siculum tyrannum, patria expulsum, Corinthum fugisse, ibique ludum aperuisse; forsitan eandem sortem vel similem Philippo contingere posse, nisi resipisceret* etc. Iidem dicuntur ad eundem regem epistolam misisse, in qua, denegantes ei, quae voluisset, scripserint literam ο pro ου. Quid brevius et parcius esse potuit? Qui contra negant, genus dicendi Lacedaemonium ullum fuisse, defendunt suam sententiam ita, quia Lacedaemonii eloquentia caruerint. Hoc confirmat Cicero Brut. 13 in., ubi ait: *Hoc autem studium* (dicendi h. e. eloquentiae) *non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem aut Corinthium aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium vero usque ad hoc tempus audivi fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet.* — Possit hic opponi,

opponi, licet Cicero nihil audiverit de oratore quoquam Lacedaemonio, tamen potuisse Lacedaemone oratores esse. Nos multa nescimus, quae tamen esse possunt. Lacedaemoniorum res paulo ignotiores erant, quia ipsi mercaturae expertes et societate usuque exterorum exclusi vivebant. Ac, si oratores inter eos erant, quaeritur, an orationes suas ante, quam recitarent, diligenter chartae mandarint, more Atheniensium et Romanorum. Et Cicero, licet de Thebanis idem judicium ferat, tamen addit: *nisi quid de Epaminonda, homine docto, suspicari libet.* Cur non simile quid de Lacedaemoniis suspicari libuit? At Epaminondas doctus fuit h. e. philosophiae operam dedit: quod de Laconibus, quos ἀμούσους vocant, dici non posse vulgo credunt, cum tamen illos concedant prudentissimos fuisse. An non philosophiam aliquam popularem didicerint?

Sed, ne nimis longe a re abeamus, tota ista lis, tota quaestio, utrum Lacedaemoniis eloquentia et dicendi genus, quod utrumque hic pro una eademque re sumitur, tribui possit nec ne, nititur notione *eloquentiae.* Hanc si cum Cicerone ponimus in *copia dicendi*, quo pertinent omnes amplificationes, similitudines etc., ita, ut, quemadmodum Cicero loco paulo ante laudato dixit, *brevitas in eloquentia universa nullam laudem habeat:* sequitur, Lacones caruisse eloquentia. Sin eloquentiam dicimus esse facultatem de rebus perspicue, graviter, et suaviter dicendi vel etiam persuadendi, quocunque modo hoc fiat: non video, cur Lacedaemonii, qui haud dubie persuadere, atque ita perspicue, graviter, suaviterque dicere potuerunt, eloquentiae laude careant. Lycurgus quidem iis suas persuasit leges: Philippus rex Macedonum haud dubie intellexit eorum mentem in istis verbis: Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ etc. Et ipsi conveniebant atque inter se deliberabant de republica; hic opus erat persuasione, perspicuitate, gravitate, et vero etiam suavitate quadam dicendi, ut scilicet dicta, consilia etc., placerent ceteris; uno verbo *eloquentia.* Nam, si quis paucis verbis idem efficere valet, quod alius multis, an ille minus eloquens propterea, quod minus copiosus est, dicatur? Omnis eloquentia primis temporibus brevis ac Laconica fuit. Brevitas haec oritur ex paupertate, matre parsimoniae. Ubi luxuries est in vita, ibi luxuries quoque est in verbis. Natio, paucis rebus ad sustentandam vitam contenta, paucis item verbis contenta est, et vitae paupertatem cum paupertate verborum conjungit. Est legibus obedientior, modestior, et facilius atque uno interdum verbo flecti et impelli potest. Roma, quamdiu

diu pauper fuit et parsimoniae amans, tamdiu brevitatem dicendi amavit, eaque contenta fuit. At luxuries, filia divitiarum, parit luxuriem verborum: a magnificentia supellectilis facile transimus ad magnificentiam verborum. Homines luxuriae dediti legibus minus obediunt: nam hae adversantur eorum cupiditatibus. Animus eorum fit durior erga praecepta et consilia, fit timidior, versutior etc. Ergo majori vi et copia, imo pompa ac fulmine, verborum opus est etc. Primis igitur temporibus eloquentia perbrevis erat: id quod docet Menenii Agrippae oratiuncula apud Livium, nihil nisi comparationem reipublicae cum corpore humano, senatus cum ventriculo, civium cum membris corporis complexa. Sero demum copia dicendi inventa est imperitorum causa, ut hi sententiam dicentis plane intelligerent et probarent: orationes enim coram plebe saepissime habendae erant. At, si cum eruditis loquimur, v. c. in disputationibus, copia dicendi abstinemus. Illi enim etiam sine hac nostram mentem intelligunt. An v. c. Menenius Agrippa, qui brevissima illa oratione plebem romanam flexit, eique *persuasit*, ut monte sacro decederet, urbemque repeteret, minus eloquentiae declaravit, quam Cicero, qui longissima oratione et omni copia dicendi eidem plebi persuasit, ut legem Rulli agrariam repudiaret? Hic Antonius, qui ap. Ciceronem de Orat. I, 21 et in Orat. 5 inter *disertum* et *eloquentem* discriminis nescio quid statuit, et dixit, se *multos disertos* vidisse, *eloquentem* omnino *neminem*, Antonius igitur hic fortasse dicet, Lacones fuisse summum disertos, non eloquentes. Sed hoc est vocabulis ludere, iisque pro libidine uti. Laconibus igitur tribuenda est eloquentia, at non copiosa: tribuendum est genus dicendi, at non copiosum, quale Demosthenis et Ciceronis fuit. Hoc ipsi spreverunt, nec eo eguerunt, quia cives artibus graecis nondum corrupti, nondum cognitione statuarum, imaginum, epularum aliarumque rerum delicatarum ad voluptatum luxuriaeque sensum et cupiditatem translati erant, sed vitae severae, ope legum Lycurgi et disciplinae publicae, adsueti, facile paucisque verbis regi flectique et ad utilia amplectenda atque agenda, ad noxia fugienda, omittenda vel avertenda impelli poterant. Et, quod Sextus Empiricus refert, Lacedaemone cives, qui dicendi arti foris operam dedissent, propterea punitos esse, hoc non declarat statim, Lacedaemonios omne eloquentiae studium aversatos esse, quod inde vulgo praeter rem colligi solet, sed indicat tantum, eos eloquentia domestica contentos fuisse, et credidisse, non aliud dicendi genus, idque copiosum, discendum esse.

Mira-

Mirabile est, Ciceronem Laconibus, quia orator eorum nullus innotuerit, eloquentiam tribuere nolle, cum tamen antiquissimis Romanis, de quorum eloquentia nulla tamen quoque exstant monimenta, eam tribuere non dubitet in libro, qui *Brutus* inscribitur, v. c. *Bruto* illi, qui reges ejecit etc. Ac profecto magna opus erat eloquentia ad populum impellendum, ut reges ejiceret, ac juraret, se nunquam eos revocaturum, nec unquam aliquem Romae regnare passurum. Nam eloquentiae magnitudo non ex ornamentis etc. sed ex ejus effectis colligi debet. Et, quod quis potest efficere paucis, cur id efficere cogatur pluribus et per ambages? Cui haud notum est proverbium: *quod potest fieri per pauca, non debet fieri per plura?* Haec sufficere possint ad eloquentiam, modo hoc vocabulum recte intelligatur, et ad genus quoddam dicendi, quamquam non copiosum, Lacedaemoniis vindicandum. — Ceterum vix illud nostris temporibus copiae Ciceronianae adsuetis imitari nobis liceat, praesertim in orationibus ad plebem habendis, cui magis copia dicendi, recte adhibita, convenire ob causas modo dictas videatur.

FINIS

INDEX

INDEX
VOCABULORUM, FORMULARUM RERUM ET LOCORUM
QUAE
EXPLICANTUR, EXAMINANTUR ILLUSTRANTUR

A

adse-

ardere:

B

C

Cice-

con-

cum

dena-

E

habet

G

H

habere

I

lapici-

M

 mentio-

nescio

O

pondus

quot

S

tempus

vivo:

